

ตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2199-2310

โดย

นางสาวเพชรรุ้ง เทียนปิวโรจน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2199-2310

โดย

นางสาวเพชรรุ้ง เทียนปัวโรจน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

MARKETS AND THE URBAN SOCIETY OF AYUTTHAYA, 1656-1767

By

Petchrung Teanpewroj

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

49205205 : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

คำสำคัญ : ตลาด / วิถีชีวิต / ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

เพชรรุ่ง เทียนปวีโรจน์ : ตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2199-2310. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผศ.ดร.วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. 233 หน้า.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศทั้งในแง่ของการเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่แสดงให้เห็นถึงการประกอบกิจกรรมการค้าในตลาด ย่านการค้า ย่านการผลิตสินค้า และการให้ภาพวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาผ่านสินค้าที่มีขายในตลาด

ผลการศึกษาพบว่าความเป็นชุมชนเมืองของพระนครศรีอยุธยาเกิดขึ้นจากการเป็นเมืองทำการค้า การขยายตัวของการค้าได้ส่งผลให้กลุ่มไพร่สามัญชนมีโอกาสในการประกอบกิจกรรมการค้า ตลาดจึงเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ตลาดในพระนครศรีอยุธยาแบ่งได้หลายประเภทโดยใช้ที่ตั้งของตลาด ช่วงเวลาค้าขาย และกลุ่มผู้ขายเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง การศึกษาเรื่องราวของตลาดยังทำให้ทราบถึงที่มา ชนิดและประเภทของสินค้าที่ขายสะท้อนให้เห็นถึงสภาพวิถีชีวิต วิธีการบริโภค และระสนิยมในการบริโภคสินค้าของผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

49205205 : MAJOR : HISTORICAL STUDIES

KEY WORDS : MARKETS / URBAN SOCIETY / AYUTTHAYA 1656 - 1767

PETCHRUNG TEANPEWROJ : MARKETS AND THE URBAN SOCIETY OF
AYUTTHAYA, 1656-1767. THESIS ADVISOR : ASST.PROF.WARANGKANA
NIBHATSUKIT,Ph.D. 233 pp.

This thesis aims to study the importance of markets in urban society of Ayutthaya from 1656-1767 , during King Narai's to King Ekathat's reign . Both in economic area that indicate trade in markets , trade area , production area that indicate trade in markets and show way of life in urban society of Ayutthaya by goods in the markets.

The result of this study reveal , urban society of Ayutthaya take place from port city . The extent of trade wake people has chance in trade . Markets in urban society of Ayutthaya separated many types such as locations , times for sell and groups of seller , study about markets express categories and kinds of goods that reflect way of life , way of consumption and taste.

Department of History	Graduate School, Silpakorn University	Academic Year 2009
Student's signature		
Thesis Advisor's signature		

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือและความเมตตาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ให้ความช่วยเหลือ ให้ข้อเสนอแนะต่างๆ ให้คำปรึกษา อ่าน ตรวจแก้ และให้กำลังใจในการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรพร ภู่งศ์พันธุ์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์สำหรับคำแนะนำและความอนุเคราะห์ในการสอบวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์สำหรับความเมตตาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่าน ศาสตราจารย์ สัตยชัย สุวังกบุตร รองศาสตราจารย์ อนันตชัย เลาหะพันธุ์ ความเมตตาของอาจารย์ทั้งสองอยู่ในใจเสมอ กราบขอบพระคุณ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร รองศาสตราจารย์ ดร. ชูสิทธิ์ วิรุณหะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุธีรา อภิญญาเวศพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล รองศาสตราจารย์ ยงยุทธ ชูแวน ที่คอยถามถึงความก้าวหน้าในวิทยานิพนธ์ ขอบพระคุณพี่จรรยา ม่วงวัดท่า เจ้าหน้าที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ที่ช่วยอำนวยความสะดวก

ขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่มอบทุนสนับสนุนการวิจัย ทุนงบประมาณแผ่นดิน ปี 2553 จำนวน 10,000 บาท

กราบขอบพระคุณทุกคนในครอบครัวที่เข้าใจและเห็นความสำคัญของการศึกษา ประวัติศาสตร์ สนับสนุนทั้งกำลังใจและกำลังทรัพย์ในการศึกษา ตาสงวน เสือขึ้น ป้าประไพ เสือขึ้น พ่อบรรเจิด เทียนปัวโรจน์ แม่วันเพ็ญ เสือขึ้น น้าอุพา เสือขึ้น ขอบพระคุณญาติผู้ใหญ่ทุกท่านที่คอยไต่ถามถึงเรื่องการเรียนซึ่งไม่อาจกล่าวนามได้ครบในที่นี้ กราบขอบพระคุณ ยายยุพิน เสือขึ้น ยายผู้ล่วงลับที่สนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาตลอดมา

ขอบคุณกัลยาณมิตรทุกท่าน คุณอังสนา สรณารักษ์ คุณชลิดา อาบสุวรรณ คุณจุฑารัตน์ เชี่ยววัฒนกุล คุณจุฬาลักษณ์ จันทรโต และมิตรสหายอีกหลายๆท่านที่ไม่อาจกล่าวนามได้ครบ ขอบคุณพี่น้องประวัติศาสตร์ที่เป็นกำลังใจและให้คำแนะนำ พี่ปราจิน เครือจันทร์ สำหรับคำแนะนำทั้งในเรื่องเรียนและการใช้ชีวิต ขอบคุณไมตรีจากพี่ยุวรี โชคสวนทรัพย์ วลีนวลหอม ธิษณา วีรเกียรติสุนทร วิบุล สินธุมาลย์ และคุณณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์ ทุกคนทำให้รู้แล้วว่าประวัติศาสตร์คือส่วนหนึ่งของชีวิต

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ทบทวนวรรณกรรม	5
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	12
สมมุติฐานของการศึกษา.....	12
ขอบเขตการศึกษา.....	13
วิธีการศึกษา.....	13
แหล่งข้อมูล	14
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	14
2 ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา	15
ปัจจัยส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	16
สภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการเป็นเมืองทำการค้า.....	22
บทบาทความเป็นเมืองทำการค้า.....	29
พระคลังสินค้า	31
แหล่งสินค้า.....	37
เส้นทางการค้า.....	60
กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา	68
การควบคุมกำลังคนที่เอื้อต่อการการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ.....	77
ระบบมูลนาย — ไพร่.....	78
โอกาสของกลุ่มผู้ประกอบการการค้า	82
บทบาทเงินตรา.....	86

บทที่	หน้า
3 ตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	91
ที่ตั้งและลักษณะของตลาด	93
ตลาดท้องถิ่นหรือตลาดน้ำ	93
ตลาดเอกในท้องถิ่น 4 แห่ง.....	94
ตลาดน้ำและแพค้าขาย	96
ตลาดน้ำตามฤดูกาล	96
ตลาดบก	97
ตลาดบกในกำแพงพระนคร.....	98
ตลาดบกนอกกำแพงพระนคร.....	103
ย่านการผลิตและย่านการค้ารอบพระนครศรีอยุธยา	106
ตลาดและย่านการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์	112
สินค้าในตลาด.....	121
ที่มาของสินค้า.....	121
ชนิดและประเภทของสินค้า.....	128
บทบาทของพ่อค้าแม่ค้า	142
พ่อค้าแม่ค้าชาวพื้นเมือง	142
พ่อค้าแม่ค้าเชื้อสายต่างชาติ	144
การควบคุมการค้าขายในตลาด.....	146
4 ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา	153
บ้านเรือนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา	159
อาหารการกินของผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	165
การแต่งกายของผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	177
การประกอบอาชีพของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา	186
รสนิยมในการบริโภคสินค้าของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา	199
กิจกรรมอื่นที่เกิดขึ้นในตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	206
5 บทสรุป.....	211

	หน้า
บรรณานุกรม.....	214
ประวัติผู้วิจัย.....	233

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แหล่งแร่ที่สำคัญในสมัยอยุธยา.....	38
2	แหล่งที่มาของแร่ธาตุและสินค้าของป่าที่นำมาขายยังพระนครศรีอยุธยา	39
3	แหล่งที่มาของสินค้าที่ได้จากทะเล	40
4	สินค้าจากจีนที่มีจำหน่ายในตลาดพระนครศรีอยุธยา.....	48
5	รายการสินค้าที่เรือกวนนำมายังพระนครศรีอยุธยา.....	50
6	รายการสินค้าที่เรือสินค้าญี่ปุ่นซื้อกลับไปจากพระนครศรีอยุธยา.....	51
7	รายการสินค้าจากเรือสินค้าญี่ปุ่นที่เข้ามายังพระนครศรีอยุธยา.....	52
8	รายการสินค้าที่มาจากเมืองในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	53
9	รายการสินค้าที่นำเข้ามาจากอินเดียและตะวันออกกลางที่ผ่านทางตะนาวศรี	56
10	รายการสินค้าที่มาจากอินเดียและตะวันออกกลาง	57
11	แหล่งที่มาของสินค้าและรายการสินค้าจากยุโรป	59
12	การตั้งถิ่นฐานของชาวต่างชาติในพระนครศรีอยุธยา.....	73
13	เรือที่บรรทุกสินค้ามายังพระนครศรีอยุธยา	96
14	ชื่อ ที่ตั้งของตลาดในกำแพงพระนครและตลาดขายของสดเช้า – เย็น	99
15	ชื่อและที่ตั้งของตลาดนอกกำแพงพระนคร	104
16	ชื่อและสินค้าจากย่านการผลิตสินค้าและย่านการค้ารอบพระนครศรีอยุธยา	106
17	ตลาด ย่านการผลิต และสินค้าของกลุ่มชาติพันธุ์ในพระนครศรีอยุธยา.....	112
18	ที่มาของสินค้าและสินค้าที่มาจากดินแดนตอนใน	122
19	ที่มาของสินค้าและสินค้าจากแถบชายฝั่งทะเล.....	123
20	รายการสินค้าที่มาจากต่างประเทศ.....	124
21	รายการสินค้าที่มีขายในตลาดพระนครศรีอยุธยา.....	128

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจากบันทึกของ เดอ ลา ลูแบร์	24
2	เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจากบันทึกของแกมปีเฟอร์	25
3	อยุธยา ขยี้งฟ้า ลงดิน แลฤา	28
4	บรรยากาศถนนมหาธาตุ	77
5	แผนที่แสดงตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา	95
6	ตลาดในพระนครศรีอยุธยา	98
7	ภาพจำลองตลาดหน้าวัดพระมหาธาตุ	103
8	ภาพจินตนาการตลาดหัวรอ	111
9	ถนนย่านในไก่	121
10	บริเวณท่าเรือที่ใช้ขนสินค้าเข้าไปในเมืองพระนครศรีอยุธยา	128
11	บ้านเรือนริมน้ำในพระนครศรีอยุธยา	157
12	บ้านเรือนของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา	165
13	ผลไม้ที่มีในพระนครศรีอยุธยา	170
14	การแต่งกายของหญิงชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา	178
15	การแต่งกายของขุนนางชาวสยาม	186
16	ภาพจำลองนักโทษในสมัยอยุธยา	208

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญเมืองหนึ่งในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาคพื้นทวีป ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองมีความสัมพันธ์กับการค้าทางทะเล เพราะตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางการค้าในทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดียประกอบกับการเป็นเมืองที่มีสภาพเป็นคลังสินค้าที่สำคัญ มีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของพ่อค้าจากภายนอกทั้งสินค้าที่มาจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปและสินค้าส่งผ่านจากจีนและอินเดีย พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปออกสู่ตลาดภายนอกและกระจายสินค้าจากภายนอกเข้าสู่ตลาดภายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน¹ พื้นฐานทางเศรษฐกิจของพระนครศรีอยุธยาจึงขึ้นอยู่กับความเป็นศูนย์กลางการค้า เมื่อรวมเข้ากับระบบบริหารราชการที่มีประสิทธิภาพ อำนาจอธิปไตยที่เข้มแข็ง การจัดการควบคุมกำลังคนที่ดีจึงยิ่งส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญและดำรงบทบาทการเป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองทำการค้าได้อย่างยาวนาน

การที่พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงหรือราชธานีที่มีประชากรประมาณ 150,000 – 200,000 คน² การเป็นเมืองใหญ่และเป็นเมืองหลวง ได้ส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองศูนย์กลางของสังคม โดยเป็นทั้งศูนย์กลางทางด้านการเมือง การปกครอง ศาสนาพิธีกรรมและเศรษฐกิจ การเป็นเมืองสำคัญเช่นนี้ส่งผลให้พระนครศรีอยุธยามีกลุ่มคนผู้ต้องการสินค้าในการบริโภคและอุปโภคจำนวนมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากตลาดและแหล่งผลิตสินค้าจำนวนมากของพระนครศรีอยุธยา

การเป็นราชธานีส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจการบริหารราชการแผ่นดิน มีขุนนางและข้าราชการเป็นผู้มีอำนาจและหน้าที่ในการปฏิบัติราชการบังคับบัญชากรมกองต่างๆที่ได้รับมอบหมาย พระโอรสการตำแหน่งนาพลเรือนในกฎหมายตราสามดวงได้

¹ อาคม พัฒตะและนิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีธรรมเทศนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2527), 87- 88.

² แอนโทนี ริด, “เมืองและการค้าของเมือง,” ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า, เล่ม 2, การขยายตัวของวิกฤตการณ์, แปลโดย พงษ์ศรี เลขาวัฒนะ (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548), 90.

กล่าวถึงศ ราชทินนาม ตำแหน่งและศักดินาของขุนนางและข้าราชการไว้เป็นจำนวนมาก ขุนนางต่างๆเหล่านี้มีทั้งชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา และชาวต่างชาติซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองหลวง ราชสำนักอยุธยามีกลไกในการดึงคนที่ประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจเข้ามาในระบบบริหารราชการ ขุนนางต่างๆเหล่านี้คือคนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีวิถีชีวิตข้ามผ่านการดำรงชีพแบบพอเพียงเลี้ยงตนเองได้ไปสู่ชีวิตแบบชาวเมือง คนกลุ่มนี้ไม่ได้ทำเกษตรกรรมและต้องเข้าไปอยู่ในระบบราชการ ทำงานตามเงื่อนไขของระบบบริหารราชการแผ่นดิน กลุ่มขุนนางจึงเป็นคนกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งที่ต้องพึ่งพิงตลาดเพื่อตอบสนองความต้องการด้านบริโภค

พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางของศาสนาและพิธีกรรม วัดในพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ทั้งภายในและภายนอกพระนครศรีอยุธยา มีทั้งวัดที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงสร้างขึ้น และวัดที่ขุนนาง เศรษฐี คหบดีร่วมกันสร้าง ในบันทึกของ ฟาน ฟลิต เจ้าหน้าที่ของบริษัทยินเดียตะวันออกของฮอลันดา กล่าวถึงวัดในพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “เมืองนี้มีวัดสวยๆประมาณ 400 วัด ซึ่งทุกวัดสร้างอย่างชาญฉลาด และหรูหราโอ่อ่า มีพระปรางค์และพระเจดีย์จำนวนมาก รวมทั้งรูปเคารพ ซึ่งสร้างด้วยวัตถุทุกชนิดจำนวนนับไม่ถ้วน”³

อเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน พ่อค้าชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ได้บรรยายถึงจำนวนของพระสงฆ์ไว้ว่า “นับจำนวนพระสงฆ์และสามเณร (Tallapoys) ที่เป็นของวัดนั้นๆทั้งกรุงสยามมีไม่น้อยกว่า 50,000 รูป”⁴ พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองมากมาแต่โบราณในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ(พ.ศ.2293) พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะแห่งลังกาได้ส่งคณะทูตเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา เพื่อเข้ามาขอพระสงฆ์จากพระนครศรีอยุธยาไปสืบทอดพระพุทธศาสนาในลังกา พระสงฆ์เป็นคนกลุ่มหนึ่งในสังคมที่ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อยังชีพ การที่มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมากสะท้อนให้เห็นความต้องการในการบริโภคสินค้าทั้งสินค้าที่จำเป็นในการดำรงชีวิต สังฆภัณฑ์ วัชระบริวารต่างๆ ผู้คนในสังคมอยุธยาสร้างบุญกุศลด้วยการถวายสิ่งของต่างๆแด่พระสงฆ์ โดยการหาซื้อสินค้าจากตลาด ทั้งนี้ยังไม่นับกลุ่มคนที่ราชสำนักกลบนาให้วัดอีกจำนวนหนึ่ง

พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ที่ตั้งของพระนครศรีอยุธยาอยู่ในทำเลการค้าที่ดี มีแม่น้ำล้อมรอบทำให้เดินทางได้สะดวกและอยู่ไม่ห่างจากทะเลมากนัก เรือสินค้าของพ่อค้าต่างชาติสามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวก พระนครศรีอยุธยาเป็นชุมทางการค้าที่พ่อค้าจาก

³ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2546), 17 -18 .

⁴ สุพรรณิ กาญจนนัฐิ, ผู้แปล , “จดหมายเหตุอเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน เกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 11 ,1 (กันยายน 2531) : 52.

หัวเมืองและดินแดนตอนในนำสินค้าลงมาขายยังพระนครศรีอยุธยา ทำให้เป็นแหล่งรวมของสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาด ราชสำนักอยุธยาสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหลวงที่เป็นเมืองท่ากับหัวเมืองที่เป็นแหล่งสินค้าโดยมีกลไกในการบริหารจัดการผ่านการใช้อิทธิพลทางการเมืองให้สินค้าจากหัวเมืองลงมาที่พระนครศรีอยุธยาและมีพ่อค้าจากหัวเมืองเดินทางมายังพระนครศรีอยุธยาเป็นประจำตามฤดูกาล

ความเป็นเมืองการค้าและศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ส่งผลให้พระนครศรีอยุธยามีลักษณะของสังคมเมืองที่ประกอบด้วยคนหลายชาติหลายภาษาซึ่งเป็นลักษณะของเมืองการค้า เป็นแหล่งรวมพ่อค้าจากนานาชาติ มีชุมชนหรือประชาคมชาวต่างชาติที่ไม่ได้ทำการผลิต ไม่ได้ทำการเพาะปลูกเพื่อบริโภค แต่สามารถซื้อหาสินค้าอุปโภคบริโภคได้จากตลาด ตลาดจึงเป็นสถานที่ที่ชาวต่างชาติและพ่อค้าแม่ขายชาวพื้นเมืองมีโอกาสพบปะสังสรรค์และซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เช่นเดียวกับเมืองท่าอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อะเจะห์ บันเต็น ปาไซ ชะโฮร์⁵

การขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศส่งผลให้การค้าภายในเมืองพระนครศรีอยุธยาขยายตัว บรรยากาศทางการค้าได้ส่งผลให้ชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับการค้าและดำรงชีวิตด้วยการค้า ดังปรากฏให้เห็นในหลักฐานว่ามีตลาดย่านการค้าและย่านการผลิตสินค้าเป็นจำนวนมากทั้งในพระนครและรายรอบพระนครศรีอยุธยา การขยายตัวของตลาดสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ผู้คนมากมายมารวมตัวกันย่อมก่อให้เกิดความต้องการบริโภคสินค้า ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการสินค้าทั้งสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของกลุ่มผู้ประกอบการค้าที่นำสินค้านั้นๆ ไปจำหน่ายต่อและสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภค ตลาดพระนครศรีอยุธยาจึงรองรับความต้องการของคนที่หลากหลายและรองรับการบริโภคของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและผู้ที่เดินทางมาจากต่างถิ่น สินค้าจำนวนมากที่ผลิตหรือนำมาขายยังตลาดในพระนครศรีอยุธยาสะท้อนภาพความต้องการสินค้าของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี

พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นเมืองการค้าที่มีสรรพสินค้านานาชนิด มีกลุ่มผู้ประกอบการค้าทั้งผู้ผลิต คนกลางรับซื้อ ผู้จำหน่ายสินค้าทั้งค้าปลีกและค้าส่ง พ่อค้าเร่รวมถึงแรงงานรับจ้างต่างๆ ทั้งชาวเมืองและชาวต่างชาติในเมืองต่างก็ร่วมประกอบการค้า ชาวเมืองเป็นทั้งผู้ผลิต ผู้ค้า ผู้ซื้อ กลุ่มไพร่บางส่วนได้เข้าร่วมทำการค้าโดยการค้าขายสินค้าและผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายในตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา โอกาสและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการค้าของไพร่บางส่วนนี้สามารถ

⁵ แอนโทนี ริด, “เมืองและการค้าของเมือง,” ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า, เล่ม 2, การขยายตัวของวิกฤตการณ์, 67-139.

พิจารณาได้จากความเจริญรุ่งเรืองของการค้าจนทำให้ไพร่สามารถจ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน กลุ่มไพร่จึงมีบทบาทสำคัญในการประกอบกิจกรรมการค้าในตลาด กลุ่มชาวต่างชาติก็ได้เข้าร่วมในกิจกรรมการค้าโดยมีความสามารถในการผลิตสินค้าที่ต้องใช้ฝีมือและความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติในการผลิต ซึ่งปรากฏให้เห็นตามย่านผลิตสินค้า ย่านการค้า ป่า และตลาดรายรอบพระนครทั้งภายในกำแพงพระนครและนอกกำแพงพระนคร เช่น ที่ตลาดชีกุน บริเวณเชิงสะพานชีกุนตะวันตก เป็นย่านแขก ผลิตและขายเครื่องประดับ กำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นปักผม แหวนหุ้มะเกล้า แหวนลูกแก้ว ลูกปัด เครื่องประดับที่ทำจากทองเหลืองและตะกั่ว เป็นต้น

ตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงมีความสำคัญในด้านการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้า เป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการค้า เป็นแหล่งผลิตสินค้าบางชนิดและเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากที่ต่าง ๆ นอกจากความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาก็ยังเป็นพื้นที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการปะสังสรรค์ของผู้คนทั้งจากภายในเมืองพระนครศรีอยุธยาและจากต่างถิ่น ทุกคนพื้นเมืองและชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยามีโอกาสพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันที่ตลาด ก่อให้เกิดการชิมชั้บและยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่าง ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงมีความสำคัญในเชิงวัฒนธรรมในการให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ คติความเชื่อ ค่านิยมและรสนิยมของคนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยพิจารณาจากกลุ่มผู้ประกอบกิจกรรมการค้าและตัวสินค้า เช่น ที่ตลาดขนมจีน มีขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋ เครื่องจันอับ ขนมแห้งต่าง ๆ ของจีนขาย เป็นย่านคนจีนตั้งโรงทำขนม ในเมืองพระนครศรีอยุธยามีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและรับวัฒนธรรมจีนมายาวนาน เชื่อได้ว่าชาวสยามและชาวต่างชาติบางกลุ่มคงจะเคยบริโภคขนมต่าง ๆ เหล่านี้บ้าง

ความผูกพันกับการค้าทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาที่มีส่วนสำคัญทำให้มีสภาพที่แตกต่างไปจากสังคมในเขตหัวเมืองที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับเกษตรกรรมชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นชีวิตที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อดำรงชีพ แต่ทำการผลิตเพื่อขายและมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากกว่าการทำเกษตรกรรม มีการผลิตสินค้าที่ต้องใช้ความชำนาญเฉพาะใช้กระบวนการผลิตที่ซับซ้อน ทั้งยังมีความต้องการใช้สินค้าที่นำเข้ามาจากต่างประเทศทั้งสินค้าอุปโภคบริโภค การพิจารณาจากรายการสินค้าในตลาดทำให้เชื่อได้ว่ามีการบริโภคสินค้าที่หลากหลายมากกว่าสินค้าที่จำเป็นในการดำรงชีวิต แม้แต่สินค้าที่ใช้เพื่อดำรงชีวิต คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ยังมีให้เลือกหลากหลาย

ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาได้มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมเศรษฐกิจนี้โดยเป็นทั้งผู้ผลิต ผู้นำ และผู้บริโภคสินค้าที่มีหลายระดับราคาแตกต่างกันไปตามคุณภาพของสินค้า ในขณะที่

คนในหัวเมืองก็มีโอกาสบริโภคสินค้าที่ทางเมืองพระนครศรีอยุธยาส่งออกไปขาย แต่กลุ่มผู้บริโภคอยู่ในวงจำกัด ส่วนใหญ่มักเป็นขุนนางท้องถิ่น มุลนาย และไพร่ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ ตลาดกับเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงไม่อาจแยกกันได้และเป็นสถานที่ซึ่งทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์ระหว่างกลุ่มคนในสังคมพระนครศรีอยุธยา การศึกษาเรื่องนี้จึงน่าสนใจและมีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้วิจัยต้องการศึกษาภาพความสัมพันธ์ระหว่างตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา รวมถึงโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมการค้าของไพร่สามัญที่เข้ามาค้าขายในตลาดซึ่งส่งผลให้ตลาดกับวิถีชีวิตเมืองพระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กัน

บททวนวรรณกรรม

การศึกษาและงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมในสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีผู้ให้ความสนใจกันมาก โดยทั่วไปจะเป็นการศึกษาที่ให้ภาพกว้างๆ เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา และมีงานบางส่วนที่เป็นการศึกษาอธิบายโดยมุ่งเน้นเฉพาะประเด็นในประเด็นหนึ่ง ที่ผ่านมามีการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาแต่มุ่งศึกษาเฉพาะประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ยังไม่มีการศึกษาที่มุ่งเน้นศึกษาตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา การศึกษาและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องราวของตลาดและวิถีชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาสามารถแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

1).งานเขียนที่อธิบายถึงการค้าภายในและระบบเศรษฐกิจอยุธยาโดยให้ความสำคัญกับบทบาทของตลาดเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ได้แก่

ประวัติการค้าไทย ของ ขุนวิจิตรมาตรา⁶ เป็นงานเขียนที่อธิบายเรื่องราวทางการค้าตั้งแต่สมัยโบราณ สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในส่วนของการค้าสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นกล่าวถึง การค้าตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) จนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ส่วนที่กล่าวถึง การค้าภายในได้อาศัยข้อมูลหลักฐานจากกฎหมายมาเป็นเครื่องยืนยันถึงการมีตลาดเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือควบคุมในการค้า การซื้อขาย และรักษาความปลอดภัยในตลาด เป็นการศึกษาภาพของตลาดจากกฎหมายเก่าที่หลงเหลืออยู่

⁶ ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บัณฑิตการพิมพ์, 2468).

ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจของ พระณิ อวนสกุล⁷ เป็นบทความที่วิเคราะห์ถึงปัจจัยที่นำไปสู่ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจ กลไกหรือสถาบันทางเศรษฐกิจของอยุธยาที่มีส่วนส่งเสริมและเกี่ยวข้อง รวมถึงผลของระบบผูกขาดที่มีต่อสังคมอยุธยา โดยกล่าวถึงเศรษฐกิจหลักของอยุธยาว่าคือการเกษตรกรรมและการค้าขาย พระมหากษัตริย์อยุธยาเป็นเสมือนพ่อค้าแต่ผู้เดียวโดยใช้พระคลังสินค้า รัฐอยุธยามีได้เข้าควบคุมการผลิต(ทางการเกษตร) เพียงแต่ผลผลิตที่เป็นสินค้าเกือบทั้งหมด ราษฎรต้องขายให้รัฐ และสินค้าต่างประเทศทุกชนิดรัฐเป็นผู้ขายให้ราษฎร รัฐเป็นผู้ควบคุมปริมาณและราคาสินค้า กำหนดความต้องการซื้อและเสนอขายในท้องตลาด รัฐเป็นผู้ผูกขาดทั้งการค้าขายสินค้าเข้าและสินค้าออกโดยระบบพระคลังสินค้าไม่มีการลงทุนทางเศรษฐกิจ เช่นการค้าขายในหมู่ราษฎรระบบเงินตรายังแพร่หลาย ระบบไพร่ทำให้คนติดอยู่กับที่ ระบบผูกขาดทำให้ขาดชนชั้นพ่อค้า

วิทยานิพนธ์เรื่อง ระบบเศรษฐกิจอยุธยา ของ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล⁸ เป็นการวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจอยุธยาในแง่การกำเนิดและพัฒนาการตั้งแต่ พ.ศ. 1893-2369 ศึกษาโดยใช้แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียเป็นกรอบในการวิเคราะห์สังคมอยุธยา ระบบเศรษฐกิจอยุธยาดำรงอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง งานวิจัยนี้เสนอว่าระบบเศรษฐกิจของสมัยอยุธยาเกิดจากการเกษตรแบบลุ่มแม่น้ำและเศรษฐกิจแบบส่งส่วยที่รัฐเรียกเก็บ เรียกเกณฑ์ผลผลิตทรัพยากรแรงงาน เงินตราจากราษฎรในรูปของส่วยและการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ในส่วนของการค้า รัฐจะควบคุมการค้าภายในและผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ งานวิจัยเรื่องนี้กล่าวถึงความคลั่งกักของการค้าโดยเน้นที่ความเป็น “ชาวกรุง” ของคนในพระนครศรีอยุธยาที่เป็นเมืองศูนย์กลางการค้าภายในมีทั้งพ่อค้าพื้นเมืองและพ่อค้าต่างชาติทำการค้าขายกัน โดยมีสินค้าบางอย่างที่สะท้อนชีวิตชาวเมือง

บทความเรื่อง เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยปลายอยุธยา ของ สายชล วรรณรัตน์⁹ เป็นบทความที่ปรับปรุงมาจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ. 2325-2352 อธิบายถึงสังคม สมัยปลาย

⁷ พระณิ อวนสกุล, “ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ 4, 3 (2518) : 16-39.

⁸ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, “ระบบเศรษฐกิจอยุธยา ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525).

⁹ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ 11, 3 (กันยายน 2525) : 6 – 40.

อยุธยาที่ระบบราชการ กลุ่มขุนนางและประชากรได้ขยายตัวขึ้นซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจและการเมือง เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ มีการขยายตัวของการค้าต่างประเทศและการค้าภายใน ที่ส่งผลให้ไพร่มีโอกาสดำเนินการค้าขายหลากหลายชนิด รวมทั้งการขยายตัวของแรงงานที่มีฝีมือและไร้ฝีมือ เข้ามา “รับจ้าง” ในงานของราชสำนัก การขยายตัวของการค้าต่างประเทศส่งผลให้การค้าภายใน ขยายตัวตาม เกิดสินค้าหลายชนิดที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองตลาดภายในประเทศ โดยผลิตเพื่อขาย ให้แก่คนที่อยู่ในเมืองทั้งที่เป็นพ่อค้าต่างชาติและคนพื้นเมืองที่มีได้ทำการผลิตเพื่อยังชีพต่อไป

บทความเรื่อง ระบบเศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยา¹⁰ เป็นบทความในหนังสือ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 เขียนโดย สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร พ.ศ. 2527 เป็น การศึกษาที่ใช้แนวคิดลัทธิมาร์กซ์ให้ภาพการมองระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาไทยว่า ระบบ การเมืองสนับสนุนคุ้มครองรูปแบบการทุจริตทางเศรษฐกิจ ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีบทบาท โดยตรงในการแจกจ่ายที่ดินแก่เจ้าขุนมูลนาย บังคับให้ราษฎรต้องขึ้นสังกัดเป็นไพร่กับเจ้านาย การ ผลิตเป็นการผลิตเพื่อส่งส่วย ผลผลิตที่เหลือจะถูกถ่ายเทเข้าท้องพระคลัง หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านมี ความสัมพันธ์โดยตรงกับรัฐในฐานะเป็นหน่วยการเก็บภาษีอากรส่วนของการค้าต่างประเทศ นั้นกษัตริย์และมูลนายมีบทบาทสำคัญ ในช่วงที่การค้าต่างประเทศเจริญรุ่งเรืองเกิดมีตลาด และย่านชุมนุมการค้าขึ้นหลายแห่ง รอบ ๆ กรุงศรีอยุธยาโดยรัฐได้ตั้งกำนันตลาดเป็นผู้ดูแลการค้า ขายและรักษาข้อบังคับรัฐ โดยสินค้าในตลาดแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ สินค้าพื้นเมืองและสินค้า เพื่อการค้า

บทความเรื่อง เศรษฐกิจการเมืองของพระเจ้าเสือและพันท้ายนรสิงห์¹¹ เป็นบทความที่ นำเสนอเส้นทางทางน้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวสยาม และชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา ภาพของพระนครศรีอยุธยาในสายตาของชาว ยุโรปที่ได้จำลองออกมาเป็นแผนที่และรูปเขียนนั้นเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ท่ามกลางแม่น้ำล้อมรอบและมี ป้อมปราการและมีการจัดแผนผังภายในพระนครอย่างมีระเบียบชัดเจนในย่านต่าง ๆ อาทิ ราช สำนัก และย่านการค้า การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจทำให้เส้นทางการคมนาคมทางน้ำได้รับการ ปรับปรุงเสมอ ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ในส่วน ของการขุดคลองมหาชัยในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (พ.ศ.2245-2251) นั้นมีความเกี่ยวข้องกับ เรื่องราวของพันท้ายนรสิงห์โดยมีระบุอยู่ในพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ พระพนรัตน์

¹⁰ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, “ระบบเศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยา,” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ.2484 (กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), 31 – 46.

¹¹ กองบรรณาธิการวารสารศิลปวัฒนธรรม, “เศรษกิจการเมืองของพระเจ้าเสือและพันท้าย นรสิงห์,” ศิลปวัฒนธรรม 10, 6 (เมษายน 2532) : 50 – 58.

การขุดคลองมหาชัยมาแล้วเสร็จในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ การขุดคลองมหาชัยมีผลทางด้านเศรษฐกิจทำให้เส้นทางน้ำระหว่างกรุงศรีอยุธยาและบ้านเมืองหัวเมืองชายทะเลตะวันตกหรือเมืองปากใต้เดินทางติดต่อค้าขายกันได้สะดวก ดังปรากฏในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมที่มีเมืองปากใต้นำสินค้าบรรทุกใส่เรือเข้ามายังตลาดค้าขายในพระนครศรีอยุธยา

บทความเรื่อง เส้นทางนิราศเส้นทางการค้า โดย วลัยลักษณ์ ทรงศิริ¹² ได้อธิบายถึงเส้นทางเศรษฐกิจทางฝั่งตะวันตก บริเวณหัวเมืองปากใต้ที่เป็นต้นทางไปสู่บ้านเมืองชายฝั่งคาบสมุทรมลายู และหัวเมืองทางเทือกเขาตะนาวศรี โดยหัวเมืองปากใต้มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจภายในและการค้าทางทะเล เส้นทางการค้าทางตะวันตกมีความสำคัญมากในทางเศรษฐกิจในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ต่อเนื่องกับรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาโดยต้องอาศัยขุนนางชำนาญการที่มีความสามารถทางการค้าให้เป็นผู้ดูแลหัวเมืองทางตะวันตก เส้นทางการค้าในสมัยอยุธยาทางตะวันตกมีความสอดคล้องกับเส้นทางเดินทางในนิราศหลายเรื่อง

2. งานเขียนที่อธิบายถึงการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในตลาดพระนครศรีอยุธยา โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับตลาด ย่านการค้า ย่านการผลิต และสินค้า ได้แก่

บทความเรื่อง การค้าในสมัยอยุธยา ของ นันทา วรเนติวงศ์¹³ กล่าวถึงการค้าขายในสมัยอยุธยาที่มีทั้งการค้าภายในและการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งมีการค้าขายทั้งภายในและภายนอกกำแพงพระนคร สินค้าที่ผลิตและนำมาขายมีมากมาย เช่น อาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค และสินค้าที่มาจากต่างประเทศ สถานที่ค้าขายมีตลาดสำหรับขายสินค้าตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่พ่อค้านำเข้ามาขายโดยบรรทุกมาทางเรือและเกวียน นอกจากนี้ยังมีการให้รายละเอียดเกี่ยวกับราคาสินค้า การผูกขาดการค้าและการค้ากับต่างประเทศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893-2310 ของปาริชาติ วิลลารณ¹⁴ เป็นวิทยานิพนธ์ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของสินค้าของป่าในฐานะสินค้าออกให้กับต่างประเทศ สินค้าของป่าถือเป็นสินค้าสำคัญที่สร้างรายได้อย่างมหาศาลและส่งผลให้อยุธยาดำรงบทบาทของเมืองท่าศูนย์กลางการค้าภาคพื้นทวีป ถึงแม้เนื้อหาหลักจะเกี่ยวข้องกับการค้าของป่าแต่ผู้เขียนได้กล่าวถึงการค้าภายในที่มีทั้งตลาดภายในและภายนอกกำแพงพระนคร ย่านการผลิตสินค้านอกรอบพระนคร

¹² วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “เส้นทางนิราศ เส้นทางการค้า,” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 6 (เมษายน 2545) : 102 – 109.

¹³ นันทา วรเนติวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” *ศิลปากร* 19, 1 (พฤษภาคม 2518) : 60 – 92.

¹⁴ ปาริชาติ วิลลารณ, “การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

วิทยานิพนธ์เรื่อง บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ. 2173-2310 โดย คมขำ คีวงษา¹⁵ เป็นการศึกษาบทบาทของตลาดที่ส่งเสริมให้พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลที่สำคัญ โดยศึกษาความสัมพันธ์ของสภาพภูมิศาสตร์เมืองพระนครศรีอยุธยากับตลาด สภาพ ลักษณะ และองค์ประกอบของตลาดรวมทั้งสินค้า พ่อค้า และกลไกการควบคุมของรัฐที่เกี่ยวข้องกับตลาดเพื่อชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของตลาดในช่วงอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2173-2231) ที่มีพ่อค้าชาติต่างๆ เข้ามาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะพ่อค้าชาวตะวันตก พ่อค้าจีนและพ่อค้าแขก ส่งผลให้การค้าสินค้าของป่าและสินค้าส่งผ่านเฟื่องฟูมากโดยพระคลังสินค้ามีบทบาทสำคัญในการควบคุมการค้าและดำเนินการค้าช่วงอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2231-2310) การค้าในตลาดพระนครศรีอยุธยาได้เน้นการค้าข้าวกับจีน ภาพของตลาดในช่วงนี้เห็นได้ชัดว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตสินค้าเครื่องอุปโภคและบริโภค เกิดเป็นย่านและป่า ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงมีบทบาทในการสะท้อนภาพของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากกว่าการทำเกษตรกรรม

หนังสือ กรุงศรีอยุธยาของเรา โดย ศรีศักร วัลลิโภดม¹⁶ กล่าวถึงการก่อตัวของ กรุงศรีอยุธยาในลักษณะเมืองท่าศูนย์กลางการค้าทางทะเลกับต่างประเทศในนามของ “นครอโยธยา” เมืองสำคัญในรัฐละโว้ที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่สมัยทวารวดีและมีพัฒนาการทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระนครศรีอยุธยาถือเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอกสารคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมได้บรรยายให้เห็นภาพการค้าของอยุธยาสอดคล้องกับตำแหน่งซากโบราณสถาน โดยบรรยายถึงตลาดน้ำ 4 ทิศและตลาดย่อยๆ ตามน้ำลำคลองต่าง ๆ มีตลาดบกขายของสดเช้า-เย็น และตลาดขายสินค้าเฉพาะอย่าง มีตลาดประจำค้าขายตลอดเวลามีคนกลางรับซื้อสินค้ามาจำหน่ายซึ่งมีอยู่ทั้งภายในและภายนอกเมืองพระนครศรีอยุธยามีผู้ทำการค้าเป็นจำนวนมากทั้งคนต่างถิ่นและคนพื้นเมือง ผู้เขียนได้แบ่งการค้าของอยุธยาเป็น 2 ระดับคือ 1) การค้าภายใน เป็นการค้าขายเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและของจำเป็นระหว่างชาวบ้านชาวเมืองกับชาวต่างชาติ พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นศูนย์กลางที่มีสรรพสินค้านานาชนิดตามตลาดในย่านต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนและพ่อค้าวานิช 2) การค้าภายนอกกับต่างชาติมีระบบพระคลังสินค้าควบคุมการค้ากับต่างชาติ

¹⁵ คมขำ คีวงษา, “ บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ.2172-2310 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531).

¹⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, กรุงศรีอยุธยาของเรา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2527).

หนังสือเรื่อง มรดกวัฒนธรรมสมัยพระนรทวารวดีศรีอยุธยา (พ.ศ. 1890-2310) โดย กรม ศิลปากร¹⁷ เป็นการเขียนประวัติศาสตร์เมืองพระนครศรีอยุธยาโดยมีการกล่าวถึงตลาดต่างๆ ในพระนครศรีอยุธยาโดยให้ชื่อตลาด บริเวณที่ตั้งสินค้าที่ขายในตลาดในเมือง และร้านค้าสองฟาก แม่น้ำรอบพระนครที่ทำการผลิตสินค้าและขายโดยมีแผนที่ประกอบพร้อมทั้งมีการแทรกข้อมูล บริเวณที่ตั้งในปัจจุบันไว้ด้วย

หนังสือ อยุธยาสมัยฟ้า ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ¹⁸ เป็นหนังสือที่กล่าวถึงอยุธยาในทุกแง่มุมครอบคลุมด้าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม เศรษฐกิจ สังคม ภาษา วรรณกรรมฯ ส่วนที่เกี่ยวข้องคือ กรุงศรีอยุธยา: ศูนย์กลางการค้านานาชาติ มีการกล่าวถึงย่านการค้า ย่านการผลิตและตลาด โดยแบ่งเป็น ตลาดในเมืองอยู่ภายใต้กำแพงพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีร้านขายของชำ ขายของสด และย่านหรือป่าที่ขายสินค้าเฉพาะ ส่วนตลาดนอกเมืองอยู่รอบเกาะเมืองภายนอกกำแพงพระนครมีทั้งตลาดน้ำและตลาดบก ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายถึงสถานที่ตั้งของแต่ละตลาดไว้ด้วย นอกจากตลาดแล้วยังมีย่านการผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ และย่านการขายสินค้ากระจายอยู่ทั่วไปรายรอบกรุง

หนังสือ ตลาดและย่านการค้าขายสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา โดย กรมศิลปากร¹⁹ อธิบายถึงตลาดและย่านการค้าภายในเกาะเมืองและนอกเมือง โดยมีตลาดน้ำใหญ่ 4 แห่ง ตลาดบก ทั้งตลาดที่อยู่ในกรุงและนอกกรุงในบริเวณแหล่งชุมชน วัด ท่าเรือ และย่านการค้าโดยแบ่งตลาดที่ปรากฏในสมัยอยุธยาเป็น 3 ประเภท คือ ตลาดน้ำ ตลาดบก และพระคลังสินค้า มีการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งตลาดและย่านการค้าสมัยอยุธยาเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบันพร้อมแผนที่และภาพประกอบ

บทความเรื่อง เศรษฐกิจสมัยอยุธยา พ.ศ.2212-2310 เศรษฐกิจแบบไม่ทำเองใช้เองโดย สุราชัย ยิ้มประเสริฐ²⁰ เป็นการศึกษาข้อมูลและอธิบายเศรษฐกิจอยุธยาภายใต้สมมุติฐานใหม่ โดย อธิบายสังคมเมืองเป็นหน่วยพื้นฐานภายใต้เงื่อนไขที่ว่าเศรษฐกิจภาคเมืองของอยุธยามีลักษณะครอบงำในระบบเศรษฐกิจทั้งหมด อธิบายสังคมหมู่บ้านอย่างเกี่ยวพันกับเมืองและอำนาจรัฐที่

¹⁷ กรมศิลปากร, มรดกวัฒนธรรมสมัยพระนรทวารวดีศรีอยุธยา พ.ศ.1890-2310 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2543).

¹⁸ สุจิตต์ วงษ์เทศ, อยุธยาสมัยฟ้า ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2544).

¹⁹ กรมศิลปากร, ตลาดและย่านการค้าขายสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545).

²⁰ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, “เศรษฐกิจสมัยอยุธยา พ.ศ.2112-2310 เศรษฐกิจแบบไม่ทำเองใช้เอง,” เมืองโบราณ 31 , 1 (มกราคม 2548 – มีนาคม 2548) : 37 -52.

เข้าไปกำหนดโดยพิจารณาจากมูลค่าส่วนเกินที่สังคมผลิตได้และการจัดสรรมูลค่าส่วนเกินนี้ อธิบายการค้าต่างประเทศอย่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อการค้าภายใน ความถี่ของการขายตัวของการค้าก่อให้เกิดระบบการผลิตเพื่อขาย ให้ภาพสภาพการค้า ที่ตั้งตลาดและสินค้าที่กล่าวถึงในคำให้การ ขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม

3).งานเขียนที่อธิบายถึงกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการค้าในตลาดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่

หนังสือ สังคมจีนในประเทศไทย ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ เขียนโดย จี. วิลเลียม สกินเนอร์ แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์และคณะ²¹ เป็นงานที่อธิบายถึงบทบาทของชาวจีนในสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึง พ.ศ. 2499 โดยมีส่วนกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 และสังคมจีนในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวจีนอาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยาเป็นจำนวนมากโดยอยู่ทั้งในและนอกกำแพงเมือง ชุมชนชาวจีนในอยุธยาส่วนใหญ่ประกอบด้วยพ่อค้าช่างฝีมือต่าง ๆ นักแสดง แพทย์ และเข้ารับราชการในราชสำนักอยุธยา ชุมชนชาวจีนที่สำคัญอยู่บริเวณทางตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะเมืองและชาวจีนจะตั้งบ้านเรือนอยู่บนสองฟากถนนและสองฟากของแม่น้ำหรือลำคลองทางทิศใต้และทิศตะวันออก ชาวจีนในอยุธยามีบทบาทสำคัญต่อการค้าภายในอาณาจักรและการค้าภายนอกโดยเฉพาะกับเมืองจีนเอง ในช่วงรัชกาลพระเจ้าท้ายสระมีการขยายตัวของสินค้าข้าว

บทความเรื่อง ชาวมุสลิมในประเทศไทยกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดย นันทวรรณ ภู่ว่าง²² เป็นการอธิบายถึงบทบาทของชาวมุสลิมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์โดยชี้ให้เห็นถึงบทบาททางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม กลุ่มชาวมุสลิมได้เข้ามาเข้ามาตั้งถิ่นฐานและมีบทบาททางการค้าโดยมีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่ามีประชาคมชาวมุสลิมหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 กลุ่มชาวมุสลิมได้ทำการค้าและผลิตสินค้าจำหน่ายตามความสามารถและความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติอย่างแพร่หลายรอบพระนครทั้งในกำแพงและนอกกำแพงพระนคร

²¹ วิลเลียม จี. สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์และคณะ (กรุงเทพฯ :มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529).

²² นันทวรรณ ภู่ว่าง, “ชาวมุสลิมในประเทศไทยกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในคริสต์ศตวรรษที่ 18,” รวมบทความประวัติศาสตร์ 21 (2542) : 215 – 236.

วิทยานิพนธ์เรื่อง ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 176 โดย วรพร ภู่งศ์พันธ์²³ เป็นการศึกษาถึงความเป็นสังคมนานาชาติบางประการที่ปรากฏในพระนครศรีอยุธยาโดยพยายามชี้ให้เห็นการที่พระนครศรีอยุธยาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการรวบรวมและกระจายสินค้าจากดินแดนต่าง ๆ ทั้งตอนในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และดินแดนโพ้นทะเล ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการดึงดูดชาวต่างชาติให้เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในพระนครศรีอยุธยา การเติบโตขยายตัวของการค้าต่างประเทศน่าจะเป็นผลให้การค้าภายในตัวเกาะอยุธยามีชีวิตชีวา โดยเฉพาะบริเวณย่าน, ป่า ที่เป็นทั้งที่ผลิตและขายสินค้า ตลาดทั้งตลาดน้ำและตลาดบกปรายรอบพระนคร บริเวณย่านหรือตลาดเป็นที่ซึ่งชาวเมืองกับชาวต่างชาติได้มีปฏิสัมพันธ์กันทั้งทางเศรษฐกิจในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าและทางสังคมในการรับรู้ เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน

วิทยานิพนธ์เรื่อง กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310 โดย วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ²⁴ เป็นงานศึกษาความเป็นเมืองการค้าของกรุงศรีอยุธยาที่นำความมั่งคั่งร่ำรวยสู่คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีกิจกรรมสัมพันธ์กับการค้าซึ่งมี 4 กลุ่ม คือ กลุ่มขุนนางชำนาญการและพ่อค้าของพระมหากษัตริย์ กลุ่มไพร่ต่างชาติและลูกครึ่ง กลุ่มพ่อค้าแม่ขาย กลุ่มขุนนางและมูลนายท้องถิ่น ผลประโยชน์จากการค้าและโอกาสในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากระบบมูลนาย-ไพร่และระบบพระคลังสินค้าส่งผลให้เกิดผู้ลงทุนทำการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่าย โดยผู้เขียนแบ่งสินค้าในตลาดพระนครศรีอยุธยาออกเป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตและไม่ผ่านกระบวนการผลิตซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีการผลิตสินค้าที่เกิดการพัฒนาขึ้น และเกิดกลุ่มคนที่มีความสามารถในการผลิตสินค้า ความเป็นเมืองที่มีแหล่งผลิตสินค้าและตลาดจำหน่ายสินค้าจำนวนมากทำให้ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาดำเนินกิจกรรมการค้าเป็นหลัก และให้ความสำคัญกับกิจกรรมการค้าในตลาดและย่านการผลิต ซึ่งส่งผลให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาในแง่ของที่ตั้ง ลักษณะของตลาด กลุ่มผู้ประกอบการการค้าขายและการควบคุมดูแลในตลาด

²³ วรพร ภู่งศ์พันธ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767” (วิทยานิพนธ์ปริญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542).

²⁴ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

2. เพื่อศึกษา ชนิด ประเภท และแหล่งที่มาของสินค้าในตลาดเพื่อเข้าใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา

3. เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของตลาดที่มีผลต่อวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

สมมุติฐานของการศึกษา

1. กิจกรรมการค้าในตลาดเมืองพระนครศรีอยุธยาแสดงให้เห็นถึงสภาพวิถีชีวิตของชาวเมืองที่ผูกพันและดำเนินกิจกรรมการค้าเป็นหลักโดยสามารถพิจารณาได้จากจำนวนตลาด ย่านการค้า ย่านการผลิตและสินค้าที่มีมากมาย

2. กลุ่มไพร่ได้ร่วมแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากกิจกรรมการค้าในตลาดซึ่งเกิดการขยายตัวและเกิดความรุ่งเรืองในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาตามย่านการผลิต ย่านการค้า ป่า และตลาด

ขอบเขตการศึกษา

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2199-2310 ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์จนถึงเสียกรุงครั้งที่ 2 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังการเสียกรุงครั้งที่ 1 ส่งผลให้เห็นชัดเจนในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ การปรับปรุงการปกครองหัวเมืองในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรส่งผลต่อความสำคัญของหัวเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าภายใน เมืองท่าการค้าทางบก และเป็นแหล่งสินค้า ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นช่วงที่การค้าภายในและการค้าต่างประเทศรุ่งเรืองขึ้น ทรงยกเลิกส่วยอากรจากสินค้าที่นำเข้าสู่พระนครศรีอยุธยาและยกเลิกอากรตลาดแก่ประชาชนเป็นเวลา 3 ปี ถือเป็นพระบรมราโชบายส่งเสริมการค้าฟื้นฟูเศรษฐกิจ กระตุ้นให้ประชาชนออกมาค้าขาย เป็นการแก้ไขความชบเซาทางเศรษฐกิจจากรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ทรงมีนโยบายผูกขาดการค้าอย่างเข้มงวดและห้ามค้าขายด้วยเงินเชื่อ ทำให้กลุ่มผู้ค้ารายย่อยถูกลดบทบาททางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการค้าของสมเด็จพระนารายณ์ได้ส่งผลให้การค้าภายในขยายตัว ประชาชนมีโอกาสและมีส่วนร่วมในการผลิตสินค้าและทำการค้าขายโดยปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ไปจนกระทั่งเสียกรุง นอกจากนี้เงินตรายังมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เงินถูกนำมาใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ไพร่สามารถใช้เงินจ่ายแทนการถูกเกณฑ์แรงงานที่ต้องจ่ายเงินเป็นจำนวนมากขึ้น ภาษีอากรที่ราษฎรต้องจ่ายให้รัฐเป็นจำนวนเงินเพิ่มมากขึ้น อากรบางอย่างที่ต้องจ่ายเคยเก็บเป็นผลผลิตก็ให้จ่ายเป็นเงินแทน แรงงานทำงานให้ราชสำนักได้ผลตอบแทนเป็นเงินตราในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ การกำหนดขอบเขตในช่วงเวลานี้

สามารถนำหลักฐานของชาวต่างชาติมาใช้ประกอบการศึกษาได้มากขึ้น ส่วนขอบเขตทางด้านพื้นที่ ปีที่การศึกษาสิ้นสุดคือ พ.ศ 2310 เป็นปีที่เสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า

ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตของเมืองพระนครศรีอยุธยาอยู่บริเวณภายในกำแพงพระนครและพื้นที่รอบ ๆ เกะเมืองพระนครศรีอยุธยาไม่เกินด้านขนอนทั้ง 4 ทิศ คือ ทิศเหนือ ขนอนบางหลวง ทิศตะวันออก ขนอนบ้านข้าวเม่า ทิศใต้ ขนอนบ้านตะนาวศรี และทิศตะวันตกขนอนปากอู

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาตามระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ใช้วิธีการนำเสนอในแนวทางประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์โดยอาศัยหลักฐานของไทยและต่างประเทศ รวมทั้งวิทยานิพนธ์ หนังสือและบทความต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
2. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
3. หอสมุดกลาง ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. ศูนย์เอกสารประเทศไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. ศูนย์สารนิเทศมนุษยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
6. หอสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
7. ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงองค์ประกอบของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาในแง่ของที่ตั้ง ลักษณะของตลาด กลุ่มผู้ประกอบการค้าขายและการควบคุมดูแลในตลาด
2. ได้ทราบถึงชนิด ประเภท และแหล่งที่มาของสินค้าในตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาซึ่งทำให้เข้าใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา
3. ได้ทราบถึงบทบาทและความสำคัญของตลาดที่มีผลต่อวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

บทที่ 2

ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองการค้าที่สำคัญเมืองหนึ่งในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถือเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในดินแดนภาคพื้นทวีปด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมมีแม่น้ำล้อมรอบสามสายคือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถขนส่งลำเลียงสินค้าจากดินแดนตอนในลงสู่อ่าวไทยได้สะดวก อีกทั้งที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากทะเลมากนัก เรือสามารถแล่นจากแม่น้ำเข้าไปจอดเทียบท่าในเมืองได้¹ ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองพระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กับการค้าทางทะเล เพราะตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางการค้าในทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดียประกอบกับการเป็นเมืองที่มีสภาพเป็นคลังสินค้าที่สำคัญ มีสินค้าที่พ่อค้าจากภายนอกต้องการ ทั้งสินค้าที่มาจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปและสินค้าส่งผ่านจากจีนและอินเดีย พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปออกสู่ตลาดภายนอกและกระจายสินค้าจากภายนอกเข้าสู่ตลาดภายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน² ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองการค้าที่สำคัญ คือ ความสืบทอดการเป็นเมืองการค้าจากเมืองท่าในอดีต คือ เมืองอโยธยา เมืองละโว้ และเมืองเพชรบุรีซึ่งเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญทั้งทางบกและทางทะเล

การรวมตัวในระบบเมืองคู่ของละโว้ – อโยธยา แสดงถึงความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของทั้งสองเมืองนี้ เมืองละโว้เป็นเมืองควบคุมเส้นทางติดต่อค้าขายและเป็นตัวกลางรับสินค้าจากดินแดนตอนในเพื่อส่งลงมายังเมืองอโยธยาซึ่งเป็นเมืองท่า การรวมตัวของเมืองละโว้-อโยธยาจึงมีลักษณะเป็นเมืองศูนย์กลางควบคุมเส้นทางรับ-ส่งสินค้าภายในภาคพื้นทวีปและเป็นเมืองท่าเก่าแก่ ควบคุมเส้นทางการค้าที่ติดต่อกับน่านน้ำทะเลทางด้านทะเลจีนและมหาสมุทรอินเดีย พื้นฐานทางเศรษฐกิจของพระนครศรีอยุธยาจึงขึ้นอยู่กับการค้าและการเป็นศูนย์กลางการค้า³

¹ เอนเซลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์, แปลโดย อัมพร สายสุวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 5 (ฉบับปรับปรุง) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545), 60.

² อากม พัฒะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีธรรมเทพนคร: ความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2527), 87- 88.

³ ธิดา สาระยา, “ละโว้รัฐ- ชาติในคริสต์ศตวรรษที่ 11,” เมืองโบราณ 11, 2 (เมษายน 2528 - มิถุนายน 2528) : 47. และ ธิดา สาระยา, “Ayutthaya as a Centralized,” ศิลปวัฒนธรรม 11, 11 (กันยายน 2533) : 114-115.

พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นเมืองที่มีความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ เป็นทั้งเมืองที่ทำการค้ามีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอก เป็นเมืองท่าส่งผ่านสินค้า มีกลุ่มพ่อค้าหลากหลายเชื้อชาติเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย ชาวต่างชาติบางส่วนเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอาศัยอยู่ร่วมกับชาวเมือง ลักษณะเช่นนี้ทำให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่านานาชาติ ที่มีลักษณะแตกต่าง จากหัวเมืองภายในอย่างเห็นได้ชัด และยังเห็นปัจจัยส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองได้หลายประการอีกด้วย

คำว่า “ชุมชนเมือง” ในที่นี้หมายถึง ชุมชนที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีอาณาบริเวณครอบคลุมชุมชนที่เป็นหมู่บ้านหลายหมู่บ้านมีศูนย์กลางการปกครอง มีวัดขนาดใหญ่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและพิธีกรรม มีย่านร้านค้า ที่อยู่อาศัยของผู้ประกอบอาชีพต่างๆ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับทั้งชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ภายในท้องถิ่นกับชุมชนบ้านเมืองอื่นๆจากภายนอก มีแหล่งทรัพยากรและมีการเพาะปลูกที่ให้ผลผลิตมากพอเพียงแก่การเลี้ยงคนเป็นจำนวนมากได้ โดยมีผลผลิตส่วนเกินให้แก่ผู้ที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูกแต่ทำงานเฉพาะอย่างแทน เช่น ช่างฝีมือ โดยมีความแตกต่างในเรื่องอาชีพและเกิดชนชั้นทางสังคม ทำให้มีโครงสร้างที่ซับซ้อน มีการจัดระเบียบภายใน มีการเกณฑ์แรงงานเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นเป็นชุมชนเมือง⁴

ปัจจัยส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

หลังจากสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 (พ.ศ.2112) ประวัติศาสตร์อยุธยาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นจุดเปลี่ยนที่ส่งผลโดยตรงต่อบทบาทด้านการค้าของพระนครศรีอยุธยา หลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาแล้วได้เกิดความพยายามฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาด้วยการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมือง จัดระบบควบคุมกำลังคนและควบคุมหัวเมือง มีการปราบปรามหัวเมืองสำคัญที่เป็นกบฏลงได้ เช่น พิจัย สวรรคโลก ตะนาวศรี สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงให้เทครัวหัวเมืองทางเหนือเข้ามาอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อเพิ่มกำลังคน และคงไม่ต้องการให้เกิดปัญหาหัวเมืองเหนือซึ่งเป็นโอกาสให้สมเด็จพระนเรศวรทรงทรงล้มระบบการปกครองเดิม และปรับปรุงระบบการปกครองหัวเมืองใหม่ ตั้งเป็นหัวเมืองเอก โท ตรี ถิ่อเป็นการจัดลำดับความสัมพันธ์ของหัวเมืองต่อเมืองหลวง ทำให้เมืองหลวงปกครองหัวเมืองได้โดยตรง ซึ่งส่งผลต่อการค้าของพระนครศรีอยุธยาโดยตรง หัวเมืองหลายเมืองเป็นเมืองท่าสินค้าทางบก และ

⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม, สยามประเทศ : ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคคึกคักค้าบรพจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ:ศิลปวัฒนธรรม, 2547), 43-44, 71.

ยังเป็นเส้นทางรับสินค้าจากล้านนา และล้านช้าง การควบคุมหัวเมืองเหนือได้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น เท่ากับเป็นการเพิ่มโอกาส การได้ช่วยและสินค้าออกสำคัญมาออกทะเลที่พระนครศรีอยุธยาได้มากขึ้น⁵

การที่สมเด็จพระนเรศวรทรงต้องการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เพื่อป้องกันบรรดาเจ้าเมืองที่อาจจะท้าทายอำนาจของราชการได้⁶ การจัดการปรับปรุงหัวเมืองเหนือและจัดความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองเป็นข้อเสนอทางด้านการเมืองการปกครองที่มีความเป็นไปได้ และหากพิจารณาประเด็นจากทางเศรษฐกิจ จะพบว่า การปรับปรุงหัวเมืองส่งผลสำคัญต่อการค้า เมื่อพิจารณาผ่านกิจกรรมการค้าที่กำลังเกิดขึ้น ความต้องการสินค้าของป่าสำหรับส่งขายตลาดญี่ปุ่น อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาจำเป็นต้องจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ กับเมืองภายในใหม่เพื่อให้กรุงศรีอยุธยาจำเป็นต้องจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจกับเมืองภายในใหม่เพื่อให้กรุงศรีอยุธยาเข้าถึงและควบคุมตลาดพื้นเมือง ผลผลิตจากป่า สินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิต เมืองทำการค้าทางบก และเมืองที่เป็นศูนย์กลางซึ่งตั้งอยู่ในดินแดนตอนในของพระนครศรีอยุธยาได้โดยสะดวกและควบคุมหัวเมืองเหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น⁷

การจัดการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองใหม่เป็นหนทางจัดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองสำคัญๆ เหล่านี้ไม่ให้ลำเลียงสินค้าออกที่ตลาดภายนอกต้องการไปออกทะเลยังเมืองท่าอื่นๆ แต่ให้ลำเลียงสินค้ามาออกทะเลที่พระนครศรีอยุธยาและเมืองท่าในเครือข่าย การเสด็จขึ้นไปทำสงครามของสมเด็จพระนเรศวรและการจัดการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองใหม่จึงเท่ากับเป็นการสร้างเส้นทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองหลวงกับเมืองสำคัญๆ⁸

สมเด็จพระเอกาทศรถทรงสานต่อการควบคุมกำลังหัวเมืองภายในจากสมเด็จพระนเรศวร โดยทรงมอบหมายให้สมุหนายกดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือและสมุหพระกลาโหมดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้⁹ สมเด็จพระเอกาทศรถทรงจัดระเบียบการควบคุมการควบคุมกำลังคนทั่วราชอาณาจักร และกระจ่ายการควบคุมดูแลหัวเมืองเหนือและฝ่ายใต้ให้สมุหนายกและสมุหพระกลาโหมซึ่งเป็น

⁵ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ.2172-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาสุโขทัยบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), 52-53.

⁶ ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดย กาญจน์ สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519), 89.

⁷ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ.2172-2310”, 184.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 185.

⁹ พลุศรี นนทรี, “สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม บทบาทและอำนาจทางการเมืองการปกครองนับแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงรัชสมัยพระที่นั่งสุริยารินทร์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 178.

การลดอำนาจเจ้าเมืองและขุนนางที่เคยปกครองหัวเมือง แต่เพิ่มอำนาจให้สมุหนายกและสมุหพระกลาโหมทำให้มีอำนาจมากขึ้น และยังทรงเริ่มสำรวจบัญชีไพร่พลและข้าทาสทั้งราชอาณาจักร มุลนายทุกคนต้องส่งรายชื่อไพร่พลและข้าทาสของตนให้แก่ทางการและทรงสำรวจตามบัญชีที่ส่งมา หากผู้ใดเบียดบังไว้เกินบัญชีจะทรงริบเอาจำนวนที่เกินไว้เป็นไพร่หลวงทั้งหมด ยังทรงให้จำแนกบุคคลที่เกิดในพระนครศรีอยุธยาและบุคคลที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากออกจากกัน¹⁰

พระองค์ทรงจำแนกบุคคลที่เกิดและผู้เข้ามาตั้งรกรากในแผ่นดิน (ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ ออกภยได้หัวหน้า(ภาษาไทยเรียกว่านาย)ดังเช่นนายอำเภอ ผลก็คือทำให้เกิดระบบข้าทาสอย่างมั่นคง ตั้งแต่นั้นมาไม่มีบุคคลใดที่เกิดมาแล้วจะมีอิสระพ้นจากการเป็นทาส และมีอิสระไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจของนาย ไม่ว่านายจะสั่งอะไรทาสก็ต้องทำตามหรือมิฉะนั้นจะต้องนําสสิ่งของมาชดใช้แทน การกระทำเช่นนี้ทำให้พวกขุนนางได้รับผลประโยชน์อย่างมาก ในขณะที่พวกสามัญและคนจนต้องแบภาระไว้¹¹

การจัดระบบให้ประชาชนอยู่ภายใต้มุลนายทำให้ราชสำนักเกิดความสะดวกในการเรียกเกณฑ์แรงงานไปใช้ทั้งในด้านเกษตร การสงคราม การโยธา รวมไปถึงการเก็บและหาส่วย และการลำเลียงส่วยลงมายังเมืองหลวง เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อพระนครศรีอยุธยาในการหาสินค้าของป่าที่ตลาดต้องการได้เพิ่มขึ้นเพราะมุลนาย-ไพร่มั่นคงขึ้นกว่าเดิม เพิ่มประสิทธิภาพในการเกณฑ์แรงงานได้มากขึ้น และสร้างผลประโยชน์ให้แก่มุลนายที่ได้ควบคุมไพร่ได้มากขึ้น¹²

การจัดการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองเพื่อจัดความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหลวงกับเมืองเอก โท ตรี เพื่อรวมเข้ากับความสามารรถในการจัดการด้านกำลังคนและการแบ่งการควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ให้อัครมหาเสนาบดีปกครองส่งผลดีต่อการค้าของพระนครศรีอยุธยา ทำให้พระนครศรีอยุธยาควบคุมเส้นทางการค้า ลำเลียงส่วยและสินค้าให้มาออกทะเลยังพระนครศรีอยุธยาและเมืองท่าในเครือข่าย การเปิดโอกาสให้อัครมหาเสนาบดีได้ควบคุมดูแลหัวเมืองเป็นการเพิ่มอำนาจทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจให้กับขุนนางระดับสูง แต่ก็ทำให้เมืองหลวงปกครองหัวเมืองภายในได้ใกล้ชิดขึ้น มีผลต่อการเรียกเกณฑ์กำลังคนและส่วยสินค้า ทำให้เกิดความพร้อมในด้านการจัดหาสินค้าเพื่อส่งออกรองรับความต้องการของตลาดภายนอกที่กำลัง

¹⁰ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วิไลต) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2546), 231.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 231.

¹² วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 53-54, 196-198.

ต้องการสินค้าของป่า โอกาสทางเศรษฐกิจที่เป็คขึ้นนี้ นอกจากจะเปิดสำหรับราชสำนัก เจ้านาย ขุนนางระดับสูงแล้ว ยังเปิดแก่ขุนนางและพ่อค้าทั่วไปด้วย ผลของการจัดระบบการปกครองและระบบสังคม ส่งผลต่อความเจริญทางการค้าซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม¹³

ผลจากการจัดระบบการปกครองหัวเมืองภายในสมัยสมเด็จพระนเรศวร การจัดระบบควบคุมไพร่และการกระจายอำนาจควบคุมดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ให้แก่สมุหนายกและสมุหพระกลาโหมในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถส่งผลให้ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเกิดการเติบโตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าที่เป็นคนชั้นสูง รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นสมัยแห่งความมั่งคั่งร่ำรวย ความมั่งคั่งในรัชกาลของพระองค์เป็นผลมาจากการค้าและการจัดระบบเพื่อรองรับผลประโยชน์ทางการค้าจากสมัยก่อนหน้า โอกาสทางการค้าที่เปิดกว้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทำให้กลุ่มขุนนางได้รับผลประโยชน์และความมั่งคั่งร่ำรวย ขุนนางมีโอกาใช้อำนาจและอาศัยฐานอำนาจในระบบมูลนาย-ไพร่ ได้แก่กำลังคนไปใช้ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจการค้าส่วนตัวจนทำให้เกิดความมั่งคั่งขึ้นมาได้ คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นขุนนางซึ่งมีบทบาทในการค้าหรือเข้าถึงทรัพยากร สามารถใช้อำนาจที่ตนเองและอาศัยฐานอำนาจในระบบมูลนาย-ไพร่ ช่วยเอื้อต่อการเข้าเกี่ยวข้องหรือทำกิจกรรมการค้าเพื่อช่วยเพิ่มความมั่งคั่งให้แก่ตัวเอง

ขุนนางที่ได้รับผลประโยชน์จากการค้าเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่พระมหากษัตริย์ไม่สามารถควบคุมการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจแข่งกับราชสำนักของคนเหล่านี้ได้ และเป็นผลให้เกิดการสะสมอำนาจของขุนนางตำแหน่งสำคัญที่มีอำนาจทั้งทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจจนสามารถท้าทายอำนาจของพระมหากษัตริย์จนขุนนางระดับสูงได้ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง¹⁴

เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์ในระยะแรกยังไม่สามารถลดบทบาทและความมั่งคั่งร่ำรวยของขุนนางลงได้ หลังจากที่พระองค์ทรงมั่นพระทัยในพระราชอำนาจแล้ว จึงจัดการถอนรากการปกครองเดิมและกลุ่มขุนนางเดิม ทรงกำจัดขุนนางคนสำคัญๆลงเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระเจ้าปราสาททองต้องการถอนรากถอนโคนอำนาจของขุนนางฝ่ายปกครองที่ฝักใฝ่ทรงเลิครอนอำนาจของขุนนางฝ่ายปกครองโดยตรงและตั้งชาวต่างประเทศผู้มีความชำนาญในด้านต่างๆ ขึ้นมาเป็นขุนนางแทนและขยายตำแหน่งขุนนางชำนาญการเข้าไปคุมขุนนางฝ่ายปกครอง¹⁵

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงนำกฎหมายที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงใช้เรียกทรัพย์สินมรดก 1 ใน 3 ของขุนนางให้ท้องพระคลังหลังจากขุนนางเสียชีวิตมาใช้อีก ฟาน ฟลิตได้บันทึกไว้

¹³ วารงคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 206.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 207.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 213.

ความว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ทรงต้องการทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าหากขุนนางสิ้นชีวิตลง ภรรยาจะถูกควบคุมตัว ขุนนางจะลอบสังเกตซึ่งกันและกันว่าใครซ่อนสมบัติไว้บ้าง หญิงหม้ายและเด็กกำพร้าจะแสดงความรู้สึกสำนึกบุญคุณอย่างสิ้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินหยิбыื่นทรัพย์สมบัติซึ่งเป็นของตนเองให้บ้างเพียงเล็กน้อย พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงคิดเลยว่าพระองค์มีฐานะร่ำรวย จนกว่าพระองค์จะสามารถรวบรวมทรัพย์สมบัติเข้าทองพระคลังได้หมด และพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่ปฏิบัติต่อขุนนางเยี่ยงทาส ขุนนางจะต้องเข้าเฝ้าทุกวันและอนุญาตให้ไปเยี่ยมเยียนกันและกันตามบ้านเรือนหรือที่รโหฐานได้ แต่ไม่อนุญาตให้พูดคุยกันเว้นแต่ในที่สาธารณะ¹⁶

พระองค์ทรงสนพระทัยด้านการค้า ทรงเพิ่มกิจกรรมของพระคลังสินค้าให้มากขึ้นเพื่อเพิ่มความมั่งคั่งให้แก่ราชอาณาจักร ทรงพยายามควบคุมความมั่งคั่งและความรุ่งเรืองทางการค้าของเหล่าขุนนางด้วยการจัดการปรับปรุงองค์กรพระคลังสินค้า ตลอดจนวิธีการค้าและกำหนดกลุ่มผู้ได้ประโยชน์จากการค้าเสียใหญ่ วิธีการผูกขาดของพระคลังสินค้ารัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเข้มงวดมากจนกล่าวได้ว่าอยู่ในระดับที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน¹⁷

พระองค์ยังทรงห้ามการค้าการค้าด้วยเงินเชื่อ พ่อค้าทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติจะต้องซื้อขายสินค้าด้วยเงินสดเสมอ ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษถึงตาย¹⁸

การใช้องค์กรพระคลังสินค้าในระดับที่เข้มงวดกว่าแต่ก่อน วิธีการกำหนดรายการสินค้าต้องห้ามและสินค้าผูกขาดเพื่อให้พ่อค้าต่างชาติต้องมาซื้อขายกับพระคลังสินค้าเท่านั้น ส่งผลกระทบต่อพ่อค้าทั่วไปที่ตามปกติจะซื้อสินค้าด้วยเงินเชื่อจากบรรดาพ่อค้าต่างชาติก่อนแล้วส่งไปขาย เมื่อขายได้แล้วจึงจะจ่ายค่าสินค้าให้พวกพ่อค้า ฟานฟลิตไม่เชื่อว่าพ่อค้าคนใดในเมืองนี้ จะสามารถพกเงินมาตลาดได้ถึง 10 ชั่ง¹⁹ วิธีนี้ทำให้ราชสำนักควบคุมการค้าเอาไว้ที่พระมหากษัตริย์เพื่อให้ความมั่งคั่งตกอยู่แก่ราชสำนักและขัดขวางขุนนางที่มีโอกาสสัมพันธ์กับการค้าและสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองมากจนอาจจะเป็นอันตรายต่ออำนาจของพระองค์²⁰ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.2199) พระองค์ทรงพยายามเพิ่มการค้าภายในของหลวงโดยประกาศ

¹⁶ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต) , 245-246.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 245-246.

¹⁸ John Anderson , English Intercourse with Siam in the Seventeen Century (London : K.Paul Trench Trubner,1890),253 , อ้างถึงใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “ กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310 ” , 216.

¹⁹ นันทา สุตกุล , ผู้แปล, เอกสารจดหมายเหตุกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ 2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ 1624-1652) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,2513),247.

²⁰ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “ กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310 ” , 219.

ผูกขาดดีบุก ไม้ฝาง ไม้หอม ช้าง งาช้าง และตะกั่ว ทรงยกส่วยอากรทั้งจากสินค้านำเข้าสู่พระนครศรีอยุธยาและอากรตลาดแก่ประชาชนทั้งปวงเป็นเวลา 3 ปี²¹ เพื่อส่งเสริมการค้าภายในและเพื่อลดภาระประชาชนจากภาวะข้าวขาดแคลนไม่พอบริโภค เนื่องจากฝนแล้งในปีที่ขึ้นครองราชย์²²

นโยบายยกส่วยอากรของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเวลา 3 ปี จึงเป็นนโยบายที่กระตุ้นให้ประชาชนออกมาค้าขาย ผลปรากฏว่า การค้าภายในและการค้าต่างประเทศรุ่งเรืองขึ้น กลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรมการค้านั้นกระจายไปทั่วราชอาณาจักร ประชาชนเห็นความสำคัญของการค้าและทำการค้าอยู่ก่อนจะถูกอำนาจขององค์กรพระคลังสินค้า สินค้าและนโยบายห้ามค้าขายด้วยเงินเชื่อของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลดความสำคัญลง คนกลุ่มนี้ยังอยู่เมื่อมีโอกาสจึงออกมาค้าขายอีกครั้งหนึ่ง

ในตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ทรงสนับสนุนให้พ่อค้าแม่ค้ารายย่อยออกมาค้าขาย แต่หลังจากนั้น ทรงสานต่อนโยบายผูกขาดการค้าและใช้พระคลังสินค้าอย่างเข้มงวด ทรงใช้การผูกขาดสินค้าบางอย่างเข้มงวดและจำกัดผลประโยชน์เอาไว้ให้อยู่แต่ในกลุ่มคนที่ทรงเลือกให้รับผลประโยชน์จากพระองค์ ทั้งขุนนางที่ทรงแต่งตั้งมาเป็นผู้ดูแลการค้าและขุนนางกับมูลนายท้องถิ่นล้วนได้รับผลประโยชน์จากพระคลังสินค้า²³

การจัดระเบียบหัวเมืองและจัดระบบการควบคุมไพร่ ส่งผลต่อการปกครองและโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงสามารถเกณฑ์ส่วยสินค้าจากดินแดนตอนในสนองความต้องการของตลาดภายนอกได้เป็นอย่างดี

ในขณะเดียวกันที่ส่งผลให้อัศรมหาเสนาบดีสำคัญคือ สมุหนายกและสมุหพระกลาโหมมีอำนาจทางการเมืองการปกครองมากขึ้นและยังเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่อัศรมหาเสนาบดีทั้งสองด้วย และจากรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นไป เสนาบดีพระคลังได้รับส่วนแบ่งอำนาจและส่วนแบ่งทางเศรษฐกิจด้วย โอกาสทางการค้าที่เอื้อประโยชน์ต่อราชสำนักและขุนนางระดับสูงยังเปิดช่องให้แก่ขุนนางท้องถิ่น เนื่องจากคนเหล่านี้อยู่ใกล้แหล่งส่วยสินค้า มีอำนาจเรียกเกณฑ์กำลังไพร่ออกไปหาส่วยเข้ามาได้ ทั้งมีโอกาสใช้อำนาจของตนให้เก็บหรือหาส่วยจำนวนมากว่าที่ราชสำนักกำหนด การให้โอกาสอัศรมหาเสนาบดีทางการด้านเศรษฐกิจและการกำหนด

²¹ Richard D. Cushman, *The Royal Chronicles of Ayutthaya* (Bangkok : The Siam Society Under Royal Patronage, 2000), 233 , อ้างถึงใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “ กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310 ” , 237.

²² ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล, *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2513)

²³ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “ กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310 ” , 217.

ห้ามซื้อขายด้วยเงินเชื่อในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองส่งผลให้เกิดการสลายพลังของกลุ่มผู้ค้ารายย่อยและกลุ่มผู้มีทุนเป็นของตนเองที่มีได้อยู่กับราชสำนัก เช่น พ่อค้าแม่ขาย และพ่อค้ารายเล็กที่เติบโตขึ้นมาก่อนหน้านี้ และยังราชสำนักนำพระคลังสินค้ามาใช้ควบคุมราคาสินค้าส่วนใหญ่ของราชอาณาจักร ก็ยิ่งทำให้ดูเหมือนว่าจะกำหนดให้กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้ามีเพียงพระมหากษัตริย์ กลุ่มขุนนางระดับสูงและพ่อค้าของพระองค์เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วภายใต้ระบบการควบคุมจากพระคลังสินค้ากลับเอื้อให้มีกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการค้าในสังคมพระนครศรีอยุธยากระจายตัวออกไปมากกว่านั้นและมีคนเข้าร่วมในการค้าอีกเป็นจำนวนมาก²⁴ ดังปรากฏให้เห็นในหลักฐานจากการทำการค้าขายในตลาดในพระนครศรี มีผู้คนจำนวนมากเข้าร่วมในการกิจกรรมการค้าในตลาด ซึ่งส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นชุมชนเมืองที่ผูกพันกับการค้า เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าที่สำคัญทั้งการค้าภายในและการค้ากับต่างประเทศ เป็นแหล่งรวมพ่อค้านานาชาติ มีลักษณะเป็นสังคมนานาชาติที่มีทั้งชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ชาวพื้นเมืองต่างถิ่น และชาวต่างชาติอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีตลาดเป็นที่สำหรับติดต่อค้าขาย พบปะสังสรรค์ของผู้คนที่เดินทางมาซื้อขายสินค้า ตลาดและย่านการค้าส่วนใหญ่อยู่บริเวณตั้งแต่กลางเกาะเมืองไปทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ทั้งภายในและรอบเกาะเมือง ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้แก่

1. สภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการเป็นเมืองทำการค้า
2. บทบาทความเป็นเมืองทำการค้า
3. กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

ปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้ส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาให้มีความคึกคักและเจริญรุ่งเรืองได้อย่างมั่นคงและยาวนานกว่า 4 ศตวรรษ

1. สภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการเป็นเมืองทำการค้า

การที่เมืองท่าพระนครศรีอยุธยาเติบโตขึ้นเจริญรุ่งเรืองและมั่งคั่งจนเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้นั้น สภาพภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริม

เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่แม่น้ำสามสายมาบรรจบกันโดยมีแม่น้ำลพบุรีไหลมาทางทิศเหนือมารวมกับแม่น้ำป่าสักที่ไหลมาทางทิศตะวันออก ส่วนแม่น้ำเจ้าพระยาไหลมาทางทิศตะวันตกและมารวมกับแม่น้ำป่าสักแล้วไหลลงมารวมกันทางใต้ บริเวณที่แม่น้ำทั้งสองมาบรรจบกัน เรียกว่า “บางกะจะ” แม่น้ำดังกล่าวรวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาไหลลงสู่อ่าว

²⁴ ดูรายละเอียดใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 238-359.

ไทย การบรรยายสภาพภูมิศาสตร์เมืองพระนครศรีอยุธยาปรากฏอยู่ในบันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาหลายคน อาทิ

ฟาน ฟลิต หัวหน้าสถานีการค้าฮอลันดาประจำพระนครศรีอยุธยาได้บรรยายถึงรายละเอียดของเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำและอยู่บนที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ ตัวเมืองสร้างบนเกาะเล็กๆรูปกลม และมีกำแพงหินหนาล้อมรอบยาวกว่า 2 ไมล์ เนเธอร์แลนด์...”²⁵

โยสท์ สเตาเติน พ่อค้าชาวฮอลันดาที่เดินทางมายังพระนครศรีอยุธยาในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ได้บันทึกไว้ว่าเมืองเมืองนี้ตั้งอยู่บนเกาะเล็กๆ ในแม่น้ำเจ้าพระยา ท้องที่รอบนอกเป็นที่ราบไปทั่วทุกทิศรอบกรุงศรีอยุธยามีกำแพงหินสร้างอย่างหนาแน่นแข็งแรง รอบกำแพงวัดได้ประมาณ 2 ไมล์ฮอลันดา เป็นนครหลวงที่กว้างใหญ่มากภายในพระนครมีโบสถ์วิหารวัดวาอารามสร้างขึ้นอยู่ติด ๆ กัน ประชาชนพลเมืองผู้อยู่อาศัยก็มีอยู่อย่างหนาแน่น ภายในกำแพงเมืองมีถนนกว้างตัดตรงและยาวมาก และมีคลองขุดจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาในพระนครจึงสะดวกแก่การสัญจรไปมาได้ทั่วถึงกัน นอกจากถนนและคลองยังมีคูเล็กๆและตรอกซอกอีกเป็นอันมาก...²⁶

นิโกลาส แชรแวงส บันทึกไว้ว่า “แม่น้ำใหญ่ตัดชายกำแพงด้านเหนือ ด้านตะวันออก และด้านตะวันตก แล้วไหลผ่านเข้าในเมืองเป็นทางน้ำสามสายตลอดหัวเมืองท้ายเมือง กลายเป็นเวนิซขึ้นอีกแห่ง.....”²⁷

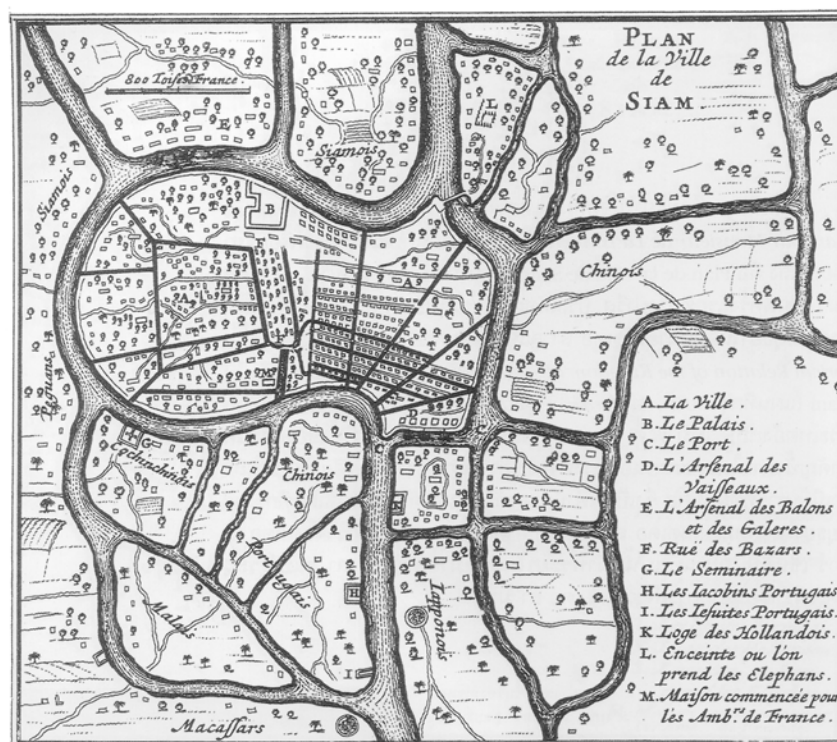
ลาลู แบร์ บันทึกไว้ว่าพระนครศรีอยุธยา “มีรูปร่างลักษณะคล้ายๆ กุ้งย่าง ปากกุ้งอยู่ทางทิศตะวันตก ลำแม่น้ำใหญ่บรรจบกับลำคลองหลายสายซึ่งแล่นวงรอบกรุงนั้นตรงด้านเหนือและแยกออกไปทางด้านใต้หลายแพรกด้วยกัน”²⁸

²⁵ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต, 17.

²⁶ ประชุมพงสาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยสท์ พ่อค้าฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง (กรุงเทพฯ:องค์การค้าคุรุสภา, 2513), 120.

²⁷ นิโกลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2506), 37.

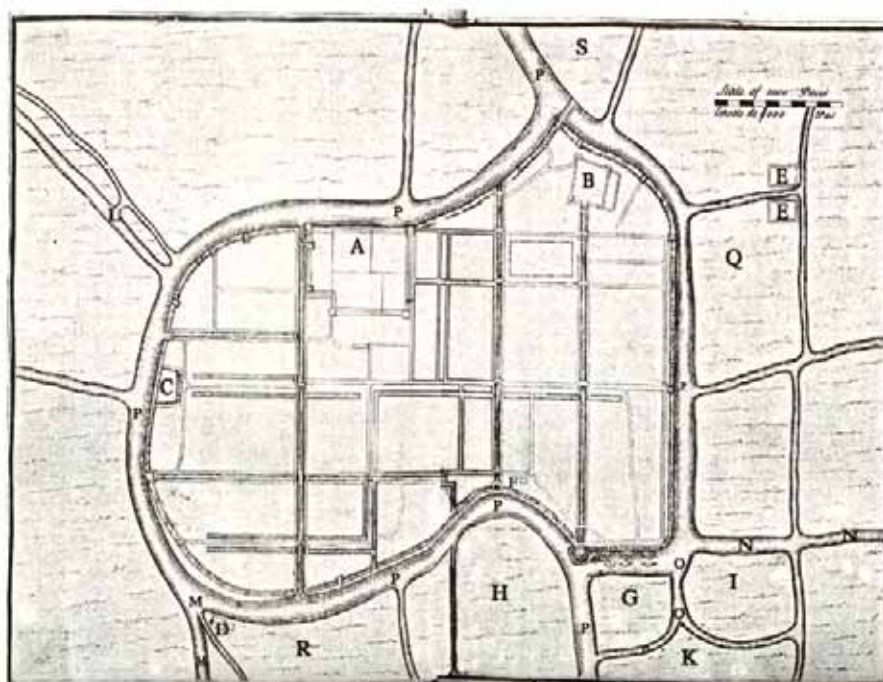
²⁸ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร: ก้าวหน้า, 2510), 25.

ภาพที่ 1 ภาพแสดงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจากบันทึกของเดอ ลา ลูแบร์
 ที่มา : ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พระ
 นคร : ก้าวหน้า, 2510) , 23.

แกมปีเฟอร์ ได้อธิบายถึงลักษณะของพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “เป็นที่ต่ำมีแม่น้ำล้อม
 เป็นเกาะ เกาะที่กรุงตั้งอยู่นี้มีฐานคังฝ่าเท้า ซึ่งหันสั้นไปทางเบื้องทิศตะวันตก”²⁹

²⁹เอนเซลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์ , 58.

แผนที่กรุงศรีอยุธยา

A พระราชวังหลวง B วัดราชทายาท (วัดจันทรมณฑล) C วัดเจ้ากรมช้าง (วัดทอง) D โบสถ์และตึกที่อยู่ของบิชอป หลุยส์
E วัดพระยาพระคลัง F บ้านคอนสแตนติน ฟอลคอน (เจ้าพระยาวิไชยณรงค์) G ค่ายวัดินดา H ค่ายโปรตุเกส I โรงต้มกลั่นสุรา
K ค่ายญี่ปุ่น มอญ และมลายู L คลองไปพระเจดีย์ภูเขาทอง M คลองสนามไชย (Klang Nam ca) N คลองปากข้าวสาร (Pakausun)
O คลองปากน้ำสวนพลู (Klang Patnam Bija) P แม่น้ำใหญ่ Q ค่ายจีน R ค่ายญวน S เหนือ

ภาพที่ 2 ภาพแสดงเกาะพระนครศรีอยุธยาของแกมปีเฟอร์

ที่มา : เอนเซลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์, แปลโดย อัมพร สายสุวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545), 59.

อเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน พ่อค้าชาวอังกฤษที่เดินทางมาพระนครศรีอยุธยาในรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ ได้บรรยายว่า “ตัวพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่บนเกาะกลางแม่น้ำซึ่งคดเคี้ยวและวกเวียนจนทำให้ระยะทางไกลจากสันดอนถึงราว 50 ไมล์ทะเล ภูมิสถานกรุงศรีอยุธยาเป็นที่ลุ่ม และมีความอุดมสมบูรณ์ทัดเทียมกับที่ใดๆในโลก...กรุงศรีอยุธยามีปริมณฑลโดยรอบกำแพงไม้ประมาณ 10 ไมล์ และมีคลองมากมายหลายสายแยกจากแม่น้ำตัดผ่านจากทกมุมเมือง”³⁰ นอกจากนั้นทักของชาวต่างชาติแล้ว หลักฐานของไทยเองก็ได้กล่าวถึงลักษณะของเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “ จะกล่าวถึงภูมิลาเนากรุงเทพมหานครบรรวรทวารวดีศรีอยุธยาราชธานี

³⁰ สุพรรณิ กาญจนนิจิตติ, ผู้แปล, “จดหมายเหตุอเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน เกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 11, 1 (กันยายน 2531): 49.

พระนครตั้งอยู่บนเกาะหนองโสนในประเทศสยาม มีแม่น้ำล้อมรอบเกาะ เกาะนั้นมีฐานคล้าย
สำเภานาวา...³¹

นอกจากแม่น้ำแล้วในเมืองพระนครศรีอยุธยายังมีลำคลองสายใหญ่น้อยมากมาย ส่วน
หนึ่งเป็นคลองที่ขุดจากแม่น้ำเข้ามาในพระนครเชื่อมต่อกันอย่างมีระเบียบจากทิศเหนือไปทิศใต้
และทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก³² ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาใช้ทางน้ำเหล่านี้เป็นเส้นทางใน
การสัญจรและขนส่งสินค้าที่จะเชื่อมต่อไปยังตลาดต่างๆ ที่อยู่ในพระนครศรีอยุธยา นอกจาก
แม่น้ำและลำคลองสายต่างๆ ที่เชื่อมต่อกันแล้ว ยังมีเส้นทางน้ำที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำสายอื่นๆ ได้คือ
แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่านที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา เส้นทางเหล่านี้
ใช้เพื่อการขนส่งลำเลียงสินค้าจากหัวเมืองทางเหนือลงมายังพระนครศรีอยุธยาและยังมีเส้นทางน้ำ
อื่นๆ ที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาได้อีก ได้แก่ แม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง
และแม่น้ำบางปะกง

นอกจากนี้ยังมีเส้นทางการค้าทางบกที่ช่วยอำนวยความสะดวกการเดินทางทางทะเลและเป็น
เส้นทางการค้าสำหรับพ่อค้าเกวียนและพ่อค้าวัวต่างที่ใช้เดินทางจากดินแดนตอนในที่ไม่สามารถใช้
เส้นทางน้ำได้

การที่พระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวก ทำให้สามารถเดินทาง
จากพระนครศรีอยุธยาออกไปยังทะเลและเดินทางจากพระนครศรีอยุธยาไปยังดินแดนตอนในทั้ง
ทางเหนือ ทางตะวันตกเฉียงเหนือ และทางตะวันออกเฉียงเหนือ³³ ได้โดยง่าย ตลาดในเมือง
พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นแหล่งรวมสินค้าที่มาจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียง
ใต้ เช่น สินค้าที่มาจากอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งเป็นแหล่งสินค้าของป่า ทอง ครั่ง และกำยาน เป็น
สินค้าออกที่สำคัญของอาณาจักรล้านช้าง และมักจะนำเข้ามาขายยังพระนครศรีอยุธยาในปริมาณ
มาก ครั่งและกำยานจากอาณาจักรล้านช้างส่วนใหญ่ส่งออกยังตลาดอินเดียและยุโรปโดยผ่าน

³¹วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์)(กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์,2551), 29.

³²คมจำ คิวฆา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าขายภายในและภายนอก
พ.ศ.2173-2310 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2531) , 5-
7.

³³ศรีศักร วัลลิโภดม,กรุงศรีอยุธยาของเรา , พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ:มติชน,2542), 23.

พระนครศรีอยุธยา พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นจุดเชื่อมโยงการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับการค้าทางมหาสมุทรอินเดีย³⁴

อาณาจักรล้านนา พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางของการค้าภายในภาคพื้นทวีปภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเมืองท่ารับสินค้าจากล้านนา โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางรับซื้อสินค้าจากบริเวณเหนือที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงขึ้นไป ได้แก่เขตสิบสองปันนา ยูนนาน พม่าทางตอนบนและล้านช้าง อาณาจักรล้านนายังทำการค้าขายกับเมืองต่างๆ ในเขตตอนบน คือทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง มีพ่อค้าฮ่อ พ่อค้าเงี้ยว และพ่อค้าจากนาน นำสินค้าจากเขตตอนบนลงมาขายในล้านนา สินค้าที่พ่อค้าเหล่านี้นำมาส่วนหนึ่งเป็นสินค้าของป่าที่สำคัญคือ ชะมดเช็ด และกำยาน สินค้าอีกส่วนหนึ่งได้มาจากการเก็บส่วยและสินค้าต้องห้าม เช่น น้ำผึ้ง งาช้าง แร่เหล็ก สินค้าต่างๆ ดังกล่าวนี้อาจถูกส่งมายังพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นแหล่งรวมสินค้าและกระจายสินค้าไปยังดินแดนต่างๆ สินค้าจากล้านนาจึงเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าที่ตลาดพระนครศรีอยุธยา³⁵ การที่พระนครศรีอยุธยาสามารถควบคุมเส้นทางการค้าทางหัวเมืองเหนือได้ส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวมของสินค้าของป่านานาชนิดพระนครศรีอยุธยายังมีเครือข่ายการค้าบริเวณคาบสมุทรมาลายูและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การค้าระหว่างพระนครศรีอยุธยากับคาบสมุทรมาลายูและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้พระนครศรีอยุธยาได้สินค้าจากเมืองเหล่านี้และได้สินค้าจากเรือที่เข้ามาทางด้านมหาสมุทรอินเดียไปจำหน่ายต่อยังตลาดอื่นๆ

³⁴ โยชิยุกิ มาซุฮาร่า, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว)ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 127.

³⁵ อุษณีย์ ธงไชย, “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ.1834-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 147.

ภาพที่ 3 ภาพวาด “อยุธยาผังฟ้าลงดินแลดู” มุมมองตานก (Bird Eyes View) ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่โดยรอบ
ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พระรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2551), 62-63.

นอกจากนี้ทำเลที่ตั้งของเมืองพระนครศรีอยุธยาอยู่ในเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย พระนครศรีอยุธยาจึงดำรงฐานะเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติที่พ่อค้าจากสองน่านน้ำมาพบปะแลกเปลี่ยนสินค้ากัน คือ พ่อค้าที่เดินมาจากทางมหาสมุทรอินเดีย ได้แก่ พ่อค้าจากอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ ยุโรป และพ่อค้าที่เดินทางมาจากทางทะเลจีนใต้ ได้แก่ พ่อค้าจากจีน ญี่ปุ่น รัสเซีย เป็นต้น ด้วยทำเลที่ตั้งที่อยู่กึ่งกลางระหว่างจีนและอินเดีย เมืองพระนครศรีอยุธยาในฐานะเมืองทำการค้าจึงเป็นแหล่งสินค้าทั้งจากจีนและอินเดีย เป็นการช่วยย่นระยะการเดินทางให้กับพ่อค้าไม่ต้องเดินทางไปถึงแหล่งสินค้าก็สามารถหาซื้อสินค้าที่ต้องการได้ อีกทั้งพระนครศรีอยุธยาเองก็มีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอก

ลักษณะที่ตั้งของเมืองที่ล้อมรอบด้วยเส้นทางน้ำและตั้งอยู่ไม่ห่างจากทะเลมากนักทำให้เรือสินค้าสามารถแล่นจากอ่าวไทยเข้ามาจอดเทียบท่าในเมืองพระนครศรีอยุธยา³⁶ ดังที่ปรากฏ

³⁶เอลเซลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์, 60.

ในบันทึกของชาวต่างชาติว่า “ในลำนํ้ามีเรือพานิชของอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา ญี่ปุ่น และ
สำเภาจันทอดสมอยู่ระกระระกะ”³⁷ พ่อค้าจะ นำเรือเข้าจอดทอดสมอชิดกำแพงเมืองและ
ทอดสะพานขนถ่ายสินค้าขึ้นท่าเรือได้สะดวก³⁸

สภาพภูมิศาสตร์ของเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงเหมาะสมต่อการเป็นเมืองท่าการค้า
เพราะมีการคมนาคมสะดวกและยังเป็นแหล่งรวมของสินค้าทั้งสินค้าภายในและสินค้าจากภายนอก
ทำให้พ่อค้าจากทุกสารทิศเดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าการค้าที่เป็น
ศูนย์กลางการค้านานาชาติที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2. บทบาทความเป็นเมืองท่าการค้า

พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายเมืองท่าที่กระจายอยู่กว้างขวาง
พระมหากษัตริย์ของพระนครศรีอยุธยาอ้างสิทธิความเป็นเจ้าเหนือเมืองท่าจำนวนมากทั้งในทะเล
จีนและในอ่าวเบงกอลทางฝั่งตะวันตก โดยมีอำนาจเหนือเมืองท่าตะนาวศรี ตรัง และไทรบุรี และ
อาจรวมภูเก็ตด้วย³⁹ เมืองท่าทางฝั่งตะวันตกทำการค้ากับพ่อค้าจากคุชราต พะโล เบงกอลี
และเมืองท่าทางตอนเหนือของสุมาตรา ทางฝั่งตะวันออกหลักฐานของโปรตุเกสให้รายชื่อเมืองท่า
หลายชื่อ ได้แก่ ปะหัง ตรังกานู กลันตัน สายบุรี ปัตตานี นครศรีธรรมราช เกาะแห่งหนึ่งใน
อ่าวบ้านดอน บางสะพาน เกาะตะกูด เพชรบุรี บางปาสร์รือ⁴⁰

เมืองท่าเหล่านี้ขยายขอบเขตการค้าของเมืองท่าพระนครศรีอยุธยาด้วยการทำการค้ากับ
กัมพูชา จามปา เวียดนาม และหมู่เกาะต่างๆ ในอินโดนีเซีย เครือข่ายของเมืองท่าการค้าเหล่านี้
ช่วยให้พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางสำหรับกระจายสินค้าจากจีนและสินค้าจากดินแดนตอน
ในของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปสู่ตลาดโลก รวมทั้งกระจายสินค้าจากภายนอก
ภูมิภาคเข้าสู่ตลาดภายในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าการค้า
ที่มีสำเภของตนเองสำหรับค้าขายกับต่างประเทศ เจ้าของสำเภามีทั้งพระมหากษัตริย์ เจ้านาย
และเอกชนโดยเฉพาะชาวต่างชาติที่ร่วมลงทุนกับขุนนาง สำเภามาจากพระนครศรีอยุธยาช่วย
กระจายสินค้าและรวบรวมสินค้าจากเมืองท่าต่างๆ ทั่วทะเลจีนใต้จนถึงจีน การที่เมืองท่า
พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวมสินค้าทั้งจากด้านมหาสมุทรอินเดีย และจีนเป็นแรงจูงใจสำคัญที่

³⁷สด ฐธมะโลหิต, ผู้แปล, แซมไวท์ได้รงสยาม (พระนคร :ผ่านฟ้าวิทยา,2514) , 25-26.

³⁸นิโกลาส์ แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 7.

³⁹เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰Tome Pires , The Oriental of Tome Pires,translated by Armando Cortesao (London : The Hakluyt Society,1944. อ้างถึงใน อากม พัฒิยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ,ศรีธรรมเทพนคร:รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์ , 87-88.

ทำให้เรือของพ่อค้าต่างชาติเข้ามาค้าขายสินค้ายังพระนครศรีอยุธยาให้มีเรือสินค้าต่างชาติเข้ามาค้าขายมาก ยิ่งเพิ่มจำนวนสินค้าในตลาดพระนครศรีอยุธยาให้มีปริมาณมากและหลากหลายชนิด

พระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์อันดีกับจีนโดยส่งทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการกับจีนมากที่สุดครั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงต้นศตวรรษที่ 15 บัญชีเครื่องราชบรรณาการของพระนครศรีอยุธยาที่ส่งไปถวายพระจักรพรรดิจีนประกอบด้วยรายชื่อสินค้ามากที่สุด การส่งทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการยังราชสำนักจีนทำให้ได้โอกาสในการทำการค้า การได้รับอนุญาตให้ค้าขายโดยตรงกับจีนภายหลังถวายเครื่องราชบรรณาการ ในขณะทูตส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าร่วมอยู่ด้วยในคณะเสมอซึ่งพวกพ่อค้าเหล่านี้มีจุดประสงค์สำคัญที่จะแสวงหาสิทธิพิเศษต่างๆทางการค้า⁴¹

การติดต่อกับจีนและการอยู่ในทำเลที่ดีทางการค้าทำให้มีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่มากและมีเสรีภาพในการค้าขายทั่วทั้งอาณาจักร บางคนได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งงานสูงในทางราชการ และได้รับการยอมรับว่าเป็นตัวแทนการค้า พ่อค้าและกะลาสีเรือที่ดีเยี่ยม⁴² ความชำนาญในการทำการค้า การต่อเรือ การเดินเรือ รวมทั้งการใช้ภาษาจีนในการติดต่อทำการค้าทำให้ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยามีบทบาทสำคัญในการเป็นพ่อค้าที่ติดต่อค้าขายระหว่างราชสำนักอยุธยาและราชสำนักจีน

พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นศูนย์กลาง(สินค้าจากเมืองจีน)ที่กระจายสินค้าจากจีนเข้าไปในดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเมืองท่าหลายแห่งในหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมสินค้าสำหรับตลาดจีนอีกด้วย พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองทำการค้าที่มีเมืองท่าเครือข่ายในเส้นทางการค้า⁴³ สินค้าหลายชนิดจากเชียงใหม่ พม่า กัมพูชา มะละกา และหมู่เกาะอินโดนีเซียด้านตะวันตกและสินค้าจากมหาสมุทรอินเดียจะถูกนำมายังพระนครศรีอยุธยาเพื่อขายให้กับพ่อค้าที่เดินสำเภาระหว่างพระนครศรีอยุธยาและทะเลจีนทางเหนือขึ้นไป⁴⁴ การที่พระนครศรีอยุธยาสามารถพัฒนาเครือข่ายการค้าที่ประกอบด้วยเมืองทำการค้าหลายเมืองเสริมสร้างบทบาทความเป็นเมืองทำการค้าให้แก่พระนครศรีอยุธยา เป็นการสร้างแรงจูงใจ

⁴¹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ระหว่างระหว่างจีนกับไทย , แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี (กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,2525), 7.

⁴² กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต, 79.

⁴³ จุมพฏ ชวลิตานนท์, “ การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531), 15.

⁴⁴ อากม พัดย๊ะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีธรรมเทพนคร:รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์, 89.

ให้กับพ่อค้า นักเดินทางจากเมืองต่างๆ เช่น จีน อินเดีย พ่อค้าจากตะวันออกกลาง คาบสมุทรมลายู หมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงพ่อค้าชาวตะวันตกจากยุโรปให้เข้ามาค้าขายกับเมืองทำการค้าพระนครศรีอยุธยาบางส่วนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองพระนครศรีอยุธยา ช่วยเพิ่มศักยภาพและความคล่องตัวทางการค้า

ปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมบทบาทความเป็นเมืองทำการค้าของพระนครศรีอยุธยาได้แก่

2.1 พระคลังสินค้า

2.2 แหล่งสินค้า

2.3 เส้นทางการค้า

ปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยส่งเสริมให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2.1 พระคลังสินค้า

การค้าในพระนครศรีอยุธยามีลักษณะของการผูกขาดสินค้า โดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศซึ่งมีกติการะบบควบคุมการค้าเพื่อรักษาความเป็นเมืองทำการค้า พระคลังสินค้าเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำการค้าของพระมหากษัตริย์ โดยมีหน้าที่จัดการด้านการค้า ส่งเรือสินค้าออกไปค้าขาย กำหนดประเภทส่วย กำหนดสินค้าผูกขาดและสินค้าต้องห้าม พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระคลังสินค้าควบคุมการค้าของราชอาณาจักรเพื่อให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งตกอยู่กับราชสำนักให้มากที่สุด ความเข้มงวดหรือผ่อนปรนในการควบคุมการค้าของพระคลังสินค้าขึ้นอยู่กับบริบททางการเมืองและนโยบายทางเศรษฐกิจของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์⁴⁵

ราชสำนักอยุธยาให้ความสำคัญกับการทำการค้าโดยมีการตั้ง “พระคลังสินค้า” เพื่อจัดการค้าถวายพระมหากษัตริย์ พระคลังสินค้านี้ตั้งขึ้นเมื่อใดไม่มีหลักฐานชัดเจน แต่จากความต้องการจัดการผลประโยชน์และความมั่งคั่งทางการถวายพระมหากษัตริย์จึงน่าจะตั้งขึ้นมาตั้งตั้งแต่ต้น เพราะทำเลที่ตั้งของพระนครศรีอยุธยานั้นเหมาะสมสำหรับการค้าทางทะเล และพระนครศรีอยุธยาทำการค้าสืบเนื่องจากเมืองท่าที่เกิดขึ้นก่อน หลักฐานสำคัญที่สนับสนุน คือ เอกสารวิวกวินตัน

⁴⁵ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 218,241.

คริสต์ศตวรรษที่ 15 ค.ศ. 1419 (พ.ศ. 1962)⁴⁶ ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สะท้อนให้เห็นว่าการควบคุมการค้าและการผูกขาดสินค้าทั้งสินค้าเข้าและสินค้าออกนั้นปฏิบัติกันมานานแล้ว และน่าจะเกิดขึ้นก่อนรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับนี้เรื่อง “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า” ของ ผ่องพันธุ์ สุภทรพันธุ์ (พ.ศ.2511) ได้กล่าวถึงการผูกขาดการค้าของราชสำนักอยุธยาว่ามีการผูกขาดสินค้าที่ส่งไปขายยังต่างประเทศโดยพระคลังสินค้าจะเก็บสิ่งของเป็นส่วยสินค้า เช่น ติบูก พริกไทย ครั่ง ขี้ผึ้ง ไม้หอม ฯลฯ รวบรวมไว้แล้วแต่งเรือออกไปค้าหรือขายให้แก่พ่อค้าต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา และมีการผูกขาดสินค้าเข้าโดยการบังคับซื้อสินค้าเครื่องศาสตราวุธ อาวุธยุทโธปกรณ์และดินปืน เพื่อความปลอดภัยของราชอาณาจักร ถ้ามีปริมาณมากเกินไปความต้องการราชสำนักก็จะขายเพื่อเอากำไร เมื่อมีเรือสินค้าเข้ามาเจ้าพนักงานพระคลังสินค้าต้องลงไปตรวจดูสินค้าและเลือกสินค้าที่เป็นที่ต้องการของราชสำนักไว้ก่อน สินค้าที่เหลือจึงนำออกขายได้⁴⁷ แม้ว่าพระคลังสินค้าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแต่ก็ยังไม่เข้มงวดเท่ากับที่มาปรับปรุงในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในงานของจอห์น แอนเดอร์สัน กล่าวไว้ว่า ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ทรงเป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติตามระบบการผูกขาดให้อยู่ในระดับที่ไม่เคยกระทำมาก่อน⁴⁸

การผูกขาดของพระคลังสินค้าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนั้นเชื่อมโยงกับสภาพเศรษฐกิจและความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นอีกทั้งยังเป็นผลกระทบจากการจัดการปกครองหัวเมืองและการควบคุมกำลังคนเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการค้า นับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรที่มีการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองเป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองกับเมืองหลวงใหม่ ซึ่งให้ผลทางด้านการเมือง การปกครอง อีกทั้งยังสะท้อนความสำคัญของหัวเมืองในฐานะที่เป็นแหล่งสินค้าและศูนย์กลางการค้าภายใน การเป็นเมืองท่าการค้าทางบก เมืองที่ผลิตสินค้าและแหล่งของป่าที่สำคัญ การจัดความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองกับเมืองหลวงในรูปแบบเมืองเอก

⁴⁶ อธิโอ โยเนโอและโยชิโกะ ทอชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสายชล วรรณรัตน์, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), 11.

⁴⁷ ผ่องพันธุ์ สุภทรพันธุ์, “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับนี้ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511), 33.

⁴⁸ John Anderson, English Intercourse with Siam in the Seventeen Century (London : K. Paul Trench Trubner, 1890), 253, อ้างถึงใน ผ่องพันธุ์ สุภทรพันธุ์, “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า”, 31.

โท ตรี ช่วยให้เมืองหลวงมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับหัวเมืองใกล้เคียงขึ้นและเมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถทรงจัดระบบการควบคุมกำลังคนและแบ่งแยกอำนาจการควบคุมหัวเมืองเหนือและใต้ให้แก่สมุหนายกและสมุหพระกลาโหมดูแลก็ยังส่งผลต่อการค้าทำให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียกเกณฑ์ส่วยซึ่งเป็นสินค้าออกที่ตลาดต้องการในปริมาณมาก ผลจากการปรับปรุงการปกครอง การควบคุมกำลังคนและการแบ่งแยกอำนาจให้อัครมหาเสนาบดีดูแลหัวเมืองทำให้เกิดความมั่งคั่งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ก่อให้เกิดการมีอำนาจและความมั่งคั่งในหมู่ขุนนางระดับสูงจนสามารถเป็นพระมหากษัตริย์ได้⁴⁹

การขยายตัวของอำนาจขุนนางจนควบคุมอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ เป็นผลมาจากการได้อำนาจควบคุมดูแลหัวเมือง เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงลดรอนอำนาจของขุนนางฝ่ายปกครองและส่งเสริมให้ชาวต่างชาติเข้ามาในระบบราชการ นอกจากนี้ยังเป็นไปได้ว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้เพิ่มกิจกรรมการค้าขายของพระคลังสินค้ามากยิ่งขึ้น การปรับปรุงพระคลังสินค้าเพื่อผูกขาดการค้า ทำให้พระมหากษัตริย์สามารถรักษาผลประโยชน์ทางการค้าที่เคยเสียให้แก่ขุนนาง และเพื่อให้ความมั่งคั่งตกอยู่กับพระมหากษัตริย์และราชสำนักมากที่สุด⁵⁰

หลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระมหากษัตริย์องค์ต่อๆ มายังคงใช้พระคลังสินค้าเพื่อผูกขาดการค้าอย่างเข้มงวดและควบคุมการค้าให้อยู่ในความดูแลของราชสำนัก ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์พระองค์ทรงพยายามเพิ่มการค้าภายในของหลวงโดยประกาศผูกขาดสินค้า ดีบุก ไม้หอม ช้าง งาช้าง และตะกั่ว ทรงยกส่วยอากรสินค้าที่เข้าพระนครศรียุทธยาและงดการเก็บอากรตลาดแก่ประชาชนเป็นเวลา 3 ปี เพื่อเป็นการส่งเสริมการค้าภายในและเพื่อลดภาระประชาชนจากภาวะข้าวยากแค้นไม่พอบริโภคเนื่องจากฝนแล้งในปีที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ นโยบายยกส่วยอากรของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเวลา 3 ปีนั้นเป็นนโยบายที่กระตุ้นให้ประชาชนออกมาค้าขาย ผลปรากฏว่า ในช่วงแรกการค้าภายในและการค้าต่างประเทศรุ่งเรืองขึ้น มีพ่อค้าจำนวนมากเข้ามายังพระนครศรียุทธยาและหัวเมืองใกล้เคียง เกิดการค้าหนังสัตว์ น้ำตาล เกลือ น้ำมันมะพร้าว ข้าว ไม้ และสินค้าอื่นๆจำนวนมาก⁵¹ จากวันที่ 16 พฤศจิกายน ค.ศ.1656 (พ.ศ.2199) ถึงต้นเดือนมกราคม ค.ศ.1657 เรือใบแบบมาเลย์ (proas) มากกว่า 8,000 ลำออกจาก

⁴⁹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 171.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 172, 218-219.

⁵¹ Dhiravat na Pombejra, “Political History of Siam under the Prasatthong Dynasty 1629-1688” (Ph.D.Thesis, School of Oriental and African Studies, the University of London, 1984), 123, อ้างถึงใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 233.

พระนครศรีอยุธยาและเมืองใกล้เคียงในภูมิภาคต่างๆ⁵² เป็นการสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มคนที่ร่วมทำการค้ากระจายอยู่ทั่วไปในราชอาณาจักรอยุธยา แต่กลุ่มคนเหล่านี้ต้องถูกลดบทบาทลงในช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ความเจริญรุ่งเรืองของการค้าต้องหยุดชะงักลงเมื่อเกิดเหตุการณ์กบฏหลายครั้งและการเกิดสงครามระหว่างพระนครศรีอยุธยากับเชียงใหม่และล้านช้าง ภาวะสงครามมีผลต่อการค้าผู้คนถูกเกณฑ์ไปทำสงคราม ทำให้ขาดแรงงานในการจัดหาสินค้า ผลกระทบจากสงครามทำให้พระคลังสินค้าต้องเข้มงวดด้านการผูกขาดสินค้าเพิ่ม สินค้าที่อาจส่งออกได้ต้องนำมาขายให้พระคลังสินค้าเพื่อทำกำไรในฐานะพ่อค้าคนกลาง สินค้าที่ถูกผูกขาดมีจำนวนมากขึ้นกว่าเดิม พระคลังสินค้าพยายามหาวิธีการควบคุมการค้าของราชอาณาจักรไว้ให้ได้มากที่สุดโดยมีพ่อค้าของพระมหากษัตริย์เป็นผู้ดำเนินการ พระคลังสินค้าพยายามผูกขาดการค้าทั้งหมดให้อยู่ในอำนาจของพระมหากษัตริย์

ยอร์ช ไวท์ พ่อค้าชาวอังกฤษที่เข้ามาค้าขายยังพระนครศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้บันทึกไว้ว่า“ สิ่งสินค้าต่างๆนั้น คือ เนื้อไม้ หมากรูด ดีบุก ผง ช้าง เปลือกสนเขาวัว ตะกั่ว งาช้าง สินค้าทั้งปวงเหล่านี้ พระมหากษัตริย์รวบรัดเอาเสียหมด และมอบให้เจ้าพนักงานคลังสินค้า ขอเป็นผู้จำหน่ายขายคนอื่นทั้งปวงนอกนั้น ห้ามอย่างกวดขันมิให้ซื้อสินค้าเหล่านั้นจากมือคนอื่น แลเจ้าพเจ้าได้เห็นการลงโทษอย่างแรงได้ทำแก่ราษฎรบางคนในการที่บังอาจล่วงพระราชโองการ”⁵³ เมื่อออกญาวิชาเอนทร์หรือคอนสแตนติน ฟอลคอนได้เข้ามาดูแลการค้าให้สมเด็จพระนารายณ์ได้ นำวิธีควบคุมการค้าให้อยู่กับพระคลังสินค้าและการผูกขาดการค้ากลับมาใช้อย่างเข้มงวด ทำให้ขุนนางหลายคนเสียประโยชน์จนนำไปสู่เหตุการณ์ความวุ่นวายใน พ.ศ. 2231 (ค.ศ.1688)

เมื่อสมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์ทรงเห็นความสำคัญของการค้าจึงทรงชักชวนพ่อค้าชาวตะวันตกให้กลับเข้ามาค้าขายแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ บริษัทการค้าของยุโรปไม่สนใจที่จะกลับเข้ามาค้าขายในพระนครศรีอยุธยาอีก เนื่องจากความนิยมในสินค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดลง ในยุโรปมีสงครามติดต่อกันและปัญหาระหว่างผู้ครองนครของอินเดียกับอังกฤษในอินเดีย แต่พระนครศรีอยุธยายังทำการค้าทางด่านทะเลจีน อ่าวเบงกอล เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ่อค้าชาวตะวันตก เช่น สเปน สกอตแลนด์ เดนมาร์กยังค้าขายกับพระนครศรีอยุธยาอยู่บ้าง พ่อค้า

⁵² นันทา สุตกุล , ผู้แปล, เอกสารหออันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ 2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ 1624-1652 , 155-156.

⁵³ “รายงานการค้าในกรุงสยามครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์,” ใน ประชุมพงสาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงสาวดารภาค 15-18) (กรุงเทพฯ:องค์การค้าของคุรุสภา,2507), 302.

ชาวฮอลันดาอยู่ในพระนครศรีอยุธยาจนถึงช่วงก่อนเสียกรุง⁵⁴

ช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พระคลังสินค้าค่อนข้างผ่อนคลายความเข้มงวดของการผูกขาดการค้า ทำให้การค้ากับจีนเจริญรุ่งเรืองขึ้น เนื่องจากในช่วงนั้นจีนประสบปัญหาขาดแคลนข้าว รัฐบาลจีนจึงสนับสนุนให้พ่อค้าจากจีนเข้ามาซื้อข้าวในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁵⁵ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงขอให้ราชสำนักจีนอนุญาตให้ชาวสยามมีสิทธิเต็มที่ในการทำการค้า นอกกระบบบรรณาการตามปกติ จักรพรรดิก็ทรงอนุญาต หลังจากนั้นเรือของพ่อค้าสยามก็เริ่มทำการค้ากับจีนเป็นอันมาก นอกจากการยกเว้นภาษีสินค้าขาเข้าสำหรับข้าวแล้ว ยังมีการลดหย่อนภาษีสินค้าเข้าและสินค้าออกแก่เรือที่บรรทุกข้าวเข้ามาขายให้แก่จีน และทางการเงินเองก็ส่งเสริมให้พ่อค้าจีนเข้ามาซื้อข้าวจากสยามกลับเข้าไปขายโดยมีการพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้⁵⁶

ในรัชกาลของพระองค์มีพ่อค้าเอกชนจำนวนมากเดินเรือค้าขายระหว่างพระนครศรีอยุธยากับจีน แต่การค้าต่างประเทศของเอกชนต้องกระทำภายใต้การอนุมัติของพระองค์ เข้าใจว่าทรงประสบความสำเร็จในการสร้างพันธมิตรทางการค้ากับจีน⁵⁷ นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระยังโปรดฯ ให้พระคลังสินค้าดำเนินการค้ากับชาติอื่นๆ มีหลักฐานที่ปรากฏในพระราชพงสาวดารว่าใน พ.ศ.2264 “ทรงพระกรุณาตรัสสั่งโกษาธิบดีให้ต่อกำปั่น ๓ หน้า ปากกว้าง ๖ วา แล้วทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ ดิดสมอ ณ วัดมเหยงค์ต่อกำปั่น ๕ เดือนเศษจึงสำเร็จฯ ให้ใช้ใบออกไป ณ เมืองมฤท แล้วให้ประทุกช้างออกไปจำหน่าย ณ เมืองเทศ”⁵⁸

ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2275-2301) การค้ากับจีนก็ยังคงดำเนินต่อไป มีเรือสินค้าของราชสำนักอยุธยาและเรือพ่อค้าเอกชนชาวจีนจากพระนครศรีอยุธยาบรรทุกข้าวและสินค้าอื่นๆ ไปขายที่กวางตุ้งและเมืองอื่นๆ ในฝูเจี้ยนปีละหลายลำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงส่งคณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการพระจักรพรรดิจีนอย่างสม่ำเสมอ และใน พ.ศ.2296 ทรงขอรับพระราชทานข้าราชการสำนักจีนที่รู้จักระเบียบราชการดีมาอยู่ที่ราชสำนัก

⁵⁴ “รายงานการค้าในกรุงสยามครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์,” ใน ประชุมพงสาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงสาวดารภาค 15-18), 238-239.

⁵⁵ สารสิน วีรผล, จัมก้องและกำไร การค้าไทย-จีน 2195-2367, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ กัญจิกา ศรีอุดม, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546), 84.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, 102-104.

⁵⁷ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ 11, 3 (กันยายน 2525) : 14.

⁵⁸ พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เจ้ากรม (จาด) พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2543), 235.

อยุธยาด้วย⁵⁹ เชื่อได้ว่าเนื่องจากบรรดาขุนนางเชื้อสายต่างชาติ ขุนนางท้องถิ่นและพ่อค้าเอกชน ได้รับผลประโยชน์จากการค้าเป็นจำนวนมากในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศขึ้นครองราชย์จึงทรงออกมาตรการเพื่อควบคุมการค้าขึ้นอีกครั้ง ในเดือนกันยายน พ.ศ.2276 (ค.ศ.1733) ภายในปีแรกที่ทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงประกาศผูกขาดสินค้า งาม้าง ดิบก ไม้ฝาง ไม้กฤษณา ทอง เงิน และอัญมณี พระคลังสินค้าเก็บภาษีสินค้าสินค้าขาเข้าและขาออกเพิ่มขึ้นและเข้มงวดต่อกฎระเบียบมากกว่าเดิม พ่อค้าจีน ฮอลันดา ฝรั่งเศส อังกฤษ ที่มาจากอ่าวเบงกอลและพ่อค้ามุสลิมอินเดียที่มาจากเมืองสุรัตถูกเก็บภาษีในอัตราสูงและถูกขุนนางเรียกเก็บภาษีตามอำเภอใจเพราะราชสำนักต้องการรายได้จากการค้าทั้งการค้าทางตรงและการค้าทางอ้อมเพิ่มขึ้นแต่ก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าทรงใช้ระบบควบคุมการค้าที่เข้มงวดตลอดรัชกาลหรือไม่⁶⁰

หลักฐานคำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวถึงส่วยที่เป็นสินค้าผูกขาด 9 ชนิด คือ งาม้าง ฝาง ตะกั่ว ไม้ดำ ไม้แดง ชัน รัก จันทน์ชะมด ครั้ง ส่วยทั้ง 9 ชนิดนี้เป็นสินค้าที่ต้องส่งให้พระคลังสินค้าเพื่อนำออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ⁶¹ ส่วยชนิดอื่นๆที่กำหนดให้ราษฎรนำส่งพระคลังไม่ถูกกำหนดเป็นสินค้าผูกขาด เช่น ทองคำ รังนก ทองแดง เหล็ก เนื้อไม้ พลอยต่างๆ กายาน กำมะถัน ดินประสิว ผ้าขาว ผ้าแดง เสื้อต่างๆ ไม้แดง ไม้ดำ เสื้อหวาย ไม้ ไม้ไผ่ ถ่าน น้ำมันยาง น้ำมันปลา น้ำผึ้ง น้ำตาล น้ำอ้อย ปลาน้ำจืดและปลาน้ำเค็ม⁶²

ลักษณะการผูกขาดจะเน้นผูกขาดสินค้าที่ตลาดภายในและตลาดภายนอกต้องการเพื่อหากำไรจากการค้ามากขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้ราชสำนักได้ผลประโยชน์มากที่สุดและตัดโอกาสของกลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้ากลุ่มอื่นๆ การผูกขาดยังรวมไปถึงการอนุญาตให้พ่อค้าของพระมหากษัตริย์ได้ซื้อสินค้าบางอย่างเพื่อขายทำกำไรด้วย ลักษณะการผูกขาดจะเข้มงวดหรือไม่ขึ้นอยู่กับนโยบายของพระมหากษัตริย์ แม้ว่าการผูกขาดจะทำให้ราชสำนักได้ผลประโยชน์เพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่สามารถจัดโอกาสทางการค้าของอัครมหาเสนาบดี เสนาบดีและขุนนางได้ เพราะพระมหากษัตริย์ยังต้องใช้คนเหล่านี้ในการทำการค้า⁶³ ราชสำนักอยุธยาให้ความสำคัญกับการทำการค้ามาก การ

⁵⁹ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ 11, 3 (กันยายน 2525) : 14.

⁶⁰ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 240.

⁶¹ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), 278.

⁶² เรื่องเดียวกัน, 277-278.

⁶³ ดูรายละเอียดใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “ กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 241.

ทำการค้าถือเป็นรายได้หลักของราชอาณาจักร การตั้งพระคลังสินค้าเพื่อควบคุมการค้าก็เพื่อให้ผลประโยชน์ตกอยู่กับราชสำนักมากที่สุด การสร้างเครือข่ายการค้าและขยายอำนาจขึ้นไปปกครองหัวเมืองก็เพื่อรวบรวมสินค้าทำให้เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวมของสินค้านานาชนิด

2.2 แหล่งสินค้า

การเป็นแหล่งสินค้าของพระนครศรีอยุธยาเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมบทบาทการเป็นเมืองทำการค้า พระนครศรีอยุธยามีฐานะเป็นคลังสินค้า (emporium) โดยเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งสินค้าจากภายในอาณาจักรอยุธยาและสินค้าจากดินแดนภายนอก เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งสินค้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งสินค้าสำคัญเหล่านั้น ได้แก่ สินค้าจากภายในราชอาณาจักรอยุธยาดินแดนภาคพื้นทวีป และสินค้าจากต่างประเทศ

ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารและทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายส่งผลให้ดินแดนภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งของสินค้าของป่า แร่ธาตุ ผลผลิตจากทะเล ผลผลิตทางการเกษตร และเครื่องปั้นดินเผา

สินค้าของป่า คือ ผลผลิตตามธรรมชาติที่มีต้นกำเนิดจากป่า ซึ่งยังมิได้ผ่านกระบวนการปรุงแต่ง หรือ ขั้นตอนการผลิตที่ซับซ้อนและปรากฏเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในรูปของสัตว์ป่า ผลผลิตที่ได้จากสัตว์ป่า พืชพรรณไม้ และสมุนไพร สินค้าของป่ามีอยู่ในพระราชอาณาเขตของอยุธยาตามหัวเมืองต่างๆ และจากบริเวณดินแดนที่ใกล้กับราชอาณาจักรอยุธยา ซึ่งได้มาโดยวิธีการใช้แรงงานคนเก็บหา โดยผ่านระบบส่วยหรือการค้าแลกเปลี่ยน⁶⁴

แหล่งสินค้าของป่าของพระนครศรีอยุธยา คือ บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ประกอบด้วยที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง ที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง พื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่และมีความอุดมสมบูรณ์ทำให้เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญและอุดมไปด้วยสินค้าของป่าและ สินค้าแร่ธาตุ พระนครศรีอยุธยายังเป็นแหล่งสินค้าประเภทแร่ธาตุ ได้แก่ เงิน เหล็ก ตะกั่ว ดีบุกดินประสิว กำมะถัน⁶⁵ พลอยสีฟ้า พลอยสีแดงเหลืองทอง โลหะธาตุที่เป็นส่วนผสมของทองเหลืองกับดีบุก บ่อจุลสี เกลือแร่ ดินประสิว⁶⁶ แม่เหล็ก บ่อพลอย

⁶⁴ปาริชาติ วิลาวรรณ, “การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893-2310 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527), 14.

⁶⁵เฟอร์นัน เมนเดส ปินโต, “การท่องเที่ยวของเมนเดส ปินโต,” แปลโดย ชรัตน์ สิงหเดชากุล ใน รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดส ปินโต (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548), 133.

⁶⁶นิโกลาส์ แชรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 27-28. กะรุน (emeril) คือแร่ชนิดหนึ่ง มีสารประกอบด้วยอะลูมิเนียมกับออกซิเจน แต่มักมีสิ่งอื่นๆผสมอยู่ทำให้มีสีต่างๆเช่น ถ้ามีสีแดงก็เป็นทับทิม ถ้ามีสีเขียวใบไม้เป็นมรกต กากกะรุน คือ ผงของกะรุนเอามาผสมครั้งขัดของแข็ง

เหล็กกล้า ดินปืน พลวง แก้วกากกะรุน⁶⁷ พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมีการทำเหมืองแร่และส่งแร่เป็นส่วยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 แหล่งแร่ส่วยเหล่านี้คือแหล่งสินค้าที่สำคัญ

ตารางที่ 1 ตารางแสดงแหล่งแร่ที่สำคัญในสมัยอยุธยา

ส่วย	แหล่งที่มา
แร่แม่เหล็ก	ภูเขาใกล้เมืองลพบุรี
กำมะถัน	บ้านทับงา (ราชบุรี) บ้านสำเภา (ชลบุรี)
ดีบุก	เมืองกาญจนบุรี
ตะกั่ว	เมืองกาญจนบุรี
ทองแดง	บ้านปอโลหิต (ลพบุรี)
เหล็ก	เขตกะมันไป บ้านตองจักษ์ (ลพบุรี)

ที่มา : คำให้การกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา , 2507), 27.

นอกจากพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว ดินแดนตอนในเหนือพระนครศรีอยุธยาขึ้นไปก็เป็นแหล่งแร่ที่ส่งลงมาขายยังพระนครศรีอยุธยาดังปรากฏในหลักฐานว่ามีเรือสินบรรทุกสินค้าจากเมืองตาก เมืองเพชรบูรณ์นายม โดยมีสินค้าของป่าต่างๆ และมีเหล็กหางกุ้ง เหล็กกลมเลยเหล็กน้ำก็มาขาย⁶⁸ แหล่งสินค้าของป่าและแร่ธาตุมิได้มีเพียงภายในราชอาณาจักรอยุธยาเท่านั้น แต่ยังมีแหล่งสินค้าของป่าและแร่ธาตุที่อยู่ในดินแดนตอนในภาคพื้นทวีป สินค้าจากดินแดนตอนในก็นำมาขายยังเมืองท่าพระนครศรีอยุธยา ได้แก่

⁶⁷ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ, 57-64.

⁶⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์),90.

ตารางที่ 2 ตารางแสดงแหล่งที่มาของแร่ธาตุและสินค้าของป่าที่นำมาขายยังพระนครศรีอยุธยา

ที่มา	แร่ธาตุ	ของป่า
อาณาจักรล้านนา	เหล็ก	น้ำรัก น้ำผึ้ง งาช้าง นอแรด สีสียด ไม้ฝาง หนังสัตว์ ชะมดเข็ด จี๊ผึ้ง กำยาน ครั่ง ⁶⁹
อาณาจักรล้านช้าง	ทอง เงิน เหล็ก ตะกั่ว ดีบุก ทับทิม กำมะถัน	กำยาน ครั่ง นอแรด งาช้าง หนังสัตว์ หนังควาย ชะมดเขียง ยางรัก จี๊ผึ้ง เกลือ การบูร ⁷⁰
กัมพูชา	ทอง เงิน เพชร พลอยสีด้า ตะกั่ว ดีบุก ทองเหลือง	เครื่องหอม ยาง กำยาน รัก งาช้าง หนังสัตว์ ไม้เนื้อหอม สมุนไพร บอระเพ็ด กระวาน ว่าน ยา ⁷¹

ที่มา : จุมพฏ ขวลิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531), 33.

: โยชยิก มาชูฮารา, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว)ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 89.

: อุษณีย์ ธงไชย, “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ.1834-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 93-94, 165, 107-108.

ผลผลิตจากทะเล ด้วยทำเลที่ตั้งที่ไม่ห่างจากทะเลมากนัก ทำให้ในเมืองพระนครศรีอยุธยามีสินค้าที่เป็นผลผลิตที่มาจากทะเล

⁶⁹ อุษณีย์ ธงไชย, “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ.1834-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 93-94, 165, 107-108.

⁷⁰ โยชยิก มาชูฮารา, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว)ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17”, 89 และ จุมพฏ ขวลิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 33.

⁷¹ จุมพฏ ขวลิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 33.

ตารางที่ 3 ตารางแสดงแหล่งที่มาของสินค้าที่ได้จากทะเล

ที่มา	สินค้า
ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทยและบริเวณแถบคาบสมุทรมาเลย์	ไข่มุก ⁷² หนังปลากระเบน ⁷³ อำพัน ⁷⁴
หัวเมืองชายทะเล	อาหารทะเล กุ้งแห้ง นึ่งทะเล กระเพาะปลา หนังปลา และหูลาม ⁷⁵ ปลาแห้ง ปลาเค็ม ⁷⁶ กะปิ น้ำปลา ปลาเค็ม ปลาเกลือ ปลากระพง ปลาทุ ปลากระเบนย่าง ⁷⁷

ที่มา : จุมพฏ ขวลิขิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531), 41- 42 .

: นิโกลาส แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร:ก้าวหน้า,2506) , 29.

: วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ) , พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)(กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์,2550), 90.

ผลิตผลทางการเกษตร ผลิตผลทางการเกษตรเกิดจากการเพาะปลูก หรือปรุงแต่งทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอุปโภคบริโภค ผลิตผลทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ข้าว หมาก น้ำตาล หน่อ น้ำตาลอ้อยแดง น้ำตาลกรวด น้ำตาลสีคล้ำ เกลือ น้ำมันมะพร้าว พริกไทย คราม ปลาเค็ม

⁷²จุมพฏ ขวลิขิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 41-42.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, 41. อำพัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมายว่า วัตถุสีเทาและสีเหลือง มีกลิ่นหอม ลอยอยู่ในทะเลหรือริมฝั่งทะเลของประเทศเขตร้อน เข้าใจว่าเป็นจีปลาชนิดหนึ่ง ใช้เป็นเครื่องยาไทย

⁷⁴นิโกลาส แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม , 29.

⁷⁵ จุมพฏ ขวลิขิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 42.

⁷⁶ ปรีดี พิศุมิวิธิ, “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโดเม ปิรีซ์ และ ดูอาร์ตีซ บาร์โบซา,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก) , วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สักดิโสภารการพิมพ์,2553), 127.

⁷⁷ วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ , พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 90.

เนื้อเค็ม ปลาแห้ง ผัก และผลไม้⁷⁸ เป็นต้น สินค้าสำคัญ ได้แก่ข้าว เป็นพืชผลเก็บเกี่ยวทางการเกษตรที่สำคัญและเป็นอาหารที่ดีที่สุดของชาวสยาม⁷⁹ ข้าวเจ้าปลูกกันทั่วราชอาณาจักร ปลูกมากจนเกินความต้องการบริโภคภายใน เหลือเป็นสินค้าส่งขายให้กับต่างชาติได้⁸⁰ การค้าขายข้าวในพระนครศรีอยุธยาค้ำกันเป็นล่ำเป็นสัน จนมีชื่อสถานที่ เช่น “สะพานข้าวเปลือก” และ “คลองข้าวเปลือก”⁸¹ ราชอาณาจักรอยุธยาผลิตข้าวได้หลายชนิด ได้แก่ ข้าวนาลุ่ม (ข้าวเจ้า) ข้าวนาคำ (ข้าวไร่) ข้าวสาลี ข้าวฟ่าง ข้าวเดือย และข้าวอื่นๆ⁸² ข้าว นับว่าเป็นสินค้าที่มีความสำคัญเป็นสินค้าออกที่ตลาดต่างประเทศมีความต้องการมากหลักฐานต่างประเทศได้กล่าวถึงความแพร่หลายของสินค้าในราชอาณาจักรอยุธยา ข้าวเป็นหนึ่งในรายชื่อสินค้าที่มีความแพร่หลาย

โตเม ปิเรส ได้บันทึกไว้ว่า “สยามมีข้าวอุดมสมบูรณ์มากและส่งข้าวไปขายยังมะละกา พร้อมกับ เกลือ ปลาเค็ม สุรา และผัก โดยเรื่อนำสินค้าเหล่านี้มามะละกาถึง 30 ลำ”⁸³ โตเม ปิเรส เขียนบันทึกดังกล่าวในช่วง ค.ศ.1512-1515 (พ.ศ.2055-2058) โดยเขียนขึ้นที่มะละกา ร่วมสมัยกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ค.ศ.1491-1529/พ.ศ.2034-2072) แสดงให้เห็นว่าการปลูกข้าวมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ราชอาณาจักรอยุธยาสามารถปลูกข้าวได้ดีและมีการส่งข้าวเป็นสินค้าออกมาตั้งแต่ช่วงแรก ซึ่งในระยะหลังมีการพัฒนาและขยายพื้นที่เพาะปลูก ทำให้ข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญและเป็นที่ต้องการของตลาดภายนอก

ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระนครศรีอยุธยาส่งข้าวขายให้ปัตตาเวียปีละหลายพันตันเมื่อฮอลันดาเข้ามาตั้งศูนย์กลางการค้าที่ปัตตาเวีย ฮอลันดาก็รับซื้อข้าวจากพระนครศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก และหลังจากฮอลันดายึดมะละกาจากโปรตุเกสได้ในปี ค.ศ. 1641/พ.ศ.2184พระนครศรีอยุธยาก็เป็นแหล่งจัดหาเสบียงอาหารที่สำคัญให้แก่ฮอลันดา⁸⁴ โดยมีเรือสินค้าจากปัตตาเวียเดินทางเข้ามาซื้อข้าวยังพระนครศรีอยุธยา และลำเลียงไปค้าข้าวที่

⁷⁸ จุมพฏ ขวลิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 43-48.

⁷⁹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 72.

⁸⁰ นิโกลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 15.

⁸¹ พรนิภา พงนิพนธ์ และ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, “ข้าวในสมัยปลายอยุธยา พ.ศ.2199-2310,” วารสารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4, 3 (กุมภาพันธ์ 2518 - พฤษภาคม 2518) : 50.

⁸² นิโกลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 15-16.

⁸³ พัฒนพงศ์ ประคัลพงศ์, ผู้แปล, “จดหมายเหตุการเดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม,” ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและเอกสารต่างประเทศ (นครปฐม : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), 4.

⁸⁴ อังสุณีย์ อุดมพาณิชย์, “การค้าต่างประเทศของอยุธยาในศตวรรษที่ 17,” วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 10, 2 (เมษายน 2523 - มิถุนายน 2523) : 76.

ปิดตาเวียด้วย และพระนครศรีอยุธยาเองก็ได้ส่งสำเภาบรรทุกข้าวไปขายยังยะโฮร์และยัมปี⁸⁵ ยอร์ชไวท์ พ่อค้าชาวอังกฤษ ได้บันทึกรายงานการค้าขายในกรุงสยามในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีรายการข้าวเป็นสินค้าส่งออกไปขายยังเมืองแถบแหลมมลายู มะละกา และชวา ถ้าข้าวมีน้อยพ่อค้าชาวฮอลันดาและชาติอื่นๆ จะเดินทางเข้ามาซื้อข้าวยังพระนครศรีอยุธยาออกไปขาย⁸⁶ เมื่อความต้องการข้าวของตลาดภายนอกเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับศักยภาพในการควบคุมกำลังคนและดินแดนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ช่วยให้พระนครศรีอยุธยาหันมาให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกเพื่อจำหน่าย ดังจะเห็นได้ชัดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 จักรกษัตริย์สมเด็จพระเจ้าท้ายสระเป็นต้นไป⁸⁷ ตลาดรับซื้อข้าวที่สำคัญคือ จีน เนื่องจากในช่วงเวลานั้นการเพิ่มจำนวนประชากรของจีนเป็นไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับมีข้อจำกัดทางกายภาพในการปลูกข้าว และภัยพิบัติทางธรรมชาติทำให้จีนขาดแคลนข้าว ราชสำนักจีนในช่วงเวลานั้นจึงส่งเสริมให้มีการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศ จีนมีความต้องการข้าวสูงขึ้นและราชอาณาจักรอยุธยาที่มีผลผลิตข้าวมากมาย ข้าวจากพระนครศรีอยุธยาจะได้รับการลดหย่อนภาษี⁸⁸

นอกจากนี้ทางการจีนยังส่งเสริมให้มีการเข้ามาหาซื้อข้าวจากพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากมีราคาถูก ความต้องการข้าวจากจีนส่งผลให้ข้าวเป็นสินค้าที่มีความสำคัญมากขึ้น จีนเป็นตลาดใหญ่ที่รับซื้อข้าวจากพระนครศรีอยุธยา เป็นผลให้ตลาดการค้าข้าวของพระนครศรีอยุธยาขยายตัว ราษฎรปลูกข้าวมากขึ้นและนำผลผลิตล่องมายังพระนครศรีอยุธยา⁸⁹

หมาก พื้นที่เพาะปลูกหมากอยู่ระหว่างเมืองนนทบุรีและบริเวณปากแม่น้ำใกล้เมืองบางกอกโดยเก็บหมากได้ประมาณ 25,000 หาบต่อปี โดยมีพ่อค้าต่างชาติเข้ามารับซื้อ คือ ชาวโปรตุเกสที่มากับเรือและชาวจีนจากเมืองกึ่งตั้ง โดยบรรทุกไปกับเรือกำปั่นปีละ 5-6 ลำ⁹⁰ ชาวเกาะ

⁸⁵ นันทา สดกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-2188 (ค.ศ.1608-1620 และ ค.ศ.1624-1642), 100-102.

⁸⁶ ยอร์ช ไวท์, “จดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,” ใน ประชุมพงสาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 15 -18), 307-308.

⁸⁷ วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 51.

⁸⁸ สารสิน วีรผล, จิมก้องและกำไร การค้าไทย-จีน 2195-2367, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ กัญญิกา ศรีอุดม, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546), 73, 82-89.

⁸⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89-90.

⁹⁰ ยอร์ช ไวท์, “จดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,” ใน ประชุมพงสาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 15 -18), 304.

แถบหมู่เกาะอินโดนีเซีย เมืองบางเมืองแถบเบงกอล และโคโรมัลเดลของอินเดีย⁹¹ หมายเป็นสินค้าที่ใช้ส่งขายภายนอกประเทศและเป็นสินค้าที่ใช้บริโภคภายในประเทศด้วยโดยใช้บริโภคกับพลู ทั้งนิโกลาส์ แชรแอส และ ลาตู แบร์ ต่างก็ยืนยันว่าชาวสยามนิยมเคี้ยวหมากพลูอยู่เสมอ การเคี้ยวหมากพลูทำให้ธาตุในท้องดี รักษาฟันและทำให้ไม่มีกลิ่นปาก⁹² คนสยามเชื่อว่าหมากพลูเป็นอาหารประเภทกินอ้อม ถึงกับกล่าวว่าแม้ไม่ได้กินข้าว ก็ขอให้ได้กินหมากกับพลู⁹³

คราม จากหลักฐานเอกสารของฮอลันดาทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับครามว่า ครามเปียกของพระนครศรีอยุธยามีคุณภาพดี สามารถพัฒนาให้คุณภาพดีขึ้นและทำเป็นครามแห้งบรรจุกล่องส่งขายได้ซึ่งมีความต้องการครามแห้งและบริสุทธิ์ได้⁹⁴ ราชอาณาจักรอยุธยาผลิตครามเปียกได้ประมาณปีละ 5,000-6,000 หม้อ⁹⁵

เกลือ เกลือสินเธาว์ของราชอาณาจักรสยามเป็นเกลือที่มีคุณภาพดี เป็นสินค้าที่ขายดีและขายได้ปีละมากๆ⁹⁶ ราชอาณาจักรอยุธยาผลิตเกลือได้ประมาณปีละ 1,500-20,000 เกวียน⁹⁷

น้ำมันมะพร้าว ชาวสยามใช้น้ำมันมะพร้าวสำหรับปรุงอาหาร ใช้ใส่ผม และใช้เป็นเชื้อเพลิงให้แสงสว่าง⁹⁸ ราชอาณาจักรอยุธยาผลิตน้ำมันมะพร้าวได้ปีละ 1,500-20,000 โถ⁹⁹ น้ำมันมะพร้าวเป็นสินค้าสำคัญชนิดหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในรายการสินค้าที่เรือสินค้าฮอลันดาซื้อไปจากพระนครศรีอยุธยา¹⁰⁰

⁹¹คมจำ ดิวงษา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าขายภายในและภายนอก พ.ศ.2173-2310”, 41.

⁹²นิโกลาส์ แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 16. และ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 102-104.

⁹³นิโกลาส์ แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 16.

⁹⁴นันทา สุตกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-2188 (ค.ศ.1608-1620 และ ค.ศ.1624-1642), 211.

⁹⁵จุมพฏ ขวลิขิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 46.

⁹⁶ยอร์ช ไวท์, “จดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงศาวดารภาค 15-18), 306.

⁹⁷จุมพฏ ขวลิขิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 44.

⁹⁸ฟรังซัวส์ อังรี คุรแปง, ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย ปอล ชาเวียร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ:กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539), 129.

⁹⁹จุมพฏ ขวลิขิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ.2150-2310”, 46.

¹⁰⁰ดูรายละเอียดใน นันทา สุตกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-2188 (ค.ศ.1608-1620 และ ค.ศ.1624-1642), 124, 128, 134, 161, 164, 171.

น้ำตาล ราชอาณาจักรอยุธยาเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลสีคล้ำ น้ำตาลหม้อ และน้ำตาลกรวด เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร และเมืองสุโขทัย เป็นแหล่งผลิตน้ำตาลที่สำคัญ¹⁰¹ น้ำตาลเป็นสินค้าที่พ่อค้าชาวฮอลันดาต้องการ โดยบรรทุกน้ำตาลและสินค้าอื่นๆ ไปขายยังเมืองมะละกาและญี่ปุ่น¹⁰² ช่วงราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 น้ำตาลทรายหรือน้ำตาลที่ผลิตจากอ้อยแพร่หลายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวจีนจากฝูเจี้ยนนำอ้อยเข้ามาปลูกและนำวิธีการผลิตน้ำตาลทรายเข้ามายังโคชินไชน่า เขมร ชวา ชาวจีนนำอ้อยเข้ามาปลูกบริเวณที่ราบน้ำท่วมไม่ถึง ล้อมรอบที่ราบปลูกข้าวภาคกลางในราชอาณาจักรอยุธยา¹⁰³

พริกไทย เป็นพืชที่เป็นสินค้าออกที่สำคัญ พริกไทยชนิดดีที่สุด เก็บเกี่ยวครั้งแรกได้เมื่อสุกได้ที่และส่งไปขายต่างประเทศราวเดือนกุมภาพันธ์ และเก็บเกี่ยวอีกครั้งในเดือนตุลาคม เรียกพริกไทยชนิดนี้ว่า พริกไทยเบา คุณภาพดีกว่าพริกไทยที่เก็บครั้งแรก¹⁰⁴ เอกสารของฮอลันดาบันทึกไว้ว่าพริกไทยสยามมีคุณภาพดี พริกไทยเบาจากอยุธยาขายได้ราคาดีกว่าพริกไทยชนิดอื่น เพราะมีคุณภาพและสะอาดดีมาก พริกไทยจากอยุธยาจึงเป็นที่ต้องการมาก¹⁰⁵

ผัก บันทึกการเดินทางของโตเม ปิเรส ได้กล่าวว่ามี การส่งผักจากพระนครศรีอยุธยาเป็นสินค้าออกไปยังมะละกา¹⁰⁶ ผักที่ส่งออกไปน่าจะเป็นผักดอง จดหมายเหตุลาตู แบร์ ได้กล่าวถึงการปลูกผักของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาว่ามีการปลูกมันเทศ หอมหัวเล็ก กระเทียมหัวผักกาดขาว แตงกวา ฟักทอง ผักชี กระเพรา ผักปลัง¹⁰⁷ หัวไชเท้า หน่อไม้เทศ และเห็ด¹⁰⁸ นอกจากผักแล้วยังมี ผลไม้ ได้แก่ แก้ว มังคุด น้อยหน่า ส้มโอ มะม่วง ทุเรียน ขนุน มะละกอ สับปะรด ส้ม มะกรูด ทับทิม แตงโม อ้อย ส้มแก้ว มะพร้าว เงาะ น้อยโหน่ง ฝรั่ง

¹⁰¹ ยอร์ช ไวท์, “จดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงศาวดารภาค 15-18) , 308.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, 306-307.

¹⁰³ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 115.

¹⁰⁴ ไพรโรจน์ เกษแม่นกิจ , ผู้แปล, บันทึกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาชาติในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 , 138-139.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, 156, 162.

¹⁰⁶ พัฒนพงศ์ ประคัลพงศ์ , ผู้แปล, “จดหมายเหตุการเดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม,” ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและเอกสารต่างประเทศ , 4. และ ปรีดี พิศณุวิณี, “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโตเม ปิรีซ และ ดุอาร์ตีซ บาร์โบซ่า,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก) , 127.

¹⁰⁷ ผักชนิดหนึ่งใบสีเขียว ลำต้นอวบนำไปปรุงเป็นอาหารและเป็นพืชสมุนไพร

¹⁰⁸ ลา ลูแบร์ , จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 88-89.

มะขาม มะเคื่อและมะม่วงหิมพานต์¹⁰⁹ ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารทำให้สินค้าผักและผลไม้ในเมืองพระนครศรีอยุธยามีหลายชนิดให้ทั้งชาวเมืองและชาวต่างชาติได้บริโภค

สังคโลกและเครื่องปั้นดินเผา สินค้าเครื่องปั้นดินเผาเป็นสินค้าส่งออกสำคัญประเภทหนึ่งของพระนครศรีอยุธยา การผลิตเครื่องปั้นดินเผาในบริเวณดินแดนประเทศไทยมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ¹¹⁰ ในสมัยอยุธยาได้มีการส่งสังคโลกเป็นสินค้าออกที่สำคัญ สังคโลกเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีการเคลือบ เครื่องสังคโลกมีหลายรูปแบบ เช่น ถ้วยชาม โอ่ง ครก ไห จาน กระปุก แจกัน ตลับ ตุ๊กตา โถ พาน กาน้ำ คนที¹¹¹ เป็นต้น การผลิตเครื่องปั้นดินเผาและสังคโลกผลิตเพื่อส่งออกไปขายตามเมืองต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บางส่วนใช้ในราชอาณาจักรและส่งไปขายยังดินแดนตอนใน ขั้นตอนการผลิตสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผาต้องอาศัยกำลังคนที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน¹¹² แหล่งผลิตสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญ ได้แก่

สุโขทัย เป็นเมืองสำคัญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เรียกว่า สังคโลก โดยมีเตาทุเรียง คือ เตาเผาเครื่องสังคโลกที่ก่อด้วยอิฐ ลักษณะเด่นของสังคโลกสุโขทัย คือ เนื้อดินค่อนข้างหยาบมีสีน้ำตาลหรือน้ำตาลปนเทา ภาชนะส่วนใหญ่หนาและหนัก¹¹³

ศรีสัชนาลัย เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่ใหญ่ที่สุดเมื่อเทียบกับแหล่งอื่นๆ ย่านอุตสาหกรรมแห่งนี้มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เตาทุเรียงในเมืองศรีสัชนาลัย เป็นกลุ่มเตาที่มีจำนวนมากเรียงรายอยู่บนริมแม่น้ำยมโดยเตาส่วนใหญ่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม ลักษณะของเครื่องสังคโลกจากเมืองศรีสัชนาลัยคือ เนื้อดินสี สีก่อนข้างขาว เมื่อเผาแล้วสนิทเป็นเนื้อเดียวคล้ายกับเนื้อหิน น้ำยาเคลือบมีสีเขียวไข่กา สีเขียวคล้ำ และสีเขียวอมฟ้า มีลักษณะ

¹⁰⁹นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม , 18-22. ; ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 99-100. และ ฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง, ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม , 138-143.

¹¹⁰ดูรายละเอียดใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ:กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของสยาม (กรุงเทพฯ:มติชน, 2550).

¹¹¹เรื่องเดียวกัน, 62, 74-77.

¹¹²วารางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310 ”, 107-108.

¹¹³สุจิตต์ วงษ์เทศ, เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ:กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของสยาม , 73.

ใส่และมีเงาคัลยแก้ว¹¹⁴ เครื่องสังคโลกเป็นสินค้าสำคัญในการค้าทางทะเลในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-22 เป็นอย่างน้อยมีข้อสันนิษฐานว่าแม้การผลิตเครื่องสังคโลกในสุโขทัยจะดำเนินการมานานแล้ว แต่การผลิตสังคโลกเพื่อส่งออกจำนวนมากจนเป็นสินค้าหลักคงเกิดขึ้นเมื่อสุโขทัยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรอยุธยา และเมืองศรีสัชนาลัยซึ่งเป็นแหล่งผลิตเพื่อส่งออกเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสวรรคโลกเมื่อครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 (พุทธศตวรรษที่ 21) หรือตั้งแต่หลังรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมาเพราะพระนครศรีอยุธยาคุมเส้นทางออกทะเลเอาไว้ได้และยังมีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับชุมชนชายฝั่งทะเลอ่าวไทย การได้ควบคุมสุโขทัยทำให้พระนครศรีอยุธยาได้รับผลประโยชน์จากการค้าเครื่องปั้นดินเผาและสังคโลก¹¹⁵

ความเจริญรุ่งเรืองของการค้าเครื่องปั้นดินเผาและสังคโลกได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนหลายแห่งบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา¹¹⁶ จนเกิดแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่คือ บ้านบางปูน เมืองสุพรรณบุรี เมืองพิษณุโลก เมืองสิงห์บุรี เตาเผาเครื่องปั้นดินเผาที่เมืองสิงห์บุรีเรียกว่า เตาแม่น้ำน้อย เชื่อกันว่าเกิดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์¹¹⁷ สินค้าเครื่องสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผานอกจากจะนำไปใช้เป็นเครื่องใช้แล้ว ยังมีการใช้เพื่อเป็นวัตถุทางความเชื่อเกี่ยวกับความลี้ลับและความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ใช้เป็นเครื่องราง ใช้เป็นภาชนะบรรจุของเหลว ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 ชาวญี่ปุ่นต้องการสังคโลกสำหรับเก็บรักษาชาให้มีคุณภาพ¹¹⁸ นอกจากนี้เครื่องสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผายังเป็นสิ่งซึ่งบ่งบอกถึงฐานะสูงและสิทธิพิเศษของผู้เป็นเจ้าของ¹¹⁹ ตลาดสินค้าสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผาอยู่ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เกาหลี ญีปุ่นและยังพบสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะเดียวกับที่ส่งออกจากพระนครศรีอยุธยาไปปรากฏถึงอิหร่าน ออสเตรเลีย และแอฟริกา¹²⁰ แสดงให้เห็นว่าสังคโลกและเครื่องปั้นดินเผาจากพระนครศรีอยุธยาได้รับความนิยมและเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 การผลิตและการค้าสังคโลกเสื่อมถอยลงจากเหตุผลหลายประการ ที่สำคัญคือ การที่จีนกลับมาค้าสังคโลกใหม่

¹¹⁴ สุจิตต์ วงษ์เทศ, เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ: กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของสยาม, 75.

¹¹⁵ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 110.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 111.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 70-71.

¹¹⁸ ธิดา สาระยา, เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสัชนาลัย, 269.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 271.

¹²⁰ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 112-

โดยสามารถขยายการผลิตได้จำนวนมาก รวมถึงการที่พ่อค้าชาวตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทกำหนดความต้องการโดยนิยมเครื่องเคลือบเนื้อดีของจีน¹²¹ แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาเตาแม่น้ำน้อยได้ปรับวิธีการผลิต หันมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาธรรมดาเพื่อขายแก่คนทั่วไป สินค้าจากเตาแม่น้ำน้อยถูกปรับเปลี่ยนมาให้ผลิตภาชนะ วัตถุเพื่อการตกแต่งตามวัดวาอาราม พระราชวังและเครื่องใช้มากกว่า¹²²

พระนครศรีอยุธยาจึงยังคงเป็นแหล่งสินค้าเครื่องปั้นดินเผาสืบต่อมา ภายในเมืองพระนครศรีอยุธยาเองก็มีแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาดังอยู่ทางเหนือของเกาะเมืองบริเวณแขวงเกาะทุ่งขัวญ “บ้านม่อปิ่นม่อเข้าม่อแกใหญ่เล็ก แลกระทะ เตาขนมครก ขนมเบื่อง เตาไฟ ตะเกียงได้ ตะคันเชิงไฟ พานกลุ่มสี่ฝั่งถวายพระเจ้าวษา บาทร์ดิน กะโถนดิน๑ บ้านกระเบื่อง ทำกระเบื่องผู้เมีย แลกระเบื่องเกลดเต่า กระเบื่องขอ กระเบื่องลูกฟูกขาย๑”¹²³

สินค้าจากต่างประเทศ

การที่เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ทำให้พ่อค้าหลากหลายเชื้อชาติเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย โดยพ่อค้าจะนำสินค้าจากดินแดนที่ตนเดินทางมาเข้ามาขายในเมืองพระนครศรีอยุธยา อีกทั้งราชสำนักอยุธยาเองก็มีสำเภาออกไปค้ากับต่างแดน นำสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาทั้งเพื่อการบริโภคภายในและเป็นสินค้าที่ขายให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติ พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นแหล่งรวมของสินค้าที่มาจากต่างประเทศที่สำคัญได้แก่

สินค้าจากจีน ราชสำนักอยุธยาให้ความสนใจทำการค้ากับจีนมาก ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างพระนครศรีอยุธยากับจีนนั้นดำเนินไปภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ เป็นการยอมรับความเป็นเจ้าประเทศราชของจีน ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันที่จะต้องทำในรูปพิธีการโดยมีลักษณะเป็นการค้าในระบบบรรณาการมีการแลกเปลี่ยนบรรณาการของรัฐประเทศราชกับของขวัญที่พระเจ้าจักรพรรดิจีนพระราชทาน คณะทูตที่เดินทางไปยังราชสำนักจีนแอบแฝงใช้ระบบบรรณาการเพื่อการค้า การได้รับอนุญาตให้ค้าขายโดยตรงกับจีนหลังการถวายเครื่องราชบรรณาการเป็นสิ่งดึงดูด

¹²¹ ธิดา สาระยา, เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสัตนาคนหุต, 224.

¹²² วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 111.

¹²³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกรมมรดกพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 87.

ใจชาวต่างชาติให้ยอมรับความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ คณะทูตที่เดินทางส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าร่วมอยู่ด้วยเสมอพ่อค้าเหล่านี้มีจุดประสงค์ที่จะแสวงหาสิทธิพิเศษทางการค้า¹²⁴ ในการติดต่อค้าขายกับจีนนั้นพระนครศรีอยุธยาได้รับอภิสิทธิ์ทางการค้าหลายประการ การค้าระหว่างพ่อค้าเอกชนที่เดินทางไปจากพระนครศรีอยุธยากับจีนก็ได้รับการผ่อนผัน อีกทั้งกลุ่มคนที่ดำเนินการค้าให้กับพระนครศรีอยุธยาส่วนใหญ่เป็นชาวจีนอพยพทำให้สะดวกในการติดต่อค้าขาย พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นแหล่งรวมสินค้าจากจีนที่สำคัญ สินค้าจำนวนมากที่มาจากจีนส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางสำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กระจายสินค้าจีนไปยังดินแดนอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรือเล็กซึ่งใช้ในแม่น้ำนำเอาสินค้าเข้าไปยังดินแดนตอนในเรือเลียบชายฝั่งของพ่อค้าจากพระนครศรีอยุธยา พ่อค้าจากเมืองท่าที่ขึ้นกับพระนครศรีอยุธยาหรืออาศัยพระนครศรีอยุธยาทำหน้าที่กระจายสินค้าจีนไปยังคาบสมุทรมลายู และอาจไปยังจามปา¹²⁵ สินค้าจากจีนในตลาดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่¹²⁶

ตารางที่ 4 ตารางแสดงสินค้าจากจีนที่มีจำหน่ายในตลาดพระนครศรีอยุธยา

ประเภท	ชนิดสินค้า
ผ้า	ผ้าแพรต่างๆ ผ้าสีต่างๆลายทองลายเงิน ผ้ายดอกสีต่างๆ ผ้ายาหลายชนิด แพรขาว แพรขาวมีดอกทั้งดอกเล็กและดอกใหญ่ ผ้ายาทองที่ใช้ไหมทองปัก แพรบางระบายสีเป็นรูปบ้านเมืองหรือรูปแปลกๆที่เป็นแผ่นหรือกลีบ
เครื่องปั้นดินเผา	เครื่องลายครามสีน้ำเงินขาว แจกัน กระบอก ถ้วย โถ ขวด ถ้วยน้ำชาหลากสี ถ้วยน้ำ จานรองถ้วย
เครื่องใช้	เครื่องภาชนะลงรักปิดทอง ตู้ หีบสีเหลี่ยมใบเล็ก-ใหญ่ หีบใส่ใบชา ถาด กระบะสำหรับใส่ถ้วยกาแฟ/ชา ถ้วยที่ทำจากกระดาศ

¹²⁴ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ระหว่างระหว่างจีนกับไทย, 6-7.

¹²⁵ อาคม พัดยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีรวมเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์, 89.

¹²⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 81. และ นันทา วรณดิวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” ศิลปากร 19, 1 (พฤษภาคม 2518): 71.

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ประเภท	ชนิดของสินค้า
อัญมณีและหินมีค่า	เพชร พลอย ไข่มุก หยกและโมราทำเป็นรูป ขวด รูปถ้วย หินสำหรับทำด้ามมีดและหัวไม้ เท้า
เครื่องโลหะ	เครื่องเงิน เครื่องทอง
แร่ธาตุ	ดินประสีว ดินบุก ทองแดง
อุปกรณ์เรือ	เครื่องสำเภา
อาหาร	อาหารจีน ผลไม้จากเมืองจีน

ที่มา : นันทา วรเนติวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” ศิลปากร 19,1 (พฤษภาคม 2518) : 71.

: วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยาเอกสารจากหอ
หลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์,2550) , 81.

สินค้าจากจีนเป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวตะวันตกในปริมาณสูง การติดต่อโดยตรง
ระหว่างพ่อค้าชาวตะวันตกกับจีนเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะพ่อค้าชาวฮอลันดา
พยายามติดต่อทางการทูตเพื่อเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนหลายครั้ง แต่ไม่ประสบ
ความสำเร็จ ฮอลันดาต้องการสินค้าประเภทเครื่องถ้วยลายคราม ผ้าไหม และใบชา จึงเข้ามาติดต่อ
กับเมืองที่เป็นแหล่งสินค้าของจีน ฮอลันดาได้เข้ามาติดต่อขอตั้งสถานการค้าที่ปัตตานีและเข้ามา
เจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักอยุธยา โดยต้องการติดต่อกับจีนผ่านราชสำนักอยุธยาแต่ไม่ได้
ได้รับความสะดวก ฮอลันดาจึงเข้ามาค้าขายกับพระนครศรีอยุธยาเพราะมีสินค้าที่ต้องการจากจีน¹²⁷

สินค้าจากริวกิวและญี่ปุ่น ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างพระนครศรีอยุธยากับริว
กิวดำเนินมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 (พุทธศตวรรษที่ 20) โดยเป็นความสัมพันธ์ทางการค้าที่อยู่
ภายใต้การควบคุมของพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างริวกิวและ

¹²⁷ คมจำ ดีวงษา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าขายภายในและภายนอก
พ.ศ.2173-2310”,93.

พระนครศรีอยุธยาปรากฏอยู่ในเอกสารริวกิวที่ชื่อ “เรคโคโฮอัน”¹²⁸ เอกสารนี้บรรยายถึงความสัมพันธ์ระหว่างริวกิวกับจีน เกาหลีและเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงระยะเวลา 145 ปี ระหว่าง พ.ศ.1968-2113 (ค.ศ.1425-1570) จำนวนสำเภาที่ริวกิวส่งมายังดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏในเอกสารเรคโคโฮอัน มีจำนวนประมาณ 150 ลำ โดยมีสำเภาที่เดินทางมายังพระนครศรีอยุธยาถึง 58 ลำ นับว่ามากที่สุดเกือบร้อยละ 40 ของสำเภาที่ส่งมายังดินแดนนี้ สำเภาที่ส่งไปมะละกามีจำนวน 50 ลำ ส่งไปยังปัตตานี 10 ลำและส่งไปยังชวา 6 ลำ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พระนครศรีอยุธยาอยู่ในฐานะที่มีความสำคัญต่อริวกิวมากที่สุดในบรรดาเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹²⁹ สินค้าที่ริวกิวนำมายังพระนครศรีอยุธยา ได้แก่¹³⁰

ตารางที่ 5 ตารางแสดงรายการสินค้าที่ริวกิวนำมายังพระนครศรีอยุธยา

ที่มาของสินค้า	ประเภทสินค้า
สินค้าที่ผลิตในจีน	เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบ งานลายครามขนาดเล็ก-ใหญ่ ชามขนาดต่างๆ
	ผ้าแพรขาวคุณภาพดี ผ้าขนสัตว์ ผ้าไหมบางชนิด
สินค้าจากญี่ปุ่น	เครื่องใช้ ดาบและพัด

ที่มา : อธิธิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สายชล วรรณรัตน์, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), 15.

เครื่องเคลือบ ผ้าไหมและแพรพรรณที่มีคุณภาพจากจีนเป็นสิ่งเชิดชูสถานภาพทางสังคมของบรรดาเชื้อพระวงศ์และขุนนางชั้นสูงในเมืองพระนครศรีอยุธยา ดาบเป็นสิ่งที่มียศทางอย่างมากเมื่อพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่แต่งตัวเต็มยศเพื่อเข้าร่วมพระราชพิธีต่างๆ

¹²⁸ อธิธิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สายชล วรรณรัตน์, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), 9.

¹²⁹ อธิธิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 9.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, 15.

ดาบเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ¹³¹ พ่อค้าริวกิวมีบทบาทเป็นพ่อค้าคนกลางในการนำสินค้าจากจีน และญี่ปุ่นมายังพระนครศรีอยุธยาและนำสินค้าจากพระนครศรีอยุธยาคลับไปขาย สินค้าจากพระนครศรีอยุธยาที่เรือสินค้าของญี่ปุ่นซื้อกลับไป ได้แก่¹³²

ตารางที่ 6 ตารางแสดงรายการสินค้าที่เรือสินค้าญี่ปุ่นซื้อกลับไปจากพระนครศรีอยุธยา

ประเภทสินค้า	ชนิดสินค้า
หนังสือ	หนังสือลาม หนังสือแรด หนังสือเสือ หนังสือกวาง หนังสือกวางคุณภาพดี หนังสือกวางคุณภาพปานกลาง หนังสือกวางโคนิโตะ หนังสือวัว หนังสือแพะ หนังสือปลากระเบน
สินค้าจากสัตว์	งาช้าง เขาควาย เขาวัว นม ¹³³ กระดองเต่า นอแรด รังนก ชะมดเชียง ครั่ง จิ้งจก จิ้งจกสีขาว
ไม้	ไม้ฝาง ไม้กฤษณา ยางไม้ หวาย ยาดำ
แร่ธาตุ	ดินบุก ตะกั่ว ลูกประคำหินโมรา
เครื่องเทศและสมุนไพร	พริกไทย การบูร กานพลู สมุนไพรใช้ทำยา น้ำมันกระเบา น้ำมันมะพร้าว หล้าหงอนไก่ ¹³⁴ หล้าฝรั่ง หมาก ยาต่างๆ
ผ้า	ผ้าฝ้ายพิมพ์จากอินเดีย ผ้าขนสัตว์ ผ้าขนสัตว์ ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้ากำมะหยี่
วัสดุงานช่าง	รง ¹³⁵ รัง น้ำมันชักเงาสีดำ
อาหาร	น้ำตาลกรวด น้ำตาลดิบ น้ำตาลสีคล้ำ น้ำตาลผลึก ผลไม้เปลือกแข็ง
อื่นๆ	ภาพวาด สุรา น้ำกุหลาบ

ที่มา : อชิอิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี , พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), 75-78.

¹³¹ อชิอิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี , 15.

¹³² อชิอิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี , 75-78. และ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 147-151.

¹³³ นม เป็นสัตว์เลื้อยคลานเลี้ยงลูกด้วยนม ลำตัวเป็นเกร็ดคล้ายเปลือกคันสน ใช้เป็นยาบำรุงได้

¹³⁴ หล้าหงอนไก่ เป็นพืชสมุนไพร ใช้รากแก้ร้อนใน กระหายน้ำ ขับพิษไข้ ใบแก้โรคลำไส้ใหญ่ วัณโรค

¹³⁵ รง (Gamboge) ยางไม้ชนิดหนึ่งใช้เป็นสีย้อมหรือทาเจดีย์

ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมารูปแบบการค้าในแถบทะเลจีนตะวันออกและทะเลจีนใต้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในปี พ.ศ.2113 (ค.ศ.1570) สำเภาริวกวิได้ยุติการเดินทางมาค้าขายยังพระนครศรีอยุธยาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำเภาริวกวิไปค้ากับญี่ปุ่นแทน¹³⁶ ในขณะนั้นสำเภาก็พร้อมที่จะเดินทางออกค้าขายโดยได้รับใบเบิกร่งประทับตราแดงเป็นใบอนุญาตให้แก่สำเภที่จะเดินทางไปค้าขายกับจีนและเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์ศตวรรษที่ 16) มีเรือสำเภญี่ปุ่นบรรทุกสินค้าประเภทอาวุธยุทโธปกรณ์เดินทางมายังพระนครศรีอยุธยา¹³⁷ สินค้าจากญี่ปุ่นที่นำเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาได้แก่¹³⁸

ตารางที่ 7 ตารางแสดงรายการสินค้าจากเรือสินค้าญี่ปุ่นที่เข้ามายังพระนครศรีอยุธยา

ประเภทสินค้า	ชนิดสินค้า
เครื่องโลหะ	เหรียญเงิน ทองแดง เหล็ก เครื่องเงิน ทองเส้น ขวดยาทองแดง หม้อทองแดง ตะเกียงทองแดง
เครื่องใช้ในบ้าน	ลูกเหม็น กล้องลงรัก หมอนไม้สูงลงรัก กล้องลงรักขนาดเล็ก กล้องไม้หุ้มใบเล็กและใบใหญ่ หัตถกรรมลงรัก กระจก ภาชนะ สัตว์ต่างๆ
อาหาร	หญาหงอนไก่* หูปลาฉลาม ใบชา ปลาเค็ม ปลาสด ปลาแห้ง ปลาหมึกแห้ง สาหร่ายคอมบุ ของหมักดอง ซิอิ้ว ลูกเกด เต้าเจี้ยวมิโซะ เหล้า สาหร่ายแห้ง ต้นเจ๊ก้วย ปลิงทะเล เป้าฮื้อ หูปลาฉลามบรรจุถุง

ที่มา : อิชิต โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สายชล วรรณรัตน์, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), , 79-81.

การค้าระหว่างพระนครศรีอยุธยากับญี่ปุ่นดำเนินมาถึงเมื่อใดไม่มีคำตอบแน่ชัด แต่สำเภสยามน่าจะมาติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 (คริสต์ศตวรรษที่ 19)¹³⁹

¹³⁶ อิชิต โยเนโอะ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 28.

¹³⁷ ดูรายละเอียดใน อิชิต โยเนโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 35.

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, 79-81.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, 81.

สินค้าจากเมืองในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระนครศรีอยุธยามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับบ้านเมืองในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การค้าระหว่างพระนครศรีอยุธยากับบ้านเมืองในคาบสมุทรมลายูเป็นการค้าที่มีความสำคัญมาตั้งแต่พระนครศรีอยุธยาเริ่มทำการค้าและยังคงความสำคัญไปจนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ 18 แม้จะไม่ทราบปริมาณการค้าที่แน่นอน แต่เชื่อได้ว่าเป็นทางระบายสินค้าที่สำคัญทางหนึ่งของพระนครศรีอยุธยาและทำให้พระนครศรีอยุธยาได้สินค้าจากเมืองในคาบสมุทรมลายูและสินค้าจากเรือที่เข้ามาทางด้านมหาสมุทรอินเดียไปจำหน่ายต่อยังตลาดอื่นๆ¹⁴⁰ ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-15 มะละกาเป็นเมืองทำการค้าที่มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางการค้าส่งผ่านที่สำคัญที่สุดของช่องแคบมะละกา เป็นเมืองท่าที่มีพ่อค้าจากทะเลจีนและมหาสมุทรอินเดียมาพบปะซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากัน มะละกาเป็นแหล่งระบายสินค้าและแหล่งสินค้าของพระนครศรีอยุธยา สินค้าจากพระนครศรีอยุธยาที่นำไปขายยังมะละกา ได้แก่ ข้าว เหล้า ปลาแห้ง ปลาเค็ม ออราแก้ว ผักต่างๆเป็นจำนวนมาก ในแต่ละปีมีเรือสำเภาบรรทุกสินค้าเหล่านี้มายังมะละกาถึง 30 ลำ¹⁴¹ ในเที่ยวกลับเรือจากพระนครศรีอยุธยาซื้อสินค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสินค้าบางส่วนที่มาจากอินเดียและตะวันออกกลางที่มีขายในมะละกากลับมายังพระนครศรีอยุธยา ในบันทึกของโตเม่ ปิริช (โตเม่ ปีเรส) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าจากมะละกาที่นำกลับมาขายยังพระนครศรีอยุธยา ดังนี้¹⁴²

ตารางที่ 8 ตารางแสดงรายการสินค้าที่มาจากเมืองในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ประเภทสินค้า	ชนิดสินค้า
เครื่องเทศและสมุนไพร	พริกไทย กานพลู ดอกจันทน์เทศ สมอดีงู ลูกจันทน์เทศ รากไม้หอม
ของป่า	ไม้จันทน์ขาว ฝิ่น ขี้ผึ้งจากบอร์เนียว
	น้ำหอมกุหลาบ

¹⁴⁰ วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 159.

¹⁴¹ ปรีดี พิศณุวิทย์, “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโตเม่ ปิริช และ ดูอาร์ตีซ บาร์โบซา,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก), 127.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน.

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดสินค้า
ผ้า	ผ้ามัดสลินอย่างกว้างและแคบ ผ้าของพวก กลิ้งค์ชนิดที่คนสยามนิยมใช้ ผ้าทอขนอูฐ พรม ผ้าเยียรบับและคาด ¹⁴³
อื่นๆ	ทาสทั้งชายและหญิงเป็นจำนวนมาก พรอท ชาด โอโซนเฟ สินค้าอื่นๆจากอื่น

ที่มา : ปรีดี พิศุมิวิธิ, “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโตเม่ ปรีซ์ และ คูอาร์ตีซ บาร์โบซ่า,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก) , วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารการพิมพ์ ,2553) , 127-128.

แม้ว่าเรือจากพระนครศรีอยุธยาจะไม่ได้ลงไปค้าขายกับเมืองท่าแถบหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนัก แต่เมืองในหมู่เกาะที่มีเรือเป็นของตนเองมักแวะเวียนนำสินค้าเล่นเรือเลียบชายฝั่งไปค้าขายถึงพระนครศรีอยุธยา เช่น เรือสินค้าขนาดเล็กจากเมืองยะโฮรนำสินค้าขึ้นมาขายตามรายทางที่เมืองชวา มากัสซาร์ ปัตตานี พระนครศรีอยุธยาและไปถึงเขมร¹⁴⁴ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 พระนครศรีอยุธยาทำการค้ากับไทรบุรี สินค้าสำคัญของไทรบุรี คือ พริกไทย ข้าวและทองคำ¹⁴⁵ การค้าของไทรบุรีผูกพันอย่างยิ่งกับเมืองท่าทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายู ซึ่งขึ้นกับพระนครศรีอยุธยา พริกไทยเป็นสินค้าออกที่มีความสำคัญ พริกไทยส่วนใหญ่ส่งออกไปจีน นอกจากนี้สินค้าที่ไทรบุรีซื้อจากพ่อค้าจากมหาสมุทรอินเดียจำนวนหนึ่งถูกส่งออกไปจีนโดยผ่านทางเมืองท่าทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายูจะต้องผ่านพระนครศรีอยุธยาก่อน¹⁴⁶

¹⁴³ ผ้าเยียรบับหรือผ้าสัรบบเป็นผ้าทอด้วยไหมสีควบกับไหมเงินไหมทองหรือแล่งเงินแล่งทอง ยกเป็นลายดอกถักยิบจนเห็นเป็นทองทั้งผืนเห็นสีน้อยมาก zarabaft เป็นภาษาเปอร์เซีย หมายถึงผ้าทอง คาด คือ ช่อผ้าชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือทองแล่ง

¹⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 159.

¹⁴⁵ Meilink-Roelofs , *Asian Trade and European Influence in Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630* (The Hague : Martinus Nijhoff ,1962),71 , อ้างถึงใน วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”,159.

¹⁴⁶ อากุม พัลนิยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ศรีธรรมเทพนคร:รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์* ,94.

นอกจากพริกไทยจะมาจากไทรบุรีแล้ว ยังมีพริกไทยที่มาจากเคะห์ ปาเซ และเปดรี โดยส่งผ่านพริกไทยมายังพระนครศรีอยุธยาเพื่อส่งต่อไปยังจีน¹⁴⁷

ในบันทึกของฟาน ฟลิต ได้กล่าวถึงเรือจากยัมบี มะละกา ปัตตานี บอร์เนียว มากัสซาร์และดินแดนทางตอนใต้เกือบจะทั้งหมด โดยเฉพาะเรือจากยัมบี มะละกาและปัตตานีมาค้าขายยังพระนครศรีอยุธยาบ่อยครั้งเพื่อซื้อเสบียงอาหารและสินค้าดี ๆ¹⁴⁸ จากบันทึกของพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในพระนครศรีอยุธยาแสดงให้เห็นว่ามีเรือจากเมืองอื่นๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาซื้อขายสินค้าในพระนครศรีอยุธยาจนกระทั่งเกือบเสียกรุง หลักฐานฮอลันดาบันทึกว่าในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1732 (พ.ศ.2275) เรือจากเกาะบีนตัง 4 ลำ นำหมากเข้ามาขาย ในเดือนมิถุนายน เรือจากมะละกาที่ไปแวะบีนตังเข้ามาพระนครศรีอยุธยา นำหมากและหวายแก่เข้ามาขาย¹⁴⁹

หลักฐานของไทยเองก็ได้กล่าวถึง “ลูก(ค้า)แขก ขวามลายู บรรทุกหมากเกาะ แลหวายตะค้า กระแซงเตย สรรพเครื่องสินค้าปากใต้ บรรทุกเรือปากกว้างสิบศอกสามวามาทอดสมอขายอยู่ตรงที่ปากคลองกุจาม”¹⁵⁰

สินค้าจากอินเดียและตะวันออกเฉียงกลาง การค้ากับอินเดียและตะวันออกเฉียงกลางเป็นการค้าในน่านน้ำอ่าวเบงกอล ทางด้านตะวันตกเรือสินค้าจากอินเดียและตะวันออกเฉียงกลางที่เดินทางมาทางอ่าวเบงกอลเข้าเทียบท่าที่เมืองมะริดแล้วขนสินค้าเดินทางบกไล่เลาะไปจนถึงพระนครศรีอยุธยาหรือตัดอ่าวไทยข้ามไปค้าขายด้านชายทะเลตะวันออกเฉียงเข้าไประนอง ภูเก็ต และไล่เลาะตามชายฝั่งไปยังจีน¹⁵¹ นอกจากนี้พระนครศรีอยุธยายังได้รับสินค้าจากอินเดียและตะวันออกเฉียงกลางโดย

¹⁴⁷ พัฒนพงศ์ ประคัลพงศ์, ผู้แปล, “จดหมายเหตุการเดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม,” ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและเอกสารต่างประเทศ, 3.

¹⁴⁸ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต, 143.

¹⁴⁹ Dhiravat na Pombej, “The Last Year of King Thaisa’s Reign : Data Concerning Politics and Society from The Dutch East India Company’s Factory Dagregister for 1732,” ใน ความขอยกย่อนของอดีต พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ม.ร.ว.ศุภวัตร เกษมศรี, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2537), 133, อ้างถึงใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 160.

¹⁵⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิตถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 93.

¹⁵¹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 160.

ผ่านเมืองตะนาวศรี คูอาร์ตซ์ บาร์โบชา (คูอาร์เต้ บาร์โบชา) ให้รายการสินค้าที่พ่อค้ามุสลิมนำเข้าสู่ตะนาวศรี รายการสินค้าประกอบด้วย¹⁵²

ตารางที่ 9 ตารางแสดงรายการสินค้าที่นำเข้ามาจากอินเดียและตะวันออกกลางที่ผ่านทางตะนาวศรี

ประเภท	ชนิดสินค้า
ผ้า	ผ้าไหม กำมะหยี่เขียนลายของเมกกะ ผ้าหลากชนิดจากแคมเบย์ สีแดง ย้อมผ้า ผ้าสีแดงเข้ม
โลหะ	ทองแดง ปรัช
เครื่องหอม	น้ำกุหลาบ ที่ผลิตในเมกกะและอาเดน เป็นขวดเล็กๆ ทำด้วยทองแดง บ้างติดูก้างและขังขายตามน้ำหนักร
พืช	ขมิ้น หญ้าฝรั่น
สินค้าจากทะเล	ปะการังร้อยเป็นพวง

ที่มา : ปรีดี พิศภูมิวิถี, “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโตเม่ ปรีซ์ และ คูอาร์ตซ์ บาร์โบชา,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก), วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารพิมพ์, 2553), 137.

เมืองตะนาวศรีทำการค้ากับพ่อค้าจากเบงกอล กุชราต และเอเชียตะวันตก ส่วนหนึ่งของสินค้าจากอินเดียและเอเชียตะวันตกน่าจะผ่านตะนาวศรีเข้าสู่พระนครศรีอยุธยาบ้าง และเมืองท่าทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรลาญก็เป็นแหล่งสินค้าจากทางมหาสมุทรอินเดียให้กับพระนครศรีอยุธยา¹⁵³

สินค้าจากอินเดียและตะวันออกกลางปรากฏอยู่ในรายการสินค้าที่ซื้อขายกันระหว่างอยุธยาและริวกิว โดยเป็นสินค้าที่ริวกิวนำเข้าจากพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ผ้าฝ้ายพิมพ์จากอินเดีย สุรา น้ำ

¹⁵² ปรีดี พิศภูมิวิถี, “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโตเม่ ปรีซ์ และ คูอาร์ตซ์ บาร์โบชา,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก), 137.

¹⁵³ เรื่องเดียวกัน, 93-94.

กุหลาบจากอิหร่าน¹⁵⁴ สินค้าที่มาจากอินเดียและตะวันออกกลางส่วนใหญ่เป็นสินค้าหรูหราที่มีราคาแพง ได้แก่¹⁵⁵

ตารางที่ 10 ตารางแสดงรายการสินค้าที่มาจากอินเดียและตะวันออกกลาง

ประเภท	ชนิดของสินค้า
ผ้า	ผ้าฝ้ายพิมพ์จากอินเดีย ผ้าสีพื้น ผ้าแดงไหม ผ้าดอกผ้าลายสีต่างๆ ผ้าเขียนสี ด้ายสีทอเป็นผ้าแพรชนิดต่างๆ ผ้าชนิดต่างๆ ผ้ากำมะหยี่ต่างๆ จากเมืองโมซา
ของแต่งบ้าน	เครื่องประดับตกแต่งบ้าน ศิลปวัตถุ ภาพเขียน เครื่องแก้ว
เครื่องหอม	น้ำกุหลาบจากอิหร่าน น้ำกุหลาบจากเมืองโมซาบรรจุในขวดทำด้วยทองแดงผสมดีบุกซึ่งซื้อกันโดยใช้น้ำหนักขวด
ของมีนเมา	สุรา
สี	ชาด สีแดงย้อมผ้า
อื่นๆ	สินค้านำจากเมืองท่าแคมเบย์

ที่มา : ดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์, “ผ้าอินเดียอาภรณ์แห่งอาณาจักรสยามสมัยกรุงศรีอยุธยา,” ศิลปากร 42 , 1(มกราคม-กุมภาพันธ์ 2542) : 62.

เรือกำปั่นที่มาจากเมืองสุรัตและโคโรมันเดลบรทุกสินค้าผ้าต่างๆหลายชนิดมาขายยังเมืองพระนครศรีอยุธยา และบรรทุกไปยังจีน ญี่ปุ่น มะนิลา และยังมีเรือกำปั่นของแขกมัวร์จากเมืองเบงกอลและมาสุลีปัดัมเดินทางมายังเมืองท่าตะนาวศรีแล้วขนสินค้าขึ้นบกเดินทางมายังพระนครศรีอยุธยา¹⁵⁶

¹⁵⁴ อธิธิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 14-16.

¹⁵⁵ ดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์, “ผ้าอินเดียอาภรณ์แห่งอาณาจักรสยามสมัยกรุงศรีอยุธยา,” ศิลปากร 42 , 1 (มกราคม 2542 - กุมภาพันธ์ 2542) : 62.

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, 61.

บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาเข้ามาค้าขายในพระนครศรีอยุธยาประมาณปี ค.ศ.1670 (พ.ศ. 2213) โดยบรรทุกผ้าต่างๆจากเมืองสุรัตและโคโรมันเดลเข้ามาขาย ในรายงานการค้าของพ่อค้าชาวฮอลันดา วิลเลียม อีตัน เขียนที่เมืองฟิรานโค ประเทศญี่ปุ่น ไปถึง เซอร์โรมัส สมิท ลงวันที่ 20 ธันวาคม ค.ศ.1617 ได้กล่าวถึงเรื่องการค้ากับกรุงสยามว่า “สยามเป็นแหล่งที่เหมาะสมจะจำหน่ายผ้าของอินเดียได้เป็นจำนวนมาก รวมถึงผ้าอื่นที่ส่งมาจากฝั่งโคโรมันเดลด้วย...สินค้าที่ขายดีในกรุงสยามได้แก่ ผ้าชนิดต่างๆจากอินเดีย... ผ้าเหล่านี้มีผู้ต้องการมากและจะขายได้เป็นจำนวนมาก...”¹⁵⁷

นอกจากฮอลันดาแล้ว บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษก็มีบทบาทสำคัญในการค้าผ้าด้วย เรื่องสินค้าของอังกฤษนำผ้า ค้าย ผ้าและฝืนเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา¹⁵⁸ พ่อค้าชาวอังกฤษนำผ้าลินินจากฝั่งโคโรมันเดลเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา นอกจากผ้าลินินแล้วยังมีผ้าลูกไม้และผ้าดัก พ่อค้าชาวโปรตุเกสก็มีบทบาทในการค้าผ้า รายงานของเมอร์ลือเออร์ เวิร์ด ผู้ดำเนินการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสได้อธิบายถึงการแข่งขันในการค้าผ้าในเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยกล่าวถึงพ่อค้าโปรตุเกสนำผ้าดิบ ผ้าแพรบางและผ้าแพรสีต่างๆจากอินเดียมาขายพ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการนำสินค้าและผ้าจากอินเดียเข้ามาขายในเมืองพระนครศรีอยุธยา และซื้อสินค้าจากพระนครศรีอยุธยากลับไปขาย การค้าผ้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาได้กำไรดีมากและได้กำไรจากการค้าดิบๆ แต่กำไรจากการค้าผ้าก็ลดลง เนื่องจากการค้าขายของแขกมัวร์ที่เมืองตะนาวศรีและเรือกำปั่นจากเมืองสุรัตที่เข้ามาค้าขายโดยมีสินค้าผ้ามากมายหลายชนิดและขายในราคาต่ำกว่าผ้าที่พ่อค้าฮอลันดาสั่งเข้ามาจากปัตตาเวีย ผ้าที่พ่อค้าฮอลันดานำเข้ามายังมีการกำหนดราคาขายที่แน่นอนผู้การค้าของพ่อค้าแขกไม่ได้¹⁵⁹ พ่อค้าแขกมีบทบาทสำคัญในการนำสินค้าจากอินเดียและตะวันออกกลางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นแหล่งรวบรวมผ้าจากอินเดีย ดังที่ปรากฏในหลักฐานว่า “ย่านท่าทราย มีร้านขายผ้าสมปัก เจริญปุม ผ้าไหม ผ้าลายกษุราช ยามะหวาด สมปักเชิง สมปักล่องจวน สมปักกริ้ว แลผ้ากราบน้อยใหญ่...”¹⁶⁰ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่าเมื่อถึงช่วงฤดู

¹⁵⁷ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, 101, 103.

¹⁵⁸ นันทา สุตกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-2188 (ค.ศ.1608-1620 และ ค.ศ.1624-1642), 56.

¹⁵⁹ ยอร์ช ไวท์, “จดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงศาวดารภาค 15-18), 318-319.

¹⁶⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร

ลมมรสุมลมค้าเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาจะมีลูกค้าวานิช (พ่อค้า) ชาติดังกล่าวเดินทางเข้ามาค้าขาย โดยมี “ลูกค้าแขกกุสุราและพวกลูกค้าแขกสุรัต แขกเทศ”¹⁶¹ ซึ่งก็คือพ่อค้าจากเมืองกุสุรา (Gujarat) ในอินเดีย พ่อค้าจากเมืองสุรัต (Surat) ในอินเดียและแขกเทศซึ่งน่าจะหมายถึงมุสลิมจากฝั่งมะละบะของอินเดีย¹⁶² พ่อค้าเหล่านี้มีตึก ห้างร้านสำหรับขายสินค้าอยู่ภายในกำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยา

สินค้าจากยุโรป

พ่อค้าชาวยุโรปที่เข้ามาค้าขายยังพระนครศรีอยุธยามีทั้งพ่อค้าชาวโปรตุเกส พ่อค้าชาวสเปน พ่อค้าจากบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศสและเดนมาร์ก สินค้าจากยุโรปที่นำเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา ได้แก่

ตารางที่ 11 ตารางแสดงแหล่งที่มาของสินค้าและรายการสินค้าจากยุโรป

ที่มาของสินค้า	สินค้า
พ่อค้าชาวโปรตุเกส	ปิ่น ปิ่นใหญ่ ปิ่นไฟ กระสุนปืน (ขายให้กับพระคลังสินค้าเท่านั้น) อัญมณีและเครื่องประดับที่ทำจากอัญมณี ประภททอง เพชร พลอย และทับทิม ¹⁶³
พ่อค้าชาวฮอลันดา	เครื่องถ้วยชามของฮอลันดา กระบอกส่องหน้า และผ้า ¹⁶⁴
พ่อค้าชาวอังกฤษ	ผ้า ทองคำ เงิน พลอย ผ้าของอินเดีย จากฝั่งทะเลโอะมะมณฑล ¹⁶⁵
พ่อค้าชาวฝรั่งเศส	เครื่องแต่งตัวด้วยทอง แหวน ต่างหู สายสร้อยทำจากเยอรมัน และเครื่องเหล็กจากฝรั่งเศส ¹⁶⁶

¹⁶¹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิตถานพระนครศรีอยุธยาเอกสารจากหอหลวง, 92.

¹⁶²เรื่องเดียวกัน.

¹⁶³นันทา วรเนติวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” ศิลปากร : 80. ; ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, (กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์, 2468), 166. และ พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2059-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 138-140.

¹⁶⁴นันทา วรเนติวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” ศิลปากร : 83.

¹⁶⁵เรื่องเดียวกัน : 85.

¹⁶⁶ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40 (ต่อ) 41 เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), 34.

- ที่มา : ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย (กรุงเทพฯ:บัณฑิตการพิมพ์, 2468), 166 .
- : นันทา วรเนติวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” ศิลปากร 19, 1 (พฤษภาคม 2518) : 80-83
- : ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40 (ต่อ)-41 เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา , 2511), 34 .
- : พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “ ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยาพ.ศ.2059-2310 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 138-140.

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ทรงสั่งตัดเสื้อผ้าจากฝรั่งเศสและสั่งซื้อเครื่องใช้ที่ทำจากผ้ามาใช้ในพระราชวัง เช่น ผ้าปูโต๊ะ ผ้าลูกไม้¹⁶⁷ ผ้าจากยุโรปเป็นที่นิยมในราชสำนักอยุธยา ผ้าที่เป็นที่นิยม ได้แก่ ผ้าแพรฝรั่ง แพรฝรั่งอย่างมีดอก ผ้าขนสัตว์มีลาย แพรดอก แพรเลียน และผ้าไหม¹⁶⁸ พ่อค้าจากยุโรปมีตึกและห้างร้านสำหรับขายสินค้าในกำแพงเมือง โดยมีหลักฐานที่บันทึกถึงลูกค้านานิช (พ่อค้า) ที่เข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในช่วงฤดูมรสุม “ลูกค้าฝรั่ง กำนัน...ฝรั่งเศส ฝรั่งเศส โปตุเกส วิลันดา อีสปันยอน อังกฤษ ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสเมืองลึงกูนิ”¹⁶⁹

เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าที่สำคัญทั้งจากภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สินค้าจากจีน สินค้าจากอินเดีย-ตะวันออกกลาง และสินค้าจากยุโรปซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการบริโภคสินค้าที่หลากหลายของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและคนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่อาศัยและทำการค้าในเมืองพระนครศรีอยุธยา

2.3 เส้นทางการค้า

เส้นทางการค้าเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมบทบาทความเป็นเมืองท่าการค้าของพระนครศรีอยุธยา การที่มีเส้นทางการค้าและเส้นทางคมนาคมหลายสายจะช่วยให้การเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและขนส่งลำเลียงสินค้าดำเนินไปได้อย่างสะดวก เส้นทางการค้าที่ใช้ในการเดินทางมาค้าขายยังเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้แก่

¹⁶⁷ กรมศิลปากร, ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545), 21-22.

¹⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 22.

¹⁶⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 92.

เส้นทางการค้าหัวเมืองเหนือ

สินค้าจากเมืองเหนืออาศัยเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางคมนาคมสายสำคัญโดยแยกขึ้นไปตามแม่น้ำ 4 สายที่มาบรรจบกัน คือ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางรับซื้อสินค้าจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงขึ้นไป คือ เขตสิบสองปันนา ยูนนาน พม่าทางตอนบนและล้านช้าง¹⁷⁰ เชียงใหม่ตั้งอยู่กลางระหว่างที่ราบลุ่มแม่น้ำกก และแม่น้ำปิง สินค้าจากเมืองในลุ่มแม่น้ำกก และเขตทางตอนบนจะลงมาค้าที่เชียงใหม่ เช่นมีพ่อค้าจากเมืองเชียงแสน ล้านช้างและพ่อค้าฮ่อ เมืองเชียงใหม่มีเส้นทางน้ำที่ติดต่อกับพระนครศรีอยุธยาได้อย่างสะดวก¹⁷¹ นอกจากเชียงใหม่แล้วยังมีเมืองสุโขทัยที่ตั้งอยู่บริเวณเส้นทางคมนาคมสำคัญ 3 สายคือ แม่น้ำปิง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน แม่น้ำเหล่านี้เชื่อมโยงสุโขทัยกับเมืองต่างๆทางตอนบน สุโขทัยมีเส้นทางการค้าทางตะวันตกสามารถติดต่อกับลุ่มน้ำโขงและเวียงจันทน์ ทางด้านเหนือ จากสุโขทัยมีเส้นทางผ่านเมืองแพร่ น่าน เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำโขงทางด้านตะวันตก มีเส้นทางผ่านทางเมืองจอด แม่สออด หรือตากเข้าสู่มาะตะมะ¹⁷²

เมืองสวรรคโลก เป็นเมืองที่มีสินค้าของป่าและเป็นแหล่งผลิตสังคโลกซึ่งเป็นสินค้าออกสำคัญและยังเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าทางบกและเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนใน สินค้าจะถูกลำเลียงมาโดยลำน้ำยม มีปรากฏในหลักฐานว่า“เรือใหญ่ท้ายแกว่งขานเมืองสวรรคโลกแลหัวเมืองฝ่ายเหนือบันทุกสินค้าต่างๆฝ่ายเหนือมาจอดขาย ริมแม่น้ำแลในคลองใหญ่วัดมหาธาตุในเทศกาลน้ำ”¹⁷³

เมืองอุดรดิตถ์ มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางการค้าขายของลาว มีเส้นทางเดินบกไปทางทิศตะวันตกสู่มะละแหม่ง และจากอุดรดิตถ์มีเส้นทางการค้ายังเมืองแพร่ เมืองสขนาลัย และเมืองสุโขทัย¹⁷⁴

เมืองกำแพงเพชร เมืองชุมทางการค้าที่สำคัญเมืองหนึ่งทางเหนือ จากเมืองกำแพงเพชรสามารถตัดเข้าสู่เมืองสุโขทัย เมืองพิษณุโลก และมีเส้นทางจากเมืองกำแพงเพชรลงมายังเมืองนครสวรรค์ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมโยงกับแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง¹⁷⁵

¹⁷⁰ อุทัย ชงไชย, “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ.1834-2310”, 84.

¹⁷¹ เรื่องเดียวกัน, 85.

¹⁷² ปาริชาติ วิลาวรรณ, “การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893-2310”, 62.

¹⁷³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 62.

¹⁷⁴ ปาริชาติ วิลาวรรณ, “การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893-2310”, 64.

¹⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, 65.

เมืองพิษณุโลก เป็นเมืองชุมนุมทางการค้าของทางเหนือ เป็นเส้นทางผ่านของพ่อค้าชาวลาว ล้านช้าง ล้านนา ที่ต้องการบรรทุกสินค้าไปขายยังพระนครศรีอยุธยา¹⁷⁶ ลาตู แบร์ บันทึกไว้ว่า เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่ทำการค้าขายมาก¹⁷⁷ เมืองพิษณุโลกจึงเป็นศูนย์รวมสินค้าจากทางเมืองเหนือที่ล่องลงมาขายยังพระนครศรีอยุธยา โดยปรากฏในหลักฐานว่า“เรือใหญ่ท้ายแวงชาวเมืองพระพิษณุโลกย่นฝ่ายเหนือ บรรทุกน้ำอ้อย ยาสูบ ขี้ผึ้ง สินค้าต่างๆ ฝ่ายเหนือล่องเรือลงมาจอดขาย ตั้งแต่หน้าวัดกล้วยลงมาจนปากคลองเกาะแก้ว”¹⁷⁸

เมืองตาก เป็นเมืองสำคัญที่รวบรวมสินค้าจากเขตตอนบนล่องเรือมาขายยังพระนครศรีอยุธยาโดยผ่านแม่น้ำปิงและล่องมาตามแม่น้ำเจ้าพระยานอกจากนี้เมืองระแหงยังมีเส้นทางสู่เมืองมะละแหม่ง โดยเส้นทางบกตัดผ่านสันปันน้ำเป็นแนวตรงเพียง 15 ไมล์¹⁷⁹ มีหลักฐานกล่าวไว้ว่า “เรือระแหงแขวงเมืองตาก แลเรือหางเหยี่ยวเมืองเพชรบูรณ์นำม บรรทุกครั้ง กายาน เหล็กหางกั้ง เหล็กลุ่มเลย เหล็กน้ำก็ ได้ หวาย ชันน้ำมันยาง ยาสูบ เขา หนัง หน่อ งา”¹⁸⁰

เมืองเพชรบูรณ์ เมืองสำคัญริมแม่น้ำป่าสัก เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าในกลุ่มแม่น้ำป่าสัก และมีบทบาทความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านช้าง เพชรบูรณ์เป็นที่ยึดสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาสำหรับป้องกันการล่งล้ำเข้ามาของอาณาจักรล้านช้าง เส้นทางตามแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นทางการค้าสำคัญที่นำสินค้าของป่าจากกลุ่มแม่น้ำโขงและกลุ่มแม่น้ำเหืองเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา¹⁸¹

สินค้าจากอาณาจักรล้านช้างจะมีเส้นทางการค้าที่เชื่อมโยงกันสู่ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยมีสุโขทัยเป็นชุมทางการค้าที่สำคัญ เส้นทางการค้าสายหลวงพระบาง-น่าน-สุโขทัย เป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักระหว่างภาคเหนือของลาวกับภาคเหนือตอนล่างของไทยมา

¹⁷⁶ปิยนาด บุณนาค,“ความสัมพันธ์ระหว่างพิษณุโลกกับอยุธยา,” วารสารอักษรศาสตร์2 (กรกฎาคม 2523) : 61.

¹⁷⁷ลา ลูแบร์,จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 17.

¹⁷⁸วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ, พระรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 98.

¹⁷⁹เจมส์ แมคคาร์ธี,“บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในดินแดนสยาม,”แปลโดย สุมาลี วีระวงศ์, วารสารแผนที่ 24-25 , ฉบับพิเศษครบรอบ 200ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (มิถุนายน 2526 – กรกฎาคม 2526) : 95.

¹⁸⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พระรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 90.

¹⁸¹โยชิยุกิ มาซุฮารา, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว)ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17” ,64-65.

เป็นเวลาช้านาน¹⁸² นอกจากนี้ยังมีเส้นทางจากหลวงพระบางล่องเรือตามแม่น้ำโขงจนถึงเมืองปากลาย(แขวงไชยบุรี)จากนั้นลงมาทางตะวันตกเฉียงใต้โดยผ่านเมืองน้ำปาดและเมืองพิชัยแล้วล่องเรือตามแม่น้ำน่านจนถึงพิษณุโลก และล่องมาจนถึงพระนครศรีอยุธยา¹⁸³

เมืองพิชัยจึงเป็นเมืองหนึ่งที่มีบทบาททางการค้าระหว่างอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านช้าง เมืองพิชัย ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน บริเวณแถบบางโพ-ท่าอิฐ ซึ่งเป็นแขวงของเมืองพิชัยเป็นเมืองท่าเก่าแก่ที่คอยรับส่งสินค้าที่มาจากสิบสองพันนา หลวงพระบาง แพร่ น่าน แล้วนำมาขายในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา¹⁸⁴ และจากพิชัยก็มีเส้นทางบกไปยังเมืองแพร่ ลำปาง เชียงใหม่ และจากเชียงใหม่ก็สามารถล่องแม่น้ำปิงไปเมืองตากถึงเมืองเมะลำเลิง ซึ่งเป็นเมืองท่าบนฝั่งแม่น้ำสาละวินของพม่า¹⁸⁵จากบางโพ-ท่าอิฐ มีเส้นทางบกที่สามารถเดินทางไปยังเมืองน่าน หลวงพระบางและเวียงจันทน์ได้ เส้นทางสายหลวงพระบาง-ปากลาย-น้ำปาด-พิชัย-พิษณุโลก-พระนครศรีอยุธยา แสดงให้เห็นความสำคัญของเส้นทางคมนาคมที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างหลวงพระบางกับภาคเหนือตอนล่างสะท้อนความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างและพระนครศรีอยุธยา

เส้นทางการค้าทางตะวันออกเฉียงเหนือ

เมืองนครราชสีมา เป็นชุมทางการค้าทางบกที่สำคัญทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของพระนครศรีอยุธยา โดยมีเส้นทางการค้าที่สามารถติดต่อกับอาณาจักรล้านช้างได้ทางเมืองปากลาย เมืองด่านซ้ายและเมืองหนองหานน้อยติดต่อกับพระนครศรีอยุธยาโดยผ่านพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และนครราชสีมา¹⁸⁶ และมีเส้นทางติดต่อกับหัวเมืองทางตะวันออกเฉียงเหนือ คือ เส้นทางเทือกเขาคงพระยาไฟทางตอนใต้ผ่านช่องตะโก ดาพระยา เมืองเสิงสาง คู่มือนครราชสีมา เส้นทางช่องตะโกเป็นทางเดินสมัยโบราณมีหมู่บ้านตั้งเป็นระยะๆ เส้นทางที่ผ่านภูเขามัก้อยสูงชัน ตลอด

¹⁸² โยชิยุกิ มาซุฮาร่า, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว)ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17”, 63.

¹⁸³ เรื่องเดียวกัน, 64.

¹⁸⁴ สุทธิพล รัตนทรงธรรม, “เมืองพิชัยกับการปราบฮ่อ พ.ศ.2418 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531), 28.

¹⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, 29.

¹⁸⁶ โยชิยุกิ มาซุฮาร่า, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว)ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17”, 81.

เส้นทางมีห้วยและน้ำอุดมสมบูรณ์ ทำให้บรรดาพ่อค้าโคต่างนิยมนำวัวควายผ่านเส้นทางนี้¹⁸⁷ และมีเส้นทางผ่านเทือกเขาดงพระยาไฟตอนใต้บริเวณด่านช่องเรือแตก ผ่านด่านหนุมาน (เมืองกบินทร์บุรี) ข้ามดงลาน ด่านลำน้ำมูล (ลำมูลบน) เลียบลำน้ำไปทางบ้านครบุรี ด่านจระเข้หิน ด่านกะโปะ ปักธงชัย ผ่านด่านเกวียน เข้าสู่นครราชสีมา เส้นทางนี้เป็นเส้นทางเดินทัพและเส้นทางค้าวัวควาย¹⁸⁸ เมืองนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้าที่มาจากด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ล้วนช้างรวมทั้งเขมรด้วย¹⁸⁹

เส้นทางการค้าหัวเมืองชายทะเลตะวันตก

เรือสินค้าที่จะเข้ามาติดต่อค้าขายยังพระนครศรีอยุธยาจะเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในช่วงฤดูมรสุม โดยจะเข้ามาในช่วงเดือนตุลาคมถึงมีนาคม เป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ หรือลมสินค้า และต้องเดินทางกลับในช่วงที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้หรือลมตะเภา ในเดือนเมษายนถึงกันยายน โดยใช้เส้นทางเดินเรือเลียบชายฝั่ง¹⁹⁰ เมื่อเดินทางออกจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาจะตัดตรงทางตะวันออกไปพักที่เกาะสีชัง เกาะสั้ม เกาะครามหรือเกาะไผ่ทางฝั่งตะวันออก แล้วชักใบแล่นตัดข้ามอ่าวไทยมีจุดหมายที่เขาเจ้าลายบริเวณชายฝั่งชะอำ หรือต่ำลงมาแถวเขาสามร้อยยอดแถบเมืองกุย และเดินเรือเลียบชายฝั่งลงใต้ต่อไป¹⁹¹

เส้นทางคมนาคมที่เชื่อมระหว่างพระนครศรีอยุธยากับชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกเป็นเส้นทางสำคัญที่ใช้ทั้งเส้นทางน้ำและทางบกต่อกัน เป็นเส้นทางเชื่อมพระนครศรีอยุธยากับแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำลพบุรี และไปยังเมืองระริคได้¹⁹² เส้นทางน้ำช่วงแรกเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับปากน้ำท่าจีน เรียกว่าเส้นทางคลองด่าน แยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าหรือคลองบางกอกใหญ่ ผ่านบางขุนเทียน จอมทอง ท่าข้าม แสมดำ แยกเข้าคลองโคกขามก่อนมีการขุดคลองมหาชัย ต่อกับคลองมหาชัยไปออกที่มหาชัยหรือเมืองท่าจีนข้าม

¹⁸⁷ วิจารณ์ พงศ์ศรีเพียร, “การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-2433” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 18.

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, 18.

¹⁸⁹ วิจารณ์ พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาถสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89.

¹⁹⁰ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “เส้นทางนิราศ เส้นทางการค้า,” ศิลปวัฒนธรรม 23, 6 (เมษายน 2545) : 106.

¹⁹¹ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ยี่สาร ย่านตลาดกลางป่าชายเลน,” ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนไทยสาร (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545), 90.

¹⁹² วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 67.

แม่น้ำท่าจีนขึ้นเหนือเล็กน้อยเข้าคลองสามสิบสองคั้งหรือคลองสามสิบสองคดต่อคลองสุนัขหอน ออกจากแม่น้ำแม่กลองขึ้นขวาแยกไปบางช้าง ราชบุรี กาญจนบุรี ตามลำน้ำแม่กลอง ส่วนแยกซ้ายออกทะเล ตัดออกปากอ่าวข้ามทะเลเข้าคลองช่องถัดตามคลองเล็กๆ สายในผ่านคลองยี่สารเข้า คลองบางตะบูน คลองบางครกแล้วเข้าแม่น้ำเพชรบุรีสู่เมืองเพชรบุรี¹⁹³ บ้านเมืองทางแถบชายฝั่ง ทะเลตะวันตกสามารถเดินทางมาค้าขายยังพระนครศรีอยุธยาโดยใช้เส้นทางคลองด่าน-แม่น้ำ เจ้าพระยา-พระนครศรีอยุธยาได้โดยมีเรือสินค้าจากเมืองปากใต้บรรทุกสินค้าเข้ามาขาย¹⁹⁴

เมืองปากใต้ที่กล่าวถึงคือ หัวเมืองชายทะเลหรือใกล้ทะเล 8 หัวเมือง คือ เมือง นนทบุรี เมืองธนบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองสาครบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองเพชรบุรี เมือง ราชบุรี และเมืองสมุทรปราการ ซึ่งเมืองเหล่านี้อยู่ทางใต้ของพระนครศรีอยุธยารอบปากอ่าวไทย¹⁹⁵ เมืองเหล่านี้เป็นเส้นทางไปสู่บ้านเมืองชายฝั่งคาบสมุทรมลายู และหัวเมืองทางเขาคะนาวศรี เมืองปากใต้มีความสำคัญต่อพระนครศรีอยุธยา เพราะตำแหน่งที่ตั้งเป็นปากประตูสู่ทะเล และ สภาพพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ติดกับชายฝั่งทะเล เป็นฐานสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจภายในและการค้า ทางทะเลของพระนครศรีอยุธยา

เมืองเพชรบุรีคือจุดเปลี่ยนจากการเดินทางทางน้ำเป็นการเดินทางบก เป็นศูนย์กลาง การคมนาคมจากบ้านเมืองภายในสู่เมืองท่าชายฝั่งมะริดหรือตะนาวศรีและเมืองในแถบภาคใต้¹⁹⁶

การเดินทางข้ามคาบสมุทรตอนบนสุด เป็นเส้นทางระหว่างฝั่งอันดามันและอ่าวไทย ที่ใช้เป็นเส้นทางการค้าโบราณ การเดินทางจากมะริดไปพระนครศรีอยุธยาใช้เวลาประมาณ 10-12 วัน โดยมีเส้นทางจากเมืองมะริดเดินทางทางบกข้ามแม่น้ำตะนาวศรี ผ่านคลองสาราวะ (sarawa) ข้ามเทือกเขาสู่ชะอำ แล้วเดินทางทางบกสู่ที่ราบของเมืองเพชรบุรีถัดมาเข้าเส้นทางน้ำภายในสู่ แม่น้ำเจ้าพระยาไปยังพระนครศรีอยุธยา หรือเส้นทางจากเมืองมะริดผ่านแม่น้ำตะนาวศรีเข้าคลอง สาราวะล่องตามคลองไปสู่พระนครศรีอยุธยา และเส้นทางจากเมืองมะริดเข้าแม่น้ำใหญ่สู่เมือง ตะนาวศรีใช้เส้นทางคลองตะนาวศรีน้อย เข้าคลองสิงขรผ่านเมืองเก่าจะลิงคะ (Jalinga) หรือท่า พริก เข้าด่านสิงขรไปที่ที่บางนารมหรือประจวบคีรีขันธ์ในปัจจุบัน¹⁹⁷ เส้นทางจากมะริด-พระนครศรีอยุธยามีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำเป็นทางติดต่อเชื่อมกันการเดินทางจาก

¹⁹³ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “เส้นทางนิราศ เส้นทางการค้า,” ศิลปวัฒนธรรม : 104.

¹⁹⁴ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนามิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 90.

¹⁹⁵ สุจิตต์ วงษ์เทศ, แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มติชน), 51.

¹⁹⁶ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “เส้นทางนิราศ เส้นทางการค้า,” ศิลปวัฒนธรรม : 104.

¹⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, 106.

เมืองมะริดมาพระนครศรีอยุธยาโดยใช้เส้นทางนี้ทำให้พ่อค้านักเดินทางไม่ต้องเดินทางผ่านช่องแคบมะละกา ซึ่งอยู่ไกลลงไปเป็นการช่วยย่นระยะทาง ทำให้ถึงที่หมายได้เร็วขึ้น

เส้นทางการค้าหัวเมืองชายทะเลตะวันออก

เส้นทางน้ำภายในด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยามีเส้นทางเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกงซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำภายในออกสู่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เส้นทางสำคัญคือ เส้นทางคลองสำโรง-ทับนาง คลองสำโรงเป็นคลองด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ได้บางกอกลงไปเชื่อมกับแม่น้ำบางปะกง ส่วนคลองทับนางแยกจากคลองสำโรงลงไปทางใต้ ออกอ่าวไทยเส้นทางคลองสำโรง-คลองทับนาง เป็นเส้นทางที่ช่วยให้เรือของพ่อค้านักเดินทางสามารถใช้เป็นเส้นทางลัดในการเดินทางจากหัวเมืองชายทะเลตะวันออกสู่พระนครศรีอยุธยาได้เร็วขึ้น ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เส้นทางคลองสำโรง-คลองทับนางขึ้นเงิน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 จึงทรงโปรดฯให้มีการขุดลอกคลองขึ้น “ศักราช ๘๖๐ ปีมะเมียสัมฤทธิศก (พ.ศ.2041) ขณะนั้นคลองสำโรงที่จะไปคลองศิริชนะจะเข้ คลองทับนางที่จะไปปากน้ำเจ้าพระยาขึ้นเงิน เรือใหญ่จะเดินทางไปมาขัดสน จึงให้ชำระ ขุดได้รูปเทพารักษ์ ๒ องค์ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ จารึกพระองค์หนึ่งชื่อพญาแสนดา องค์หนึ่งชื่อบาทสังฆกรในที่รวมคลองสำโรงกับคลองทับนางต่อกันจึงให้พิธีกรรมบวงสรวงแล้วรับมาประดิษฐานไว้ ณ เมืองพระประแดง”¹⁹⁸ เส้นทางคลองสำโรง-ทับนางเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์เพื่อป้องกันด้านทิศตะวันออกของพระนครศรีอยุธยา เส้นทางนี้เป็นเส้นทางเดินเรือสายสำคัญจากหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาและพระนครศรีอยุธยาทั้งยังเป็นเส้นทางออกไปสู่เมืองท่าสำคัญด้านทะเลจีนใต้ ลัดเลาะไปจนถึงเวียดนามและจีนได้¹⁹⁹

เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา

เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางสายสำคัญที่ใช้เดินทางไปสู่บ้านเมืองทางตอนบนและออกจากพระนครศรีอยุธยามุ่งสู่ทะเลอ่าวไทย เป็นเส้นทางสายสำคัญที่เรือสินค้าของชาวต่างชาติใช้เดินทางเข้าสู่พระนครศรีอยุธยา เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางที่ได้รับการพัฒนามาก เพื่อให้เรือสินค้าจากปากอ่าวไทยเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาได้โดยสะดวกและรวดเร็ว เป็นการเชิญชวนพ่อค้าจากต่างถิ่นเข้ามาค้าขายโดยการขุดแม่น้ำและคลองลัดจากแม่น้ำเจ้าพระยาใน

¹⁹⁸ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เจ้ากรม (จาด) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2543), 27.

¹⁹⁹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 74.

รัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089) มีการขุดคลองลัดที่หน้าวัดมะกอกน้อย เป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร ช่วยร่นระยะทางจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปพระนครศรีอยุธยา²⁰⁰

รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ.2091-2112) มีการขุดคลองลัดที่บางกรวยตรงมาออกบางระมาด คลิ่งชัน²⁰¹

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2153/2154-2171) มีการขุดคลองลัดตั้งแต่คลองลาดพร้าวถึงปากคลองบางหลวงเชิงราก เรียกว่า คลองเกร็ดใหญ่อยู่ไม่ห่างจากพระนครศรีอยุธยา โดยทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองลัดริมวัดไก่อ๊ต้าย บ้านสามโคก²⁰²

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.2172-2199) มีการขุดคลองลัดตั้งแต่เมืองนนท์มาออกบางกรวย เป็นคลองลัดจากเมืองนนท์มาออกที่ตลาดแก้ว ขุดคลองเป็นระยะทาง 5 กิโลเมตรเพื่อย่นระยะการเดินทาง²⁰³ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ.2251-2275) โปรดฯให้ขุดคลองลัดเกร็ดน้อยหรือปากเกร็ดยาว 2 กิโลเมตร ใน พ.ศ. 2265 ขุดคลองลัดโพธิ์ยาว 1 กิโลเมตรที่พระประแดง เมื่อขุดแล้วเสร็จช่วยย่นระยะทางจากปากน้ำขึ้นไปพระนครศรีอยุธยาได้ 17 กิโลเมตร²⁰⁴

นอกจากการขุดคลองลัดในแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วก็ยังมีขุดคลองลัดที่เป็นเส้นทางน้ำเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา คือ รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ.2035-2072) การขุดซ่อมคลองตำโรงและคลองทับนาง ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง ในเมืองสมุทรปราการและการขุดคลองมหาชัย ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (พ.ศ.2245-2251) เส้นทางคลองมหาชัยหรือคลองด่านเป็นเส้นทางเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน การขุดคลองลัดและขุดคลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำก็เพื่อทำให้การคมนาคมสะดวก เรือที่เข้ามาค้าขายไปยังพระนครศรีอยุธยาได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำในบริเวณปากอ่าวไทยแสดงให้เห็นความสำคัญของการค้าในบริเวณนี้ การขุดคลองน่าจะมีส่วนทำให้เกิดการขยายตัวของการค้าบริเวณรอบอ่าวไทยมากขึ้นและทำให้เกิดชุมชนขึ้นริมสองฝั่งแม่น้ำ คือ บางกอก ธนบุรี บ้านตลาดแก้ว บ้านตลาดขวัญ บ้านสามโคก ตลอดทางขึ้นไปยังพระนครศรีอยุธยา เคอ ลาตูแบร์ ได้กล่าวถึงสวนผลไม้

²⁰⁰ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 64.

²⁰¹ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, “ระบบเศรษฐกิจอยุธยา”, 52.

²⁰² เรื่องเดียวกัน, 52-53.

²⁰³ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 64.

²⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, 65.

ที่บางกอกมีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่น้ำจนถึงตลาดขวัญ ทำให้พระนครศรีอยุธยาอุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลไม้มีนานาชนิด²⁰⁵

การที่พระนครศรีอยุธยามีเส้นทางการค้าหลายเส้นทางทั้งเส้นทางการค้าทางบกและทางน้ำ ทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทางติดต่อค้าขายและขนส่งลำเลียงสินค้าทั้งสินค้าจากดินแดนตอนในและสินค้าที่มาจากภายนอก อีกทั้งยังมีการดูแลเส้นทางการค้าที่สำคัญๆ เช่น การขุดลอกแม่น้ำและลำคลองไม่ให้ตื้นเขิน และการขุดเส้นทางลัดแม่น้ำเพื่อย่นระยะทางทำให้สามารถเดินทางเข้าไปค้าขายยังพระนครศรีอยุธยาได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราชสำนักอยุธยาให้ความสำคัญกับการทำการค้าพระมหากษัตริย์อยุธยาทรงเล็งเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำการค้าและราชอาณาจักรอยุธยาเองก็มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งผลิตสินค้า มีแหล่งสินค้าจากดินแดนตอนในและมีความสามารถรวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนในให้มาออกสู่ตลาดที่พระนครศรีอยุธยาและด้วยทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม ไม่ห่างจากอ่าวไทยมากนักส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าที่ชาวต่างชาติทั้งเอเชียและยุโรปเดินทางเข้ามา ชาวต่างชาติที่เข้ามานั้นมีทั้งเข้ามาเพื่อแวะพักเข้ามาค้าขาย เผยแพร่ศาสนาและมีบางส่วนได้เข้ามาอยู่อาศัยในเมืองพระนครศรีอยุธยา ทำให้พระนครศรีอยุธยาเป็นชุมชนเมืองที่มีคนหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาอยู่ร่วมกัน

3. กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองขนาดใหญ่มีประชากรประมาณ 150,000 – 200,000 คน²⁰⁶ มากเป็นอันดับสองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รองจากทั้งลอง หรือฮานอยในเวียดนาม²⁰⁷ นิโกลาส์ แชรแวงส ได้บันทึกไว้ว่า “พระนครศรีอยุธยามีผู้คนหนาแน่นมาก ถ้าหากพระเจ้าแผ่นดิน มีพระราชประสงค์จะเกณฑ์คนเอาไปเป็นทหารจะได้ 60,000 คนทันที และเพิ่มเป็นทวีคูณถ้านับเอาคนที่อยู่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำชานพระนครด้วย²⁰⁸” พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองศูนย์กลางของสังคม ดำรงบทบาทเป็นเมืองราชธานีศูนย์กลางการปกครอง ระบบราชการของพระนครศรีอยุธยาจึงมีคนจำนวนมากเข้ามาร่วมทำราชการ ทั้งเจ้านาย ขุนนางอยุธยา ขุนนางต่างชาติและไพร่ พระไอยการตำแหน่งพลเรือนได้ระบุ ยศ ตำแหน่ง ราชทินนาม ของขุนนางและผู้ที่ทำงานรับใช้ราชสำนักไว้เป็นจำนวนมาก

²⁰⁵ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 14.

²⁰⁶ แอนโทนี ริด, “เมืองและการค้าของเมือง,” ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450-1680, เล่ม 2, การขยายตัวของวิกฤตการณ์, 79.

²⁰⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁰⁸ นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 41.

เพื่อแสดงให้เห็นหน้าที่ความรับผิดชอบและศักดึกา การดำรงบทบาทเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและพิธีกรรม ในพระนครศรีอยุธยามีวัดและพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก โยสค์ สเตเด้น บันทึกไว้ว่าในพระนครศรีอยุธยามีพระสงฆ์จำนวนกว่า 30,000 รูป²⁰⁹ ฟาน ฟลิต บันทึกไว้ว่าในพระนครศรีอยุธยามีวัดสวยๆประมาณ 400 วัด²¹⁰ นิโกลาส แชรแวงส บันทึกไว้ว่า มีวัดจำนวนมากกว่า 500 วัด²¹¹ อเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน บันทึกไว้ว่ามีพระสงฆ์และสามเณร 50,000 รูป²¹² พระสงฆ์จึงเป็นชนกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งในสังคมอยุธยา การดำรงบทบาทเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การที่เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นทั้งเมืองทำการค้าและศูนย์กลางทางการค้าของราชอาณาจักรได้ส่งผลให้พระนครศรีอยุธยาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีผู้คนอาศัยอยู่รวมกันมากมาย กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาสามารถแบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวพื้นเมืองและกลุ่มชาวต่างชาติซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันและประกอบกิจกรรมการค้าจนทำให้เมืองพระนครศรีอยุธยามีความเป็นเมืองที่แตกต่างจากเมืองในดินแดนตอนใน

กลุ่มชาวพื้นเมือง ประกอบไปด้วยพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านาย ขุนนาง (ไม่รวมขุนนางต่างชาติ) และราษฎร ได้แก่ พระสงฆ์ ไพร่ ทาส รวมถึงกลุ่มชาวลาว มอญ เขมร ที่เป็นเชลยสงครามถูกกวาดต้อนเข้ามาและเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารขอเข้ามาลี้ภัยและตั้งรกรากทำมาหากิน สาเหตุที่จัดให้ชาวลาว มอญ เขมร เป็นชาวพื้นเมืองนั้นใช้การพิจารณาจากการถูกเกณฑ์แรงงานภายใต้ระบบมูลนาย-ไพร่ กลุ่มชาวลาว มอญ เขมร ส่วนหนึ่งจะถูกผสมผสานเข้าสู่ระบบไพร่ เนื่องจากมีกลไกระบบราชการซึ่งควบคุมไพร่ ราชสำนักอยุธยาไม่ปิดกั้นการอพยพเข้ามาของคนกลุ่มนี้เพราะถือว่าเป็นแรงงานหรือกำลังคนที่เพิ่มพูนขึ้นและเมื่อเข้ามาหัวหน้ากลุ่มจะได้รับการแต่งตั้งจากทางราชสำนักหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งหัวหน้ากลุ่มจะถูกดึงเข้าสู่ระบบราชการกลายเป็นมูลนายที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลลูกหมู่²¹³ ในกฎหมายพระไอยการอาญาหลวง ได้กล่าวถึงชาวไทยและมอญรวมเป็นพลเมืองของพระนครศรีอยุธยาโดยออกกฎหมายห้ามมิให้แต่งงานกับชาวต่างชาติ“...กลัวละอายแก่บาป เหนื่อนานาประเทศฝรั่งอังกริดกระปัดนวิไลนาคูลามลาญแขกกววยแควประกอบ

²⁰⁹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยสค์ พ่อค้าฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง ,145.

²¹⁰ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิขิต), 18.

²¹¹ นิโกลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม , 41.

²¹² สุพรรณิ กาญจนันฐิติ,ผู้แปล, “จดหมายเหตุอเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน เกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร : 52.

²¹³ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542), 32.

ไปด้วยทรัพย์สินสมบัติเป็นอันมาก แลไทมอญทุกวันนี้ ยกลูกสาว หลานสาว ให้เป็นเมียมฤดาภิธิดีคือผิ
เป็นชอบ...”²¹⁴ นอกจากนี้ยังมีระบุในพระราชกำหนดเก่าว่า

...ด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาดำหรัสเหนือเกล้าฯสั่งว่า ทุกวันนี้
แขกฝรั่งอังกฤษกุลามลายูนาๆประเทศเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารเป็นอันมาก แต่นี้สืบไป
เมื่อหน้า ห้ามอย่าให้ไทมอญลาวลอบลักไปช่องเสพเมณฺฐรรณด้วยแขกฝรั่งอังกฤษกุลา
มลายู ซึ่งถือฝ่ายมิคณาสฺติ เพื่อมิให้ฝูงทวยราษฎรไปสู่อบายมุขให้อยู่ตามสัมมาทิฐิ อย่าให้
ระคนปนกัน”²¹⁵

กฎหมายห้ามราษฎรไทย มอญ ลาว เสพเมณฺฐกับชาวต่างชาติ กฎหมายดังกล่าวถือว่า
ราษฎรไทย มอญ ลาว เป็นพวกเดียวกันเพราะนับถือศาสนาพุทธ ส่วนชาวต่างชาติถือเป็นมิจฉาทิฐิ
คือ ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ

การผสมกลมกลืนระหว่างคนไทย มอญ ลาว มีปรากฏอยู่ในบันทึกของชาวต่างชาติใน
บันทึกของ นิโกลาส แชรแวงส ได้กล่าวถึง คนต่างด้าวที่กลายมาเป็นคนชาวสยามไว้ว่า “ สิ่งที่
ข้าพเจ้าประหลาดใจก็คือ พลเมืองอันแสนอนาถาเหล่านี้เป็นคนต่างด้าวเสียกว่าหนึ่งในสาม คน
กลางเหล่านี้มีพื้นเพดั้งเดิมเป็นคนลาวและคนมอญซึ่งคนสยามจับเป็นเชลยศึกและกวาดต้อนเข้ามา
ในราชอาณาจักรเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว...จนกระทั่งทุกวันนี้ปะปนเข้ากับชาวสยาม จนยากที่
จะพิจารณาเห็นความแตกต่างกันได้...”²¹⁶

ในบันทึกของฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง ได้กล่าวถึงเชื้อชาติของชาวสยามไว้ว่า ในกรุง
สยามเลื้อยผสมปนกันมาก จนเป็นที่เห็นได้ง่ายว่า ชนชาตินี้ประกอบด้วยชนชาติอื่นหลายชาติ...
พวกลาวและมอญได้มาตั้งนิคมใหญ่ สำหรับชาติตนขึ้นในกรุงสยามนับตั้งแต่ประเทศของเขาถูก
พวกพม่าล้างทำลายดังนั้นจึงต้องมาหาที่พักพิงในต่างแดน และในฐานะผู้มีเคราะห์กรรม เขาก็
ได้รับการต้อนรับจากชาวสยามที่เห็นอกเห็นใจมอบที่ดินให้เขาอยู่ และกำหนดให้เขาส่งเครื่องราช
บรรณาการแต่เพียงเล็กน้อย เขาก็ยังคงปะปนอยู่กับผู้อาศัยเดิม ซึ่งเขาจะมีความผูกพันกันแต่ใน

²¹⁴ “พระไอยการอาชญาหลวง,”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ฉบับหลวง 3 ดวง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527), 233-234.

²¹⁵ “พระราชกำหนดเก่า,”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ฉบับหลวง 3 ดวง เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527), 233-234.

²¹⁶ นิโกลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 60-61.

เรื่องภาษาเท่านั้น²¹⁷

ชาวมอญอพยพเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาปรากฏว่ามีหลักฐานแสดงการอพยพสำคัญๆ 5 ครั้ง²¹⁸ คือ

ครั้งที่หนึ่ง สมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112-2133) การอพยพครั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครงในพ.ศ. 2127 มีพระยาเกียรติ พระยาราม ผู้นำชาวมอญและพระมหาเถรคันฉ่องได้พาชาวมอญเข้ามาด้วยโดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชาวมอญเข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านใหม่ มะขามหย่อง บางลี่ บางขาม ปากน้ำประสบ บ้านบางเพลิง บ้านไร่ ป่าฝ้าย ส่วนครอบครัวของพระยาเกียรติ พระยาราม ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านขมิ้นใกล้พระราชวังของสมเด็จพระนเรศวรในพระนครศรีอยุธยาและครอบครัวญาติโยมของพระมหาเถรคันฉ่องก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่ตำบลหัวแหลม²¹⁹ ครั้งที่สอง สมัยสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ. 2133-2148) ชาวมอญอพยพเข้ามาถึงสองครั้งเนื่องจากสภาพความเดือดร้อนที่ชาวมอญได้รับจากสภาพสงครามและกวาดต้อนชาวมอญมาเป็นจำนวนมากไม่ปรากฏว่าจัดให้ชาวมอญไปอยู่ที่ใด สันนิษฐานว่าคงจะให้ไปอยู่แถบชนพระนครรวมกับพวกมอญที่อพยพเข้ามาครั้งแรก²²⁰

ครั้งที่สาม สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173-2198) การอพยพครั้งนี้ไม่ปรากฏในหลักฐานของไทย แต่มีกล่าวถึง แต่มีกล่าวถึงในบันทึกของชาวตะวันตก โดยมอญได้ร่วมมือกันก่อการกบฏแต่ถูกปราบปรามทำให้มอญพากันอพยพเข้ามาในครั้งแรก²²¹

ครั้งที่สี่ สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199-2231) พม่าเกิดศึกกับจีน ทำให้มอญถูกเกณฑ์ไปรบ แต่ทางมอญไม่ วัตถุประสงค์ และบริเวณคลองคูจาม โดยทรงแต่งตั้งนายครัวมอญที่เป็นหัวหน้ามอญ 11 คน ให้มีเต็มใจพากันหลบหนีเข้าปล้นเมืองเมาะตะมะและขอเข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคกยศศักดิ์²²²

ครั้งที่ห้า สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) เกิดสงครามระหว่างมอญ

²¹⁷ ฟรังซัวส์ อังรี คุรแปง, ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม, 3-4.

²¹⁸ คุรแปง เอ็ชเคโน สุภรณ์ โอเจริญ, “ชาวมอญในประเทศไทย: วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 40-62.

²¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 43-51.

²²⁰ สุภรณ์ โอเจริญ, “ชาวมอญในประเทศไทย: วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, 51-53.

²²¹ เรื่องเดียวกัน, 54-55.

²²² เรื่องเดียวกัน, 56-57.

กับพม่า มอญอพยพเข้ามาหลายครั้ง โดยทรงพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ชานพระนคร บริเวณบ้านโพธิ์สามต้น พระองค์ทรงให้ความช่วยเหลือพวกมอญเนื่องมาจากรัชกาลของพระองค์ เป็นช่วงที่ขาดแคลนกำลังคนซึ่งเป็นแรงงานสำคัญในงานราชการและงานทั่วไปทั้งในยามสงบและยามศึกสงคราม ส่วนชาวเขมรถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งแต่เริ่มสถาปนาพระนครศรีอยุธยาและคงอพยพเข้ามาอีกหลายครั้ง ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มีชาวเขมรอพยพเข้ามาในราชอาณาจักรอยุธยาถึง 1,773 คน และยังมีแขกแม่บังกะเบืออพยพจากกัมพูชาเข้ามาอีก 773 คน ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระมีชาวกัมพูชาเข้ามาขออาศัยในพระนครโดยได้รับพระราชานุญาตให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ได้วัดค้างคาว²²³ ส่วนชาวลาวนั้นหลักฐานที่กล่าวถึงการอพยพไม่ชัดเจน สันนิษฐานว่าคงอพยพเข้ามาหลายครั้งและคงมีส่วนหนึ่งที่ถูกกวาดต้อนเข้ามา นอกจากนี้ยังมีชาวพม่าและฉาน ที่เป็นทั้งเชลยสงครามและผู้ที่อยู่อาศัยมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ชาวพื้นเมืองอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มเชื้อชาติผสมซึ่งเกิดจากการอยู่กินระหว่างพ่อค้าต่างชาติดกับหญิงชาวพื้นเมือง คนกลุ่มนี้คงมีจำนวนพอสมควรและพระมหากษัตริย์อยุธยาถือว่าเป็นคนไทย ดังปรากฏตัวอย่างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่พนักงานบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาหรือ VOC มีลูกกับหญิงไทยและต้องการให้เด็ก ๆ เหล่านี้ได้รับความดูแลรักษา (Custody) เมื่อพวกเขาออกไปจากพระนครศรีอยุธยาหรืออย่างน้อยต้องการส่งเด็กเหล่านี้ไปยังปัตตาเวีย ซึ่งจะทำให้เด็ก ๆ เหล่านี้ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมแบบคริสเตียน แต่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงปฏิเสธและอ้างว่าเด็กที่เกิดจากพนักงานบริษัท VOC กับหญิงไทยเป็นราษฎรของพระองค์ไม่สามารถเดินทางออกนอกราชอาณาจักรได้และต้องอยู่กับมารดาที่เป็นคนไทย²²⁴ สมัยสมเด็จพระนารายณ์หลังจากทำสนธิสัญญา ปี พ.ศ. 2207 (ค.ศ.1664) ปรากฏว่าเด็กลูกครึ่งคั้งค์ที่จะเดินทางไปปัตตาเวียได้ ต้องมีอายุไม่เกิน 6-7 ปี²²⁵ กลุ่มลูกครึ่งจึงจัดเป็นส่วนหนึ่งของชาวพื้นเมือง เพราะราชสำนักอยุธยาให้ความสำคัญกับแรงงานและกำลังคนในราชอาณาจักร

เขตที่อยู่อาศัยของชาวพื้นเมือง เป็นเขตที่ใหญ่ที่สุด บริเวณทางเหนือของเกาะเมือง

²²³ Richard D. Cushman , The Royal Chronicles of Ayutthaya ,248, อ้างถึงใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 289.

²²⁴ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767 ”,33.

²²⁵ Han Ten Brummelhuis , Merchant, Coutier and Diplomat : A History of the Contacts Between Netherlands and Thailand (London : The Netherlands,1978), 39, อ้างถึงใน วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767 ”, 34.

น่าจะเป็นบริเวณที่มีชาวพื้นเมืองอาศัยอยู่มากที่สุด ด้านเหนือของเกาะเมืองจึงเป็นชุมทางทางน้ำที่สำคัญ มีแม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นทางน้ำไปสู่เมืองต่างๆที่อยู่ทางตอนบนทั้งหัวเมืองในเขตภาคกลาง หัวเมืองทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ²²⁶ และบริเวณทางเหนือยังเป็นเขตพระราชฐาน เป็นที่ตั้งของพระราชวังและหน่วยงานราชการ นอกจากทางตอนเหนือของเกาะเมืองแล้ว ชาวพื้นเมืองก็ยังกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในและนอกพระนคร โดยอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำและลำคลองต่างๆ ที่อยู่รายรอบเมืองพระนครศรีอยุธยา

กลุ่มชาวต่างชาติ ประกอบไปด้วยพ่อค้าและชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร และชั่วคราวในพระนครศรีอยุธยา รวมไปถึงนักบวชที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนา ในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ได้กล่าวถึงชนต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระมหากษัตริย์อยุธยาว่ามีถึง 40 ชาติ โดย ลา ลูแบร์ คิดว่า “เป็นการโอ้อวดแบบชาวชมพูทวีปอยู่มาก”²²⁷ ซึ่งถ้าพิจารณาตามความเป็นจริงแล้วจำนวนชนต่างชาติที่มีค่อนข้างมากเช่นนี้อาจจะกลายเป็นการนับตามจำนวนภาษาพูดก็เป็นได้²²⁸ กลุ่มชาวต่างชาติในพระนครศรีอยุธยาเข้ามาโดยมีวัตถุประสงค์ต่างกัน บางพวกเข้ามาเพื่อการค้า บ้างเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพด้านการเกษตรและประกอบอาชีพอื่นๆ บางส่วนเข้ามาเผยแผ่ศาสนา มีบางส่วนที่เข้ามาเพื่อเป็นทหารรับจ้าง

ตารางที่ 12 ตารางแสดงการตั้งถิ่นฐานของชาวต่างชาติในพระนครศรีอยุธยา

ชาวต่างชาติ	ที่อยู่อาศัย	เข้ามาเมื่อ
ชาวโคชินไชน่า	รอบหมู่บ้านฝรั่งเศส ²²⁹ ตลาดวัดมะพร้าว ²³⁰	-
แขกมัวร์	ในพระนครใกล้วัดอามะมี ชุมชนบ้านแขกใหญ่ ²³¹	-

²²⁶ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767”, 35.

²²⁷ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 45.

²²⁸ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767”, 40.

²²⁹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 291.

²³⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 86.

²³¹ นิโกลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 62.

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ชาวต่างชาติ	ที่อยู่อาศัย	เข้ามาเมื่อ
เปอร์เซีย	ทางใต้ของพระนคร ริมคลอง คูจามฝั่งตะวันตก บริเวณบ้าน ท่ากาอีและบริเวณบ้านป้อม หัวแหลม	-
แขกมลายู	บริเวณคลองตะเคียน	-
แขกมะกะสันพวกมากัสซาร์	นอกเกาะเมืองใต้ชุมชนแขก มลายู	สมัยสมเด็จพระนารายณ์
แขกจาม	บ้านน้ำวนบางกะจะ บ้านท้าย คู วัดแก้วฟ้า วัดลอคช่อง	-
แขกตานี	ริมวัดแก้วฟ้า	-
ชาวญี่ปุ่น	นอกพระนครทางด้าน ตะวันออกเฉียงใต้ ทางทิศ ตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา	สมัยสมเด็จพระนเรศวร ²³²
โปรตุเกส	บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ เจ้าพระยา	สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ²³³
ฮอลันดา	ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่ง ตะวันออก ห่างจาก พระนครศรีอยุธยาประมาณ 2 กิโลเมตรลงมาทางใต้	พ.ศ. 2147 ²³⁴

²³² ดูรายละเอียดใน อิชิต โชนโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 42-48.

²³³ พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2059-2310”, 83-84.

²³⁴ Dhiravat na Pombejra, “A Political History of Siam under the Prasatthong Dynasty 1629-1688”, 82, อ้างถึงใน วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 312.

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ชาวต่างชาติ	ที่อยู่อาศัย	เข้ามาเมื่อ
อังกฤษ	ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้สถานี การค้าของฮอลันดา	สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ²³⁵
ฝรั่งเศส	ริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านใต้ นอกเกาะเมือง ใกล้ปากคลอง ตะเคียนและวัดพุทไธสวรรย์	พ.ศ. 2205

ที่มา : นิโกลาส แพรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปล
โดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร:ก้าวหน้า, 2506), 62.

: บุญราศี ช่างชัย, “การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยา
ระหว่าง ค.ศ. 1612-1688” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 46 .

: พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2059-2310 ”
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2542), 83-84 .

: วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พจนานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอ
หลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุดมศึกษา, 2550), 86 .

: วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), 291, 312.

: อธิธิ โยเนโอะ และ โยชิโกะ ทาชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, ขาววิทย์
เกษตรศิริ และ สายชล วรรณรัตน์, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542) 42-48.

²³⁵ บุญราศี ช่างชัย, “การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง
ค.ศ. 1612-1688 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 46.

นอกที่กล่าวมาแล้วยังมีกลุ่มชาวต่างชาติอื่นๆอีก เช่น ชาวอาร์มีเนีย แต่ไม่มีรายละเอียดมากพอที่จะนำมากล่าวถึงได้ พระมหากษัตริย์อยุธยาทรงต้อนรับและสนับสนุนให้กลุ่มชาวต่างชาติเดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นกลุ่มผู้มีความรู้ความสามารถด้านการค้ามาช่วยให้การค้าของพระนครศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรือง ชาวต่างชาติในพระนครศรีอยุธยาจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเชื้อชาติแต่ละประชาชาติมีเขตอยู่ที่อาศัยของตนแตกต่างกันออกไป ส่วนใหญ่อยู่นอกพระนคร ยกเว้นชาวจีนกับชาวแขกได้รับอนุญาตให้อยู่ภายในพระนครได้ บริเวณที่อยู่อาศัยของชาวต่างชาตินั้นชาวสยามเรียกว่าบ้าน “บ้าน” (Ban) ชาวโปรตุเกสเรียกว่า “ค่าย” (Camp) แต่ละประชาชาติจะเลือกหัวหน้าหรือนายขึ้นเพื่อดูแลคนในชาติและติดต่อกับทางราชการ²³⁶

ชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในพระนครศรีอยุธยามีเป็นจำนวนมาก มีที่ได้แต่งงานอยู่กินกับชาวพื้นเมืองหรือชาวต่างชาติอื่นจึงเกิดลูกครึ่งขึ้นเป็นจำนวนมากในพระนครศรีอยุธยา และกลุ่มชาวต่างชาติและกลุ่มลูกครึ่งเป็นผู้ที่สามารถประกอบกิจกรรมการค้าที่หลากหลายโดยมีความสามารถเฉพาะด้านที่คนพื้นเมืองไม่ถนัดและยังมีฝีมือด้านการช่างเฉพาะเชื้อชาติที่สืบทอดกันมา ราชสำนักอยุธยาเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจในการดำเนินกิจกรรมการค้าและชาวต่างชาติสามารถเข้าไปมีบทบาททางการเมืองได้โดยการเป็นขุนนางฝ่ายชำนานูการการที่ชาวต่างชาติเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบราชการของพระนครศรีอยุธยาได้นั้น นอกจากจะเป็นไปตามความพอพระทัยของพระมหากษัตริย์แล้ว ระบบมูลนายไพร่ซึ่งเป็นกรอบการควบคุมโครงสร้างทางสังคมก็เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ ความสัมพันธ์และพันธะหน้าที่ในระบบมูลนาย-ไพร่ ไม่เอื้อต่อเศรษฐกิจการค้าในสังคมเมืองที่ต้องการผู้ชำนาญการเฉพาะด้าน จึงมีความจำเป็นที่ทำให้ต้องมีชาวต่างชาติในระบบราชการของพระนครศรีอยุธยา

การที่มีชาวต่างชาติเข้ามาติดต่การค้าขายและอยู่อาศัยร่วมกับชาวพื้นเมืองเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมความเป็นชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาที่เป็นเมืองทำการค้าเป็นแหล่งรวมพ่อค้าจากนานาชาติที่เข้ามาติดต่การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าและเข้ามาอยู่อาศัยตั้งรกรากเป็นชุมชนชาวต่างชาติในเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยอาศัยอยู่ร่วมกับชาวพื้นเมืองมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมซึ่งราชสำนักอยุธยามีกลไกในการควบคุมกำลังทั้งคนพื้นเมืองและคนต่างชาติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระนครศรีอยุธยาทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

²³⁶ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 499.

ภาพที่ 4 บรรยากาสนนมหารัษฎาที่คลาคล่ำไปด้วยผู้คนจำนวนมาก ทั้งชาวกรุงและชาวต่างชาติในยามที่เฝ้าดูกระบวนแห่แห่นางแมว

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์, 2550), 38-39.

การควบคุมกำลังคนที่เอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ในการดำเนินกิจกรรมการค้าของราชสำนักอยุธยานั้นต้องอาศัยแรงงานคนเป็นปัจจัยสำคัญซึ่งราชสำนักอยุธยามีกลไกการควบคุมแรงงานคนเหล่านี้ให้ทำงานให้กับราชสำนักเป็นกองกำลังรบในยามศึกสงคราม เป็นแรงงานทำโยธาต่างๆและจัดหาสินค้าส่งให้กับราชสำนัก กลไกการควบคุมแรงงานดังกล่าว คือ ระบบการเกณฑ์แรงงานจากราษฎร โดยราชสำนักไม่ต้องจ่ายค่าจ้างให้แต่จะให้ความคุ้มครองทางกฎหมาย²³⁷ ระบบดังกล่าว คือ ระบบมูลนาช-ไพร่ และภายใต้ระบบไพร่ที่ควบคุมคนในสังคมได้เปิดโอกาสให้เกิดกลุ่มผู้ประกอบการค้าขึ้นในสังคมพระนครศรีอยุธยา

²³⁷ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, ระบบไพร่ในสังคม พ.ศ. 2411-2435 (กรุงเทพฯ : มุสนธิ์โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2526), 1.

1. ระบบมูลนาย - ไพร่

รากฐานของการควบคุมแรงงานในระบบไพร่น่าจะเกิดขึ้นจากการจัดตั้งชุมชนเล็กๆ โดยอาศัยระบบเครือญาติ วัฒนธรรมและความสัมพันธ์กับตระกูลที่บุกเบิกหมู่บ้านเพื่อมุ่งหมายให้การดำรงอยู่ของชุมชนดำเนินต่อไปได้ เมื่อมีการขยายอาณาจักรราชสำนักเข้าควบคุมแรงงานของราษฎรจำเป็นต้องกลืนเอากลุ่มบุคคลหรือตำแหน่งที่เคยควบคุมแรงงานในที่ต่างๆเอาไว้ในระบบหรือใช้กำลังปราบปรามเพื่อแย่งชิงสิทธิทางการถือครองแรงงานมาไว้กับราชสำนักและขยายอาณาเขตเพื่อควบคุมแรงงานโดยการสงคราม การแต่งงาน การทูต การค้า ฯลฯ²³⁸

การควบคุมแรงงานของราชสำนัก คือการจัดหมวดหมู่ราษฎรหรือไพร่ให้สังกัดกับมูลนายซึ่งต้องรับผิดชอบต่อพระมหากษัตริย์อีกต่อหนึ่ง ระบบมูลนาย-ไพร่จึงเป็นการสร้างวิธีการที่รัฐจะเข้าควบคุมแรงงานของประชาชนเพื่อถือประโยชน์จากแรงงานนั้นแล้วจัดสรรแบ่งปันแรงงานในหมู่ผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองหรือชนชั้นปกครอง²³⁹ รัฐจึงต้องสถาปนาระบบควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคมให้ชัดเจนขึ้นจึงเกิดระบบมูลนาย-ไพร่ขึ้นมาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย เห็นได้ชัดจากหลักฐานสำคัญ คือ พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองที่ออกมารองรับการจัดแบ่งคนในสังคมออกเป็นกลุ่มตามหน้าที่ซึ่งกำหนดโดยศักดินา²⁴⁰

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองและกฎหมายตราเป็นกฎหมายที่ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (โดยรวบรวมมาจากบทพระไอยการที่มีมาก่อนหน้า) และมีการแก้ไขเพิ่มเติมภายหลังกฎหมายทั้งสามฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การปฏิรูปครั้งนี้ทำให้ระบบศักดินาได้ปรากฏเป็นแบบแผนชัดเจน ระบบศักดินาเป็นระบบที่สัมพันธ์กับระบบมูลนาย-ไพร่ ระบบมูลนาย-ไพร่และระบบศักดินาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดในการจัดระเบียบกำหนดอำนาจ สิทธิในทรัพย์สิน พันธะความผูกพันของคนในระดับชั้นต่างๆของคนในสังคมพระนครศรีอยุธยา²⁴¹ ระบบศักดินายังคงเป็นที่ถกเถียงและหาข้อสรุปได้ยาก²⁴² อย่างไรก็ตาม

²³⁸ อากม พัดยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีธรรมเทศนา: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์, 54.

²³⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁴⁰ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 290.

²⁴¹ มานพ ถาวรวัฒนสุกุล, ขุนนางอยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), 23.

²⁴² ดูรายละเอียดใน สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “ระบบศักดินา,” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527).

ก็ตามนักวิชาการส่วนใหญ่มีความเห็นว่าลักษณะของระบบศักดินาอยุธยา เป็นการจัดระเบียบทางสังคมด้วยการจำแนกฐานะทางสังคมของประชาชนตั้งแต่สูงสุดจนถึงต่ำสุด กำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบ และสิทธิพิเศษต่างๆ ที่บุคคลในแต่ละระดับชั้นในสังคมสามารถที่จะมีได้ตามกฎหมาย ขาดิกำเนิดและตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ เป็นสิ่งที่แบ่งชนชั้นมูลนายหรือชนชั้นปกครองออกจากสามัญชนหรือไพร่ ระบบศักดินาจึงเป็นการจัดระเบียบสังคมโดยอาศัยขาดิกำเนิด ตำแหน่งหน้าที่ทางการปกครองหรือยศศักดิ์เป็นเงื่อนไขสำคัญในการแบ่งกลุ่มออกเป็นชนชั้นสูงซึ่งเป็นผู้ปกครอง และชนชั้นสามัญซึ่งอยู่ใต้การปกครอง (ไพร่-ทาส) เพื่อกำหนดฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ สิทธิ และหน้าที่ของคนในสังคม โดยมีศักดินาน้อยเป็นเครื่องแสดงฐานะสูงต่ำตามลำดับ²⁴³

ระบบศักดินาจึงเปรียบเสมือนระบบใหญ่ที่กำหนด โครงสร้างและลักษณะความสัมพันธ์ที่เน้นความเหลื่อมล้ำที่เข้มงวดเต็มไปด้วยพิธีการต่างๆ พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจทั้งหมด แต่พระองค์ไม่อาจปกครองประชาชนทั้งหมดทั้งหมดได้ด้วยพระองค์เองจึงทรงใช้อำนาจผ่านเจ้านาย ขุนนางและมูลนายในระดับต่างๆ ผ่านลงมาถึงประชาชน กลุ่มขุนนางเคลื่อนย้ายมาจากอภิสิทธิ์ชนกลุ่มใหญ่ของสังคมมีหน้าที่ทางการปกครองทั่วไปและหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การควบคุมไพร่ ชนชั้นมูลนาย ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ เจ้าเมือง ขุนนาง พระบรมวงศานุวงศ์และวงศ์ของเจ้าเมือง ชนชั้นมูลนายคือกลุ่มคนที่ถือศักดินาประมาณ 400 ขึ้นไป พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจเหนือมูลนายอื่นๆ และทรงใช้อำนาจผ่านทางขุนนาง

ฐานะความเป็นขุนนางเกิดขึ้นจากการที่พระมหากษัตริย์พระราชทานบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งและศักดินาให้²⁴⁴ ขุนนางได้อภิสิทธิ์หลายอย่างเหนือสามัญชน คือ ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน อยู่ใกล้ชิดราชสำนักทำให้มีอำนาจ ในลำดับชั้นทางสังคมขุนนางอยู่ในระดับสูง ยังมีราษฎรที่มีฐานะต่ำกว่าขุนนางซึ่งต้องยอมรับฐานะที่สูงกว่าของขุนนาง ขุนนางได้สิทธิในการมีไพร่และใช้ประโยชน์จากไพร่ในการเพิ่มพูนโภคทรัพย์²⁴⁵

ชนชั้นที่ไม่ใช่มูลนายประกอบด้วยทาส ไพร่และพระสงฆ์ ทาสและไพร่มีหน้าที่ต้องรับใช้มูลนาย ทาสส่วนใหญ่จะได้มาจากการซื้อขายหรือการกู้หนี้ยืมสิน หรือ ทาสสินไถ่ คือ ได้ทาสมาจากการเสียทรัพย์ซื้อหรือไถ่มา ไพร่สามารถขายตัวลงเป็นทาสได้ การขายตัวลงเป็นทาสถือเป็นหลักทรัพย์ของไพร่²⁴⁶ ไพร่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของอาณาจักร ชายหญิงที่ไม่ได้เป็นมูล

²⁴³ มานพ ถาวรวัฒนสุกุล, ขุนนางอยุธยา, 23-25.

²⁴⁴ ดูรายละเอียดใน อาคม พัดยะ และ นิธิ เอียวศรี, ศรีธรรมเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์, 66-70.

²⁴⁵ อาคม พัดยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีธรรมเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์, 71-72.

²⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 74-75.

นายและไม่ได้เป็นทาส มีศักดินา 10-25 คือไพร่ ซึ่งทุกคนต้องลงทะเบียนขึ้นสังกัดกับมูลนาย ไพร่ชายจะถูกเกณฑ์แรงงานมาทำราชการ ส่วนไพร่หญิงส่วนใหญ่จะเพียงแต่ขึ้นทะเบียนเป็นไพร่ มีบางส่วนเท่านั้นที่ถูกเกณฑ์แรงงานมาใช้และงานที่ถูกเกณฑ์มาทำมักเป็นงานที่เบากว่างานของไพร่ชาย²⁴⁷ ไพร่แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) ไพร่หลวง เป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์ต้องถูกเกณฑ์แรงงานมาใช้ทำราชการ 6 เดือนต่อปี พระมหากษัตริย์ทรงแจกจ่ายไพร่หลวงให้ไปอยู่ใต้การปกครองดูแลของขุนนางกรมต่างๆ²⁴⁸ หน้าที่ของไพร่หลวงต่างกันตามแต่กรมที่สังกัด²⁴⁹

ไพร่หลวงจะถูกเกณฑ์แรงงานมาทำงานโยธาต่างๆ เช่น ขุดคลอง สร้างกำแพงเมือง ป้อมปราการ วัดวาอารามต่างๆ หรือถูกเกณฑ์เป็นกองกำลังในยามศึกสงคราม สันนิษฐานว่าไพร่หลวงจะถูกนำมาใช้แรงงานเมื่ออยู่ในวัยฉกรรจ์น่าจะมีอายุประมาณ 18-20 ปี ต้องถูกเกณฑ์แรงงานจนถึงอายุ 60 ปี ไพร่หลวงต้องทำงานให้กับรัฐปีละ 6 เดือน โดยผลัดเวรกันมาทำงานเดือนเว้นเดือนหรือที่เรียกว่า เข้าเดือนออกเดือน โดยในช่วงเวลาที่เข้าเวรถูกเกณฑ์แรงงานจะไม่ได้รับค่าจ้างและต้องนำสัตว์ที่ใช้งาน เครื่องมือเครื่องใช้ รวมถึงเสบียงอาหารไปเอง เมื่อออกเวรแล้วไพร่หลวงต้องไปทำตราภูมิคุ้มห้ามเพื่อแสดงว่าได้ผ่านการเข้าเวรแล้ว ไพร่หลวงยังต้องรับใช้มูลนายที่ตนสังกัดด้วย เพราะมูลนายหรือขุนนางเป็นผู้ควบคุมดูแลคุ้มครองไพร่หลวง²⁵⁰

2) ไพร่สม เป็นไพร่ที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่เจ้านายและขุนนาง ไพร่สมจะขึ้นอยู่กับนายของตนไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปทำราชการแต่ต้องรับใช้มูลนายของตนแทน โดยมูลนายจะแบ่งให้ไพร่สมทำงานเป็นผลัด ไพร่สมมีโอกาสถูกเกณฑ์ไปรับราชการเมื่อเกิดศึกสงคราม ไพร่สมเป็นสมบัติส่วนหนึ่งของมูลนายแต่ละคนและเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานของมูลนาย มูลนายยังมีสิทธิ์ซื้อขายแลกเปลี่ยนไพร่สมได้²⁵¹ ในช่วงอยุธยาตอนปลายได้เกิด “ไพร่ส่วย” ขึ้น

²⁴⁷ สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, อยู่อย่างไพร่ ระบบพื้นฐานในสังคมไทยสมัยจารีต, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2550), 34.

²⁴⁸ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2416), แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี ฉัตรพลรักษ์ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2521), 65-66.

²⁴⁹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, ระบบไพร่ในสังคม พ.ศ. 2411-2435, 111.

²⁵⁰ พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, “ไพร่สมัยอยุธยา,” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), 50-51 และ สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, อยู่อย่างไพร่ ระบบพื้นฐานในสังคมไทยสมัยจารีต, 39-40.

²⁵¹ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2416), 66. และ พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, “ไพร่สมัยอยุธยา,” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, 50.

ไพร่ส่วย คือ ไพร่ที่อยู่อาศัยในบริเวณที่มีทรัพยากรที่ทางราชสำนักต้องการ โดยเฉพาะดินบุกและดินปิ่น ไพร่ส่วยจะส่งสิ่งของในจำนวนที่กำหนดไว้ให้กับราชการ ไพร่ส่วยอาจเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมก็ได้ ไพร่ส่วยจึงเป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์หรือบุคคลอื่นก็ได้²⁵²

การอธิบายโดยแยกประเภทไพร่ออกเป็น 3 ประเภท ทำให้ไม่เห็นภาพของสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาที่เป็นเมืองการค้า ซึ่งมีประชากรหลายเชื้อชาติเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านต่างๆ ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในสังคมอยุธยาที่ปรากฏอยู่ภายใต้ระบบมูลนาย-ไพร่ผูกพันให้คนแต่ละกลุ่มมีหน้าที่ต่อกันและเมื่อพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองทำการค้า ความสัมพันธ์ของคนภายใต้ระบบมูลนาย-ไพร่ในยามสงบจึงมุ่งผลประโยชน์ในทางการค้า ไพร่บางพวกเป็นแรงงานด้านการค้าให้แก่มูลนายของตน ไพร่บางพวกมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการค้า พระมหากษัตริย์ก็ทรงต้องการขุนนางที่มีความรู้ทางด้านการค้าและสามารถเพิ่มพูนรายได้ให้แก่พระองค์ ขุนนางระดับสูงที่ได้สัมพันธ์กับการค้าและทำการค้าส่วนตัวก็ย่อมต้องการผู้เชี่ยวชาญด้านการค้ามาทำการค้าให้แก่ตนเองจึงมีการดึงกลุ่มคนต่างชาติที่เข้ามาทำการค้ามาเป็นพรรคพวก เกิดการเปลี่ยนชั้นและเปลี่ยนสถานภาพของกลุ่มคนผ่านบริบททางการค้าภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคมพระนครศรีอยุธยาเกิดการเปลี่ยนสถานภาพของคนได้ 2 ลักษณะ²⁵³ ลักษณะแรก คือ การเปลี่ยนชั้นโดยนัยทางการเมือง เช่น เป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์จึงได้เปลี่ยนหรือเลื่อนชั้นของคนขึ้นไป หรืออีกกรณีหนึ่งเป็นหัวหน้าที่มีไพร่จำนวนมากเป็นกำลัง คนกลุ่มนี้เปลี่ยนจากไพร่ขึ้นมาเป็นมูลนายหรือเปลี่ยนจากผู้ที่อยู่นอกระบบมาเป็นมูลนายในระบบไพร่ ซึ่งอาจหมายถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินจนประสบความสำเร็จในพระนครศรีอยุธยาและถูกดึงเข้ามารับใช้ราชสำนักแล้วได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์กลายเป็นขุนนางที่ทำการค้าถวายพระมหากษัตริย์

ลักษณะที่สอง คือ การเปลี่ยนสถานภาพของ "ชั้น" โดยอาศัยความมั่งคั่งทางการค้าด้านเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์ในการได้รับการยอมรับจากสังคมและราชการ คนกลุ่มนี้อาศัยความมั่งคั่งและทรัพย์สินของตนทำให้ตนได้รับเกียรติและความนับหน้าถือตา แม้ยังอยู่ในชั้นเดิมแต่ก็ได้เปลี่ยนสถานภาพของตนเองจากทรัพย์สินเงินทองที่สะสมไว้ คนกลุ่มนี้ได้แก่ เศรษฐีคหบดีผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ แต่ได้รับการยกย่องในสังคม ดังปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อมีการจัดลำดับที่เฝ้า

²⁵² ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์* (พ.ศ. 2325-2416), 75.

²⁵³ ดูรายละเอียดใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, "กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310", 258-278.

พระมหากษัตริย์ให้แก่เศรษฐี คหบดี ด้านซ้าย 8 แถว ด้านขวา 8 แถว²⁵⁴

ในพระไอยการพรมศักดิ์ซึ่งเป็นกฎหมายที่รองรับการควบคุมระเบียบสังคม มีผลกำหนดศักดินาของคน โดยนำการปรับด้วยเบี้ยเข้ามาควบคุมการกระทำผิดของคนตามศักดินา โดยกฎหมายนี้คนที่มิศักดินาจึงผูกพันกันอยู่ในสังคมและมีหน้าที่ต่อกันเป็นทอดๆ วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ พบว่าพระไอยการพรมศักดิ์ได้ระบุถึงศักดินาที่ไม่พบในพระไอยการนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง การเพิ่มขึ้นของศักดินาในกฎหมายนี้จึงเท่ากับสะท้อนว่า จะต้องเกิดกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้นกว่าเดิมในสังคมอยุธยา เพราะศักดินาสะท้อนหน้าที่และสถานภาพของแต่ละคนในสังคม การตั้งศักดินามารองรับหน้าที่ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปของกลุ่มคน แม้จะไม่มีใครว่าคนกลุ่มนี้ทำหน้าที่ใดในสังคม แต่การกำหนดระดับศักดินาเพิ่มขึ้นเช่นนี้สะท้อนได้ว่าเกิดกิจกรรมและหน้าที่ใหม่สำหรับคนกลุ่มใหม่และราชสำนักพยายามดึงคนกลุ่มใหม่นี้เข้าสู่ระบบมูลนาย-ไพร่และระบบการปกครองของอยุธยา ความสำคัญของพระไอยการพรมศักดิ์อยู่ที่การระบุถึงกลุ่มศักดินาที่ไม่ปรากฏในพระไอยการนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง กลุ่มศักดินาที่เพิ่มขึ้นมา ได้แก่ ศักดินา 250, 350 ในมูลนายระดับต่ำและศักดินา 1700, 2200, 2500, 2600, 2800, 3500, 3600 ในมูลนายระดับสูง แม้จะยังไม่พบหลักฐานว่าหมายถึงบุคคลผู้มีหน้าที่ใดในสังคม แต่สันนิษฐานได้ว่าเกิดคนกลุ่มใหม่ที่ทำหน้าที่ต่างจากเดิมหรือเพิ่มขึ้นจากเดิม เช่น พ่อค้าของพระมหากษัตริย์ เศรษฐีผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ ผู้ประมุขภาชี นายหน้า ฯลฯ ขึ้นในพระนครศรีอยุธยา จากรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเกิดกลุ่มคนที่มีหน้าที่และกิจกรรมเพิ่มขึ้นจากเดิมซึ่งสัมพันธ์กับเศรษฐกิจหรือกิจกรรมอื่นๆ เพราะพระมหากษัตริย์ต้องการกลุ่มคนผู้ชำนาญด้านเศรษฐกิจการค้าเข้ามาดำเนินกิจกรรมการค้าแก่พระองค์ การค้าต่างประเทศที่ขยายตัวมากขึ้นต้องอาศัยกลุ่มคนอีกเป็นจำนวนมากในการจัดการ การเข้าร่วมจัดการและร่วมกิจกรรมทางการค้าจึงทำให้กลุ่มคนสามารถสั่งสมความมั่งคั่งและกำลังบารมีได้มากกว่าเดิม เป็นไปได้ที่ผู้ที่ได้รับโอกาสใหม่ไม่ใช่พวกที่ถูกจัดโดยศักดินาแบบเดิมหรือเกณฑ์เดิมจึงปรากฏศักดินาใหม่ขึ้น²⁵⁵ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่ามีกลุ่มคนจำนวนหนึ่งมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมการค้า

3. โอกาสของกลุ่มผู้ประกอบกิจกรรมการค้า

การที่พระนครศรีอยุธยาเป็นท่าการค้า ความมั่งคั่งและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็น

²⁵⁴ คำให้การกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 94.

²⁵⁵ ดูรายละเอียดใน วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 259-264.

แรงดึงดูดให้กลุ่มคนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ ก่อนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 13 การขยายตัวของการค้ามิได้มีผลให้สถานะทางเศรษฐกิจ-สังคมของไพร่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ทั้งนี้เพราะบทบาทการค้าของพระนครศรีอยุธยาในช่วงนั้นคือการเป็นพ่อค้าคนกลาง รายการสินค้าในระยะแรกเป็นสินค้าส่งผ่านจากตะวันออกไปตะวันตกและในทางกลับกัน ส่วนสินค้าจากพระนครศรีอยุธยาและดินแดนตอนในที่ส่งออกก็เป็นสินค้าของป่าที่ไม่ผ่านกระบวนการผลิต และส่วนใหญ่ได้มาจากการส่งส่วยของไพร่ ไม่ใช่สินค้าที่ไพร่ผลิตขึ้นเพื่อขาย อีกทั้งระบบผูกขาดการค้าของพระคลังสินค้าสามารถจำกัดการค้าให้อยู่เฉพาะในหมู่ชนชั้นปกครอง²⁵⁶ แต่ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจของเมืองการค้าที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ลักษณะความสัมพันธ์ในระบบมูลนาย-ไพร่มุ่งผลประโยชน์ไปในทางเศรษฐกิจและการทำการค้า ไพร่เป็นแรงงานด้านการค้าให้แก่มูลนายและไพร่บางส่วนมีโอกาทำการค้าของตนเอง เห็นได้จากการที่ไพร่บางส่วนสามารถจ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงได้²⁵⁷ แสดงว่าได้เกิดกลุ่มคนที่สั่งสมความมั่งคั่งและทรัพย์สินเงินทองขึ้นมาได้แล้ว หากมีเงินพอที่จะจ่ายแทนการเข้าเวรก็ไม่ต้องไปเข้าเดือน (ถูกเกณฑ์แรงงาน) แต่มีโอกาสมประกอบกิจกรรมอื่นๆ แทน²⁵⁸

ในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ได้กล่าวถึง “ไพร่มั่งมี” ซึ่งสามารถจ่ายเงินแทนการเข้าเวรรับราชการได้ “การเข้าเดือนรับราชการอย่างนี้เปลี่ยนให้ส่งส่วยข้าวเข้าฉางหลวงแทนก็มี หรือไม่ก็ส่งส่วยไม้ฟาง หรือไม้เนื้ออ่อนต่างๆ หรือดินประสิว หรือช้าง หรือหนังสัตว์ หรืองาช้าง หรือพานิชย์ภัณฑ์อย่างอื่นๆ หรือไม่ก็ชำระเป็นเงินสด และการชำระเป็นเงินสดนี้แลคนมั่งมีได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นเลกเข้าเดือนออกเดือน...”²⁵⁹ การให้โอกาสจ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน เป็นตัวอย่างของการที่ระบบเกิดการเปลี่ยนแปลง คงเกิดขึ้นมาระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมหรือพระเจ้าปราสาททอง²⁶⁰ เพราะเกิดการปรับปรุงวิธีการจ่ายเงินแทนการเข้าเวรปีละ 6 บาท เป็น 12 บาทในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ โดยประเมินจากอัตราค่าแรงรายวันให้แก่คนงานที่เอกชนจ้างทำอยู่ประมาณเดือนละ 2 บาทเป็นอย่างน้อย²⁶¹ หลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่าการจ้างแรงงานไพร่ให้ทำงาน และมีกลุ่มคนที่จ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน ซึ่งคนกลุ่มนี้สามารถหาเงินได้และมีเงินเหลือพอที่จะจ่ายแทนการเข้าเวร ในช่วงอยุธยาตอนปลายไพร่มั่งมี

²⁵⁶ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ : 18.

²⁵⁷ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 418.

²⁵⁸ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 276.

²⁵⁹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 418.

²⁶⁰ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 276.

²⁶¹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 419.

น่าจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเพราะการผลิตเพื่อขายและการค้าขายตัว ในด้านการค้าต่างประเทศ ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดโดยส่งไปยังจีน การขยายตัวของการค้าข้าวในช่วงอยุธยาตอนปลายนี้ทำให้ไพร่ปลูกข้าวเพื่อขายดังที่ปรากฏในหลักฐานว่าเรือบรรทุกข้าวจากหัวเมืองเข้ามาขายยังพระนครศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก²⁶² นอกจากขายข้าวแล้วย่านการค้า และย่านการผลิตสินค้าที่ปรากฏในหลักฐานสะท้อนให้เห็นว่ามีการผลิตสินค้าหลายชนิดเพื่อขาย แสดงให้เห็นถึงโอกาสในการประกอบกิจกรรมการค้าของกลุ่มไพร่สามัญชน²⁶³

ความมั่งมีของไพร่ยังเห็นได้จากไพร่ส่วย เพราะส่วยที่ราชสำนักกำหนดให้ไพร่ส่วยส่งให้กับราชสำนักเป็นสินค้าออกที่สำคัญของพระนครศรีอยุธยา ไพร่ส่วยจึงเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสสะสมทุนเนื่องจากการได้อยู่ใกล้แหล่งผลผลิตและเป็นผู้มีหน้าที่ออกไปหาส่วยมาส่งด้วยตนเอง²⁶⁴ การอนุญาตให้ส่วยส่วยแทนการเกณฑ์แรงงานนั้นสะท้อนว่าราชสำนักอยุธยาต้องการส่วยเป็นจำนวนมาก โดยเห็นได้ว่าส่วยกับสินค้าออกเป็นชนิดเดียวกันและส่วยสินค้าก็เป็นของที่มีอยู่ตามหัวเมืองจึงต้องอาศัยคนจำนวนมากจัดหาให้ ดังนั้นไพร่ส่วยจึงเป็นไพร่พลที่อยู่ห่างไกลแต่อยู่ในที่ซึ่งมีสิ่งของที่ราชการต้องการจึงอนุญาตให้ส่วยส่วยแทนตัวมารับราชการ ไพร่ส่วยเป็นคนที่อยู่ห่างไกลจากส่วนกลางจำนวนมาก อำนาจที่เข้าไปได้ก็คืออำนาจของส่วนกลางที่ควบคุมหัวเมืองและเจ้าเมืองเอาไว้ได้ เป็นวิธีการใช้อำนาจลงไปตามลำดับชั้นจากพระมหากษัตริย์สู่เจ้าเมืองและจากเจ้าเมืองสู่ราษฎรตามลำดับชั้นของระบบมูลนาย – ไพร่

นอกจากส่วยที่ราชสำนักกำหนดให้หัวเมืองส่งมาแล้ว ยังมีส่วยอีกประเภทหนึ่งที่ราชสำนักต้องการเป็นพิเศษจนกระทั่งต้องตั้ง “ยุกรบัตร” ออกไปควบคุม ซึ่งอาจหมายถึงการเรียกเกณฑ์นอกเหนือจากการส่งสินค้าเหล่านี้เป็นการสะท้อนให้เห็นความสำคัญของสินค้าว่าเป็นสินค้าหายากราคาแพงและขายดีจัดอยู่ในบัญชีสินค้าผูกขาดได้แก่ ไม้กฤษณา นอแรด งาช้าง ไม้จันทน์ และไม้หอมอื่นๆ²⁶⁵

ท่านใช้ให้เปนนายกองยุกรบัตรไปดูไม้กฤษณา นมูต งาช้าง จันทไม้หอม
ถ้าลักเอาของท่านไว้ก็ดี ขายเสียในกลางป่าก็ดี ให้ทวนลัวให้ไหมจัตรถุน ถ้าฝางแลส่ง

²⁶² วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89-90.

²⁶³ ดูรายละเอียดในวินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์).

²⁶⁴ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 282-284.

²⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

ของมาถึงหน้าซังแล้วลักขายลงสำเภฯ พิจารณาเป็นสัจ ให้เอาฝางทำขาหย่าง ประจาน แล้วให้ปลงลงทวนด้วยลวดหนั่ง ๕๐ ที แล้วเอาตัวลงหญ้าช้าง ถ้าฝางแลสิ่งของเข้า ท้องพระคลังแล้วลักไปขายแก่ต่างเมือง ให้ตัดคอริบเรือนแล้วเอาบุตรพรยาตลงหญ้าช้าง

266

ส่วยสินค้าเหล่านี้ส่วนหนึ่งน่าจะถูกชักยอก ราชสำนักจึงต้องส่งคนออกมาดูแลซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสินค้าเหล่านี้เป็นที่ต้องการของตลาดและไพร่ส่วยก็น่าจะนำส่วนเกินไปขายได้เองด้วย

กลุ่มไพร่ส่วยมีความสามารถในการหาสินค้า มีโอกาสได้อยู่ในแหล่งสินค้าที่เป็นที่ต้องการ เมื่อได้ส่วยสินค้าตามจำนวนที่กำหนดแล้ว ไพร่เหล่านี้สามารถหาสินค้าหรือผลผลิตส่วนเกิน นำสินค้าจากแหล่งสินค้าเดินทางมาซื้อ - ขายแลกเปลี่ยนยังพระนครศรีอยุธยา และซื้อสินค้าจากพระนครศรีอยุธยากลับเข้าไปขาย แสดงให้เห็นว่าไพร่บางส่วนมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการค้าด้วยตนเองมีการกำหนดให้ไพร่ส่วยสามารถส่งส่วยเงินแทนสินค้าได้ คือไพร่ส่วยดินบุก ไพร่หมู่ตะพุ่น ไพร่ส่วยเงิน ไพร่ส่วยฝาง ซึ่งต้องเสียเงินจำนวนมากกว่าส่วยเบ็ดเตล็ดอื่นๆ²⁶⁷ ในช่วงอยุธยาตอนปลายยังมีส่วยสิ่งของบางอย่างที่สามารถส่งเงินแทนได้ คือ น้ำรัก น้ำมันยาง น้ำมันปลา น้ำผึ้ง น้ำตาล น้ำอ้อย ชันและสีน้ำรักต่างๆ ปลาน้ำจืด ปลาน้ำเค็ม โดยเรียกเก็บเงินปีละ 4 บาทต่อคน²⁶⁸ ส่วยเหล่านี้คงเป็นส่วยที่รัฐกำหนดให้ราษฎรหามาส่งให้เป็นประจำ การกำหนดจำนวนเงินที่ไม่สูงมากนักสะท้อนว่าราชสำนักต้องการเงินซึ่งอาจจะต้องการเงินจำนวนนี้ไปใช้จ่ายในกิจกรรมการค้าหรือกิจกรรมอื่นๆ²⁶⁹ เมื่อการค้าภายในขยายตัวเพื่อตอบสนองการขยายตัวของการค้าต่างประเทศ การค้าของเอกชนเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ไพร่ถูกดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้า นอกจากผลิตเพื่อการบริโภคและส่งส่วยแล้ว ไพร่ยังเริ่มผลิตเพื่อขาย ทั้งผลิตเพื่อขายแก่พ่อค้าเอกชนชาวจีนซึ่งจะรวบรวมสินค้าลงสำเภฯหรือผลิตสินค้าเพื่อขายแก่ชาวเมืองซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้น

²⁶⁶ “พระไอยการอาชญาหลวง,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ฉบับหลวง 3 ดวง เล่ม 1, 446.

²⁶⁷ “พระราชกำหนดเก่า,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ฉบับหลวง 3 ดวง เล่ม 3, 266.

²⁶⁸ คำให้การกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 278.

²⁶⁹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 283.

ในช่วงอยุธยาตอนปลาย ตลาดก็ขยายตัวสำหรับสินค้าหลากหลายชนิดขึ้น²⁷⁰(ดังที่จะได้กล่าวถึงในบทต่อไป)

นอกจากไพร่จะมีโอกาสและมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมการค้าแล้ว กลุ่มชาวต่างชาติและเชื้อสายลูกครึ่งก็มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการทำการค้า ส่วนหนึ่งทำกิจกรรมการค้าถวายพระมหากษัตริย์และทำให้มูลนาย บางส่วนผลิตสินค้า ชื้อขายสินค้า กลุ่มชาวต่างชาติและกลุ่มลูกครึ่งเป็นผู้สามารถประกอบกิจกรรมทางการค้าที่หลากหลาย และมีความสามารถเฉพาะด้านมีฝีมือทางการช่างซึ่งล้วนสัมพันธ์กับการประกอบกิจกรรมการค้า นอกจากนี้กลุ่มชาวต่างชาติและลูกครึ่งอาจจะไม่ต้องเข้าเฝ้ารับราชการ แต่ต้องส่งส่วยหรือทำกิจกรรมอื่นๆ ให้กับราชสำนัก ซึ่งทำให้กลุ่มชาวต่างชาติและลูกครึ่งมีโอกาสดำเนินค้ามากกว่ากลุ่มไพร่ คนกลุ่มนี้มีโอกาสในการประกอบกิจกรรมทางการค้าต่างๆ บางพวกมีโอกาสทำการผลิตสินค้าซึ่งเป็นสินค้าที่ต้องใช้ทักษะและความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติ เช่น การทำนางเลิ้งและสายสมอปเลื้อกมะพร้าว เป็นต้น สะท้อนให้เห็นความเติบโตของการค้าที่ดึงดูดกลุ่มคนที่หลากหลายให้เข้าร่วมประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การที่ราษฎรต่างมีโอกาสดำเนินค้า ทำให้เงินตรามีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น

บทบาทเงินตรา

การขยายตัวของการค้าทั้งการค้าต่างประเทศและการค้าภายในทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านลักษณะการค้า ชนิดของสินค้า การขยายตัวของกลุ่มผู้ประกอบการค้า รวมถึงการขยายตัวของการผลิตเพื่อขายเป็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีผลให้สังคมพระนครศรีอยุธยาเปลี่ยนแปลงไป ความเปลี่ยนแปลงจากสังคมพออยู่พอกินสู่สังคมเมืองการค้า การค้าในกำลั้วกำว้าจากการแลกเปลี่ยนสินค้ามาเป็นการใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง การใช้เงินตราไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมพระนครศรีอยุธยา แต่ก่อนหน้านี้อาจยังไม่แพร่หลายในหมู่คนทั่วไป จนการค้าขยายตัว เงินตราเริ่มมีบทบาทและมีความสำคัญเพิ่มขึ้น เศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนมาใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการค้าซึ่งสะท้อนว่าได้กำว้าข้ามเศรษฐกิจแบบพอยังชีพไปเป็นสังคมเมืองแล้ว การใช้เงินตราเป็นสื่อกลางช่วยให้การแลกเปลี่ยนสะดวกขึ้นและเมืองการค้าที่มีสินค้าปริมาณมากอย่างพระนครศรีอยุธยาต้องการสื่อกลางซึ่งเป็นที่ยอมรับจากคนจากทุกแห่งนั้นคือการใช้โลหะเงินมาทำเป็นเงินตราในการแลกเปลี่ยน

²⁷⁰ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ : 24-

ราชสำนักเป็นผู้ผลิตเงินตราและกำหนดมาตรฐานการเงินเพื่อควบคุมการค้า ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะโจร ซึ่งตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. 1903 ว่า “ผู้ใดทำเงินทองแดง เงินพราง เงินรวง ทองพราง ทองแดง ทองอาบแลและตราปลอม ตอกตราพดด้วงเทียม พิจารณาเปนสัจให้ตัดนิ้วมือเสีย อย่าให้กุมค้อมคิมได้ ส่วนเงินแดงนั้นให้นายไฟหลอมเสีย ส่วนตราอันปลอมให้นายไฟทำเสีย...”²⁷¹

เงินพดด้วงทำมาจากโลหะเงินบริสุทธิ์ ตอกตราประทับเป็นรูปต่างๆ เช่นตราจักร ซึ่งเป็นตราประจำแผ่นดิน และตราประจำรัชกาล เช่น ตราครุฑ ช้าง คอกบัว พุ่มดอกไม้ ราชวัตร กระต่าย สมอ หางหงษ์²⁷² ตราประจำรัชกาลที่พบไม่ทราบว่าเป็นของรัชกาลใด มีเพียงตราพุ่มข้าวบิณฑ์กับธรรมจักร สันนิษฐานว่าเป็นตราประจำรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เพราะปรากฏภาพอยู่ในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์²⁷³

เงินตราที่ใช้ในการค้าเป็นเงินตราที่ทำด้วยโลหะเงินแท้ รูปร่างกลม มีน้ำหนักเที่ยงตรง มีตราประทับ หรือที่เรียกว่า “เงินพดด้วง” โดยมี 3 ขนาด คือ เงินบาท เงินสลึง และเงินเฟื้อง²⁷⁴ การซื้อขายที่ต้องชำระเงินเป็นจำนวนมากจะจ่ายเป็น ชั่ง และ ตำลึง โดยมีการกำหนดอัตราเงินไว้ดังนี้

1 ชั่ง เท่ากับ 20 ตำลึง	1 ตำลึง เท่ากับ 4 บาท
1 บาท เท่ากับ 4 สลึง	1 สลึง เท่ากับ 2 เฟื้อง
1 เฟื้อง เท่ากับ 2 ไพ	

การมีน้ำหนักเที่ยงตรงนี้เองคือการกำหนดค่าของเงินตราเพื่อให้แลกเปลี่ยนกับเงินตราอื่นๆและสินค้า

ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2287 มีการทำประทับขึ้นมาใช้ ประทับคือดินเผา มีตราประทับด้านหนึ่ง เช่นตราบัว ตราไก่ ตรากินรี ตรากระต่าย ตราราชสีห์ สันนิษฐานว่าเบี้ยขาดแคลนจึงทำประทับออกมาใช้แทน²⁷⁵

ในส่วนของการค้าภายในยังคงมีระบบการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า แต่บางส่วนก็มีการใช้เงินตรา ระบบเงินตราเริ่มเข้ามามีส่วนสำคัญในชีวิตของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ความ

²⁷¹ กฎหมายลักษณะโจร, ” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527) , 360.

²⁷² เฉลิม ขงบุญเกิด, กระษาปณ์ไทย (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์, 2509), 59.

²⁷³ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 320.

²⁷⁴ เอนเฮลเบิร์ต แกมเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์, 88.

²⁷⁵ เฉลิม ขงบุญเกิด, กระษาปณ์ไทย , 58

เติบโตของการค้าภายในได้ส่งผลให้ชีวิตของผู้คนทั่วไปในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น วิถีชีวิตผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยาได้เริ่มต้นการผลิตเพื่อขายและได้เงินตราเป็นผลตอบแทน ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราจึงเริ่มแพร่หลายในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา

โยสค์ สเตเคเด็น ได้ให้ภาพวิถีชีวิตผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “ประชาชนใช้เบี้ยซื้ออาหารและสิ่งจำเป็นอื่นๆ ผู้คนไปจ่ายตลาดโดยพกเบี้ยเพียง 20 หรือ 10 หรือแม้แต่ 5 เบี้ย ก็เพียงพอในการจับจ่ายซื้ออาหารและของจำเป็นไปวันหนึ่งๆ...”²⁷⁶

เงินตราที่ใช้กันแพร่หลายในหมู่ราษฎรคือ เบี้ย เป็นหอยจันทน์ขนาดเล็กมีสีขาวหรือสีเหลือง นำเข้ามาจากหมู่เกาะมัลดีฟและจากฟิลิปปินส์²⁷⁷ ราคาของเบี้ยจึงไม่คงที่แน่นอนขึ้นอยู่กับจำนวนเบี้ยที่ถูกนำเข้ามา ถ้าเบี้ยมีจำนวนน้อยราคาค่าของเบี้ยก็จะมากขึ้น แต่ถ้าช่วงใดที่เรือกำปั่นบรรทุกเบี้ยเข้ามามากๆ ราคาก็จะถูกลง²⁷⁸ เบี้ยจึงจัดเป็นสินค้าชนิดหนึ่งในตลาดที่ชาวต่างชาตินำเข้ามาซื้อขาย จึงก่อให้เกิดกลุ่มคนที่เอารัดเอาเปรียบต้องการหาผลประโยชน์จากการค้าเบี้ยโดยเหมาซื้อเบี้ยจากเรือสินค้าที่นำเบี้ยเข้ามาขาย²⁷⁹ แล้วนำมากำหนดมูลค่าในการแลกเปลี่ยนให้สูงขึ้น ในช่วงที่โยสค์ สเตเคเด็น เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ.2176-2179) 800-900 เบี้ยเท่ากับ 1 เฟื้อง ช่วงที่ฟาน ฟลิตอยู่ในพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ.2179-2184) 600-700 เบี้ย เท่ากับ 1 เฟื้อง ช่วงที่แกมเฟอร์เข้ามายังพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ.2233) 500-800 เบี้ย เท่ากับ 1 เฟื้อง²⁸⁰

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เงินตรามีส่วนสำคัญในชีวิตของชาวเมือง

พระนครศรีอยุธยามากขึ้น โดยพิจารณาจากภาษีอากรที่ราษฎรต้องจ่ายให้กับรัฐมีจำนวนเงินเพิ่มมากขึ้น อากรบางอย่างที่เคยเก็บเป็นผลผลิตก็ให้จ่ายเป็นตัวแทน ดังเช่น

- อากรค่านา เปลี่ยนจากการเก็บหางข้าวมาเก็บเป็นเงินในอัตราไร่ละ 1 มะยง (เสี้ยวของบาทหรือ 1 สลึง) เก็บทั้งนาที่ทำและไม่ได้ทำ²⁸¹

- ภาษีเรือ จ่ายตามความยาวของลำเรือวาระ 1 บาท ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เพิ่ม

²⁷⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยสค์ ฟอคัสฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง , 88.

²⁷⁷ เอนเฮลเบิร์ต แกมเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์ , 68.

²⁷⁸ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 325.

²⁷⁹ นิโกลัส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม , 137.

²⁸⁰ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยสค์ ฟอคัสฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง, 156-157. ; กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต) , 149. และ เอนเฮลเบิร์ต แกมเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์ , 68.

²⁸¹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 414.

พิศัตใหม่ว่าเรือชุดและเรือต่อทุกลำที่ปากกว้าง 6 ศอกขึ้นไปให้เสียภาษี 6 บาท²⁸²

- อากรสุรา เดิมเสียภาษีปีละ 1 บาท ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เก็บภาษีเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าและยังเรียกเก็บจากผู้ขายปลีกอีกคนละ 1 บาท ผู้ขายส่งยังต้องเสียอากรไหละ 1 บาทต่อปีด้วย²⁸³

- อากรสวน เก็บจากต้นไม้ที่ปลูก อากรทุเรียนต้นละ 1 บาท ถ้ายังไม่ออกผลต้นละครึ่งบาท พลุค้างละ 1 บาท หากเคยเก็บหลายละ 3 ผลก็เพิ่มเป็น 6 ผล²⁸⁴

นอกจากนี้ยังมีการเก็บอากรเพิ่มขึ้นใหม่โดยเก็บอากรสวนเพิ่ม มะพร้าวต้นละครึ่งบาท อากรต้นส้ม มะม่วง มังคุด พริก ต้นละ 1 บาท ยังมีการเก็บภาษีโรงบ่อนและอากรโสเภณีอีกด้วย²⁸⁵ การเก็บอากรเพิ่มสะท้อนให้เห็นว่าราชสำนักต้องการผลประโยชน์เพิ่มขึ้นจากสัดส่วนของเดิม โดยต้องการเป็นตัวเงินเพิ่มเพื่อเอาไปทำประโยชน์ นอกจากเงินจะใช้จ่ายเป็นภาษีอากรแล้ว เงินยังถูกนำมาใช้จ่ายแทนการเข้าเวรถูกเกณฑ์แรงงานของไพร่ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ส่วนไพร่ส่วยที่ต้องส่งสิ่งของแทนการเข้าเวร ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ถ้าหาสิ่งของไม่ได้ตามกำหนดต้องจ่ายเงินชดเชยให้กับราชสำนักตามจำนวนสิ่งของที่เขาไปหรือถ้าหาไม่ได้ก็ต้องจ่ายเงินทั้งหมด

เมื่อพิจารณาจากเงินต่างๆที่ราษฎรต้องจ่าย จะเห็นได้ว่าเงินตรามีความสำคัญมากขึ้น ราษฎรบางส่วนสามารถจ่ายเงินแทนการเข้าเวรได้ คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสทำการค้าและมีส่วนสัมพันธ์กับการค้าในสังคมพระนครศรีอยุธยา ในช่วงอยุธยาตอนปลายเงินตรามีบทบาทเป็นตัวกำหนดสถานภาพทางสังคมของบุคคล กลุ่มคนที่มีเงินสามารถสะสมความมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ต่างๆ การมีเงิน ความร่ำรวยและมั่งคั่งทางเศรษฐกิจทำให้ได้รับการยอมรับจากสังคม มีเกียรติ มีคนนับหน้าถือตา คนกลุ่มนี้ได้แก่เศรษฐีคหบดีผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ แต่ได้รับการยกย่องจากทรัพย์สินเงินทองที่สะสมไว้ เมื่อเกิดกลุ่มคนที่สะสมความมั่งคั่งมากขึ้นกว่าเดิมจึงเกิดการปรับปรุงกฎหมายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อทรงกำหนดให้บุคคลผู้มีนา 150 ลงมาถึง 5 ไร่ จ่ายค่าปรับฐานละเมิดเพิ่มขึ้นจากขั้นต่ำ (นา5) 55,000 เบี้ยเป็น 500,000 เบี้ย และจ่ายค่าปรับฐานค่าเพิ่มขึ้นจากขั้นต่ำ (นา5) 11,000 เบี้ยเป็น 110,000 เบี้ย โดยอ้างในกฎหมายว่าค่าปรับเดิมนั้นถูกเกินไป

เหตุการณ์นี้สะท้อนความจริงสองประการ คือ ค่าเงินตกลงมาจากเดิมถึง 10 เท่าหรือมีฉะนั้นก็หมายถึงการที่กลุ่มคนในสังคมแม้แต่กลุ่มที่มีศักดินาดำสุดก็สามารถทำมาหากินหาเงินได้มากขึ้นกว่าเดิมมาก ซึ่งมีแนวโน้มเป็นประการหลังโดยเห็นได้จากโอกาสของไพร่ที่สามารถ

²⁸² ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 415.

²⁸³ เรื่องเดียวกัน, 416.

²⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, 416-417.

²⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, 417.

จ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานและแทนการส่งส่วยได้และไพร่ยังมีโอกาสและมีส่วนร่วมในการทำการค้าภายใต้บริบททางเศรษฐกิจของเมืองการค้าที่เกิดขึ้น ความมั่งคั่งคือตัวแปรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะของกลุ่มคนได้ แม้ว่าคนผู้นั้นจะเกิดมาในชั้นไพร่²⁸⁶ การที่ไพร่มีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและทำการค้าทำให้ไพร่มีเงินตราเพื่อใช้จ่ายซื้อหาสินค้าและไพร่บางส่วนสะสมเงินตราไว้เป็นทรัพย์สินสมบัติ เงินตราจึงมีความสำคัญมากขึ้น คนบางกลุ่มในเมืองพระนครศรีอยุธยาไม่ได้ทำการเพาะปลูกหรือดำรงชีพด้วยการเกษตร แต่สามารถหาซื้อสินค้าประเภทอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในตลาดเมืองพระนครศรีอยุธยา หรือแม้แต่อาหารที่ปรุงเสร็จแล้วก็สามารถหาซื้อได้เช่นเดียวกัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าพระนครศรีอยุธยามีความเป็นสังคมเมือง โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริมความเป็นชุมชนเมือง ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองที่เหมาะสมต่อความเป็นเมืองทำการค้า การสนับสนุนและส่งเสริมการค้าของราชสำนัก การเป็นแหล่งรวมของสินค้านานาชนิดและเส้นทางการค้าที่สะดวก ได้ทำให้เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งที่มีพ่อค้าเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายทำให้โอกาสทางการค้าและการสร้างรายได้กระจายไปสู่ไพร่สามัญชน ทำให้กลุ่มไพร่สามารถเข้าร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการขยายตัวของการค้าต่างประเทศสู่การขยายตัวของการค้าภายใน

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของการค้าภายในและการเข้าร่วมในกิจกรรมการค้าของไพร่สามัญชน คือ ตลาด ย่านการค้า และย่านการผลิตสินค้า ที่มีอยู่มากมายรายรอบเมืองพระนครศรีอยุธยา

²⁸⁶ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 417.

บทที่ 3

ตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

ความเป็นเมืองทำการค้าทำให้พระนครศรีอยุธยาเป็นชุมชนเมืองที่มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาอยู่อาศัยและทำมาหากิน มิใช่เพียงชาวต่างชาติเท่านั้นชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาและชาวพื้นเมืองในเขตหัวเมืองก็เข้ามามีส่วนร่วมในการทำการค้าในชุมชนเมือง โดยมีตลาดเป็นสถานที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า ตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการทำการค้าของทั้งชาวพื้นเมือง และชาวต่างชาติ

คำว่า ตลาด โดยนัยแล้วมี 2 ประเภท คือ พระนครศรีอยุธยาเป็นตลาดใหญ่ เป็นผู้ทำการค้า เมื่อกล่าวถึงพระนครศรีอยุธยาในฐานะเมืองทำการค้า พระนครศรีอยุธยาจึงมีฐานะเป็นตลาดที่มีระบบตลาดควบคุมการค้า พระนครศรีอยุธยาเป็นทั้งตลาดนำเข้าและส่งออกสินค้า มีพระคลังสินค้าเป็นตัวควบคุมการค้าขายในระบบตลาดของพระนครศรีอยุธยา อีกนัยหนึ่งของตลาดก็คือ ตลาดที่เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นตลาดที่มีลักษณะทางกายภาพ มีที่ตั้งทั้งตลาดถาวร ตลาดตามฤดูกาล ตลาดเช้าเย็น เป็นตลาดที่รองรับความต้องการในการบริโภคสินค้าของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ในงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นศึกษาตลาดที่เป็นตลาดทางกายภาพที่เป็นสถานที่ค้าขายและเป็นแหล่งรวมของผู้คน

ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาเกิดขึ้นมานานแล้ว ในพระไอยการลักษณะลักฎาฎกเมียผู้คนท่าน ปัสักราชที่ปรากฏในพระไอยการ คือ พ.ศ. 1899 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พ.ศ.1893-1912) ได้กล่าวถึง ตลาดผสวน¹ ซึ่งก็คือ ตลาดที่เป็นที่ค้าขายสินค้า ในเมืองพระนครศรีอยุธยามีทั้งตลาดน้ำที่ใช้เรือเป็นพาหนะในการบรรทุกสินค้ามาขาย ตลาดบกที่ขายสินค้าอยู่ในร้านรวง และยังมี “ย่าน” และ “ป่า” ซึ่งก็คือสถานที่ในการผลิตและค้าขายสินค้า ย่าน

¹ “พระไอยการลักษณะลักฎาฎกเมียผู้คนท่าน,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ฉบับหลวง 3 คว เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527), 126.

หรือป่าไผ่มีสินค้าใดเป็นหลักก็เรียกว่าย่านหรือป่าของสิ่งนั้น² และยังมีตลาดที่อยู่ติดกับวัด ทำเรื่องข้ามฟากและแหล่งชุมชนต่างๆ

ชาวต่างชาติผู้ได้เดินทางมายังพระนครศรีอยุธยาได้บรรยายสภาพของตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ ดังเช่น

โยสต์ สเตาเทิน ได้บรรยายไว้ความว่า ประเทศสยามเป็นราชอาณาจักรใหญ่ประกอบไปด้วยเมืองเล็กใหญ่มากมาย มีตลาดซื้อขายและหมู่บ้านเหลือคณานับ พระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีและเป็นที่พักประทับของพระมหากษัตริย์ เมืองนี้ตั้งอยู่บนเกาะเล็กๆ ในแม่น้ำเจ้าพระยา ภายในกำแพงเมืองมีถนนตัดตรงและยาวมากและมีคลองขุดจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาในพระนคร จึงสะดวกในการสัญจรไปมาได้ทั่วถึงกัน นอกจากถนนและคลองยังมีคูเล็กๆ และตรอกซอกซอยอีกเป็นอันมาก เป็นพระมหานครที่สร้างอยู่ข้างฝั่งแม่น้ำโดยมีฝั่งเมืองวางไว้อย่างเป็นระเบียบจึงเป็นพระนครที่สวยงามมาก ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม มีประชากรหนาแน่นและเต็มไปด้วยสินค้าสิ่งของจำเป็นแก่ชีวิตนำเข้ามาขายจากนานาประเทศ³

นิโกลาส์ แชรแวงส ได้ให้ภาพตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาในเขตที่อยู่อาศัยของชาวต่างประเทศที่มีผู้คนหนาแน่นและเป็นสะพานดำเนินการค้าที่ใหญ่ๆ โดยเรือเข้ามาจอดเทียบท่า ส่วนเขตที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนพื้นเมือง ตามถนนสายใหญ่ๆ มีร้านค้าเต็มไปทั้งสองข้างทาง และมีสถานที่เปิดเป็นตลาดหลายแห่ง ตลาดเหล่านี้ติดทุกวันทั้งเย็นและเช้า อุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลา ไข่ ผลไม้ ผักและสิ่งอื่นๆ อีกเป็นอันมาก แต่ไม่มีเนื้อขาย ผู้คนมาชุมนุมกันเป็นจำนวนมากจนบางครั้งเดินแทรกผ่านกันเข้าไปไม่ได้⁴

พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวงได้บรรยายถึงความคึกคักของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยมีตลาดภายในกำแพงพระนครถึง 61 ตลาด แบ่งเป็นตลาดขายของสดเช้า-เย็น 40 แห่งและร้านชำ 21 แห่ง ตลาดเอกในท้องน้ำ 4 แห่ง ตลาดบกนอก

² กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 เล่มที่ 37 เรื่องกรุงเก่า(กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2512), 196.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุของโยส สเตาเทิน พ่อค้าชาวฮอลันดาในสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2513), 119-121.

⁴ นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร ก้าวหน้า, 2506), 40.

กำแพงพระนคร 30 ตลาด ย่านและบ้านผลิตสินค้าและค้าขายสองฟากแม่น้ำรอบเกาะเมือง 30 ย่าน และที่ค้าขายของนอกกำแพงพระนครอีก 52 แห่ง⁵

ด้วยทำเลที่ตั้งของการเป็นเมืองการค้า เส้นทางการค้าและเส้นทางคมนาคมที่ยังตลาดในเมืองมีความสะดวก ตลาดในเมืองการค้าอย่างตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา จึงคึกคักด้วยผู้คนที่หลากหลายเชื้อชาติ ผลิตและขายสินค้าที่หลากหลายชนิดเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนที่แตกต่างกัน โดยมีตลาด ย่านการค้า และย่านการผลิตสินค้ามากมายรายรอบพระนคร

ที่ตั้งและลักษณะตลาด

สภาพภูมิศาสตร์ของเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบ อีกทั้งยังมีเส้นทางน้ำเชื่อมกับแม่น้ำสายอื่นๆและยังมีลำคลองสายต่างๆทั้งภายในเกาะเมืองและภายนอกเกาะเมือง ภายในตัวเมืองพระนครศรีอยุธยาเต็มไปด้วยลำคลองที่ขุดไว้อย่างเป็นระเบียบเพื่อการคมนาคมและการระบายน้ำ ภายในตัวเมืองมีคลองใหญ่ขุดจากแม่น้ำผ่านเข้ามาหลายสาย และมีคลองเล็กคลองน้อยแยกออกไปจากคลองใหญ่อีกมากมาย⁶ ภายนอกเมืองก็มีคูคลองต่างๆที่เป็นเส้นทางในการสัญจรทางน้ำและเป็นเส้นทางติดต่อค้าขาย ขนส่งสินค้าทั้งการค้าภายในและการค้ากับต่างประเทศ แหล่งค้าขายและตลาดอยู่ในบริเวณที่สะดวกแก่การสัญจรและการชุมนุม อีกทั้งยังเป็นเส้นทางสำคัญในการขนส่งสินค้าจากย่านการผลิตรอบๆ เกาะเมืองอยุธยา เข้ามายังภายในตัวพระนคร แม่น้ำสายต่างๆที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางสำคัญในการขนส่งและลำเลียงสินค้าจากดินแดนตอนในลงมายังตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา สินค้าจากหัวเมืองทางใต้ สินค้าจากหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกและชายฝั่งทะเลตะวันตกและสินค้าต่างประเทศสามารถขนส่งไปยังพระนครศรีอยุธยาโดยสะดวกทางแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลองซึ่งมีคลองลัดเชื่อมแม่น้ำย่านระยะการเดินทาง ตลาดในพระนครศรีอยุธยาแยกออกได้เป็นตลาดบกและตลาดน้ำ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ตลาดท้องถิ่นหรือตลาดน้ำ

ตลาดน้ำ คือ ตลาดที่มีบริเวณสถานที่ซื้อขายบริเวณท้องน้ำหรือปากแม่น้ำลำคลองต่างๆ เป็นสถานที่ทำการค้า โดยมีพ่อค้าแม่ค้าพื้นเมืองและพ่อค้าแม่ค้าต่างถิ่นนำสินค้าบรรทุกใส่เรือมา

⁵ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พระชนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550), 84-93.

⁶ คมจำ คิวงษา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ. 2173-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 1.

ซื้อขายแลกเปลี่ยน⁷ ตลาดน้ำในเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ทั้งภายในและภายนอกกำแพงพระนครแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1.1 ตลาดเอกในท้องน้ำ 4 แห่ง

ตลาดเอกในท้องน้ำ คือ ตลาดน้ำที่มีขนาดใหญ่มี 4 แห่ง เป็นชุมนุมการค้าขายทางเรือที่สำคัญ“มีตลาดเรือที่แม่น้ำรอบกรุง เปนตลาดท้องน้ำเปนตลาดใหญ่ในท้องน้ำมี ๔ ตลาดคือ ตลาดน้ำวนบางกะจะนำวัดเจ้าพระนางเชิง ๑ ตลาดปากคลองคูจามท้ายสุระแขก ๑ ตลาด (คลอง) ปากคลองคูไม้ร้อง ๑ ตลาดปากคลองวัดเดิมใต้ศาลเจ้าปูนเท่ากั ๑ เปน ตลาดเอกในท้องน้ำ ๔ ตลาดเท่านี้”⁸

ตลาดน้ำวนบางกะจะ ตั้งอยู่บริเวณที่แม่น้ำสามสายคือ แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสักและแม่น้ำเจ้าพระยามาประสานกันบริเวณหน้าป้อมเพชร บริเวณนี้เป็นจุดที่เรือสำเภาและเรือกำปั่นเดินทางเข้ามายังอยุธยาตามแม่น้ำเจ้าพระยา ความสำคัญของตลาดเห็นได้จากการเป็นย่านที่มีชุมชนอยู่อย่างหนาแน่นและยังสามารถติดต่อกับย่านการค้าและตลาดอื่นๆ ได้อีก ได้แก่ ตลาดปากคลองข้าวสาร ตลาดปากคลองสวนพลู ตลาดเกาะแก้ว ตลาดวัดจันทนาราม วัดกล้วย วัดพิไชย ตลาดบ้านบาตร และตลาดอื่นๆ ที่อยู่ตามเส้นทางน้ำ นอกจากนี้บริเวณตลาดน้ำวนบางกะจะยังเป็นบริเวณที่เรือสินค้าจากหัวเมืองทางเหนือ หัวเมืองทางใต้และเรือสินค้าจากต่างประเทศเดินทางนำสินค้าเข้ามาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน

ตลาดปากคลองคูจาม เป็นตลาดน้ำใหญ่อยู่บริเวณด้านตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองบริเวณใต้วัดพุทไธสวรรย์ลงมา บริเวณนี้จะมีลูกค้าแขก ชาว มลายูนำสินค้าทางใต้มาขาย โดยสามารถติดต่อกับตลาดบ้านจะไกรใหญ่ ตลาดผ้าลาย ย่านบ้านท่าภาษี บ้านสัคน้ำมัน บ้านเชิงจะไกร ตลาดวัดทอง ตลาดจีนปากคลองขุนละครไชย ตลาดท้องน้ำอื่นๆ และตลาดภายในกำแพงเมือง

ตลาดคูไม้ร้อง อยู่บริเวณทางฝั่งเหนือ เป็นเส้นทางของแม่น้ำลพบุรีเดิม บริเวณนี้สามารถติดต่อกับตลาดแถบคลองสระบัว คลองผ้าลาย เป็นตลาดสำคัญภายในที่ลูกค้านำผลิตผลพื้นบ้านไปขายภายในเมืองแถบคลองวัดมหาธาตุที่อยู่ภายในกำแพงเมือง บริเวณนี้จะมีเรือลูกค้าทางเมืองเหนือนำสินค้ามาจอดขายเรียงราย ตลาดนี้มีความสำคัญต่อการค้าภายในกับตลาดที่อยู่ในกำแพงเมืองโดยขนถ่ายสินค้าไปตามคลองเล็กๆ ต่างๆ⁹

⁷ คมจำ คิวงษา, “การค้าภายในของเมืองพระนครศรีอยุธยาในสมัยอยุธยาตอนปลาย,” เมืองโบราณ 10, 2 (เมษายน 2527 - มิถุนายน 2527): 63.

⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 84.

⁹ เรื่องเดียวกัน.

ตลาดปากคลองวัดเดิม (วัดอโยธยา) อยู่ในคลองคลองแยกจากบ้านม้าหันตรา¹⁰ เชื่อมระหว่างคลองข้าวเม่า คลองวัดประดู่ คลองกุฎีดาว คลองวัดมเหยงค์ คลองเหล่านี้เป็นคลองย่อยของแม่น้ำป่าสัก¹¹ เส้นทางแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญที่นำสินค้าจากเมืองที่อยู่ทางเหนือล่องลงมาขายยังพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ,พรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)(กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์,2550),94-95.

¹⁰ พระยาโบราณราชธานินทร์, อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ฉบับชำระครั้งที่ 2 และภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : ดันฉบับ,2550), 95.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

1.2 ตลาดน้ำและแพค้าขาย

การค้าขายในตลาดน้ำนอกจากจะใช้เรือเป็นพาหนะสำคัญในการค้าขายแล้ว ยังมี การใช้เรือแพเป็นสถานที่ทำการค้าและใช้อยู่อาศัย บริเวณที่มีแพค้าขายเป็นจำนวนมาก ได้แก่ บริเวณบ้านน้ำวนบางกะจะ บริเวณปากคลองวัดสุวรรณดารารามจนถึงหน้าพระราชวังหลัง และมีแพตั้งแต่ท้ายวัดพนัญเชิงถึงท้ายวัดพุทไธสวรรย์จนถึงหน้าวัดไชยวัฒนาราม ทางฝั่ง ตะวันตกบริเวณปากคลองตะเคียนถึงหน้าวัดแขกตะเกียและวัดกุฎบางกะจะ ทางฝั่งตะวันออก ตั้งแต่ท้ายเกาะเรียนจนถึงท่าเรือข้ามท้ายวัดพนัญเชิง¹² เรือแพทอดตัวเรียงรายอยู่ในลำน้ำ มากมายมากกว่าสองหมื่นแพ“ประมาณแพแต่บริเวณกรุงศรีอยุธยารอบพระนครนั้น ราวสัก สองหมื่นเศษพันปลายเป่นแน่ทั้งแพอยู่แลแพค้าขายในแขวงจังหวัดรอบกรุง ไม่น้อยต่ำลงมาจากสองหมื่นเศษพันปลายเป่นแน่”¹³

นอกจากนี้ยังมีร้านเรือนแพขายของกระจายอยู่ในย่านการค้าต่างๆอีก เช่น ที่ย่านป่าจากขายเชือก กระแซง หวาย ใต้ ชัน น้ำมันยาง หมันเรือ ตามร้านเรือนแพ¹⁴ บริเวณที่มีแพค้าขาย น่าจะมีเรือสินค้าของพ่อค้าแม่ขายนำสินค้ามาขายรวมกันเป็นตลาดน้ำ

1.3 ตลาดน้ำตามฤดูกาล

ตลาดน้ำตามฤดูกาลจะมีการติดตลาดในช่วงหน้าน้ำหรือฤดูน้ำหลาก¹⁵ พ่อค้าแม่ขาย จากต่างเมืองจะบรรทุกสินค้าที่เป็นสินค้าพื้นเมืองล่องเรือมาขายยังย่านการค้าในเมือง พระนครศรีอยุธยา โดยมีทั้งเรือสินค้าที่มาจากทางเหนือ ทางใต้และต่างชาติ

ตารางที่ 13 ตารางแสดงเรือที่บรรทุกสินค้ามายังพระนครศรีอยุธยา

เรือสินค้า	บริเวณที่ทำการค้า
เรือใหญ่จากเมืองพิษณุโลก	หน้าวัดกล้วยถึงปากคลองเกาะแก้ว
เรือชาวมอญปากกว้าง 6-7 สอก	ใต้ปากคลองเกาะแก้วลงมาเล็กน้อย

¹²วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ,พระชนนาถมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับ ความสมบูรณ์), 91-92.

¹³เรื่องเดียวกัน, 92.

¹⁴เรื่องเดียวกัน, 93.

¹⁵ ฤดูน้ำหลากตรงกับช่วงเดือนสิบเอ็ดถึงเดือนอ้าย ในช่วงเดือนสิบเอ็ดมีพระราชพิธี อาสุทธหรือพระราชพิธีแข่งเรือเสี่ยงทายของพระมหากษัตริย์และอัครราชยา ส่วนราษฎรก็จะมีการแข่งเรือไล่ น้ำ ฟันน้ำให้น้ำลด

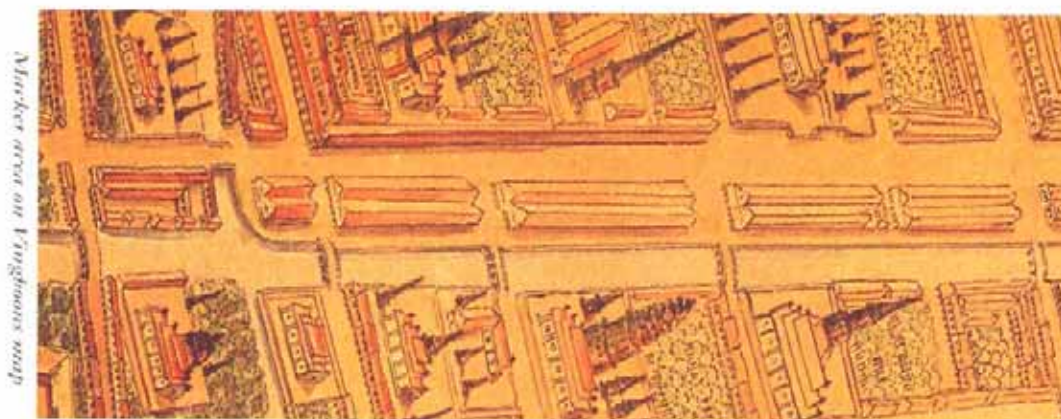
ตารางที่ 13 (ต่อ)

เรือสินค้า	บริเวณที่ทำการค้า
เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสรรค เมือง สุพรรณ	
เรือจากเมืองระแหง แขวงเมืองตาก เรือ จากเมืองเพชรบูรณ์ นาม	ปากคลองสวนพลูถึงหน้าวัดพนัญเชิง
เรือใหญ่จากเมืองสวรรคโลก และหัวเมือง ฝ่ายเหนือ	ริมแม่น้ำและในคลองใหญ่วัดมหาธาตุ
เรือปากกว้าง 6-7 สอก ของชาวบ้านจาก บ้านยี่สาร บ้านแหลม เมืองเพชรบุรี บ้าน บางตะบูน บ้านบางทะเล	วัดพนัญเชิง
เรือปากไต้กว้าง 3 วา 10 สอกของพ่อค้าจีน และแขกจาม	บ้านน้ำวนบางกะจะ
เรือลูกค้าชาวทะเล	ประตูท่า hany
เรือปากกว้าง 8 สอก	ย่านป่าจาก
เรือลูกค้าแขกขวามลายู ปากกว้าง 10 สอก 3 วา	ปากคลองคูจาม

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ,พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์)(กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์ ,2550), 89-93.

2. ตลาดบก

ตลาดบก คือ สถานที่ค้าขายที่อยู่บนพื้นดิน ตลาดบกตั้งอยู่ทั้งในและนอกกำแพงพระนคร ลักษณะของตลาดมีทั้งการใช้บ้านเรือนที่อยู่อาศัยทำเป็นร้าน มีทั้งบ้านร้านค้าที่เป็นตึกตั้งอยู่สองฝั่งถนน และมีการทำนั้งร้านเป็นที่ค้าขาย ตลาดบกในกำแพงพระนครมี 61 ตลาด นอกกำแพงพระนครมี 30 ตลาด

ภาพที่ 6 ภาพแสดงตลาดในพระนครศรีอยุธยา (Market area on Vingboons map, Vingboons Atlas, c.1665).

ที่มา : Chris Baker , Dhiravat na Pombejra , Alfons Van Der Kraan and David K.Wyatt, Van Vliet's Siam (Chiang Mai : Silkworm Books, 2005), 8.

2.1 ตลาดบกในกำแพงพระนคร

“แลในกำแพงกรุงเทพมหานครมีตำบล ย่านร้านตลาดขายของสรรพของเป็นร้านชำ ตลาดขายของสดเช้าเย็น...”¹⁶ ในเขตกำแพงพระนครศรีอยุธยา มีตลาดขายสินค้า ร้านชำ ตลาดขายของสดยามเช้าและตลาดขายของสดยามเย็น ร้านชำนั้นน่าจะเป็นร้านค้าที่ขายสินค้าและผลผลิตที่หลากหลายประเภทอยู่ในร้านเดียวกันเพื่อความสะดวกของผู้ซื้อ¹⁷ ส่วนตลาดขายของสดยามเช้าจะเริ่มขายตั้งแต่เช้ามีจนถึงประมาณสามหรือสี่โมงเช้า ตลาดสดยามเย็นเริ่มตั้งแต่ห้าโมงเย็นไปจนถึงสองหรือสามทุ่ม¹⁸ ตลาดในกำแพงพระนครเป็นตลาดที่เป็นแหล่งผลิตและขาย บางแห่งก็รับสินค้าจากตลาดนอกกำแพงและย่านการผลิตเข้ามาขายในกำแพงเมืองมีตลาดในกำแพงพระนครอยู่บนถนนและแหล่งชุมชนต่างๆ รอบๆ พระนคร ข้อมูลจากเอกสารพรรณนาภูมิ

¹⁶วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 77.

¹⁷ วรจกณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุฎฐบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), 359.

¹⁸ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า ,2510), 317.

สถานพระนครศรีอยุธยาได้ระบุไว้ว่ามีตลาดในกำแพงพระนคร 61 แห่ง แบ่งเป็นร้านชำ 21 แห่ง และตลาดขายของสดเช้า-เย็น 40 แห่ง (นับได้เพียง 60 แห่ง)

ตารางที่ 14 ตารางแสดงชื่อ ที่ตั้งของตลาดในกำแพงพระนครและตลาดขายของสดเช้า-เย็น

ชื่อตลาด	ที่ตั้ง	ตลาดขายของสด
ตลาดประตูดิน	หน้าพระราชวังหลวง	ตลาดเย็น
ตลาดท่าช้าง	ย่านป่าตะกั่ว	ตลาดสดเช้า-เย็น
ย่านป่ามะพร้าว	บริเวณถนนน้ำมะพร้าว	
ตลาดผ้าเหลือง	ย่านป่าผ้าเหลือง	
ตลาดป่าไทร	ถนนย่านป่าไทร	
ตลาดป่าขนม	ถนนย่านป่าขนม	
ตลาดป่าเตียบ	ถนนย่านป่าไทร	
ตลาดป่าถ่าน	ถนนย่านป่าถ่าน	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดบริหาร	หน้าวัดพระมหาธาตุ	
ตลาดขันเงิน	ถนนป่าขันเงิน	
ตลาดถนนตีทอง	ถนนย่านป่าทอง	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดป่ายา	ถนนย่านป่าหญ้า	
ตลาดชีกุน	เชิงสะพานชีกุนตะวันตก	
ตลาดป่าชุมภู	ถนนย่านป่าชุมภู	
ตลาดแฝด	ถนนย่านป่าผ้าไหมกับย่านป่าเหล็กต่อกัน อยู่ในย่านสะพานน้ำคู	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดป่าฟูก	ถนนย่านป่าฟูก	
ตลาดอุ้มหมาก / ถนนป่าผ้าเขียว	ถนนย่านป่าผ้าเขียวหลังคุก	
ตลาดหน้าคุก	ถนนย่านตะแลงแกง	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดศาลพระกาฬ	ถนนย่านหน้าศาลพระกาฬ	

ตารางที่ 14 (ต่อ)

ชื่อตลาด	ที่ตั้ง	ตลาดขายของสด
ตลาดข้างต้นหัวถนนหน้า ตลาดบ้านป่าทำเงิน /	ถนนย่านบ้านช่างทำเงิน หน้าพระคลังสินค้า	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดคลังสินค้า		
ตลาดบ้านดินสอ	ถนนย่านป่าดินสอริมวัดพระงาม	
ตลาดจีน	ถนนย่านบ้านแห ใกล้วัดอามะ (อามะ)	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดบ้านพราหมณ์	ถนนย่านบ้านพราหมณ์ หน้าวัดช้าง	
ตลาดเสาชิงช้า	ถนนย่านชีกุน หน้าโบสถ์พราหมณ์เก่า	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดทำพระ	ถนนย่านบ้านกระชี	
ตลาดขนมจีน	ถนนย่านขนมจีน	
ตลาดประตูจีน	ถนนย่านบ้านวัดน้อยประตูจีน	
ย่านในไก่ตลาดใหญ่ท้าย พระนคร	ถนนย่านในไก่เชิงสะพานประตูจีนไปถึงเชิง สะพานประตูในไก่	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดน้อย	ถนนย่านสามมั่ว ตั้งแต่เชิงสะพานในไก่ ตะวันออกไปจนถึงหัวมุมพระนครที่ ตำบลหัวสาระภา ย่านบ้านสามมั่วต่อเนื่อง กับตลาดใหญ่ในย่านในไก่	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดวัดจันทวาท	ถนนย่านป่าทุ่งวัดโค้วคระบือต่อกัน	
ตลาดเจ้าจันทร์	ถนนย่านประตูเจ้าจันทร์	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดหอรัตนไชย	ย่านหอรัตนไชย	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดย่านเตี๋ย (เตี๋ย)	ท้ายหอรัตนไชย	
ตลาดย่านวัดฝาง	ย่านถนนวัดฝาง	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดประตูอินวังหน้า	ถนนย่านประตูอินพระราชวังจันทบูรฯ	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดวัดชรอง	ถนนย่านประตูข้างพระราชวังจันทบูรฯ	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดท่าขุนนาง	ย่านท่าทราย	ตลาดสดเช้า-เย็น

ตารางที่ 14 (ต่อ)

ชื่อตลาด	ที่ตั้ง	ตลาดขายของสด
ตลาดข้างวัดคลอง ตลาดเชิงสะพานช้าง	ย่านถนนเชิงสะพานช้างด้านตะวันออก ย่านเชิงสะพานช้างด้านตะวันตก	ตลาดสดเช้า-เย็น ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดมอญ	หลังวัดนกหน้าวัดโพ	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดแลกหน้าวัด	หน้าวัดพระมหาธาตุ	
ตลาดเจ้าพรหม	ย่านสาธารณะ	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดบ้านสมุด	ถนนย่านป่าสมุด ตั้งแต่วัดพระรามมาจนถึง ศาลเจ้าหลักเมืองถึงหน้าวัดหลาว วัดป่าฝ้าย	
ตลาดหลังวัดระฆัง	ริมคลองหลังวัดระฆัง	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดเชิงสะพานลำเหย	ถนนย่านสะพานลำเหย	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดยอด	ปากคลองท่อทิศตะวันตกหน้าวัดบวรโพธิ์	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดประตูห่าน	ถนนย่านประตูห่าน	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดหัวเลี้ยว	ถัดจากย่านตลาดยอด	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดสตักป	ถนนหน้าประตูสตักป	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดเลน	ริมคลองปากหนึ่ง	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดหัวสิงห์	หน้าวัดสิงห์	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดหัวนาง	หน้าวัดเกษมข้างฉางมหาไชย	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดไม้	ถนนย่านบ้านลาว	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดหัวถนน	ถนนย่านป่าเหล็กวัดป่าฝ้าย	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดวังไชย	ถนนย่านวังไชย	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดผ้าลาย	ถนนย่านฉะไกรใหญ่	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดบ้านพัด	ถนนย่านป่าพัด	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดขุนโลก	ถนนย่านเชิงสะพานขุนโลกหน้าวัดแก้วฟ้า	ตลาดสดเช้า-เย็น
ตลาดหัวไผ่สะพานแก้ว	ถนนเชิงสะพานหัวแก้วหัวไผ่	ตลาดสดเช้า-เย็น

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พจนานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุดมascript, 2550), 77-83.

ที่ตั้งของตลาดขายของสดเช้า-เย็นมีความสัมพันธ์กับตลาดในกำแพงพระนครที่ขายสินค้าถาวรตาม “ป่า” และ “ย่าน” กล่าวคือ ตลาดขายของสดเช้า-เย็นตั้งอยู่บริเวณเดียวกับตลาดในกำแพงพระนครบางแห่งและกระจายอยู่ทั่วพระนคร โดยมีลักษณะเป็น “ตลาดนัด” ที่ค้าขายเฉพาะช่วงเวลาเช้าและเย็น ไม่ได้ขายสินค้าทั้งวัน แต่ติดตลาดขายสินค้าทุกวันสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในเมืองไม่ได้มีชีวิตแบบพอเพียง แต่เป็นชีวิตแบบเมืองที่ต้องการความสะดวกรวดเร็วมากกว่าเดิม เมื่อเทียบกับหัวเมืองจะเห็นได้ว่าต่างกันอย่างเจนและไม่มีเมืองใดในราชอาณาจักรที่มีลักษณะเช่นนี้มีเฉพาะที่พระนครศรีอยุธยา

การมีตลาดขายของสดเช้า-เย็นเป็นจำนวนมากกระจายไปตามย่านต่างๆทั่วพระนครแสดงให้เห็นการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา มีคนที่นิยมซื้ออาหารสดเพื่อนำไปประกอบอาหารที่บ้าน คนเหล่านั้นอาจจะไม่มีเวลาปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารเพราะชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป คนในราชสำนัก ขุนนาง ข้าราชการและผู้คนประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าทำให้เวลาปลูกผัก เลี้ยงสัตว์จึงหันมาซื้อหาอาหารสดไปประกอบอาหารแทน ทำให้เกิดกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่นำสินค้าอาหารสดมาขาย

ภาพที่ 7 ภาพจำลองตลาดหน้าวัดพระมหาธาตุ ชื่อ “ตลาดบิหาร”

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550),100-101.

2.2 ตลาดบกนอกกำแพงพระนคร

“มีตลาดบกนอกกำแพงพระนคร ตามชานพระนครบ้างตามฝั่งปากกรุงบ้างติดแต่ใน
รอบบริเวณในখনอนใหญ่ทั้ง ๔ ทิศรอบกรุง เข้ามาจนปากฝั่งแม่น้ำตรงและชานกำแพงกรุงนั้น
ด้วยรวมเป็น ๓๐ ตลาด”¹⁹ ตลาดบกนอกกำแพงพระนครอยู่รายรอบเกาะเมืองทั้งฝั่งพระนคร
และอีกฟากของแม่น้ำโดยมีตลาดตามแหล่งชุมชน ปากคลอง ท่าเรือข้ามฟากและวัดต่างๆ
หลักฐานพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง ได้กล่าวถึงตลาดบกนอก
กำแพงพระนครไว้ดังนี้

¹⁹วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ,พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์),84.

ตารางที่ 15 ตารางแสดงชื่อและที่ตั้งของตลาดบกนอกกำแพงพระนคร

ชื่อตลาด	ที่ตั้ง
ตลาดหน้าวัดพระธาตุ	หน้าขนอนบางหลวง
ตลาดลาว	อยู่เหนือวัดคูหาสวรรค์
ตลาดริมคลองน้ำยา	อยู่ทิศเหนือแถบพะเนียดคลองช้าง
ตลาดป่าปลา	อยู่เชิงท่านบรอ ย่านหัวรอ
ตลาดหน้าวัดแกลงและ วัดสะพานเกลือ	อยู่ฝั่งแม่น้ำตรงข้ามวังจันทบูรฯ
ตลาดท่าเรือข้างวัดนางชี	หน้าบ้านโปรตุเกส
ตลาดบ้านบาตร	วัดพิไชย
ตลาดวัดจันทนาราม	หลังวัดกล้วย
ตลาดหลังตึกห้างวิไลนดา	อยู่แถววัดหมู ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ข้างใต้หัว เลี้ยววัดรอ หลังวัดพนัญเชิงลงไป ชาวบ้านเรียกว่า ตึกแดง
ตลาดวัดสิงห์	หน้าตึกญี่ปุ่น [สันนิษฐานว่าอยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออก เหนือเกาะเรียน]
ตลาดวัดทอง	ถนนสายสอง
ตลาดวัดท่าราบ	หน้าบ้านเจ้าสัวชี
ตลาดบ้านปูน	บริเวณวัดเขียนถนนสายสอง
ตลาดบ้านกวนตลอดช่อง	อยู่ใกล้วัดตลอดช่อง ทางฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทิศตะวันตก
ตลาดวัดสิงห์	หน้าตึกญี่ปุ่น [สันนิษฐานว่าอยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออก เหนือเกาะเรียน]
ตลาดวัดทอง	ถนนสายสอง
ตลาดวัดท่าราบ	หน้าบ้านเจ้าสัวชี
ตลาดบ้านปูน	บริเวณวัดเขียนถนนสายสอง
ตลาดบ้านจีน	ปากคลองขุนละครไชย
ตลาดบ้านกวนตลอดช่อง	อยู่ใกล้วัดตลอดช่อง ทางฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทิศตะวันตก
ตลาดท่าเรือข้างวัดธรรมา (ธรรมา)	อยู่ใกล้วัดธรรมา ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

ตารางที่ 15 (ต่อ)

ตลาดบ้านป้อม	อยู่ตรงบริเวณขนอนปากคู อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ได้ปากคลองวัดลาดลงมา ป้อมที่กล่าวถึงคือป้อมจำปาพล
ตลาดแหลมคลองมหานาค	อยู่บริเวณถนนบัณฑิตย ย่านคลองมหานาค ใกล้ทุ่งภูเขาทอง อยู่เหนือหัวแหลมประมาณ ๘๐ เมตร บริเวณที่แม่น้ำลพบุรีเดิมไหลไปบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตก
ตลาดวัดขุนญวน	อยู่แถบบ้านศาลาปูน ใกล้คลองเมืองทางด้านเหนือ
ตลาดคูไม้ร้อง	อยู่หลังโรงเรือพระที่นั่ง
ตลาดหน้าวัดตะไกร	อยู่ฝั่งคลองเมืองด้านทิศเหนือ ลงมาหน้าวัดพระเมรุ
ตลาดข้างวัดควายวัดวัว	ถนนท่ามอ (หม้อ)
ตลาดป่าเหล็ก	หลังบ้านเขมรโยมพระ ใกล้วัดแม่นางปลื้ม
ตลาดวัดครุฑ	อยู่ปลายคลองสระบัวขึ้นไปทางเหนือ
ตลาดคลองฟ้าลาย	อยู่ริมวัดป่าแดง หลังวังพักเจ้าลาว ย่านคลองสระบัว
ตลาดริมบ้านโรงกูป	อยู่หน้าวัดกุฎีทอง เยื้องพระราชวัง คนละฟากคลองเมืองทางด้านทิศเหนือ
ตลาดวัดโรงฆ้อง	อยู่ริมคลองเมืองฝั่งเหนือ
ตลาดหน้าวัดป่าคนที	อยู่บริเวณหน้าวัดป่าคนที ทางด้านเหนือของตัวเมือง
ตลาดบ้านป่าเหล็กท่าโขลง	บริเวณวัดท่าโขลง ทางทิศเหนือของเกาะเมืองอยุธยา
ตลาดวัดมะพร้าว	อยู่ริมบ้านญวนทะเล ในคลองหน้าวัดสามพิหาร ²⁰

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ,พระชนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์, 2550), 84-86.

ตลาดบกนอกกำแพงพระนครยังบอกให้ทราบถึงการจัดคนเชื้อสายต่างชาติให้อยู่รวมกัน ตลาดจึงมีชื่อเรียกตามเชื้อชาติและบริเวณที่ชาวต่างชาติชาตินั้นๆอาศัยอยู่ เช่น ตลาดลาว

²⁰ ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้งบางส่วนได้มาจากหนังสือ สุจิตต์ วงษ์เทศ , อยุธยาขี้ผึ้ง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544).

ตลาดบ้านจีน หรือมีชื่อเรียกตามสินค้าหรือความสามารถในการผลิต เช่น ตลาดบ้านบาตร ตลาดบ้านกวนลอคช่อง เป็นต้น

3. ย่านการผลิตและย่านการค้ารอบพระนครศรีอยุธยา

ย่านการผลิต คือ บริเวณที่เป็นที่ผลิตและอาจขายสินค้าชนิดนั้นๆด้วย ส่วนย่านการค้า คือ บริเวณที่ทำการค้ากันหนาแน่น โดยอาจไม่ได้ผลิตสินค้า “อนึ่งริมแม่น้ำทั้งสองฝั่งรอบกรุงศรีอยุธยานั้น ข้าพหลอองรู้ลิพระบาท แลราษฎรทำของต่างๆขาย แลประกอบการค้าขายต่างกัันเปนหมู่เป้นย่าน เป้นตำบลมากมาย”²¹ย่านการผลิตและย่านการค้าที่อยู่รอบพระนครจะอยู่บริเวณริมแม่น้ำทั้งสองฝั่งรอบพระนครศรีอยุธยา มีอยู่ประมาณ 52 แห่ง²² (นับได้เพียง 50 แห่ง)

ตารางที่ 16 ตารางแสดงชื่อและสินค้าจากย่านการผลิตสินค้าและย่านการค้ารอบพระนครศรีอยุธยา

ชื่อย่าน	สินค้าสำคัญ	หมายเหตุ
ย่านสำเพ็ง	- ทำน้ำมันงา น้ำมันลูกกะเบา น้ำมันสำโรง น้ำมันถั่ว - ทำฝาเรือน เรือหอทำจากไม้ไผ่กรูกระแซง หรือกรูแฉง•หล่อเหล็ก ครกเหล็ก สากเหล็ก ตีมีด พร้าเหล็ก รูปพรรณต่างๆ	
บ้านหม้อ	ปั้นหม้อข้าว หม้อแกงขนาดต่างๆ กระทะ เตาชนม ครก เตาชนมเบื่อง เตไฟ ตะเกียงได้ ตะคันเชิงไฟ	อยู่ในแขวงทุ่งเกาะขวัญ ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะเมืองอยุธยา
บ้านกระเบื้อง	ทำกระเบื้องดินเผาตัวผู้/ ตัวเมีย กระเบื้องเกล็ดเต่า กระเบื้องขอ กระเบื้องลูกฟูก	
บ้านศาลาปูน	ทำปูนแดง	
บ้านเขาหลวง	ต้มสุรา (ย่านคนจีน)	

²¹วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ,พรรณานาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 86.

²²เรื่องเดียวกัน, 93.

ตารางที่ 16 (ต่อ)

บ้านคนที่	กระโถนดินเผา กระถางดิน ตะคันเชิงไฟ เต้าไฟ ช้าง	
บ้านริมวัดโรงฆ้อง	ม้าตุ๊กตาต่างๆ ขายกล้วยสุก กล้วยต้ม (ซื้อมาอีกทอดหนึ่ง)	
บ้านนางเลิ้ง	นางเลิ้ง (ใช้ไสน้ำ เป็นเครื่องปั้นดินเผาคล้ายโอ่ง)	
บ้านหอแปลพระ ราชสำนัก	ทำกระดาดข่อย สมุดคำ - ขาว	
บ้านคลองธนูเอก พะเนียด	ไม้ไผ่ป่า ไม้ไผ่สุก ไม้รวก เส้าแก่น ไม้ขนาดต่างๆ ไม้ พริ้ง และรอด	
บ้านรามเขาระ	บาตรเหล็กขนาดต่างๆ	
บ้านริมวัดพิไชย	หุ่นตะลุ่ม พานแว่นฟ้าสองชั้น	
บ้านนางเอียนฝ่ง กำแพงกรุง	ไม้สักทำฝาเรือน ฝากระดาน เครื่องสับฝาสำหรวด	
บ้านวัดน้ำวน	โรงตีเหล็ก ขวานหัวเหล็กบ้าน ขวานมะลู	ย่านคนจีน
บ้านปากเข้าสาร (ข้าวสาร)	ต้มสุรา เลี้ยงสุกร	ย่านคนจีน
บ้านในคลองสวน พลู	ต้มสุรา เลี้ยงสุกร ทำเส้นหมี่แห้ง	ย่านคนจีน
บ้านขนมตาล	เรือเกา เรือพ่วง	(รับไว้ขาย)
บ้านสกัดน้ำมัน	หุงจี๊ผึ่งแดง จี๊ผึ่งขาว น้ำมันงา	
บ้านคลองเกลือ	โรงสีข้าว ซ่อมข้าว ขายให้โรงสุราและสำเภากิน	
บ้านญี่ปุ่น	กงเรือขนาดต่างๆ กงสำเภา ไม้โก่งสำหรับทำฟัน สีข้าว	บริเวณที่คนไทยตั้ง บ้านเรือนอยู่หลัง บ้านตึกญี่ปุ่น
บ้านข้างนอก กำแพงกรุงหัวเลี้ยว สาธารณะ	ตั้งโรงซ่อมผ้า ซ่อมคราม ซ่อมด้าย ซ่อมผ้าขาย	ย่านคนจีน

ตารางที่ 16 (ต่อ)

ชื่อย่าน	สินค้าสำคัญ	หมายเหตุ
บ้านน้ำวนบางกะจะ	แพลอยขายสิ่งของต่างๆ	เรือจากปากใต้ แพลอยของคนไทย จีน แยกเทศ แยกจาม
ปากคลองสุวรรณคารารามถึงหน้าพระราชวังหลัง	แพขายสิ่งของต่างๆ	เป็นทั้งแพอยู่อาศัยและขายของ
ประตูท่า hany	หอยแมลงภู่ หอยตะพง ปูทะเล แมงดา ปลาทะเลอย่าง ปลาทะเลสด	เรือลูกค้าชาวทะเล
ย่านป่าจาก	เชือก กระแซง หวาย ใต้ น้ำมันยาง ชัน หมันเรือจาก	ขายตามร้านเรือนแพ และมีเรือบรรทุกจากเข้ามาจอดขาย
ย่านบ้านริมวัดขุนพรหม	ผ้าขาวเทศเขียนลาย พิมพ์ลายเป็นผ้าลายน้ำจืด โลงไม้โอโลก	
ย่าน บ้านท่ากาอีนอก กำแพงกรุง	พื้นเชือกเปลือกมะพร้าวเป็นสายสมอเรือ ชุดจุดบุหรีทำจากเปลือกมะพร้าว	บ้านแขกเก่า
ย่านบ้านท้ายคู	สานเสื่อลั่น ใต้พื้นเล็ก – ใหญ่ สมุก	ย่านแขกจาม
ปากคลองคูจาม	หมากเกาะ หวายตะค้า กระแซงเตย สินค้าจากปากใต้	ลูกค้าแขกชาว มลายู
บ้านท่าราบ	พเนียงหู	
บ้านสกัดน้ำมัน	น้ำมันงา น้ำมันลูกไม้	
บ้านเชิงตะไกร	เสาไม้เต็ง ไม้รัง ไม้รูด พริก ไม้ไผ่ป่า ไม้รวก ไม้ลาย	ไม้มาจากบ้านอำพา

ตารางที่ 16 (ต่อ)

ชื่อย่าน	สินค้าสำคัญ	หมายเหตุ
บ้านปูนริมวัดเจียน	ปูนแดง	
บ้านพระกราน	ปลาหมอเกราะ	
บ้านริมวัด ลอดช่อง	ผ้าไหม ผ้าด้ายทอเป็นผ้าพื้น ผ้าม่วงเกลี้ยง ผ้าม่วงยก ดอก	
บ้านหน้าวัดราช พลีและวัดธรรมา	ทำโลงไม้สัก โลงไม้อุโลก เครื่องประกอบงานศพ	
บ้านป้อมหัวแหลม	จับนกสีชมพู นกปากตะกั่ว นกแดงอิฐ นกกระทิน นก กระจาบ	พวกแขกเก่า ลาวเก่า
หน้าวัดภูเขาทอง	โรงต้มสุรา เลี้ยงสุกร	ย่านคนจีน
หน้าวัดกล้วยถึง ปากคลองเกาะ แก้ว	น้ำอ้อย ยาสูบ จี๊ฝี่ง น้ำผึ้ง สินค้าต่างๆจากเมืองเหนือ	เรือใหญ่จากเมือง พิษณุโลก
ใต้ปากคลองเกาะ แก้วลงมาเล็กน้อย	มะพร้าวห้าว ไม้แสมทะเล เกือบขาว	เรือ ขาว มอญ ปากกว้าง 6-7 สอก
หน้าวัดสมอวัด ขนุน วัดขนาน	ข้าวเปลือก	เรือจากเมือง อ่างทอง ลพบุรี เมืองอินทร์ เมือง พรหม เมืองสิงห์ เมืองสรรค เมือง สุพรรณ
ปากคลองสวนพลู ถึงหน้าวัดพญ เชิง	ครั่ง กำยาน เหล็กหางกุ้ง เหล็กกลมเลย เหล็กน้ำพี้ ได้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขา – หนังสัตว์ หน่อแรด งาช้าง สินค้าพื้นเมือง	เรือจากเมืองระแหง แขวงเมืองตาก เรือ จากเมืองเพชรบูรณ์ นายม

ตารางที่ 16 (ต่อ)

ชื่อย่าน	สินค้าสำคัญ	หมายเหตุ
ริมแม่น้ำและในคลองใหญ่วัดมหาธาตุ	สินค้าจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ	เรือใหญ่จากเมืองสวรรคโลก และหัวเมืองฝ่ายเหนือ
วัดพนัญเชิง	กะปิ น้ำปลา ปูเค็ม ปลากระแห ปลาตะเพียน ปลากระเบนย่าง	เรือปากกว้าง 6-7 สอก ของชาวบ้าน จากบ้านยี่สาร บ้านแหลม เมืองเพชรบุรี บ้านบางตะบูน บ้านบางทะลุ
บ้านน้ำวนบางกะจะ	น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด สาเหตุเม็ดเล็ก – ใหญ่ กัมมะถัน จันทน์แดง หวายตะค้า กระแซงเตย สินค้าต่างๆจากเมืองปากใต้	เรือปากใต้กว้าง 3 วา 10 สอกของพ่อค้าจีนและแขกจาม
ปากคลองคูจาม	หมากเกาะ หวายตะค้า กระแซงเตย สินค้าจากปากใต้	เรือลูกค้าแขกชวามลายู ปากกว้าง 10 สอก 3 วา
บ้านศาลาเกวียน (ในช่วงเดือนสามเดือนสี่)	น้ำรัก จี๊ผึ้ง ปีกนก ผ้าตรง ผ้าสายบัวสีคืบหน้าเก็บทอง ผ้าตาขาวปกตาแดง ⁶⁸ หนังเนื้อ เอ็นเนื้อ เนื้อแผ่น ครั่ง ไหม กายาน ดิบูก หนองงา ของป่าต่างๆ	เกวียนจากเมืองนครราชสีมา
บ้านศาลาเกวียน	เร่ว กระวาน ไหม กายาน ดิบูก ครั่ง นอแรด งาช้าง ผ้าปุม แพรญวนทองพราย พลอยแดง สินค้าต่างๆจากเมืองเขมร	เกวียนจากเมืองพระตะบอง

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ,พรรณานาฏมิตถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550), 86-93.

ย่านการผลิตสินค้าที่อยู่รอบพระนครนั้นแสดงให้เห็นว่าในช่วงอยุธยาตอนปลาย ได้เกิดความก้าวหน้าของการค้าอีกขั้นหนึ่ง คือการผลิตสินค้าออกมาขาย สินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตส่วนหนึ่งเป็นสินค้าที่ต้องอาศัยฝีมือ ทักษะ และความชำนาญในการผลิต การที่ย่านการผลิตสินค้าตั้งอยู่นอกกำแพงพระนคร อาจเป็นไปได้ว่าเกิดย่านการผลิตเหล่านี้ขึ้นเพื่อรองรับความเติบโตทางการค้าซึ่งทำให้เกิดชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาลงไปตามเส้นทางคมนาคมออกปากอ่าว²³ อีกทั้งสินค้าที่ขายภายในกำแพงพระนครบางอย่างก็มาจากการผลิตสินค้ารอบพระนครเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างย่านการผลิตนอกกำแพงพระนครกับตลาดขายสินค้าในกำแพงพระนครที่มีการติดต่อกันทางการค้า

ภาพที่ 8 ภาพจินตนาการถึงตลาดหัวรอ เป็นจุดที่เกวียนที่เกวียนบรรทุกสินค้าจากต่างเมืองสามารถข้ามเข้ามายังเกาะเมืองได้เพียงแห่งเดียว

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550), 96-97.

²³ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 357.

นอกจากนี้ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยายังมีตลาดที่มีลักษณะเฉพาะอยู่ คือ ตลาดและย่านการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์

4. ตลาดและย่านการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์

ความหลากหลายของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมืองพระนครศรีอยุธยาได้ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการค้าในตลาด เกิดตลาดของกลุ่มชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นตลาดของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อยู่ทั้งในและนอกกำแพงพระนคร ซึ่งกลุ่มชาวต่างชาติเหล่านี้มีความสามารถในการผลิตสินค้าบางอย่างที่ต้องใช้ความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติในการผลิต ตลาดและย่านการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเมืองพระนครศรีอยุธยาศึกษาจาก “พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา” มีดังนี้

ตารางที่ 17 ตารางแสดงตลาด ย่านการผลิตและสินค้าของกลุ่มชาติพันธุ์ในพระนครศรีอยุธยา

กลุ่มชาติพันธุ์	ชื่อตลาด/ย่านที่ทำการค้า	สินค้า
ลาว	ตลาดลาว เหนือวัดคูหาสวรรค์ ตลาดบ้านป้อมหัวแหลม ตลาดดอกไม้ (ย่านถนนบ้านลาว)	ไม่ได้ระบุ นกชนิดต่างๆทั้งเป็นและตาย ดอกไม้ชนิดต่างๆ
ญวน	ตลาดวัดมะพร้าว ริมบ้าน ทะเลญวน ตลาดวัดขุนญวน	ไม่ระบุ
มอญ	ใต้วัดกล้วยจนถึงคลอง เกาะแก้วบ้านวัดครุฑ ตลาดวัดจันทวาย ตลาดมอญ	มะพร้าวห้าว ไม้แสมทะเล นางเลิ้งสำหรับใส่น้ำ เปิด ไก่
เขมร	บ้านศาลาเกวียน ตลาดป่าเหล็ก หลังบ้านเขมร โยมพระ	เร็ว กระวาน ไหม กำยาน ดีบุก ครั้ง นอแรด งาช้าง ผ้าปุม แพรญวน ทองพราย พลอยแดง สินค้าต่างๆจากเมืองเขมร ไม่ได้ระบุ
พม่า	ตลาดวัดจันทวาย	เปิด ไก่ วัว ควาย

ตารางที่ 17 (ต่อ)

กลุ่มชาติพันธุ์	ชื่อตลาด/ย่านที่ทำการค้า	สินค้า
แขก	บ้านแขกใหญ่ ใกล้วัดอามะ ตลาดซีกู บ้านท่ากย บ้านป้อมหัวแหลม	ของสด กำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นปักผม แหวนหุ้มะกล่ำ แหวนลูกแก้ว ลูกปัด เครื่องประดับต่างๆที่ทำ จากทองเหลืองและตะกั่ว พื้นเชือกเปลือกมะพร้าวเป็น สายสมอเรือ ชุดจุนบูหรี่ทำจาก เปลือกมะพร้าว นกชนิดต่างๆทั้งเป็นและตาย
แขกมลายู	ตลาดปากคลองคูจาม	หมากเกาะ หวายตะค้า กระแซง เตย สินค้าจากปากใต้
แขกจาม	ย่านบ้านท้ายคู บ้านน้ำวนบางกะจะ	เสื้อยันไต้ผืนใหญ่-เล็ก น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด สาแหรกเล็ก – ใหญ่ กำมะถัน จันทน์แดง หวายตะค้า กระแซงเตย สินค้าต่างๆจาก เมืองปากใต้

ตารางที่ 17 (ต่อ)

กลุ่มชาติพันธุ์	ชื่อตลาด/ย่านที่ทำการค้า	สินค้า
แขกจาม	วัดแก้วฟ้า วัดลวดช่อง	ผ้าทอ
แขกตานี	บ้านริมวัดลวดช่อง	ผ้าไหม ผ้าด้ายทอเป็นผ้าพื้น ผ้าม่วงเกลี้ยง ผ้าม่วงยกดอก
จีน	ตลาดประตูจีน ตลาดขนมจีน ย่านไนไก่ ตลาดน้อย ตลาดย่านเตรียง	เครื่องทองเหลือง เครื่องเคลือบ ปรอท ขนมต่างๆแบบจีน เครื่องทองเหลืองทองขาว เครื่องสำเภา เครื่องเหล็ก เครื่องกระเบื้อง ถ้วย โถ ชาม ไหมสีต่างๆ ผ้าแพรสีต่างๆ อาหาร ผลไม้จากเมืองจีน โต๊ะ ตู้ เติง เก้าอี้เล็ก-ใหญ่ ถังไม้ใส่ปลอกไม้และเหล็ก เครื่องเหล็กต่างๆ รับจ้างตี เหล็กด้วย โต๊ะ เติง เก้าอี้หวายถัก

ตารางที่ 17 (ต่อ)

กลุ่มชาติพันธุ์	ชื่อตลาด/ย่านที่ทำการค้า	สินค้า
	ตลาดวัดท่าราบ	โรงตีเหล็ก โรงเย็บรองเท้า ยา กล็องยาสูบ
	ตลาดบ้านจีนปากคลองขุน ละครไชย บ้านวัดน้ำวน	ร้านขายของจีน โรงหญิงละคร โสเภณี ขวานเหล็ก ขวานหัวป้าน ขวานมะธู
	บริเวณหน้าวัดกุหาทอง ใต้ศาล เจ้าหินลอย	สุรา สุกร
	บ้านในคลองสวนพลู บ้านข้างกำแพงนอกกรุง (ตำบลหัวสาระพา)	เส้นหมี่แห้ง สุรา สุกร โรงย้อมผ้า ด้าย ขายผ้า
	บ้านน้ำวนบางกะจะ	เรือชาวจีนนำสินค้าจากทางใต้ มาขาย

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ,พรรณานาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์)(กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์,2550) , 78,79-86,89-93.

ตลาดของกลุ่มชาติพันธุ์จะตั้งอยู่ในบริเวณประชาคมของชาวต่างชาติหรือบริเวณที่มี
ชาวต่างชาติชาตินั้นๆอาศัยอยู่ และผลิตสินค้าตามความถนัดและความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติของ
ตน อย่างไรก็ตามกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันอยู่รวมกันอาจไม่ได้ประกอบอาชีพเดียวกันทั้งหมด

ตลาดชาวลาว ชาวลาวในพระนครศรีอยุธยาอาศัยอยู่ทั้งในและนอกพระนคร ย่านที่
อยู่อาศัยของชาวลาวในพระนครอยู่บริเวณถนนลาว ที่ย่านถนนบ้านลาวมีร้านขายของและขาย

ดอกไม้ชนิดต่างๆ²⁴ ส่วนนอกพระนครชาวลาวอาศัยอยู่ที่บ้านป้อมหัวแหลม โดยมีหลักฐานที่กล่าวถึงชาวลาวที่บ้านป้อมหัวแหลม จับนกอันชันและนกกระจาบมาเร่ขาย และในช่วงเทศกาลตรุษสงกรานต์ชาวลาวจับนกสีชมพู นกปากตะกั่ว นกกระทิน นกกระจาบใส่กรงเร่ขายให้กับชาวพระนครซื้อปล่อยเพื่อเป็นการทำบุญ²⁵ และยังมีชาวลาวบางส่วนอาศัยอยู่ใกล้วัดคูหาสวรรค์ โดยมีตลาดลาวเหนือวัดคูหาสวรรค์²⁶ เป็นที่ทำการค้าขายของชาวลาว ไม่ได้ระบุว่าขายอะไร

ตลาดชาวนวน ตลาดของชาวนวนเป็นตลาดบกนอกกำแพงพระนคร อยู่บริเวณวัดมะพร้าว โดยมีหลักฐานกล่าวถึง ตลาดวัดมะพร้าวริมบ้านญวนทะเล²⁷ และยังมีตลาดวัดขุนญวน

ตลาดชาวมอญ ชาวมอญในพระนครศรีอยุธยาอาศัยอยู่ทั้งในและนอกพระนคร ตลาดชาวมอญในพระนครอยู่บริเวณย่านหลังวัดนกหน้าวัดโพธิ์ มีตลาดซื้อตลาดมอญ ขายขัน ถาด พาน เครื่องทองเหลือง และที่ถนนย่านทุ่งวัดโคกระบือต่อกันมีตลาดซื้อ ตลาดวัดจั่วควาย มีชาวมอญฆ่าเป็ด ไก่ขายในตลาด ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศพระองค์ทรงห้ามมิให้คนที่นับถือพุทธศาสนาฆ่าเป็ด ไก่ขาย²⁸

บริเวณนอกพระนคร ชาวมอญน่าจะอาศัยอยู่ที่บ้านวัดครุฑ อยู่ในเกาะทุ่งแก้วทางเหนือของพระนครศรีอยุธยา ที่บ้านวัดครุฑปั่นนางเลิ้งขายซึ่ง ชาวมอญมีความชำนาญในการปั่นนางเลิ้งนางเลิ้งคือหม้อขนาดใหญ่น้ำสำหรับใส่น้ำ²⁹ นอกจากตลาดชาวมอญที่อาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยาแล้วยังมีเรือสินค้าของชาวมอญบรรทุกมะพร้าวห้าว ไม้แสมและเกลือขามาจอดขายสินค้าที่ได้ปากคลองเกาะแก้ว³⁰

²⁴วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พระชนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 83.

²⁵เรื่องเดียวกัน, 90-91.

²⁶เรื่องเดียวกัน, 84.

²⁷เรื่องเดียวกัน, 86.

²⁸เรื่องเดียวกัน, 81.

²⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.

³⁰วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พระชนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89.

ตลาดชาวเขมร ตลาดของชาวเขมรเป็นตลาดบกที่อยู่นอกกำแพงพระนคร ตลาดป่าเหล็ก หลังบ้านเขมรโยมพระ³¹ ซึ่งหมายถึง พวกครัวเขมรที่ถูกกลบนาไว้เป็นข้าพระ และที่บ้านศาลาเกวียนมีแพรววน ทองพราย³² พลอยแดงและสินค้าพื้นเมืองเขมรเข้ามาขาย ในช่วงเดือนสามเดือนสี่³³ ซึ่งเป็นช่วงหน้าแล้งจึงสามารถเดินทางด้วยเกวียนได้

ตลาดชาวพม่า ตลาดของชาวพม่ามีหลักฐานกล่าวถึงไม่มากนัก มีปรากฏที่ตลาดวัดจ้วควายว่ามีชาวพม่ามาเปิด ไก่ขาย³⁴

ตลาดแขก³⁵ แขกที่อาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยา มีหลายเชื้อชาติและศาสนา ทำให้มีตลาดแขกอยู่หลายตลาด ในกำแพงพระนครเป็นที่อยู่อาศัยของแขกมัวร์ บริเวณที่ตั้งของชุมชนแขกมัวร์อยู่ใกล้วัดอามะ เรียกว่า บ้านแขกใหญ่³⁶ ย่านชุมชนแขกมัวร์มีผู้คนหนาแน่นและเป็นที่ทำการค้าใหญ่ๆ³⁷ อาชีพของแขกมัวร์ ส่วนหนึ่งทำการค้า แขกที่อาศัยอยู่ในเขตกำแพงพระนครเป็นกลุ่มพ่อค้าผู้นำเข้าสินค้าหรูหรา เช่น พรมเปอร์เซีย น้ำดอกไม้เทศ แพรพรรณต่างๆ เครื่องแก้ว เครื่องทอง ตลาดแขกในพระนคร ได้แก่ ย่านชีกุน ที่เชิงสะพานชีกุนตะวันตก มีตลาดชีกุน ขายเครื่องประดับ³⁸ ที่ถนนย่านชีกุน บริเวณริมเสาชิงช้า มีตลาดใหญ่ชื่อตลาดเสาชิงช้า³⁹ ที่ตลาดวัดจ้วควายก็มีแขกบางส่วนมาเปิด ไก่ขาย⁴⁰ นอกพระนคร มีย่านการค้าของแขกอยู่ที่บ้านท่ากาอี แขกที่

³¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พจนานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89.

³² สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง ทองพราย เป็นชื่อทองคำที่มีเนื้อละเอียดเป็นทรายมีที่มาจากเมืองลาว แดนบิซ แบรดเลย์, อักษราภิธานศัพท์ Dictionary of Siamese language (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2514), 296.

³³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พจนานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 81.

³⁵ แขก เป็นคำที่คนไทยใช้เรียกชาวมุสลิมหรือคนที่นับถือศาสนาอิสลาม แขกมัวร์ คือมุสลิมอินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และเปอร์เซีย ส่วนแขกอื่นๆ มักเรียกตามที่มา เช่น แขกมลายู แขกชวา

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 80.

³⁷ นิโกลาส แชรวาส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 40.

³⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พจนานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 78.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 80.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, 81.

บ้านท่ากายีฟันเปลือกมะพร้าวเป็นเชือกสายสมอ และชุดจุดบุหรืขาย⁴¹ และที่บ้านป้อมหัวแหลม มี แกกจับนกขาย⁴²

แขกมลายู คือมุสลิมที่อพยพเข้ามาจากหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งชุมชน อยู่บริเวณคลองตะเคียน ย่านการค้าของแขกมลายูอยู่บริเวณคลองคูจาม บริเวณนี้มีตลาดน้ำใหญ่ คือ ตลาดปากคลองคูจาม ทำยสุหร่าแขก และยังมีพ่อค้าแขกชวามลายู บรรทุกสินค้าเข้ามาขายที่ ปากคลองคูจามด้วย⁴³

แขกจาม ย่านการค้าของแขกจามอยู่บริเวณบ้านน้ำวนบางกะจะโดยเป็นแพขายสรรพ สิ่งของต่างๆ⁴⁴ ย่านบ้านท้ายคุเป็นย่านการผลิตสินค้าของแขกจาม คือ เสื้อลันได และสมุก⁴⁵ บริเวณ หน้าวัดแก้วฟ้าและวัดลอดช่องเป็นย่านที่อยู่อาศัยของแขกจาม แขวงที่อาศัยอยู่บริเวณนี้มีความสามารถในการทอผ้า ผ้าที่แขกจามทอมีขายอยู่ในที่ตลาดทุ่งหมากหรือตลาดป่าฝ้ายเขียวใน ถนนย่านป่าฝ้ายเขียวหลังคุกในพระนคร⁴⁶

แขกตานี คือ มุสลิมจากปัตตานีที่เข้ามาอยู่ในพระนครศรีอยุธยา อยู่บริเวณริมวัด ลอดช่อง บริเวณนี้เป็นย่านการผลิตสินค้าและย่านการค้าของแขกตานี แขวงตานีมีความสามารถในการทอผ้าไหม ผ้าด้าย ผ้าม่วงไม่มีลายและผ้าม่วงมีลายขาย⁴⁷ ส่งขายที่ตลาดป่าฝ้ายเขียว แขวงตานี บางส่วนอาศัยอยู่ที่ย่านท้ายคุ โดยสานเสื้อลันไดและทำสมุกขาย

ตลาดชาวจีน บริเวณที่อยู่อาศัยของชาวจีนกระจายอยู่หลายแห่ง ชาวจีนตั้งบ้านเรือน อยู่ทั้งในและนอกพระนคร บริเวณที่มีชาวจีนอยู่มาก คือ บริเวณทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพระ นคร ในพระนครแถบย่านในไก่ต่อกับย่านสามม้าเป็นชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่มีร้านรวงขายสรรพ สิ่งของ

ถนนย่านในไก่ เชิงสะพานประตูจีนไปถึงเชิงสะพานประตูในไก่ เป็นตลาดใหญ่มี ตึกกวนร้านจีนตั้งตึกทั้งสองฟากถนนหลวง จีนนั่งร้านขายสรรพสิ่งของ เครื่องสำเภา เครื่องทองเหลืองทองขาว กระเบื้อง ถ้วย โถ ชาม แพรสีต่างๆอย่างจีน แลไหมศรีต่างๆ

⁴¹วินัย พงศ์ศรีเพียร,บรรณาธิการ,พรพรรณภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับ ความสมบูรณ์), 93.

⁴²เรื่องเดียวกัน, 90.

⁴³เรื่องเดียวกัน, 93.

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, 91.

⁴⁵เรื่องเดียวกัน, 93.

⁴⁶เรื่องเดียวกัน, 79.

⁴⁷เรื่องเดียวกัน, 90.

เครื่องมือเหล็กแลสรรพเครื่องมาแต่เมืองจีนมีครบ มีของรับประทานอาหาร แผลผลไม้
มาแต่เมืองจีน⁴⁸ วางราย ในร้านขายที่ท้องตลาดมีของสดขายเข้าเย็น สุก ร เปด ไก่ แผลปลา
น้ำจืดปูหอยต่าง หลายอย่างพัน เป็นตลาดใหญ่ขุดยั้งในกรุง ชื่อตลาดใหญ่ทำยพระ
นครอยู่ย่านในไก่อ่ ๑ ถนนสามม้า ตั้งแต่เชิงสะพานในไก่อ่กระวันออกไปจนจดถึงหัวมุม
พระนคร ที่ชื่อตำบล หัวสะพานนั้น จีนตั้งโรงทำเครื่องจ้องอับ แลขนมแห่งจีนต่างต่าง
หลายอย่าง แลช่างจีนทำโต๊ะเตียง ตู้ เก้าอี้ น้อยใหญ่ต่างต่างขาย ต่อไปช่างจีนทำถังไม้ใส่
ปลอกไม้ แลปลอกเหล็กถึงใหญ่ น้อยหลายชนิดขาย ชาวพระนครรับซื้อไปใช้ต่างนางเล้ง
แลทำเครื่องเหล็กต่าง ต่างขายแลรับจ้างตีเหล็กรูปพรรณตามใจชาวเมืองมารับจ้าง แลมี
ตลาดขายของสดเข้าเย็นในตลาดตั้งแต่หัวโรงเหล็กต่อไป จนถึงประตูช่องกุดท่าเรือจ้าง
ข้ามไปวัดเจ้าพระนางเชิง ชื่อตลาดน้อยอยู่ในย่านบ้านสามม้า ตลาดน้อยนี้ต่อเนื่องกับ
ตลาดใหญ่ ในย่านในไก่อ่ เป็นตลาดจีน ชื่อตลาดน้อยหนึ่ง⁴⁹

ในพระนครยังมีย่านการค้าของชาวจีนอยู่ที่บริเวณย่านขนมจีน ชื่อตลาดขนมจีน ที่ย่าน
นี้ชาวจีนเปิดร้านทำขนมต่างๆแบบจีนขาย ที่ถนนย่านบ้านวัดน้อยประตูจีน มีตลาดชื่อตลาดประตู
จีนขายเครื่องทองเหลือง เครื่องเคลือบและปรอท⁵⁰ ย่านหอรัตนไชย มีตลาดชื่อตลาดย่านเตี๋ย
ชาวจีนที่อยู่ย่านนี้ทำโต๊ะ เตียง เก้าอี้ หวายขาย⁵¹ ที่หน้าวัดพระมหาธาตุมีชาวจีนนำข้าวพอง ดังเม มา
แลกกับของต่างๆ ตลาดนี้ชื่อตลาดแลกหน้าวัด⁵² บริเวณนอกกำแพงพระนครย่านการค้าของชาวจีน
มีอยู่หลายแห่ง ได้แก่ ตลาดปากคลองวัดเดิม⁵³ ตลาดเอกในท้องน้ำที่อยู่ทางด้านตะวันออกของเกาะ
เมือง และมีศาลเจ้าปูนเท่าก้ง⁵⁴ ศาลเจ้าจีนที่แสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เป็นชุมชนชาวจีน

ในย่านตลาดนอกกำแพงพระนครมีตลาดของชาวจีนอยู่ที่ตลาดวัดท่าราบ หน้าบ้าน
เจ้าสัวชี เศรษฐีชาวจีน ในย่านนี้มีตึกแถวยาว 16 ห้อง 2 ชั้น ชั้นล่างใช้สำหรับค้าขาย ชั้นบนใช้เป็น

⁴⁸ น่าจะเป็นผลไม้แห้งหรือผลไม้แช่อิ่ม

⁴⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกรมมัสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับ
ความสมบูรณ์), 81.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 82.

⁵² เรื่องเดียวกัน.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 84.

⁵⁴ ปูนเท่าก้ง เป็นภาษาจีนแต้จิ๋ว อ.ประพจน์ สุภรณ์มนตรี ได้ออกเสียงว่า ปึงเถ่าก้ง จึงสันนิษฐาน
ว่าน่าจะเป็นศาลเจ้าของชาวจีนแต้จิ๋วที่อาศัยอยู่บริเวณตลาดปากคลองวัดเดิมใช้กราบไหว้บูชา

ที่อยู่อาศัย ที่ตลาดนี้มีโรงตีเหล็ก โรงเย็บรองเท้าและทำยาเส้นขาย⁵⁵ ตลาดของชาวจีนอีกแห่งอยู่ที่ “ปากคลองขุนละครไชย ชื่อตลาดบ้านจีน” ที่ตลาดนี้มีตึกกว้านร้านเงินขายของมากมาย ที่ท้ายตลาดมีศาลเจ้าจีนและมีโรงละครหญิงโสเภณีตั้งอยู่ท้ายตลาด 4 โรง นอกจากนี้ชาวจีนยังมีบทบาทในการผลิตสินค้าที่เกี่ยวกับการผลิตนอกพระนครมีชาวจีนผลิตสินค้าขาย ที่บ้านวัดน้ำวนมีชาวจีนตั้งโรงตีเหล็ก ทำขวานหัวเหล็กป้านและขวานมะลูดขาย⁵⁶ บริเวณแม่น้ำหัวแหลมหน้าวัดภูเขาทอง ได้ศาลเจ้าหินนางลอยมีชาวจีนตั้งโรงต้มสุรา เลี้ยงสุกรขาย⁵⁷ บ้านในคลองสวนพลูชาวจีนตั้งเตาต้มสุรา เลี้ยงสุกรและทำเส้นหมี่ขาย⁵⁸ ที่บ้านข้างกำแพงนอกกรุงที่ตำบลสระภา ชาวจีนตั้งโรงย้อมคราม ด้ายและผ้าขาย ที่บ้านน้ำวนบางกะจะมีแพลอยของชาวจีนขายสิ่งของต่างๆ⁵⁹

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ามีตลาดชาวจีนเป็นจำนวนมากถึง 13 ตลาด หลักฐานชี้ให้เห็นว่าชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองพระนครศรีอยุธยา ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการค้าและเป็นช่างฝีมือผลิตสินค้าออกจำหน่าย สินค้าของชาวจีนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆตอบสนองความต้องการในการบริโภคสินค้าของทั้งชาวจีน ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ชาวพื้นเมือง และชาวต่างชาติ ทั้งที่อาศัยอยู่ในเมืองและที่เดินทางเข้ามาค้าขาย

⁵⁵วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิตถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 85.

⁵⁶เรื่องเดียวกัน.

⁵⁷เรื่องเดียวกัน, 88.

⁵⁸เรื่องเดียวกัน, 91.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 9 ถนนย่านในไก่อ

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550), 98-99.

สินค้าในตลาด

เมืองพระนครศรีอยุธยามีตลาด ย่านการค้าและย่านการผลิตสินค้ามากมาย ทำให้ตลาดให้ชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเต็มไปด้วยสินค้าที่มากมายหลากหลายชนิดทั้งสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในการดำรงชีวิตและสินค้าที่จัดเป็นสินค้าหรูหราฟุ่มเฟือยให้ชาวเมืองและชาวต่างถิ่นที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาได้เลือกซื้อหาตามความต้องการ

1. ที่มาของสินค้า

จากหัวข้อที่แล้วจะเห็นได้ว่าที่มาของสินค้าในตลาดนั้นมีหลากหลาย อาทิสินค้าที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยา สินค้าที่มาจากดินแดนตอนใน สินค้าเหล่านี้มีทั้งที่ผู้ขายผลิตเองและรับมาจำหน่าย รวมทั้งสินค้าที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ พอจะแบ่งที่มาของสินค้าได้พอสังเขปเป็น 5 ประเภท คือ สินค้าที่ผลิตขึ้นในพระนครศรีอยุธยา สินค้าที่ผลิตรอบกรุงศรีอยุธยา สินค้าที่มาจากดินแดนภายใน สินค้าที่มาจากแถบชายฝั่งทะเล และสินค้าต่างประเทศ

สินค้าที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยา

เป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นในกำแพงพระนคร เช่น พระพุทธรูปเงิน ทอง นาค ทองเหลืองหรือสำริด พัดใบโค่นคั่นกลมคันแบน ขนมหีบเยาะ ขนมหัก กันอับและแบบขนมจีน โตะ เตียง แก้ว หวาย เป็นต้น

สินค้าที่ผลิตรอบกรุงศรีอยุธยา

เป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นเองภายนอกกำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยา แหล่งผลิตกับตลาดที่ขายในกำแพงยังบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนผู้ผลิตสินค้าและผู้ขายสินค้าของพระนครศรีอยุธยาได้ด้วย เช่น ผ้าทอของแจกจากวัดแก้วฟ้าและวัดลอดช่อง นอกกำแพงพระนคร มีขายที่ตลาดป่าฝ้ายเขียว ส่วนตะลุ่มมุก ตะลุ่มกระจก ตะลุ่มเขียนทองที่ขายที่ตลาดป่าเตียบ มีที่ต่อตะลุ่มจากบ้านริมวัดพิไชย⁶⁰

สินค้าที่มาจากดินแดนตอนใน

เมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองการค้าที่สำคัญ เป็นศูนย์กลางของสินค้าที่มาจากดินแดนตอนใน ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนใน โดยบรรทุกสินค้ามาทางเรือและเกวียน

ตารางที่ 18 ตารางแสดงที่มาของสินค้าและสินค้าที่มาจากดินแดนตอนใน

ที่มาของสินค้า	สินค้า
เรือจากเมืองพิษณุโลก เรือจากเมือง อ่างทอง ลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสวรรค เมืองสุพรรณ	น้ำอ้อย ยาสูบ ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง สินค้าต่างๆจากเมืองเหนือ ข้าวเปลือก
เรือจากเมืองระแหง แขวงเมืองตาก เรือ จากเมืองเพชรบูรณ์ นาม	ครั่ง กายาน เหล็กหางกุ้ง เหล็กหล่มเลย เหล็กน้ำพี้ ใต้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขา – หนังสือตัว นอแรด งาช้าง สินค้าพื้นเมือง

⁶⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พจนานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์), 78, 79, 88.

ตารางที่ 18 (ต่อ)

ที่มาของสินค้า	สินค้า
เรือจากเมืองสวรรคโลก และหัวเมืองฝ่ายเหนือ	สินค้าจากหัวเมืองทางเหนือ
เกวียนจากเมืองนครราชสีมา	น้ำรัก จี๊ซึ้ง ปีกนก ผ้าตาราง ผ้าสายบัวสีคืบหน้าเก็บทอง ผ้าตาบัวปกตาเลงดา หนังเนื้อ เอ็นเนื้อ เนื้อแผ่น ครั่ง ไหม กายาน ดิบูก นองา ของป่าต่างๆ
เกวียนจากเมืองพระตะบอง	แร่ กระจวาน ไหม กายาน ดิบูก ครั่ง นอแรด งาช้าง ผ้าปุม แพรญวนทองพราย พลอยแดง สินค้าต่างๆจากเมืองเขมร

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ,พรรณานาฏมิตสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)(กรุงเทพฯ : อุดมคณีย์,2550), 89-90.

สินค้าที่มาจากแถบชายฝั่งทะเล

พ่อค้าแม่ค้าจากเมืองทางแถบชายฝั่งทะเลอ่าวไทยบรรทุกสินค้าต่างๆมาทางเรือเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาโดยผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา มีดังนี้

ตารางที่ 19 ตารางแสดงที่มาของสินค้าและสินค้าจากแถบชายฝั่งทะเล

ที่มาของสินค้า	สินค้า
เรือมอญ	มะพร้าวห้าว ไม้แสมทะเล เปลือกขาว
เรือลูกค้าชาวทะเล	หอยแมลงภู่ หอยตะพง ปูทะเล แมงดา ปลาทะเลอย่าง ปลาทะเลสด
เรือของชาวบ้านจากบ้านยี่สาร บ้านแหลม เมืองเพชรบุรี บ้านบางตะบูน บ้านบางทะเล	กะปิ น้ำปลา ปูเค็ม ปลากระแห ปลากระพง ปลาทุปลากะเบนย่าง
เรือของพ่อค้าจีนและแขกจาม	น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด สาหร่ายเม็ดเล็ก – ใหญ่ ก้ามฉันทัน จันทน์แดง หวายตะค้า กระแซงเตย สินค้าต่างๆจากเมืองปากใต้

ตารางที่ 19 (ต่อ)

ที่มาของสินค้า	สินค้า
เรือลูกค้าแขกชวามลายู ปากกว้าง 10 สอก 3 วา	หมากเกาะ หวายตะค้า กระแซงเตย สินค้าจาก ปากใต้

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550), 89-91.

สินค้าต่างประเทศ

สินค้าจากต่างประเทศเข้ามาทางเรือตามฤดูมรสุมจากหลักฐานปรากฏว่าเมื่อถึงฤดูมรสุมพัดเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ก็อร่ามเดือนเมษายน-เดือนกรกฎาคมและเดือนตุลาคม-เดือนมกราคม⁶¹ จะมีเรือต่างชนิดและพ่อค้าต่างเชื้อชาติเข้ามาซื้อ-ขายสินค้าในกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก

ตารางที่ 20 ตารางแสดงรายการสินค้าที่มาจากต่างประเทศ

ที่มาของสินค้า	สินค้า
จีน	ผ้าแพรต่างๆ ผ้าสีต่างๆลายทองลายเงิน ผ้าดอกสีต่างๆ ผ้าตาหลายชนิด แพรขาว แพรขาวมีดอกทั้งดอกเล็กและดอกใหญ่ ผ้าลายทองที่ใช้ไหมทองปัก แพรบางระบายสีเป็นรูปบ้านเมืองหรือรูปแปลกๆที่เป็นแผ่นหรือกลีบ เครื่องลายครามสีน้ำเงินขาว

⁶¹ กรกิต ชุ่มกรานต์, “ความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2133-2231 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), 16. การเดินทางมาสู่ดินแดนบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องอาศัยฤดูกาลหรือลมมรสุม คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้หรือลมมรสุมฤดูร้อน พัดในช่วงเวลาตั้งแต่เดือนเมษายน-กรกฎาคม และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหรือลมมรสุมฤดูหนาว พัดในช่วงเวลาตั้งแต่เดือนตุลาคม-มกราคม ลมมรสุมเปรียบเสมือนตัวบังคับให้เกิดการเข้าออกจากดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เช่น เรือสินค้าที่มาจากอินเดียจะเข้ามาในช่วงที่มีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนเรือจากจีนและญี่ปุ่นจะเข้ามาในช่วงที่มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

ตารางที่ 20 (ต่อ)

ที่มาของสินค้า	สินค้า
จีน	แจกัน กระบอก ถ้วย โถ ขวด ถ้วยน้ำชาหลากหลาย สี ถ้วยน้ำ จานรองถ้วย เครื่องภาชนะลงรักปิด ทอง ตู้ หีบสี่เหลี่ยมใบเล็ก-ใหญ่ หีบใส่ใบชา ถาด กระบะสำหรับใส่ถ้วยกาแฟ/ชา ลับแลที่ทำ จากกระดาด เพชร พลอย ไข่มุก หยกและ โมราทำเป็นรูปขวด รูปถ้วย หินสำหรับทำด้าม มีดและหัวไม้เท้า เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่อง ทองเหลือง เครื่องทองขาว เครื่องมือเหล็ก ดิน ประสิ้ว ดินบุก ทองแดง อาหาร ผลไม้จากจีน ⁶²
วิวทิวและญี่ปุ่น	ผ้าแพรขาวคุณภาพดี ผ้าขนสัตว์ ผ้าไหมบาง ชนิด เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบ จานลาย ครามขนาดเล็ก-ใหญ่ ชามขนาดต่างๆ ดาบและ พัด เหรียญเงิน ทองแดง เหล็ก เครื่องเงิน ทองเส้น ขวดยาทองแดง หม้อทองแดง ตะเกียงทองแดง ลูกเหม็น กล้องลงรัก หมอน ไม้สูงลงรัก กล้องลงรักขนาดเล็ก กล้องไม้หูหิ้ว

⁶² อิชิต โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ
สายชล วรรณรัตน์, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
, 2542) , 35, 79-81.

ตารางที่ 20 (ต่อ)

ที่มาของสินค้า	สินค้า
รวักและญี่ปุ่น	หมอนลงรัก กล้องลงรักขนาดเล็ก กล้องไม้หู หิ้วใบเล็กและใบใหญ่ หัตถกรรมลงรัก กระดาด ภาพวาด สีต่างๆ ญาหองไก่ หู ปลาฉลาม ใบชา ปลาตาสีโอะแห่ง แมงกะพรุน ปลาหมึกแห้ง สาหร่ายคอมบุ ของหมักคอง ซิอิ๊ว ลูกเกดลัด เต้าเจี้ยวมิโสะ เหล้า สาหร่ายแห้ง ต้นเผือก้วย ปลิงทะเล เป้าฮื้อ หูปลาฉลามบรรจุถุง ⁶³
คาบสมุทรมาลายูและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	ไม้จันทน์ขาว พริกไทย โปรด ชาด ผืน กานพลู ดอกจันทน์เทศ ขี้ผึ้ง การบูร เบี้ยขาว หมาก หวาย
อินเดียและตะวันออกกลาง	ผ้าฝ้ายพิมพ์จากอินเดีย ผ้าสีพื้น ผ้าแดงไหม ผ้า ดอกผ้าลายสีต่างๆ ผ้าเขียนสี ด้ายสีทอเป็นผ้า แพรชนิดต่างๆ ผ้าชนิดต่างๆ ผ้ากำมะหยี่ต่างๆ จากเมืองโมชา เครื่องแก้ว ศิลปวัตถุ เครื่องประดับตกแต่งบ้าน ภาพเขียน น้ำกุหลาบ จากอิหร่าน น้ำกุหลาบจากเมืองโมชาบรรจุใน ขวดทำด้วยทองแดงผสมดีบุกซึ่งซื้อกันโดยชั่ง น้ำหนักขวด สุรา ชาด สีแดงย้อมผ้า สินค้ามา จากเมืองท่าแคมเบย์ ผ้า ทองคำ เงิน พลอย ผ้า ของอินเดีย จากฝั่งทะเลโอะมะณฑล ⁶⁴

⁶³ อธิธิ โยเน โอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 35, 79 – 81.

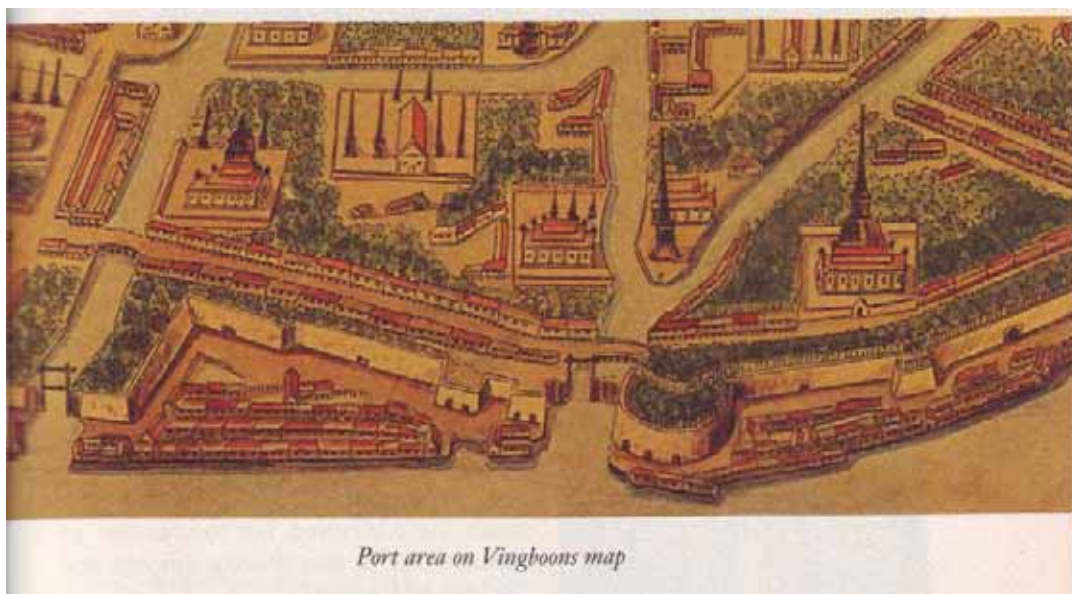
⁶⁴ ดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์, “ผ้าอินเดียอาภรณ์แห่งอาณาจักรสยามสมัยกรุงศรีอยุธยา,” ศิลปากร 42, 1 (มกราคม 2542 – กุมภาพันธ์ 2542): 62.

ตารางที่ 20 (ต่อ)

ที่มาของสินค้า	สินค้า
ยุโรป	ปิ่น ปิ่นใหญ่ ปิ่นไฟ กระสุนปิ่น (ขายให้กับพระคลังสินค้าเท่านั้น) อัญมณีและเครื่องประดับที่ทำจากอัญมณีประเภททอง เพชร พลอย และทับทิม เครื่องถ้วยชามของฮอลันดา กระจกส่องหน้า และผ้าเครื่องแต่งตัวทำด้วยทอง แหวน ต่างหู สายสร้อยจากเยอรมัน และเครื่องเหล็กจากฝรั่งเศส ⁶⁵

- ที่มา : ชุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2468), 166.
- : ดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์, “ผ้าอินเดียอาภรณ์แห่งอาณาจักรสยามสมัยกรุงศรีอยุธยา,” วารสารศิลปากร 42 , 1 (มกราคม 2542 – กุมภาพันธ์ 2542) : 62 .
- : นันทา วรเนติวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” ศิลปากร 19 , 2 (พฤษภาคม 2518) : 80
- : ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40 (ต่อ)-41) เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2511) , 14-35.
- : วินัย พงศ์ศรีเพียร , บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550), 45.
- : พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2059-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542) , 138-140.
- : อธิธิ โยเนโอและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ , 2542), 35, 79-8.

⁶⁵ นันทา วรเนติวงศ์, “การค้าในสมัยอยุธยา,” ศิลปากร : 80. ; ชุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย , 166. ; พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2059-2310 ” , 138-140. และ ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40 (ต่อ)-41, 34.

ภาพที่ 10 ภาพแสดงบริเวณท่าเรือที่ใช้ขนสินค้าเข้าไปในเมืองพระนครศรีอยุธยา (Market area on Vingboons map, Vingboons Atlas, c.1665.

ที่มา : Chris Baker , Dhiravat na Pombejra , Alfons Van Der Kraan and David K.Wyatt, Van Vliet's Siam (Chiang Mai : Silkworm Books, 2005), 7.

2. ชนิดและประเภทของสินค้า

ในตลาดของพระนครศรีอยุธยาปรากฏมีสินค้าหลากหลายชนิดพอจำแนกออกได้ 24 ประเภท ดังนี้

ตารางที่ 21 ตารางแสดงรายการสินค้าที่มีขายในตลาดพระนครศรีอยุธยา

ประเภทของสินค้า	ชนิดของสินค้า
อาหาร	ของสดต่างๆ ผลไม้จากสวน หมากพลู ทรายเมี่ยง ห่อ ^{๖๖} ข้าวแกง มะพร้าวห้าวปอกเปลือก

^{๖๖} น่าจะหมายถึง กรวย พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า กระทงมีฝาเป็นกรวยครอบข้างในใส่หมากหรือเมี่ยงสำหรับถวายพระอุปัชฌาย์และคู่สวดในการบวชนาค เรียกว่า กรวยอุปัชฌาย์และกรวยคู่สวด

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทของสินค้า	ชนิดของสินค้า
อาหาร	มะพร้าวอ่อน มะพร้าวเผา ขนมหะมด ขนมงกเครือขนิ ขนมสามเกลอ ขนมหินฝนทอง ขนมงูรูป ขนมหิมพ์ ถั่ว ขนมล่ำปะนี ขนมห้างต่างๆ ข้าวพอง ดังเม ขน เปีย ขนมโก๋ เครื่องจันอับ ขนมหินแห้ง ผลไม้จากจีน อาหารจีน สุกกร เป็ด ไก่ ปลาน้ำจืด น้ำมันงา น้ำมัน ถั่ว กล้วยสุก กล้วยต้ม เส้นหมี่แห้ง ข้าวสาลี ข้าวซ้อม น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด สาเหตุเม็ดเล็ก – ใหญ่ หอยแมลงภู่ หอยตะพง ปูทะเล แมงดาทะเล ปลา ทะเลสด – ย่าง ปลาหมึกกระดอง น้ำอ้อย น้ำผึ้ง มะพร้าวห้าว เปลือกขาว ข้าวเปลือก กะปิ น้ำปลา ปู เค็ม ปลากระทุง ปลากระพง ปลาทุ ปลากระเบนย่าง
เสื้อผ้าแพรพรรณ	ผ้าชมพู รัตคต (รัดประคด) ผ้าหนังไก่ แพร่นนัง ไก่ เอ็งปักเถา ⁶⁷ ผ้าชมพูเลว ผ้าพิมพ์เลว ไหมครุยพัน ไหมเบญจพรรณ ไหมลาว ไหมเขมร ไหมโคราช ผ้า ตาโง่ ผ้าใส่ปลา ไหมผ้าขาววา เสื้อเขียว เสื้อขาว เสื้อแดง เสื้อชมพู เสื้อญี่ปุ่น เสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอก เสื้อสวมศีรษะ

⁶⁷ ไม่ทราบว่าหมายถึงอะไร

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทของสินค้า	ชนิดของสินค้า
เสื้อผ้าแพรพรรณ	กางเกงสีต่างๆ ล่วม ⁶⁸ สักหลาด ล่วมแพร ล่วม ผ้าลาย ถูหมากสักลาดลายปักทองประดับ กระจก ถูหมากเลว ถูยาสูบปักทองประดับ กระจก ถูยาสูบเลว ซองพลูสีต่างๆ ผ้าแขกจาม แพรจีนสีต่างๆ ผ้าสมปักเชิงปุม ⁶⁹ ผ้าไหม ผ้าลาย กฤษราช ⁷⁰ ยามะหวาด ⁷¹ ผ้าสมปักเชิง ผ้าสมปัก ล่องจวน ผ้าสมปักรีว ผ้ากราบ ผ้าลายสุหรัศ ผ้า ขาว ผ้าฉลาง ผ้าข้อมคราม ด้ายข้อมคราม ผ้าขาว เทศเขียนลาย พิมพ์ลายเป็นลายผ้า น้ำจืด ผ้าไหม ผ้าด้ายทอเป็นผ้าพื้น ผ้าม่วงเกลี้ยง ผ้าม่วงดอก ผ้าตะราง ผ้าสายบัว สีสืบหน้าเก็บทอง ผ้าดาบัว ปกตาเลงดา ผ้าปุม ⁷²

⁶⁸ ล่วม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง เครื่องสำหรับใส่หมากพลู
บุหรี ส่วนมากทำด้วยผ้า มีใบปัก เป็นของใช้โบราณ แต่ที่ทำด้วยโลหะก็มี

⁶⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ผ้าสมปัก เป็นผ้าไหมทอเป็นสี
เป็นลายต่างๆ เป็นผ้าสำหรับขุนนางใช้เข้าเฝ้า ผ้าสมปักปุมเป็นผ้าไหมทอเป็นลายดอกเป็นตาๆ เป็นผ้ามาปักที่มี
เกียรติที่สุด ผ้าสมปักที่ธรรมดาที่สุด คือ สมปักรีว

⁷⁰ ผ้าลายมาจากแคว้นคุชราต (Gujarat) ผังมะละบาร์ของอินเดีย

⁷¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ผ้าจำพวกผ้าไหมที่ทอลายรีว
สลับลี

⁷² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ผ้าไหมชนิดหนึ่งมีดอกเป็น
ตาๆ

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดของสินค้า
เครื่องใช้ในครัวเรือน	หีบใส่ผ้าทำจากไม้โอโลก ไม้ตะแบก ไม้ขนุน อู่เปล ตะลุ่มมุก ⁷³ ตะลุ่มกระจก มุกเกมเบือ ตะลุ่มเขียนทอง พานกำมะลอ ⁷⁴ พานเลว พานหมาก ตะลุ่มโอ ชัน ผอบ ตลับ ชอง เครื่องเงิน เครื่องถมยาคำ ถาด พาน ชันทองเหลืองขนาดต่างๆ เครื่องทองเหลือง เครื่องเคลือบและปรอท เครื่องเหล็กต่างๆ เครื่องทองขาว ผอบยา เต้าปูนทองเหลือง เท้าพาน ไม้ควักปูน หุ่นตะลุ่ม หุ่นพานแว่นฟ้า ⁷⁵ โองนางเล็ง ⁷⁶ ถังไม้ใส่ปลอกเหล็กขนาดต่างๆ เปลปาน เปลค้าย เปลลวด ปูนแดง ยาสูบ กระโถนดินเผา หม้อพะเนียงหู ⁷⁷ ชุด เปลือกมะพร้าวสำหรับจุดบู่หรือ กระถางดินเผา

⁷³ ภาชนะมีเชิงคล้ายพาน แต่ปากกลุ่มสำหรับใส่ของ

⁷⁴ เขียนด้วยลายนํ้ามัน เรียกว่า ลายกำมะลอ

⁷⁵ พานแว่นฟ้า คือ พานสองชั้น มีสองชนิด ชนิดหนึ่งประดับมุกหรือกระจก ใบบนเป็นพานทรงสูงซ้อนกันอยู่บนพานตะลุ่ม อีกชนิดหนึ่งทำด้วยโลหะจำหลักลายกะไหล่ทอง ใบบนเป็นพานเล็กซ้อนอยู่บนพานใหญ่

⁷⁶ ตุ่มหรือโองขนาดใหญ่สำหรับใส่นํ้า

⁷⁷ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ชื่อหม้อนํ้าชนิดหนึ่ง

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดของสินค้า
สิ่งก่อสร้าง	ตะปูตะปลิง ⁷⁸ บิดหล่า ส่วาน เครื่องเหล็กต่างๆ ลวด เหล็กรูปพรรณ เครื่องเหล็กของจีน ไม้ไผ่ ฝारेือนหอ ฝारेือนฝาค้อทำจากไม้ไผ่กรู กระแซง ⁷⁹ กระเบื้องดินเผาตัวผู้ / ตัวเมีย กระเบื้องเกล็ดเต่า กระเบื้องขอ กระเบื้อง ลูกฟูก ไม้ไผ่ป่า ไม้ไผ่สีสุก ไม้รวก เสาไม้แก่น ขนาดต่างๆ ไม้เครื่องเรือนสำหรับทำพริ้งและ รอด ไม้สักสำหรับทำฝारेือน ฝากระดาน เครื่องสับฝारेื่อ สำหรับด ⁸⁰ เสาไม้เต็ง ไม้รังและ ไม้สำหรับทำรอด ⁸¹ พริ้ง ⁸² ไม้ไผ่ป่า ไม้รวก ไม้ ลาย กระจกานไม้จั่ว กระจกานไม้อุโลก ไม้แสม ทะเล ตะปูเหล็ก ตะปลิงเหล็ก หวายตะค้า เชือก กระแซงหวาย ไม้โก่งกาง จาก

⁷⁸ ตะปูตะปลิง หมายถึง หมุดแหลมโค้งทำด้วยเหล็กสำหรับตอกกระจกานยึดให้แน่นสนิท

⁷⁹ เครื่องบังฝนโดยนำใบเตยหรือใบจากมาเย็บเป็นแผง

⁸⁰ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า สำหรับด คือ ฝारेือนเครื่องสับแบบหนึ่งมีไม้โครงคร่าวเป็นหลักซึ่งวางห่างกัน 1 ฝ่ามือ ระหว่างไม้โครงคร่าวแต่ละช่อง ขัดไม้แผ่นเล็กๆ เรียกว่า ไม้เส้น หรือ ลูกเส้น วางตามขวาง ด้านหลังไม้เส้นกรูใบจากอ่อน แล้วขัดด้วยเข็มไม้ไผ่อีกชั้นหนึ่ง

⁸¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า รอด คือ ไม้ที่สอดรูเสาทั้งคู่สำหรับรับกระจกานพื้นเรือน

⁸² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า พริ้ง คือ ไม้กระจกานหน้าใหญ่ตั้งอยู่บนหัวรอด รักรอบเสาทั้ง 4 ด้าน

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดของสินค้า
สังฆภัณฑ์ พระพุทธรูปและ เครื่องรางของขลัง	ผ้าไตรจีวร เครื่องอัฐบริขาร เครื่องบวชนาค เครื่องทอดกฐิน ผ้า บาตร เขิงบาตร กราด ⁸³ ตาลิปัต (ตาลปัตร) ช้าง-ม้ากระดาศ ศาลพระ ภูมิ เจว็ด ⁸⁴ พริกเทศ ⁸⁵ ขุนพืด ⁸⁶ ทองคำเปลว เงินเปลว นาคเปลว พระพุทธรูปทอง – เงิน – นาค พระพุทธรูปหล่อด้วยทองเหลือง ทองสำริด บาตรดินเผา พานพุ่มสี่ฝัก บาตรเหล็ก ตู้กตารูปช้างม้า ต่างๆ
สัตว์และผลิตภัณฑ์จากสัตว์	นกอินชัน นกปากตะกั่ว นกแดงอิฐ นกกระทิน นกกระจาบ สุกร เปิด ไก่ ครั่ง เขากวาง หนังกวาง นอแรด งาช้าง ปีกนก เอ็นกวาง เนื้อกวางแผ่น

⁸³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ไม้กวาดที่ทำเป็นซี่ยาวๆห่างๆ
มีด้ามยาวสำหรับกวาดลานวัด

⁸⁴ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า เจว็ด คือ แผ่นไม้รูปใบเสมา
เขียนหรือแกะเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์

⁸⁵ ไม่ทราบความหมาย

⁸⁶ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า รูปจำลองอวัยวะเพศชาย ใช้
เป็นเครื่องรางของขลัง ที่เรียกกันทั่วไปว่า ปลัดขิก เมื่อใช้บูชาตามศาลเจ้า เรียกว่า ดอกไม้เจ้า

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดของสินค้า
เครื่องประดับ	กำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นชน ⁸⁷ ปิ่นเข็ม สายสะอึง ⁸⁸ สั้งवालทองคำ ⁸⁹ สั้งवालซี่รัก ⁹⁰ สั้งवालสายลวด ปิ่นปักผม แหวนหุ้มะเกล้า แหวนลูกแก้ว ลูกปัด เครื่องประดับต่างๆ ที่ทำจากทองเหลืองและตะกั่ว พลอยแดง ทองพราย รองเท้า กระจับปิ้ง
เครื่องใช้ประกอบอาชีพ	มีด พร้า ขวาน จอบ เสียม พร้าไค้ พร้าหวดหัวตัด มีดพร้าเหล็ก เหล็กรูปพรรณต่างๆ หัวขวานเหล็ก ขวานมู ⁹¹ เหล็กหางกุ้ง เหล็กหล่ม ⁹² เหล็กน้ำพี้ แห
เครื่องจักสาน	กระบุง กระร้า (ตะกร้า) กระโล่ กระจ ⁹³ เชือก เสื่อ เครื่องสาน เสื่อแขก เสื่อตะนาวศรี เสื่อฉันทไศสมุก ⁹⁴ พัดใบ โคนดแบบคันกลม

⁸⁷ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ปิ่นที่มีค้ำ มีจกกล(ดอกบัว) และปริก(ส่วนยอด) ทำด้วยทองคำประดับพลอย

⁸⁸ เข็มขัด

⁸⁹ สั้งवाल คือ สร้อยใช้เป็นเครื่องประดับคล้องเอว

⁹⁰ สันนิษฐานว่าเป็นสังวาลที่ทำมาจากรัก

⁹¹ น่าจะหมายถึง ขวานมู ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 อธิบายว่า หมายถึง ขวานชนิดหนึ่ง มีบ้องที่หัวบิดได้ สำหรับตัดและถาก บางที่เรียกว่า ขวานโยน

⁹² เมืองหล่มสัก

⁹³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ภาชนะสานชนิดหนึ่งรูปกลมๆ เหมือนกะลาตัด ขาขึ้น มีหูหิ้วใช้ตักน้ำ

⁹⁴ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ภาชนะสานก้น 4 มุม มีฝาสวมครอบ สำหรับใส่สิ่งของต่างๆ

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดสินค้า
	และกันแบนขนาดต่างๆ หวาย เสื้อลำแพน ⁹⁵ ปลาตะเพียนโบราณ จิงโจ้ ⁹⁶
เครื่องครัว	เครื่องกระเบื้อง ถ้วยชาม ครกเหล็ก สากเหล็ก หม้อข้าว หม้อแกง กระทะดินเผา เตาขนมครก เตาขนมเบื้อง เตาไฟ
เครื่องเขียน	ดินสอหินอ่อน ดินสอขาว ดินสอเหลือง ดินสอดำ สมุดข่อย กระดาษขาว กระดาษดำ กระดาษข่อย สมุดข่อยดำ – ขาว
เรือและอุปกรณ์เกี่ยวกับเรือ	เรือพ่วง ⁹⁷ เรือเถา ⁹⁸ กงเรือขนาดต่างๆ กงสำเภา ชัน น้ำมันยาง หมันเรือ เชือกเปลือกมะพร้าว สำหรับทำสายสมอเรือ
เครื่องหอม	แป้งหอม น้ำมันหอม กระเจาะ น้ำอบ ฐูป กระเจาะ ฐูปกระดาษ เครื่องหอมสำหรับทาผิว กายาน

⁹⁵ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า เครื่องจักสานชนิดหนึ่ง มักสานด้วยตอกไม้ไผ่เส้นใหญ่ๆเรียกว่า ตอกปิ่นที่สานด้วยไม้หรือเส้นใยเปลือกไม้ก็มี

⁹⁶ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ชื่อเครื่องแขวนให้เด็กดู

⁹⁷ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า เรือที่พ่วงไปกับเรือโยง

⁹⁸ น่าจะหมายถึงเรือโถงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ซึ่งหมายถึง เรือที่ปกติมีประทุน แต่เปิดประทุนออก

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดของสินค้า
เครื่องยา	เครื่องยาไทย เครื่องยาต่างประเทศ น้ำมันลูกกระเบา น้ำมันสำโรง กำมะถัน น้ำมันลูกไม้ กระวาน เร่ว
เครื่องดนตรี	ทับโทน ⁹⁹ เรไร ¹⁰⁰ ปี่แก้ว จ้องหน่อง ¹⁰¹ เพลี้ย ¹⁰² ขลุ่ย
เครื่องนอน	ฟูก เบาะ เมาะ หมอน มุ้งผ้า มุ้งป่าน
เครื่องใช้ให้แสงสว่าง	ตะเกียง ตะคันไฟ ใต้ จี๊ผึ่ง ¹⁰³ จี๊ผึ่งแดง จี๊ผึ่งขาว
อุปกรณ์ทอผ้า	โครงในที่ปั่นฝ้าย อุปกรณ์หีบฝ้าย หัวในโครงในหีบฝ้ายฝ้าย ตะกอ ไหม
เครื่องเรือน	โต๊ะ เติง ตู้ เก้าอี้ขนาดต่างๆ เก้าอี้หวาย
โรงศพและเครื่องประกอบศพ	โรงไม้สัก โรงไม้อุโลก เครื่องงานศพ ไม้จันทร์แดง
แร่ธาตุ	ดินบุก ศิลปาจนก ¹⁰⁴ เหล็ก

⁹⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ซ็อกลองประเภทหนึ่งสำหรับตีขัดจังหวะ ซึ่งหนึ่งด้านเดียวคล้ายกองยาว แต่เล็กและสั้นกว่า มี 2 ชนิด คือ โทนชาตรี และโทนมโหรี ชาวพื้นเมืองปักษ์ใต้ยังคงเรียกโทนว่าทับ

¹⁰⁰ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า เครื่องดนตรีชนิดหนึ่งทำด้วยไม้ขางอันเดียว มีเด้าสำหรับเป่า

¹⁰¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า เครื่องทำให้เกิดเสียงเป็นเพลงโดยใช้ปากคาบแล้วกระตุกเชือกหรือชักด้วยเชือกให้สั่นดังเป็นเสียงดนตรี

¹⁰² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ชื่อเครื่องดีดฟังเสียงชนิดหนึ่ง

¹⁰³ ใช้ทำเทียน

¹⁰⁴ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า ศิลปาจนก คือ หินเหล็กไฟที่ใช้ติดกับปลายเครื่องสับของปืนโบราณบางชนิดเพื่อสับเก็บปืนให้เกิดประกายไฟ

ตารางที่ 21 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	ชนิดของสินค้า
เครื่องคั้มมีนเมา	สุรา สุราเข้ม สุรากระแช่
เครื่องประกอบการแสดง	ดอกไม้เพลิง
วัสดุที่ใช้ในงาน ประณีตศิลป์	น้ำรัก
ดอกไม้	ดอกไม้สดต่างๆ
รวม 24 ประเภท	

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์,2550), 77-93.

ข้อมูลจากตารางแสดงชนิดและประเภทของสินค้าแสดงให้เห็นว่าตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวมสินค้าจำนวนมากมาย ซึ่งล้วนตอบสนองความต้องการในการบริโภคสินค้าของกลุ่มคนที่หลากหลาย สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต แต่เห็นได้ว่ามีชนิดของสินค้าที่หลากหลายเกินกว่าสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสี่ที่ใช้สำหรับการดำรงชีวิต เช่น สังฆภัณฑ์ เครื่องประดับ เครื่องเขียน เครื่องคั้มมีนเมา เป็นต้น ซึ่งให้เห็นว่าชาวเมืองพระนครศรีอยุธยามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เกินระดับความจำเป็นขั้นพื้นฐานไปสู่วิถีชีวิตของชาวเมือง

สินค้าประเภทอาหารมีจำนวนมากมายหลายอย่าง ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารทำให้สินค้าประเภทอาหารสามารถหาซื้อได้โดยสะดวกในตลาดขายของสดเช้า-เย็น ร้านรวงต่างๆที่ขายอาหารที่กระจายอยู่ตามย่านต่างๆทั่วพระนคร แสดงให้เห็นว่ามีชาวเมืองจำนวนหนึ่งนิยมซื้อหาวัตถุดิบเพื่อนำไปประกอบอาหาร คนกลุ่มนี้ไม่ได้ปลูกข้าว ปลูกผัก และเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหารจึงต้องซื้ออาหารสดไปประกอบอาหาร สะท้อนให้เห็นว่าคนกลุ่มนี้มีได้มีอาชีพทำเกษตรกรรม เป็นภาพสังคมเมืองที่มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายแตกต่างกัน สินค้าอาหารมิได้มีเพียงอาหารสดเท่านั้น ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยายังประกอบอาหารต่างๆ ขาย

เช่น “ข้าวแกง ขนมหองกินต่างๆ “ตลาดทำขึ้นขายหมาก พลุ ทรายเมี่ยงห่อ สำหรับบรรดาคน
วังตราร้านชำหุงข้าวแกงขายคนราชการ แลขายของสดเช้าเย็นในย่านป่าตะกั่วตลาดหนึ่ง๑”¹⁰⁵

“ถนนย่านป่าขนมห ขาวบ้านย่านนั้นทำขนมขาย แลนั่งร้านขายขนมชะมด กง
เกวียน สามเกลอ หินฝนทอง ขนมหูบ ขนมหิมพ์ถั่ว ขนมหำปะนี แลขนมแห้งต่างๆ ชื่อ
ตลาดป่าขนม ๑”¹⁰⁶

ในช่วงเดือนสามคือขึ้นสี่เป็นช่วงที่มีต่างและเกวียนจากเมืองนครราชสีมาและเขมร
บรรทุกสินค้าเข้ามาขาย ชาวบ้านก็จะทำของกินต่างๆ ออกมาขายเป็นตลาดในช่วงเวลานั้น“ ใน
ระดูลูกค้าต่างและเกวียนมานั้น ชาวบ้านนั้นทำของกินต่างๆ ออกมานั่งร้านขายเป็นตลาดคราว
หนึ่ง”¹⁰⁷

นอกจากสินค้าอาหารแล้วยังมีสินค้าที่เป็นเครื่องปรุงอาหาร เช่น เกลือ กะปิ น้ำปลา
ขายอีกด้วย สินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าที่พ่อค้าแม่ค้านำเข้ามาขายยังตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา
“ พวกมอญบรรทุกมะพร้าวห้าว แลไม้แสมทะเล แลเกลือขาวมาจอดขาย ”¹⁰⁸“ เรือปากได้
ปากกว้าง ๖ สอก ๗ สอก ชาวบ้านยี่สาร บ้านแหลม เมือง เพชรบุรี แลบ้านบางตะบูนแลบ้าน
บางทะเล บรรทุกกะปิ น้ำปลา ปลาเค็ม ปลาทุเร...”¹⁰⁹

สินค้าที่ขายในตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงมีทั้งที่ผลิตขึ้นเองในเมือง
พระนครศรีอยุธยาและพ่อค้าแม่ค้านำเข้ามาขาย ทำให้อาหารการกินในเมืองพระนครศรีอยุธยาอุดม
สมบูรณ์

สินค้าประเภทเสื้อผ้าแพรพรรณ จำนวนชนิดที่มากมายของเสื้อผ้าแพรพรรณสะท้อน
ให้เห็นว่า เสื้อผ้ามิได้ใช้เป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงรสนิยมในด้านความ
สวยงามและการประดับตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าหลากสีหลายชนิด สินค้าผ้าบางชนิดเป็นสินค้าที่
นำเข้ามาจากด้านมหาสมุทรอินเดีย ส่วนใหญ่เป็นผ้าที่ขุนนางใช้นุ่งห่ม ได้แก่ ผ้าสมปักเชิงปุม ผ้า
ไหมผ้าลายกฤษฎราช ย่ามะหวาด สมปักเชิง สมปักล่องจวน สมปักกริ้ว และผ้าลายสุริต “ ย่านท่า
ทราย มีร้านชำขายผ้าสมปักเชิงปุม ผ้าไหม ผ้าลายกฤษฎราช ย่ามะหวาดสมปักเชิง สมปักล่องจวน

¹⁰⁵ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์), 77.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, 89.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, 89.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, 90.

สมปักกริ้ว แลผ้ากราบใหญ่หน่อย เมื่อข้าราชการหาไม้ทันทจะหามาเปลี่ยนก็ต้องซื้อนุ่งเข้าเฝ้า แลมีของสดเข้าเฝ้า ชื้อตลาดทำขุนนาง ๑”¹¹⁰

การที่มีร้านขายผ้าจากต่างประเทศอยู่ในตลาดนั้นแสดงให้เห็นว่าเกิดการขยายตัวทางการค้าและบ่งบอกถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ซื้อ สินค้าผ้าเป็นสินค้าที่คนในราชสำนักและขุนนางนิยม ผ้าบางชนิดใช้สำหรับขุนนางเท่านั้น แม้จะระบุว่าขายที่ตลาดทำขุนนางและขายให้แก่ข้าราชการที่ถูกเรียกเข้าเฝ้ากระทันหันและหาผ้ามาเปลี่ยนไม้ทันทจึงจำเป็นต้องซื้อเพื่อนุ่งเข้าเฝ้า แต่ก็แสดงให้เห็นว่าเกิดการขยายตัวทางการค้า สินค้าผ้าที่แม้จะหรูหรามีราคาและบ่งบอกศักดินามากเพียงใดก็อาจหาได้ในตลาด¹¹¹ การมีขายในตลาดแสดงให้เห็นว่าอาจไม่เฉพาะข้าราชการที่นุ่งได้ คนที่มีเงินก็สามารถหาซื้อสินค้าผ้าที่หรูหรา มีราคาแพงได้ เช่นกัน

นอกจากเสื้อผ้าแพรพรรณแล้ว ยังมีสินค้าประเภทเครื่องประดับต่างๆ ใช้เป็นอาภรณ์ตกแต่งร่างกาย สินค้าเครื่องประดับก็มีมากมายหลากหลายรูปแบบ มีทั้งเครื่องประดับที่ทำจากทอง อัญมณี ทองเหลือง ตะกั่ว และลูกปัด ให้เลือกซื้อสวมใส่ตามฐานะและกำลังทรัพย์

สินค้าประเภทที่อยู่อาศัย สิ่งก่อสร้างและเครื่องใช้ในบ้าน สิ่งก่อสร้างและเครื่องใช้ในบ้านมีทั้งที่ผลิตในเขตเมืองพระนครศรีอยุธยาและนำเข้ามาจากต่างประเทศ สินค้าบางชนิดมีหลายแบบแตกต่างกันมีทั้งที่มีคุณภาพดีและคุณภาพต่ำกว่าให้เลือกซื้อหา

สินค้ายารักษาโรค ยารักษาโรคเป็นสินค้าสำคัญหนึ่งในปัจจัยสี่ เครื่องยาต่างๆ ในตลาดพระนครศรีอยุธยามีทั้งเครื่องยาไทยและเครื่องยาเทศ “ถนนย่านป่าหญ้า มีร้านขายเครื่องเทศเครื่องไทยครบสรรพคุณยาทุกสิ่งซื้อตลาดป่ายา ๑”¹¹²

สินค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ สินค้าประเภทสังฆภัณฑ์ พระพุทธรูป และเครื่องรางของขลัง* พระสงฆ์เป็นชนอีกกลุ่มหนึ่งในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง โยสต์ สเตาเด็นกล่าวไว้ว่า ในพระนครศรีอยุธยามีพระสงฆ์จำนวนกว่า 30,000 รูป¹¹³ “บรรดาสงฆ์เหล่านี้มีชีวิตอยู่ได้จากรายได้ธรมิสงฆ์ แต่ส่วนใหญ่ขึ้นบรรดาสงฆ์ครองชีพจาก

¹¹⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 82.

¹¹¹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 364-365.

¹¹² วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 78.

¹¹³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุของโยส สเตาเด็น พ่อค้าชาวฮอลันดาในสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง, 145.

สิ่งของซึ่งประชาชนคนสามัญบริจาคให้ สิ่งบริจาคนี้คืออาหารและสิ่งอื่นๆที่จำเป็นในการเลี้ยงชีวิต ทุกๆเช้าสงฆ์เหล่านี้จะถูกส่งออกไปขออาหารจากประชาชน¹¹⁴ อเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน ได้กล่าวถึงพระสงฆ์ไว้ว่า “นับจำนวนพระสงฆ์และสามเณรในพระนครศรีอยุธยาไม่น้อยกว่า 50,000 รูป ไม่มีตำแหน่งหรือรายได้ใดๆจากรัฐ แต่พระสงฆ์ได้รับสิ่งจำเป็นทั้งหมดในการครองชีพจากการบริจาคและการทำบุญกุศลของคนทั่วไปอย่างเหลือเฟือ¹¹⁵

เมื่อพิจารณาจากจำนวนพระสงฆ์แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์คือ ผู้บริโภคกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งในสังคม แต่ในทางตรงกันข้ามพระสงฆ์ไม่ได้ทำการเพื่อยังชีพหรือบริโภค แต่มีสินค้ามารองรับความต้องการในการบริโภค ความนิยมในการสร้างบุญสร้างกุศล ถวายทาน การถวายสิ่งของเพื่อบำรุงพระพุทธศาสนาของคนในสังคมพระนครศรีอยุธยา ทำให้มีสินค้าที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา สังฆภัณฑ์ อัฐบริขาร พระพุทธรูป รวมถึงเครื่องรางของขลังต่างๆ สินค้าเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อของคนในสังคมอยุธยาที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังมีความเชื่อในอำนาจลี้ลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคอยให้ความคุ้มครองปกป้องรักษา ความเชื่อเหล่านี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมพระนครศรีอยุธยา

นอกจากสินค้าที่กล่าวมาแล้วยังมีสินค้าอื่นๆที่ตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตของชาวเมือง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เครื่องครัว เครื่องจักสานต่างๆ เครื่องนอน เครื่องใช้ประกอบงานศพ วัสดุอุปกรณ์การสร้างสรรค์งานศิลปะ เครื่องเขียนต่างๆ และยังมีเครื่องดนตรีเพื่อความบันเทิงอีกด้วย

การมีตลาดเป็นแหล่งรวมของสินค้ามากมายหลากหลายชนิดหลายประเภทแสดงให้เห็นว่าชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นสังคมเมืองการค้า คนภายในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและคนที่เกี่ยวข้องกับการค้าในตลาดเมืองพระนครศรีอยุธยาส่วนหนึ่งไม่ได้ทำการผลิตเพียงเพื่อดำรงชีพ แต่ทำการผลิตเพื่อสนองความต้องการบริโภคสินค้าของคนทั้งในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเองและคนต่างถิ่นที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา

ภาพของชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ปรากฏใน “พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง” ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับด้านด้านการค้าของเมืองพระนครศรีอยุธยาและการค้าที่ขยายเติบโตขึ้นจนก่อให้เกิดระบบการผลิตเพื่อขาย

¹¹⁴ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุของโยส เซาเติน พ่อค้าชาวฮอลันดาในสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง, 146.

¹¹⁵ สุพรรณิ กาญจนัญญิตติ, “จดหมายเหตุอเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน เกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 11, 1 (กันยายน 2531) : 52.

การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายเป็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีผลให้สังคมในช่วงอยุธยาตอนปลายเปลี่ยนแปลง สินค้ามากชนิดผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการภายในส่วนใหญ่ขายแก่คนที่อยู่ในเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้งที่เป็นพ่อค้าต่างชาติและชาวเมืองส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ทำการผลิตแบบยังชีพอีกต่อไป¹¹⁶ มีการผลิตสินค้าหลายชนิดเพื่อเป็นสินค้าออก เช่น ข้าว เชือกเปลือกมะพร้าว อุปกรณ์เรือสำเภา และมีสินค้าอีกมากชนิดที่ผลิตเพื่อตอบสนองตลาดภายในที่ขยายตัว เช่น อาหาร เสื้อผ้าแพรพรรณ เครื่องใช้ในบ้าน เครื่องครัว ฯลฯ¹¹⁷ การผลิตเพื่อขายไม่ได้จำกัดเฉพาะอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาเท่านั้น แต่ชาวเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ ก็นำสินค้าบรรทุกใส่เกวียนหรือเรือมาขายยังตลาดพระนครศรีอยุธยา¹¹⁸

การผลิตและการค้าที่คึกคักในช่วงอยุธยาตอนปลายยังปรากฏอยู่ใน “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ที่บรรยายถึงความรุ่งเรืองของการค้าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า “พ่อค้าทั้งปวงมาตั้งร้านรวงค้าขายกัน ทั้งผ้าผ่อนแพรพรรณต่าง ๆ นานา ทั้งเครื่องสิ่งของอันดี ๆ ครบครัน...”¹¹⁹

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ในหลักฐานได้กล่าวไว้ว่า “ทั้งเศรษฐกิจหบดีและพ่อค้าพาณิชต่างประเทศซื้อขายดี ทั้งสำเภาแขกและฝรั่งอังกฤษจีนจามอะรัมมณีและสุรตพ่อค้ามาขาย จอดสำเภาเรียงรายอยู่ที่หน้าท่านั้นเป็นอันมากมายหนักหนา...”¹²⁰

ช่วงอยุธยาตอนปลายการผลิตเพื่อขายและการค้าภายในขยายตัว มีคนจำนวนมากที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้า พ่อค้าแม่ขายเป็นคนกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญต่อระบบการค้าภายในตลาดของเมืองพระนครศรีอยุธยา

¹¹⁶ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ 11, 3 (กันยายน 2525) : 11.

¹¹⁷ ดูรายละเอียดใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์).

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁹ คำให้การกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพงสาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), 375.

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, 420.

บทบาทของพ่อค้าแม่ค้า

พ่อค้าแม่ค้า คือ กลุ่มคนที่ประกอบกิจกรรมการค้าในตลาดมีทั้งที่ผลิตสินค้าขายเอง และรับสินค้ามาขาย พ่อค้าแม่ค้าเติบโตขึ้นมาจากความเจริญทางการค้าของพระนครศรีอยุธยา โดยผ่านระบบไพร่ ระบบอุปถัมภ์ และการควบคุมการค้าผ่านพระคลังสินค้า พ่อค้าแม่ค้ามีทั้งชาวพื้นเมือง ชาวต่างชาติและลูกครึ่งทั้งที่อาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยาและเดินทางเข้ามาค้าขาย

1. พ่อค้าแม่ค้าชาวพื้นเมือง

พ่อค้าแม่ค้าชาวพื้นเมือง คือ พ่อค้าแม่ค้าที่เป็นชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาและชาวพื้นเมืองอื่นๆในเขตหัวเมืองที่เข้ามาทำการค้าในตลาดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าคือ ไพร่ที่มีโอกาสทำการค้า ไพร่ที่เป็นแรงงานให้กับมูลนายและไพร่ที่สามารถจ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานได้ ไพร่เหล่านี้มีโอกาสร่วมกิจกรรมการค้าด้วยตนเองโดยมีทั้งทำการผลิตสินค้าและขายสินค้าตามย่านร้านตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา ไพร่ส่วยที่อยู่ในหัวเมืองได้อยู่ในแหล่งส่วยสินค้าที่เป็นที่ต้องการและได้เข้าร่วมกิจกรรมการค้าด้วยตนเอง เมื่อไพร่ส่วยจัดหาส่วยสินค้าได้ครบตามจำนวนแล้วคงจะมีโอกาสทำการค้าของตนเองได้ ไพร่ส่วยอาจขายสินค้าที่ตนหามาให้แก่พ่อค้าที่เข้าไปรับซื้อหรืออาจฝากผู้ที่เดินทางค้าขายนำไปขายให้ตนยังต่างถิ่นหรืออาจนำสินค้าลงมาจากแหล่งสินค้าเดินทางซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าเรื่อยมาจนถึงพระนครศรีอยุธยา¹²¹ ดังมีปรากฏในกฎหมายถึงการฝากสินค้าไปขายให้มีการทำหนังสือสำคัญไว้เป็นหลักฐาน

ทวยราษฎร์ทั้งหลายจะฝากสินค้าให้ท่านไปขายต่างเมืองก็ดี ฝากให้ซื้อขายแต่กลางเมืองก็ดี ให้มีผู้เฝ้าผู้แก่เพื่อนฝูงมาช่วยคิดราคาทรัพย์ให้รู้เห็น แลเอาหนังสือสำคัญบริคนไว้ว่าได้กำไรจะปันกันก็ดีมีบันทึกก็ดี ถ้ามีทำดั่งนั้นเกิดอุบัติเหตุฉ้อฉลความแก่กัน ผู้โจทก์ว่าฝากผู้จำเลยว่ามีได้รับแลหาความค่านับมิได้ผู้โจทก์หาหนังสือมิได้ ให้พระสุรัสวดีเลิจากกันโดยคำโจทก์เองเปนภพแก่กันแล¹²²

¹²¹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 355.

¹²² “พระไอยการเบ็ดเสร็จ,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527) , 228-229.

เมื่อขายสินค้าหมดแล้วน่าจะซื้อสินค้าจากพระนครศรีอยุธยาเพื่อนำกลับไปจำหน่ายยังหัวเมืองภายใน ดังที่ปรากฏในหลักฐานที่กล่าวถึงกลุ่มคนที่นำสินค้าของป่า สินค้าพื้นเมืองจากดินแดนตอนใน หัวเมืองฝ่ายเหนือ หัวเมืองชายทะเลเข้ามาขายยังพระนครศรีอยุธยา¹²³

นอกจากนี้ยังมีการค้าที่มีลักษณะค้ากันเป็นทอดๆ โดยไม่ต้องนำสินค้าลงมาค้าด้วยตนเอง แต่ขายสินค้ากันเป็นทอดๆ ตามชุมทางการค้าจนถึงตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา เช่น เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าของป่าจากเมืองที่อยู่ทางตอนบนแล้วส่งต่อสินค้าไปยังเมืองท่าตอนล่าง สุโขทัยเป็นทางผ่านของสินค้าจากเมืองทางตอนบนลงไปสู่เมืองท่าทางตอนล่าง สุโขทัยจึงเป็นจุดเชื่อมโยงทางการค้าของพ่อค้าจากเมืองต่างๆทางตอนบนและตอนล่าง พ่อค้าจากเมืองพิษณุโลกและตากทำหน้าที่รวบรวมสินค้าจากเขตตอนบนลงมาขายยังตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา

เรือใหญ่ท้ายแวงชาวเมืองพิษณุโลกฝ่ายเหนือบรรทุกน้ำอ้อย ยาสูบ จี๊ฝั้ง น้ำผึ้ง สินค้าต่างๆ ฝ่ายเหนือล่องเรือลงมาจอดขาย ตั้งแต่หน้าวัดกล้วยลงมาจนปากคลองเกาะแก้ว¹²⁴ เรือระแหงแขวงเมืองตาก แลเรือหางเหยี่ยวเมืองเพชรบูรณ์ขายมบรรทุกครั้ง กายาน เหล็กหางกุ้ง เหล็กกลมเลย เหล็กน้ำพี้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขาน้ำหนั่งงา หนึ่ง เรือใหญ่ท้ายแวงชาวเมืองสวรรคโลกย์ แลหัวเมืองฝ่ายเหนือบรรทุกสินค้าต่างๆ ฝ่ายเหนือมาจอดเรือขายริมแม่น้ำ แลในคลองใหญ่วัดมหาธาตุในเทศกาลน้ำ

น้ำ¹²⁵

นอกจากไพร่แล้วทาสก็เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีโอกาสเดินทางค้าขาย โดยมาจากการทำตามคำสั่งของนายเงินหรือการขายตัวเป็นทาสของนายเงินที่มีทาสจำนวนมาก นายเงินที่มีทาสจำนวนมากย่อมไม่ต้องการแรงงานทาสไว้รับใช้ใกล้ชิดตัวอีก นายเงินอาจใช้ให้ทาสไปค้าขาย ทาสเหล่านี้จึงมีโอกาสนประกอบการค้าของตนเองเพื่อหาเงินมาส่งนายเงิน บทบัญญัติในพระไอยการเปิดเสรีในประมวลกฎหมายตราสามดวงเป็นหลักฐานสำคัญที่ระบุถึงการที่ทาสมีโอกาสได้ทำการค้า

¹²³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน, 89.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, 99.

มาตราหนึ่ง เศษฐีกหบดีทวยราษฎรกรมใดๆ มีทาสมากหลายใช้ให้ไปค้าทางบก
ทางเรือทางเหนือทางใต้หนีไปสถานใดๆ ก็ดี...¹²⁶

มาตราหนึ่ง ขวนทาสท่านไปค้าต่างเมืองแลทำประการใด ๆ แก่มั่นๆ หนี ท่านให้ใช้
กึ่งหนึ่งก่อน...¹²⁷

มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดให้ทาสไปค้าขายก็ดีไปแห่งใดก็ดีแลทาสนั้นกระทำร้ายพันแทง
ตีท่านตายแล้วหนี...¹²⁸

2. พ่อค้าแม่ค้าเชื้อสายต่างชาติ

กลุ่มชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยาและกลุ่มลูกครึ่งได้เข้ามามีส่วน
ร่วมประกอบกิจกรรมการค้า กลุ่มชาวต่างชาติและลูกครึ่งมีโอกาสมิทั้งรับสินค้ามาจำหน่าย ผลิต
สินค้า และขายสินค้าหรือสิ่งของที่เชื้อชาติของตนมีความถนัดหรือมีความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติ
ในการผลิต เช่น

ย่านบ้านท่ากาเย็นนอกกำแพงกรุง เปนบ้านแขกเก่า พวกแขกนั้นพื้นเชื้อกเปลือก
มะพร้าวตีเปนสายสมอ ยาวเส้นหนึ่งข้างยาวสามสิบวาข้าง ลางที่ยาวถึงห้าสิบวาขาย
แก่นายกำปั่น สลุปสำเภา แลพื้นซุดจุกบุหรีด้วยเชือกเปลือกมะพร้าวขาย ขุนนาง
แลราษฎรที่ต้องการใช้แลทำบุญ ๑ ย่านบ้านท้ายคู พวกแขกจามสานเสื่อลันไต้พื้น
ใหญ่เนื้อขาย แล [สาน] สมุกขาย ๑¹²⁹ บ้านริมวัดลอดช่อง พวกแขกตานีทอผ้าไหม
ผ้าด้ายเปนผ้าพื้นผ้าม่วงเกลี้ยง ม่วงดอกขาย ๑¹³⁰

ถนนย่านขนมจีน มีร้านโรงจินทำขนมเปีย ขนมโก๋ เครื่องจิงอับ ขนมจีนแห้งขายเปน
ร้านชำ ชื่อตลาดขนมจีน ๑¹³¹ ถนนสามม้า ตั้งแต่เชิงสะพานในไก่อกระวันออกไปจนจดถึง
หัวมุมพระนคร ที่ชื่อตำบล หัวสาระพานั้น จินตั้งโรงทำเครื่องจิงอับ แลขนมแห้ง

¹²⁶ “พระไอยการทาส,”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา
3 ดวง เล่ม 2, 112.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, 107.

¹²⁸ “พระไอยการลักษณะโจร,”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับ
หลวงตา 3 ดวง เล่ม 2, 349.

¹²⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกนิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์), 93.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, 90.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน, 80.

จีนต่างหลายอย่าง แลช่างเงินทำโต๊ะ เตียง ตู้ เก้าอี้ใหญ่โตต่างต่างขาย ต่อไป
ช่างเงินทำถังไม้ใส่ปลอกไม้ แลปลอกเหล็กถังใหญ่น้อยหลายชนิดขายชาวพระนคร รับ
ซื้อไปใช้ต่างนางเลิ้ง แลทั้งเครื่องเหล็กต่างต่างขายแลรับจ้างตีเหล็กรูปพรรณตามใจ
ชาวเมืองมารับจ้าง...¹³²

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มพ่อค้าชาวต่างชาติที่นำสินค้าเข้ามาขายยังพระนครศรีอยุธยาเองด้วย
เช่น พ่อค้าชาวลาว ที่เดินทางนำสินค้าจากลาวมาค้าขายยังพระนครศรีอยุธยาโดยทางบก ใช้เวลา
เดินทางมายังพระนครศรีอยุธยา 5 เดือน แลใช้เวลาเดินทางกลับลาวอีก 3 เดือนในขากลับจะซื้อ
สินค้าจากพระนครศรีอยุธยาบรรทุกกลับไปขายยังลาวน้อยกว่าในเที่ยวที่นำสินค้าจากลาวมาขาย
และยังมีพ่อค้าลาวอีกกลุ่มที่ใช้ระยะเวลาเดินทางไป-กลับ 19 เดือน ระยะเวลานี้รวมเวลาในการรอ
รับสินค้าด้วย¹³³

พ่อค้าชาวเขมร เดินทางนำสินค้าของป่าและสินค้าพื้นเมืองเขมรเข้ามาขายโดยใช้
เกวียนเป็นพาหนะ เมื่อเดินทางมาถึงพระนครศรีอยุธยาจะไปจอดขายสินค้าที่บริเวณบ้านศาลา
เกวียน รวมกับเกวียนที่มาจากเมืองนครราชสีมา¹³⁴

พ่อค้าแขกชวา แยกมลายูบรรทุกสินค้ามาจอดขายที่บริเวณปากคลองคูงาม¹³⁵ พ่อค้า
แขกจาม พ่อค้าจีนนำสินค้าจากทางใต้เข้ามาขายที่บ้านน้ำวนบางกะจะ

ชาวต่างชาติชาติอื่นที่ปรากฏในหลักฐานว่านำสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาขายยังตลาด
ในเมืองพระนครศรีอยุธยา ในช่วงที่ลมมรสุมพัดเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาเมื่อเรือสินค้าของพ่อค้า
หลากหลายเชื้อชาติ

ครั้นถึงระดูลมสำเภาพัดเข้ามาในกรุงเปนมรสุมเทศกาลพวกลูกค้าพานิชสำเภาจีน
แลลูกค้าแขกสลู¹³⁶ ลูกค้าฝรั่งกำปั่น¹³⁷ ลูกค้าแขกกุศราซ¹³⁸ และพวกลูกค้าแขกสุรัด¹³⁹

¹³²วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์), 81.

¹³³โยชียุกี มาชูฮารา, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว)ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17”
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 106.

¹³⁴วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง
(ฉบับความสมบูรณ์), 89.

¹³⁵เรื่องเดียวกัน, 91-93.

แขกขวามลายู แยกเทศ¹⁴⁰ ฝรั่งเศส¹⁴¹ ฝรั่งเศส¹⁴¹ โปรตุเกส วิลันดา¹⁴² อีสปนียอน¹⁴³ อังกฤษและฝรั่งเศส¹⁴⁴ ฝรั่งเศสเมืองลังกา¹⁴⁵ แยกเกาะเป็นลูกค้าพานิชคุมสำเนา สลุป กำปั่น เล่นเข้ามาทอดสมออยู่ท้ายคู ขนสินค้าขึ้นมาไว้บนดึกห้างในกำแพงพระนครศรีอยุธยา ตามที่ของตนซื้อแลเช่าต่างหากเปิดร้านห้างดึกขายของตามเทศตามภาษา¹⁴⁶

กลุ่มพ่อค้าแม่ขายในตลาดพระนครศรีอยุธยามีทั้งที่เป็นผู้ผลิต ผู้จำหน่ายสินค้า พ่อค้าส่ง พ่อค้าปลีก และพ่อค้าเร่ที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมการค้าในตลาด ย่านการค้าและย่านการผลิตสินค้าในเมืองพระนครศรีอยุธยา กลุ่มพ่อค้าแม่ขายน่าจะมีเป็นจำนวนมากทั้งที่อยู่ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและที่มาจากหัวเมืองเข้ามาทำการค้าขาย ส่วนผู้ซื้อก็มีทั้งชาวเมือง ชาวพื้นเมือง และชาวต่างชาติทั้งที่อยู่ในพระนครศรีอยุธยาและที่เข้ามาทำการค้าขาย

การควบคุมการค้าขายในตลาด

ความเจริญรุ่งเรืองของการค้าและความคึกคักของตลาดที่มีทั้งผู้ซื้อและผู้ขายมารวมตัวกัน เพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและพบปะสังสรรค์กัน ส่งผลให้ราชสำนักเข้ามามี

¹³⁶ ว่า สลุป เป็นคำเรียกชื่อเรือชนิดหนึ่ง มาจากภาษาดัตช์ว่า sloep ซึ่งได้มาจากคำภาษาฝรั่งเศสเก่าว่า chalupe แปลว่า “small, sloop-rigged vessel”, หรือ เรือเล็กติดใบเสาดียว บางทีใช้เรียกเรือรบขนาดเล็กที่ติดปืนเฉพาะดาดฟ้าชั้นบน

¹³⁷ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายว่าคำนี้มาจากภาษาฮินดีและมลายูที่เรียกเรือเดินทะเลขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง รูปร่างหัวเรือเรียวแหลม

¹³⁸ พ่อค้าจากเมืองคุชราต (Gujarat) ในอินเดีย

¹³⁹ พ่อค้าจากเมืองสุรัต (Surat)

¹⁴⁰ คงหมายถึง มุสลิมจากฝั่งมะละบาร์ของอินเดีย

¹⁴¹ ฝรั่งเศสที่เกาะลูซอน (Luzon) ในฟิลิปปินส์ เรียกตามสำเนียงจีน

¹⁴² คนไทยเรียกชาวดัชต์ว่า ฮอลันดา หรือ วิลันดา วิลันดาจากการเรียกตามเสียงมลายูซึ่งเพี้ยนมาจากคำชาวว่า วอลันดา หรือ ลันดา (Wolanda, Wlanda)

¹⁴³ ประเทศสเปน

¹⁴⁴ ในแผนที่ไตรภูมิโบราณของไทยใช้คำว่า ฝรั่งเศส เรียกพวกฝรั่งชาวเกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฝรั่งเศสในที่นี้คงหมายถึง เกาะติมอร์ ในขณะที่โปรตุเกสปกครองอยู่

¹⁴⁵ น่าจะหมายถึงเมืองลังกา

¹⁴⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 92.

บทบาทในการจัดการดูแลการค้าขายในตลาดเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย การขยายตัวของพ่อค้าแม่ขายทำให้เห็นว่าได้เกิดการแพร่หลายของกิจกรรมการค้าขึ้นในพระนครศรีอยุธยา

ราชสำนักอยุธยาจึงได้กำหนดสถานที่ให้ค้าขายตามตลาด โดยมีการบัญญัติเป็นกฎหมายเพื่อบังคับใช้ กฎหมายที่ออกมาเกี่ยวข้องกับการค้าขายในตลาดสะท้อนให้เห็นความสำคัญของตลาดต่อระบบเศรษฐกิจและผลประโยชน์ที่ราชสำนักได้รับจากการประกอบกิจกรรมในตลาด

ในพระไอยการอาชญาหลวง ซึ่งตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1895 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้บัญญัติว่า

มาตราหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติให้ซื้อขายสิ่งของตามถนนตระหลาด แลผู้ซื้อขายทำเกินบัญญัติไว้ มิได้ซื้อขายตามถนนตระหลาดมักซื้อถูกขายแพงนอกพระราชบัญญัติ ท่านว่าเลมิดพระราชอาญาให้จำใส่ขื่อไว้สามวันและเอาไปประจานจนรอบตระหลาดแล้วให้ทวนด้วยไม้หวาย ๒๕ ที ถ้ากำนันตลาดมิได้กำชับว่ากล่าว ละให้ลูกตระหลาดซื้อถูกขายแพงกว่าถนนตลาด อันพระเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติไว้ให้เอากำนันตระหลาดจำใส่ขื่อไว้สามวัน แล้วทวนด้วยไม้หวาย ๑๕ ที...¹⁴⁷

กฎหมายมาตราดังกล่าวได้ระบุถึงสถานที่ค้าขายว่า ให้ค้าขายใน “ถนนตระหลาด” โดยมี “กำนันตระหลาด” เป็นผู้ดูแลการค้าขายในตลาด ตำแหน่งกำนันตลาดในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนระบุว่าขึ้นอยู่กับหลวงแก้วฤหะรัตนบดีศรีราชพิพัฒน์กร เจ้ากรมพระคลังสวน กำนันตลาดมีศักดินา 200 เท่ากับนายสมภักษรและนายขนอน กำนันตลาดมีหน้าที่ดูแลราคาสินค้าไม่ให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบประเภทซื้อถูกขายแพง ดูแลไม่ให้มีการขายสินค้าต้องห้ามแก่ชาวต่างชาติ

พระเจ้าอยู่หัวห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาแต่ต่างเมืองแลมันขึ้นซื้อขายแลส่งออกไปนอกด่านต่างแดน แลขุนมนนายอนาพยาบาลผู้ใดได้ของมันรู้เห็นเป็นใจด้วยมันมิได้เอามาว่ากล่าวพิศุทนต์ ท่านให้ลงโทษขุนมนนายอนาพยาบาล แลมันผู้ส่งสิ่งของต้องห้ามออกไปให้ซื้อขายนอกด่านต่างแดนนั้นมิโทษ ๖ สถาน ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฆ่าตีเสียให้เอาสิ่งของนั้นตั้งไหมจตุรฤณ แลผู้อื่นรู้เห็นเป็นใจแต่ว่ามีได้เอามาว่ากล่าวพิศุทนต์ให้ทราบ ครั้นพิจารณาเป็นสัจว่ารู้ให้ท่านให้ทวนแล้วให้ไหมถึงผู้ผิด

¹⁴⁷ “พระไอยการอาชญาหลวง,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉะบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2, 395.

อนึ่ง กำนันตลาด มิได้กำชับ ตรวจตรา ว่ากล่าวละเลยเสียจนลูกตลาดเอา
สิ่งของต้องห้ามซื้อขายไปต่างเมืองต่างแดนได้ ท่านให้เอากำนันตลาดลงโทษทวน
ด้วยไม้หวาย ๑๕ ที จำใส่ข้อไว้สามวันแล้วเอาไปประจานจนรอบตลาดแลให้ไหม
ลาหนึ่งโดยรวางมิได้กำชับตรวจตราว่ากล่าวลูกตลาดนั้น¹⁴⁸

มาตราหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวท่านมิให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาต่างเมืองต่างแดนถ้าผู้ใด
ทำบังอาจขึ้นซื้อขายทำเหนือพระราชกำหนด ท่านให้ลงโทษผู้นั้นด้วยไม้หวาย ๕๐ ที
แล้วประจานจนรอบตลาดกลับมาจำใส่ข้อไว้ ๓ วันแล้วให้ไหมจตุรคุณแล้วอาัยดไปแก่
นายมัน ถ้าผู้บังอาจนั้นหมี่หลายหมี่จำ ขึ้นซื้อขายถึงสามครั้งแลจับได้ให้พิจารณาเปนสัจให้
เอาประจานรอบ ๑ วันแล้วให้ฟันคอริบเรือนจส้น ถ้าทรงพระกรุณาบ่อให้มาตีใช้ให้ทวน
ด้วยลวดหน้ ๕๐ ทีเอาประจาน ๑ วันจำใส่ข้อไว้ ๓ วันแลให้เอาสิ่งของต้องห้ามนั้น
ตั้งไหมจตุรคุณ จึงให้อาัยดไปแก่นายมัน¹⁴⁹

อนึ่ง กำนันตลาดผู้ใดรู้เห็นว่าลูกตลาดบังอาจซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาต่าง
เมืองแลตนหมี่ห้ามจะให้ซื้อขายท่านให้เอากำนันตลาดมาลงโทษทวนด้วยลวดหน้
๒๕ ที แล้วให้เอาประจานจนรอบตลาดกลับมาจำใส่ข้อไว้สามวัน จึงให้เอา
สิ่งของต้องห้ามตั้งไหมทวิคุณ¹⁵⁰

ถ้ามีการลักลอบนำสินค้านำต้องห้ามมาขายในตลาดจะส่งผลให้ราชสำนักสูญเสียรายได้
จากขายสินค้านำต้องห้ามเหล่านั้นให้กับชาวต่างชาติ

นอกจากนั้นกำนันตลาด หรือกำนันตลาดยังทำหน้าที่เก็บหัวเบี้ยจากลูกตลาดหรือ
อากรตลาดจากพ่อค้าแม่ขายที่นำสินค้านำมาขายในตลาด ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรม
โกศกำนันตลาดเป็นเจ้าภาษีนายอากรที่ประมูลภาษีตลาดได้และคอยเก็บภาษีในตลาดตามอัตราที่
กำหนดไว้ ถ้าเก็บเกินกว่าพิกัดจะถูกลงโทษ

กำนันตลาดเก็บเอาหัวเบี้ยแลกอบเอาเบี้ยแก่ลูกตลาดส่นเหลือพิกัด อัตรา
ท่านว่าเลมิดพระราชอาชญา ให้ลงโทษทวนด้วยไม้หวาย ๑๕ ทีแล้วให้เอาไปปะจานจน

¹⁴⁸“ พระไอยการอาชญาหลวง,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉบับ
หลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2 ,395-396

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 434.

¹⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 435.

รอบตลาด แล้วเอามาจำใส่ชื่อไว้สามวันให้คั้นเบี๊ยซึ่งเกบเกนให้แก่ลูกตลาดจึงให้
พ้นโทษ¹⁵¹

การออกกฎหมายห้ามซื้อขายสินค้าต้องห้ามเป็นการแสดงให้เห็นว่าได้มีการนำสินค้า
ต้องห้ามมาขายโดยไม่ผ่านพระคลังสินค้าจึงต้องออกเป็นกฎหมายห้ามซื้อขายมาบังคับใช้ ถึงแม้จะ
มีกฎหมายห้าม แต่เห็นได้ว่าในตลาดพระนครศรีอยุธยา มีสินค้าที่เป็นสินค้าต้องห้ามที่ราชสำนัก
ผูกขาดการซื้อขาย เช่น ครั่ง หนังกวาง นอแรด งาช้าง ดีบุก การมีสินค้าเหล่านี้ขายในตลาด
ถึงแม้มีกฎหมายห้ามและมีผู้ควบคุมการค้าขายในตลาดสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของกลุ่มผู้นำ
สินค้ามาขาย กล่าวคือ สินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าของป่ามีแหล่งที่มาจากหัวเมืองในดินแดนตอนใน
กลุ่มผู้ที่มีอิทธิพลในหัวเมืองคือกลุ่มขุนนางและมูลนายท้องถิ่น¹⁵² คนเหล่านี้มีอำนาจควบคุมไพร่
และมีโอกาสร่วมทำการค้าจากการอยู่ในแหล่งสินค้า เป็นเจ้าของสินค้าของป่าที่นำมาขายในตลาด
พระนครศรีอยุธยาโดยให้ไพร่เป็นผู้นำลงมาขายแทนก็ได้ การลักลอบซื้อสินค้าผูกขาดผู้ที่เป็น
เจ้าของสินค้าอาจเป็นมูลนายท้องถิ่น¹⁵³ และอาจมีการใช้อิทธิพลเพื่อให้สามารถนำสินค้าต้องห้ามมา
ขายในตลาดได้

นอกจากก้านตลาดแล้วยังมี เจ้าตลาด และ นายตลาด ทำหน้าที่ดูแลตรวจสอบเงิน
ปลอมและดูแลความเรียบร้อยในตลาด ส่วนความปลอดภัยในตลาดก็เป็นเรื่องสำคัญ
นอกเหนือจากการส่งเจ้าหน้าที่ออกไปดูแลแล้ว รัฐยังออกกฎหมายลักษณะซื้อขายในพระไอยการ
เบ็ดเสร็จเป็นบทบัญญัติการซื้อขายที่เกี่ยวข้องกับการฉ้อโกง ทั้งผู้ซื้อฉ้อโกงผู้ขายและผู้ขายฉ้อโกงผู้
ซื้อ เช่น

มาตราหนึ่ง ท่านซื้อวิญญูณกะทรัพย์วิญญูณ ๔ ทรัพย์ของตนๆรับเอาเงินไว้สัญญา
ว่าจะให้ทรัพย์ส่งของแก่ท่านมิได้ให้แก่ท่านๆ ทรงถามมิรับว่ามีได้ขาย มิได้รับเอา
เงินของท่านไว้ เมื่อพิจารณาเป็นสัจดังนี้ ท่านว่าประบัดสิน ท่านให้เอาทรัพย์นั้นตั้งไหม
ทวิญญูณ

¹⁵¹ “พระไอยการอาชญาหลวง,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตาม
ฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2,434.

¹⁵² ดูรายละเอียดใน วราภรณ์ นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ.
2172-2310”, 375-385.

¹⁵³ เรื่องเดียวกัน, 379.

มาตราหนึ่ง ชื้อขายของแก่กันในตลาดก็ดีในเรือนสถานแห่งใดก็ดีแลมันผู้ซื้อ
หลีกหนีซ่อนบให้เหินตัวมันผู้นั้นทำเพโทบายแกล้งลวงเอาสินท่าน ถ้าไม่ได้ตัวมันให้
เถาะจำสินนั้นจงทวน แล้วเอาไปประจานแลตีด้วยพลวคหนึ่ง ๑๐ ที่¹⁵⁴

การที่มีการออกกฎหมายป้องกันการฉ้อโกงระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายสะท้อนให้เห็น
ความสำคัญของการค้า รัฐให้ความสำคัญกับการค้าขายในซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นสังคมการค้า
ที่มีมาตรการควบคุมดูแลการค้าขาย

มาตรการในการรักษาความปลอดภัยในตลาดยังปรากฏในพระไอยการลักษณะโจรโดย
บัญญัติถึงการรับซื้อของโจร ระบุถึงการซื้อขายของโจรในตลาดโดยไม่รู้ว่าเป็นของโจร ถ้าเจ้าของ
ทรัพย์พบทรัพย์สินที่ผู้ซื้อ ให้ผู้ซื้อส่งคืนทรัพย์สินนั้นไปยังผู้ขายหรือให้พิสูจน์ตัว ถ้าแพ้การ
พิสูจน์ให้ปรับไหมเท่ากับการเป็นโจร ถ้าชนะการพิสูจน์ให้คืนทรัพย์สินแก่เจ้าของและให้หาผู้ขาย
ให้พบเพื่อนำไปให้กระลาการพิจารณา

ชื่อของโจรในตลาดซึ่งท่านอาจให้ชื่อขายให้มีรู้ว่าเป็นของโจรชื่อไว้และนายตลาด
ก็มีรู้เพื่อนร้านนั่งใกล้ก็มีรู้ย่อมเจ้าทรัพย์จับได้ที่ผู้ซื้อให้ผู้ซื้อส่งผู้ขาย ถ้าส่งไม่ได้พิสูจน์ตัว
ถ้าแพ้พิสูจน์ให้ไหมเสมอโจร ถ้าจะฉ้อแก่พิสูจน์ให้เสียแต่สินอันซื้อนั้นให้เจ้าของเพราะ
หากำนันบมิได้ให้หาผู้ขายนั้นจงภบและเอาไปกะลาการให้พิจารณาเอาของนั้นให้คืน¹⁵⁵

ในกรณีที่มีโจรลักทรัพย์นำมาขายในตลาด โดยผู้ซื้อเห็นว่าเป็นของมีราคาถูก รับซื้อ
หรือรับจํานำไว้ ต่อมาโจรถูกจับหรือเจ้าของทรัพย์มาพบของของตน ผู้รับซื้อของโจรมีความผิด
ด้วย

โจรลักทรัพย์สิ่งของท่านไปขายแห่งใดๆก็ดีแลเอาไปขายในตลาดซึ่งท่านอาจให้
ชื่อขายก็ดี ผู้ซื้อเห็นว่าของถูกสมซื้อสมขายเอาสินโจรนั้นไว้ก็ดี รับจํานำแลกเปลี่ยนไว้ก็ดี
ช่วยซื้อช่วยขายช่วยจํานำแลกเปลี่ยนก็ดี รับจํานำแลกเปลี่ยนไว้ก็ดี ช่วยซื้อช่วยขายช่วยจํานำ
แลกเปลี่ยนก็ดี ยังมีพันขายจํานำแลกเปลี่ยนก็มิให้นายบ้าน นายอำเภอชาวตลาดรู้เห็นเป็น
ค่านับ ครั้นอยู่มาได้ตัวโจรๆนำไปเอาทรัพย์ที่ขายไว้ก็ดี เจ้าของจับสิ่งของนั้นได้ก็ดี

¹⁵⁴ “พระไอยการเบดเสร็จ,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉบับหลวง
ตรา3ดวง เล่ม2 , 241-242.

¹⁵⁵ “พระไอยการเบดเสร็จ,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉบับหลวง
ตรา3ดวง เล่ม2 , 241-242.

พิจารณาได้ตัวโจร ท่านว่าผู้ซื้อนั้นสมด้วยผู้ลัก แล้วให้อาพุทธพย ซึ่งซื้อไว้นั้นตั้งใหม่ผู้
สมโจรถึงโจรโดยพระราชกฤษฎีกา¹⁵⁶

อีกทั้งยังมีการบัญญัติกฎหมายลงโทษการสร้างความเสี่ยงในตลาดอันเกิดจากการ
กระทำของนักโทษ ในกฎหมายลักษณะโจร

นครบาลคุมนักโทษให้ไปขอกินกลางตลาดให้ขอแก่ชาวตลาดลูกค้าหาบคอน
ตามแต่เขาจะให้นั้น ถ้านักโทษหากซื้อชักหักร้านเอาของชาวตลาดลูกค้าหาบคอนก็ดี
นครบาลคุมนักโทษไปขอกินแก่ชาวบ้านชาวเมืองตามแต่เขาจะให้นั้น ถ้านักโทษ
ซื้อชักหักชิง เปด ไข่ สิ่งใดของชาวบ้านชาวเมือง ท่านว่าเลมิดให้ทวนนครบาล
ด้วยไม้หวายให้ทวนนักโทษด้วยลวดหนังโดยสะก้นมิสกรร¹⁵⁷

การควบคุมการค้าขายในตลาด มิได้มีเพียงในพระนครศรีอยุธยาแห่งเดียวเท่านั้น
ในเมืองท่าการค้าอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีการควบคุมการค้าขายสินค้าในตลาด
เช่นเดียวกัน เช่น ที่เมืองพังงา (ฮานอย) ในเวียดนาม การควบคุมของราชสำนักเห็นได้จาก
การจัดสรรให้บางย่านผูกขาดการขายผลผลิตเฉพาะอย่าง สินค้าที่มีผู้ชำนาญพิเศษขายหรือผลิต
ก็จะใช้เป็นชื่อของย่านนั้นๆ¹⁵⁸ “สินค้าต่างๆ ทุกชนิดที่ขายในเมืองนี้ [พังงา] จะจัดให้อยู่ที่
ถนนใดถนนหนึ่งโดยเฉพาะ และถนนเหล่านี้ก็จะจัดแบ่งให้หนึ่งหรือสองหมู่บ้านหรือมากกว่า
นั้น คนที่อยู่หมู่บ้านเหล่านี้เท่านั้น จึงจะมีสิทธิเปิดร้านในถนนที่กำหนด”¹⁵⁹

¹⁵⁶ “พระไอยการลักษณะโจร,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉบับ
หลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2, 356-357.

¹⁵⁷ “พระไอยการลักษณะโจร,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉบับ
หลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2 , 365-366.

¹⁵⁸ Samuel Baron, “A Description of the Kingdom of Tonqueen,” in A Collection of Voyage and
Travel, Vol. VI, (London : A. and W. Churchill, 1732) 3. อ้างถึงใน แอนโทนี ริด, “เมืองและการค้าของเมือง,” ใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า, เล่ม 2, การขยายตัวของวิกฤตการณ์ (กรุงเทพฯ : กองทุนสนับสนุนการวิจัย
, 2548), 96.

¹⁵⁹ แอนโทนี ริด, “เมืองและการค้าของเมือง,” ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า, เล่ม 2, การ
ขยายตัวของวิกฤตการณ์, 96.

ในมะละกา โทเม ปิเรส รายงานว่าที่มะละกาผู้หญิงเป็นคณขาย “อยู่ทุกถนน” จำค่าธรรมเนียมสำหรับสิทธิพิเศษในการค้าให้แก่โอรังกายาที่รับผิดชอบในพื้นที่¹⁶⁰

การควบคุมการค้าขายในตลาดก็เพื่อให้การค้าดำเนินไปได้อย่างสะดวก เรียบร้อย ราชสำนักเองก็ได้ประโยชน์โดยการเก็บผลประโยชน์จากพ่อค้าแม่ขายในรูปของอากรหรือค่าธรรมเนียมต่างๆ

จะเห็นได้ว่าตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่มากมายรายรอบพระนคร ทั้งตลาด ป่า ย่านในกำแพงพระนคร ตลาดนอกกำแพงพระนครทั้งตลาดบก ตลาดน้ำ ย่านการผลิตและย่านการค้าที่สองฟากแม่น้ำรอบพระนคร ตลาดและย่านการค้าเหล่านี้เป็นแหล่งรวมของสินค้านานาชนิดจากหลากหลายแหล่งที่มา มารวมกันที่ตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาให้ชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติได้เลือกซื้อหา โดยมีพ่อค้าแม่ค้าทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติและเชื้อสายเป็นผู้ทำการค้าขายภายใต้การควบคุมการค้าขายโดยราชสำนักเพื่อให้การค้าและการประกอบกิจกรรมต่างๆในตลาดเป็นไปด้วยความสะดวกและเรียบร้อย

ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยามีได้เป็นเพียงแค่พื้นที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในสังคมอยุธยา แต่ยังเป็นพื้นที่ที่ทำให้ผู้คนได้พบปะสังสรรค์ ทั้งผู้ดี ไพร่ ทาส ชาวต่างชาติ ต่างก็ไปตลาดเพื่อซื้อหาสิ่งของที่ตนต้องการ ตลาดจึงเป็นที่รวมของคนหลากหลายชั้นหลายเชื้อชาติ เป็นพื้นที่สำคัญในการให้ภาพของวิถีชีวิตผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่มีชีวิตมีการปะทะสังสรรค์ของผู้คนทั้งในชุมชนเดียวกันและชาวต่างชาติ การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ชิมชับและยอมรับวัฒนธรรมที่แตกต่าง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่เป็นแหล่งเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในชุมชนระหว่างคนในชุมชนเดียวกันผ่านการพูดคุย การชูปรับสินค้า การต่อรองราคา เป็นวัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรมการค้าขาย การที่ตลาดเป็นแหล่งพบปะสังสรรค์ของผู้คนที่หลากหลายได้ส่งผลให้ตลาดเป็นพื้นที่ที่สัมพันธ์กับอำนาจ เป็นพื้นที่กลางที่อำนาจของราชสำนักส่งผ่านค่านิยมไปยังประชาชน ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของรสนิยมในการบริโภคสินค้า การประกาศกฎหมาย ข้อห้าม หรือข่าวสารต่างๆของราชสำนักผ่านการตีพิมพ์ร้องป่าวให้คนหมู่มาได้รับรู้ ตลาดจึงเป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนสังคมอยุธยา

¹⁶⁰ Tome Pires, The Suma of Tome Pires, trans Amando Cortesao, (London:Hakbuvt,1944),224.

อ้างอิงใน แอนโทนี ริด, “เมืองและการค้าของเมือง,”ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า เล่ม 2, 96.

บทที่ 4

ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองราชธานีที่เป็นศูนย์กลางอำนาจการเมืองการปกครอง ระบบบริหารราชการแผ่นดินจึงคนที่มีความสามารถเข้ามาทำงานให้กับราชสำนัก ข้าราชการ ขุนนาง และข้าราชการที่อยู่ในหน่วยงาน กรมกองต่างๆ เป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบผลิตเพื่อบริโภค พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางของศาสนาและพิธีกรรม วัดและพระสงฆ์จำนวนมากที่อยู่ในพระนครศรีอยุธยา พระสงฆ์และสามเณรก็เป็นคนอีกกลุ่มที่ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อยังชีพ การเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจทำให้พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้า เป็นสังคมเมืองการค้าที่มีการผลิตสินค้าเพื่อขาย ตลาดเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนจำนวนมากและเป็นพื้นที่แห่งชีวิตที่มีการปะทะสังสรรค์ของผู้คนที่หลากหลายที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันผ่านการพูดคุยและการต่อรองราคา ตลาดจึงเป็นพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ผู้คนที่หลากหลายในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยอาศัยตลาด ตลาดเป็นพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิตเป็นความต้องการในการบริโภคสินค้า สินค้าที่มีขายในตลาดสะท้อนให้เห็นความต้องการของผู้คนที่หลากหลายมากกว่าการดำรงชีวิตด้วยปัจจัย 4 สินค้าหรูหราฟุ่มเฟือย สินค้าที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและพิธีกรรม ล้วนสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

ตลาดสถานที่หนึ่งที่ผู้คนมากมายหลายเชื้อชาติชนชั้นมารวมตัวกันเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆเป็นประจำ การพิจารณาวิถีชีวิตของชุมชนพระนครศรีอยุธยาโดยผ่านตลาดจะทำให้เข้าใจความเป็นเมืองของพระนครศรีอยุธยาได้อีกทางหนึ่งในบทนี้จะศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยมองผ่านตลาดและการดำเนินกิจกรรมในตลาดซึ่งทำให้เห็นภาพสะท้อนวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพที่แสดงให้เห็นถึงความชำนาญเฉพาะทางเป็นรากฐานของสังคมเมือง เป็นสังคมที่มีการพัฒนาทางสังคมสูง ผู้คนส่วนหนึ่งในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ (self-sufficient) ผู้คนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากกว่าการทำเกษตรกรรมแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีการผลิตสินค้าที่ต้องใช้ความชำนาญ สินค้าเพียงหนึ่งอย่างอาจต้องใช้ทักษะหลายด้านมาประกอบเพื่อให้ได้สินค้าแสดงให้เห็นถึงความเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย

ทางความชำนาญเฉพาะที่ต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝน ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีเวลาทำการเกษตร คนหลายกลุ่มในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ไม่ได้มีชีวิตแบบพอเพียงเลี้ยงตัวเอง เช่น คนในราชสำนัก ขุนนาง ชาวต่างชาติ ไพร่ที่ถูกเกณฑ์แรงงาน คนที่ทำอาชีพรับจ้าง (เช่น ทำเรือจ้าง) กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมการค้าในตลาด กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อบริโภค แต่มีกลุ่มผู้ผลิตและหาสินค้ามารองรับความต้องการการบริโภค เช่น อาหารสด อาหารสำเร็จรูป เสื้อผ้าแพรพรรณ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ บ้านสำเร็จรูป เป็นต้น วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองการค้า

เมืองพระนครศรีอยุธยามีความสำคัญในฐานะเมืองการค้านานาชาติ เป็นศูนย์กลางการค้าและวัฒนธรรม สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นชีวิตของเมืองที่มีผู้คนอยู่หนาแน่น เป็นเมืองที่ผู้คนคึกคักและมีความเจริญรุ่งเรืองของการค้า

โยสต์ สเคาเติน (Joost Schouten) ผู้จัดการบริษัทการค้าฮอลันดาประจำพระนครศรีอยุธยาได้เข้ามาประจำอยู่ในพระนครศรีอยุธยาในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เขาอยู่ในพระนครศรีอยุธยาถึง 8 ปีได้บรรยายสภาพเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า...พระนครศรีอยุธยาเป็นนครที่โอ้อ่า เต็มไปด้วยโบสถ์ วิหารซึ่งมีจำนวนมากกว่า 300 วัด ก่อสร้างขึ้นอย่างวิจิตรพิสดารที่สุด โบสถ์วิหารเหล่านี้มีปรางค์เจดีย์และรูปปั้นรูปหล่ออย่างมากมาย ใช้ทองฉาบภายนอกสีเหลืองอร่ามทั่วไปหมด เป็นพระมหานครที่สร้างอยู่ข้างฝั่งแม่น้ำโดยมีฝั่งเมืองวางไว้อย่างเป็นระเบียบ จึงเป็นนครที่สวยงามมากตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม มีประชากรหนาแน่นและเต็มไปด้วยสินค้า สิ่งของที่จำเป็นแก่ชีวิตนำเข้ามาขายจากนานาประเทศ..¹

ฟาน ฟลิต เจ้าหน้าที่ของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา เป็นหัวหน้าสถานีการค้าของบริษัทฮอลันดาประจำพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2179-2184 (ค.ศ. 1636-1641) ได้บรรยายสภาพเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า

...รอบเมืองและบนฝั่งอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำมีหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก มีที่พำนักอาศัยบ้านเรือนของชาวนา วิศวอาราม และพระเจดีย์ ประชาชนที่มีหนาแน่นพอกับในตัวเมือง เมืองที่มีกำแพงล้อมนี้ มีถนนกว้างที่ตัดยาวเป็นเส้นตรงไม่กี่สายแต่มี ลำคลองที่สัญจรได้ดี ลักษณะสำคัญของเมืองนี้คือการที่ถนน ตรอก ซอก ซอย ลำคลอง และคูอยู่รวมเป็นกลุ่มเดียวกันระหว่างเวลาที่น้ำท่วมสูง เรือสัญจรไป ตามถนนส่วนใหญ่ และเข้าไปได้

¹ ประชุมพงสาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยส พ่อค้าฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2513) , 121.

ถึงบ้านเรือนที่เดียว บ้านนั้นสร้างอย่างไม่มี มาตรฐาน แต่เมืองนี้มีวัดสวยๆ ประมาณ 400 วัด ซึ่งทุกวัดสร้างอย่างชาญฉลาดและหรูหราโอ่อ่า มีพระปรางค์และพระเจดีย์ จำนวนมาก รวมทั้งรูปเคารพ ซึ่งสร้างด้วยวัตถุทุกชนิดจำนวนนับไม่ถ้วน...²

นิโกลาส์ แชรว์แวลส บาทหลวงชาวฝรั่งเศสเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้บรรยายสภาพของพระนครศรีอยุธยาสรุปได้ใจความว่า อยู่บนเกาะที่งดงามมีแม่น้ำอยู่ทางเหนือ ตะวันออก และตะวันตกไหลผ่านเข้าไปในเมืองเป็นทางน้ำสามสาย ตลอดหัวเมืองท้ายเมืองกลายเป็นเมืองเวนิสขึ้นอีกแห่ง พระราชวังสร้างขึ้นทางทิศเหนือของตัวเมืองเขตที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินงดงามกว่าเขตอื่นๆ เขตอื่นๆ ในเมืองแบ่งให้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวต่างประเทศ มีคนชาติจีน แขกมัวร์และชาวยุโรปเล็กน้อย มีตึกก่ออิฐถือปูน มีถนนผ่านเข้าไปในเขตทั้งสาย มีผู้คนอยู่หนาแน่นและเป็นสะพานดำเนินการค้าใหญ่ๆ เรือทั้งหลายก็เข้ามาจอดเทียบท่าที่ตรงนี้ เพราะแม่น้ำตอนที่เว้าเข้าเป็นอ่างใหญ่เหมาะสำหรับเทียบเรือ และกำลังทำท่าเทียบเรือใหม่ๆ เพิ่มขึ้นทุกวัน เขตที่สามเป็นที่อยู่ของคนพื้นเมือง เป็นเขตที่ใหญ่ที่สุด มีช่างฝีมือเป็นอันมาก ตามถนนสายใหญ่มีร้านค้าเต็มไปทั้งสองข้างทาง และมีสถานที่เปิดเป็นตลาดด้วยหลายแห่ง ตลาดเหล่านี้ติดทุกวันทั้งเย็นและเช้า อุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลา ไข่ ผลไม้ ผักและสิ่งอื่นๆ อีกเป็นอันมาก แต่ไม่เห็นมีเนื้อขายกันเลย ผู้ที่มาชุมนุมกันเป็นอันมาก ณ ที่นั้นหนาแน่น จนบางครั้งเดินแทรกผ่านไปแทบไม่ได้³

เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ระหว่างวันที่ 27 กันยายน ค.ศ.1687 (พ.ศ.2240) ถึง วันที่ 3 มกราคม ค.ศ.1688 (พ.ศ.2241) ได้บรรยายถึงสภาพเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า

“ตัวนครนั้นกว้างขวางมาก ด้วยมีกำแพงล้อมรอบตัวเกาะ แต่เนื้อที่ภายในกำแพงพระมหานครนั้นมีผู้คนอยู่ประมาณ 1 ใน 6 ส่วนเท่านั้น อันหมายถึงพื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ นอกนั้นรกเป็นป่าช้าแต่มีวัดเท่านั้น เป็นความจริงที่ว่าทางเขตด้านขวาพระนคร ซึ่งมีชาวต่างประเทศตั้งภูมิลำเนาอยู่นั้นทำให้เพิ่มจำนวนพลเมืองขึ้นอีกเป็นอันมาก ถนน (ในหมู่บ้านชาวต่างประเทศ) กว้างและเป็นเส้นตรง ในบางแห่งก็ปลูกต้นไม้และปลูกถนนด้วย

² กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2546), 17-18.

³ นิโกลาส์ แชรว์แวลส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม , แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2506), 39-40.

แผ่นอิฐตะแคง บ้านเรือนของชาวพื้นเมืองนั้นโดยมาก เป็นเรือนต่ำและปรุงด้วยไม้ ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่ค่อยสบาย เนื่องจากอากาศร้อนอบอ้าว ถนนส่วนใหญ่ก็มีลำคลองควบขนาน เป็นเส้นตรงไปด้วย จึงทำให้เปรียบเมืองสยามได้กับเมืองเวนิซ ตามลำคลองนั้นมีสะพานเรือเล็กๆไม่สูงนักตักน้ำขึ้นเป็นอันมาก ทางแห่งก็มีสะพานก่ออิฐถือปูน สูงมากและฝีมือหยาบเต็มที่⁴”

เอนเฮลเบิร์ต แกมปีเฟอร์ หมอประจำคณะทูตของฮอลันดาเดินทางจากเมืองปัตตาเวียไปยังญี่ปุ่นได้เข้ามายังพระนครศรีอยุธยาเพื่อถวายพระราชสาส์นของราชทูตในรัชสมัยของสมเด็จพระเพทราชา โดยแกมปีเฟอร์ได้บันทึกเรื่องราวต่างๆที่พบเห็นและได้บรรยายสภาพเมืองพระนครศรีอยุธยาว่าพื้นของเมืองดูแบนราบและลุ่ม มีคลองขุดจากแม่น้ำตัดกันหลายสาย มีคลองใหญ่ขุดจากแม่น้ำผ่านเข้าไปในเมือง และยังมีคลองเล็กๆน้อยๆอีกมากมาย เรืออาจแล่นจากแม่น้ำเข้าไปในเมืองและจอดเทียบท่าพระราชวังและท่าหน้าสำคัญๆได้ ถนนก็แล่นตรงขนานไปกับลำคลอง ถนนส่วนใหญ่ดูแคบ เลว และสกปรกทุกสาย ประชากรในกรุงไม่หนาแน่น บางส่วนผู้คนเบาบางมาก ถนนสายที่แล่นไปทางตะวันตกตามคู้่งกำแพงเมืองมีบ้านเรือนอย่างดีที่สุด บางแห่งเคยเป็นบ้านของคนอังกฤษ ฮอลันดา และฝรั่งเศส ถนนสายกลางซึ่งแล่นเหนือขึ้นไปยังพระราชวังมีบ้านคนจีน ฮินดูสถาน และมัวร์อยู่กว่าร้อยละ สี่สร้างด้วยหินรูปทรงเหมือนกัน ขนาดเล็กมาก

ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม” ของ ฟรังซัวส์ อังรี ฌูแปง เขียนจากต้นฉบับที่ได้รับจากพระสังฆราชแห่งคาบราตา ประมุขมิสซังสยามและมิชชันนารีอื่นๆที่เคยอยู่ในราชอาณาจักรสยาม ได้บรรยายสภาพบ้านเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า

แม้ว่าในนครหลวงมีชาติต่างๆ อยู่ถึงสี่สิบชาติซึ่งแต่ละชาติก็มีย่านที่อยู่แยกไม่ปะปนกัน แต่ไม่ปรากฏว่าประเทศสยามมีพลเมืองมากมายอะไร เพราะในการสำรวจสำมะโนประชากรครั้งสุดท้ายที่พระราชอาณาจักรนั้นมีคนเพียงหนึ่งล้านคนเท่านั้น...แม้ว่าเมืองดังกล่าวมีเนื้อที่กว้างใหญ่มิใช่น้อย แต่มีคนอาศัยอยู่ไม่มาก ส่วนที่ของเมืองซึ่งอยู่ทางทิศใต้ นั้น มีแต่วัดที่ไว้พระพุทธรูปซึ่งจะมีคนมาชุมนุมกันมากแต่เฉพาะในวันฉลองใหญ่เท่านั้น แม่น้ำใหญ่สามสายซึ่งมีต้นกำเนิดอยู่ทางภาคเหนือ นั้นไหลรอบกรุงศรีอยุธยาและไหลผ่านโดยคลองใหญ่สามคลอง ซึ่งตัดกรุงศรีอยุธยาให้เป็นย่านต่างๆ จนเราจะไปกรุงศรีอยุธยา

⁴ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2510), 26.

⁵ เอนเฮลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์, แปลโดย อัมพร สายสุวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545), 58.

ได้ก็แต่ทางเรือเท่านั้น ชาวสยามมีธรรมเนียมตั้งบ้านเรือนอยู่เฉพาะริมน้ำ...บริเวณรอบนอกเมืองสวายงามด้วยบ้านช่องและเรือสวน...⁶

FIG. 12. A view of the river Meinam, with the houses built on poles of Bamboos.

ภาพที่ 11 ภาพบ้านเรือนริมน้ำในพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : Engelbert Kaempfer , *A Description of the Kingdom of Siam 1690* (Bangkok : White Orchid,1987), 53.

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คณะราชทูตลังกาที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาเพื่อขอพระสงฆ์ไปยังลังกา ได้บรรยายถึงบ้านเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า

ตั้งแต่ท่าตลอดมาทั้ง ๒ ข้างถนน จึงผ้า ๕ สีปักทอง มีร้านขายเครื่องเงิน เครื่องทอง

⁶ ฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง, *ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม* , แปลโดย ปอล ชาเวียร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2553), 9.

เครื่องทองเหลือง ทองแดง ทองสัมฤทธิ์ และสังกะสี ขายไม้จันทน์แดง จันทน์ขาว ขายฟูก เบาะแลมานปัก ขายเครื่องยาต่างๆ มีทั้งร้านขายข้าวสาร ขายมะพร้าว ขายกล้วย ส้ม ขนมหวาน ดอกไม้แลเครื่องกินเครื่องดื่มต่างๆ ร้านเหล่านี้ล้วนตกแต่งประดับประดาด้วยลายทองแลดูงดงามอร่ามตลอดไป เมื่อถึงเขตพระราชวัง แลเห็นปราสาทราชมนเทียรล้วนปิดทองอร่าม...⁷

ที่กล่าวมานี้เป็นภาพรวมของเมืองพระนครศรีอยุธยาจากสายตาผู้มาเยือนชาวต่างชาติ และเมื่อพิจารณาจากตลาดจะพบภาพซึ่งสะท้อนออกมาในทิศทางเดียวกัน คือ พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีสังคมแบบพหุสังคมซึ่งมีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา มารวมกันอยู่อันเนื่องมาจากความเป็นเมืองท่าการค้าที่มีผู้คนมากมายเข้ามาติดต่อค้าขาย มีตลาด ย่านการค้าที่คึกคักเต็มไปด้วยผู้คน มีวัดวาอารามต่างๆมากมาย

การเป็นเมืองท่าการค้า เป็นแหล่งสินค้าและรวบรวมสินค้าจากดินแดนภาคพื้นทวีป อยู่ในทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมประกอบกับการสนับสนุนและส่งเสริมการค้าของราชสำนัก ได้ทำให้ชาวต่างชาติเดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา โดยมีทั้งเข้ามาเผยแพร่ศาสนา ติดต่อค้าขาย และพักเดินทาง และเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพระนครศรีอยุธยา การติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติได้ส่งผลให้ผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา มีโอกาสได้พบปะสังสรรค์กับชาวต่างชาติ เกิดการยอมรับและมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การเข้ามาตั้งรกรากอยู่อาศัยของชาวต่างชาติในพระนครศรีอยุธยานั้นสามารถกระทำได้ถึงแม้ราชสำนักจะควบคุม แต่ก็เป็นการให้คนภายในชาติควบคุมกันเอง การดำเนินชีวิตของชาวต่างชาติจึงสามารถดำเนินไปได้ตามจารีตประเพณีของชาตินั้น ๆ ทั้งเรื่องการนับถือและประกอบพิธีทางศาสนา การแต่งงานระหว่างชาวต่างชาติกับชาวพื้นเมืองและประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่หลากหลาย รวมถึงการค้าขายสินค้าในตลาดของชาวต่างชาติ (ดูรายละเอียดในบทที่ 3)

จะเห็นได้ว่าชีวิตผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาส่วนหนึ่งผูกพันอยู่กับการค้า เมื่อการค้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในสังคม ตลาดจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถานที่ให้ภาพสะท้อนวิถีชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะช่วยให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างตลาดกับการดำเนินชีวิตในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยพิจารณาจากการทำการค้า และสินค้าที่ขายในตลาด ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้จาก

⁷ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (เจ้าสามเพ็ง) เรื่องประติมากรรมพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546), 135-136.

1. บ้านเรือนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา
2. อาหารการกินของผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยา
3. การแต่งกายของผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา
4. การประกอบอาชีพของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา
5. รสนิยมในการบริโภคสินค้าของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา

1. บ้านเรือนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

จากข้อมูลบันทึกของชาวต่างชาติส่วนใหญ่เมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่บนเกาะที่มีแม่น้ำสามสายล้อมรอบและมีคลองต่างๆอีกมากมายทั้งในเกาะพระนครและนอกพระนคร คณะราชทูตเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์เรียกพระนครศรีอยุธยาว่า “ชะฮรีเนาว์ หรือ เมืองแห่งนาวา”⁸ วิถีชีวิตผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงผูกพันอยู่กับสายน้ำ ใช้แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางสัญจรและขนส่งสินค้า ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ ใช้แม่น้ำลำคลองเป็นที่อยู่อาศัย ทำการค้าและประกอบอาชีพต่างๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของหมอแกมปีเฟอร์

รอบๆกรุง มีตำบลหมู่บ้านมากด้วยกัน ลงแห่งอยู่กันในเรื่องลดยมากกว่าบ้าน ลำละสองครัว สามครัวบ้าง และบ้างก็มากกว่านั้น โยกไปย้ายมาจอดอาศัยอยู่โน่นบ้าง ที่นี้บ้างแห่งละชั่วครั้งชั่วคราว โดยเฉพาะเมื่อเวลาน้ำมากหรือมีงานก็ลดยลำเที่ยวเร่ขายของเป็นอาชีพ ส่วนบ้านเรือนในหมู่บ้านซึ่งปลูกอยู่บนบกนั้นตามปกติสร้างด้วยไม้ไผ่ประกอบกับไม้กระดานและสิ่งอื่นๆซึ่งหาได้ง่าย แต่บ้านซึ่งปลูกตามฝั่งแม่น้ำนั้น ปลูกบนเสาสูงถึงฟาathomหนึ่งเพื่อให้ น้ำไหลผ่านได้ฤๅนในช่วงฤดูน้ำท่วม แต่ละบ้านมีบันไดสำหรับลงน้ำในเวลาหน้าแล้ง และมีเรือสำหรับสัญจรไปมาในเวลา น้ำมากด้วย นอกจากนั้นอยู่บนพื้นแห้งสูงขึ้นไปไม่ถูกน้ำท่วม จึงไม่ต้องใช้เรือหรือบันไดแต่อย่างใด ในทำเลที่เหล่านั้มีวัดวาอาราม ศาลาพักรกรรม ที่ฝังศพและเชิงตะกอนที่เผาศพ...⁹

การตั้งบ้านเรือนของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยามีทั้งที่อยู่บนบกและในน้ำ บ้านที่อยู่บนบกตั้งอยู่ตามถนนสายต่างๆในเมืองพระนครศรีอยุธยา ใช้บ้านเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า บ้านที่อยู่ในน้ำมีทั้งเรือนแพและเรือที่ใช้เป็นที่และทำการค้าขาย บ้านของชาวเมือง

⁸ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์ .ผู้แปล,บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา สำเนาฉบับดริยส์ลัษฏมาน,พิมพ์ครั้งที่ 2(กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มติชน,2545), 43.

⁹ เอนเฮลเบิร์ต แกมปีเฟอร์,ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์ , 70.

พระนครศรีอยุธยามักจะปลูกอยู่ริมน้ำเพื่อใช้ประโยชน์จากน้ำในแม่น้ำลำคลองได้อย่างสะดวก ในบันทึกของชาวต่างชาติได้กล่าวถึงบ้านเรือนของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ ในบันทึกของฟานฟลีต ได้กล่าวถึงบ้านเรือนในพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า

บ้านเรือนทั้งหลายในกรุงศรีอยุธยาไม่ได้สร้างตามสองฝั่งปากถนนและตามความนิยมในอินเดีย บ้านเรือนเหล่านั้นมิได้ตั้งอยู่อย่างเป็นระเบียบมีแบบแผน บ้านเรือนของขุนนางผู้ใหญ่ทั้งหลายและคนร่ำรวยสร้างด้วยไม้ ผนังกว้าง และตอนหน้าเป็นฝาปะกน และหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาสีแดง บนบ้านเหล่านั้นมิได้ปิดทองหรือทาสีแต่อย่างใด เพราะจะสามารถทำเช่นนั้นเฉพาะที่เป็นของพระเจ้าแผ่นดินหรือพระสงฆ์เท่านั้น แต่สามัญชนและคนยากจนอยู่อย่างน่าสงสารในบ้านที่สร้างด้วยไม้รวกและไม้ไผ่ หลังคามุงจากหรือกระเบื้องเลวๆ พื้นบ้านมักสูงจากพื้นขึ้นไป ๕ ถึง ๖ ฟุต¹⁰

จดหมายเหตุลา ลูแบร์บันทึกไว้ว่าชาวสยามมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ

ที่อยู่อาศัยของชาวสยามนั้นเป็นเรือนพื้นย่อมๆ แต่มีอาณาบริเวณกว้างพอใช้ พื้นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่มาสับเป็นฟากและเรียงต่อไว้ไม่ค่อยถี่นัก แล้วยังจักตอกขัดตะเป็นฝา และใช้เป็นเครื่องบนหลังคาเสร็จไปในตัว เสาต่อม่อที่ยกพื้นขึ้นสูงให้พื้นน้ำท่วมก็ใช้ไม้ไผ่ ถ้าใหญ่กว่าขา และสูงจากพื้นดินราว ๑๓ ฟุต เพราะบางครั้งน้ำก็ท่วมขึ้นมาสูงเท่านั้น ต่อมาแถวหนึ่งมีไม่มากกว่า ๔ หรือ ๖ ต้น แล้วก็เอาไม้ไผ่ผูกขวางเป็นรูด บันไดก็เป็นกระไดไม้ไผ่ซึ่งทอดอยู่ข้างนอกตัวเรือนเหมือนกระไดโรงสีม...¹¹

ในหนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยามของตุรแปงได้ระบุว่า “บ้านของชาวบ้านธรรมดาผู้น้อยสบาย ปลูกง่าย เพราะทำด้วยไม้และมุงด้วยใบไม้ ใบหญ้า ฝาทำด้วยไม้ไผ่ ส่วนเครื่องเรือนก็มีแต่พรมกับหมอนอิงไม่กี่ใบ ไม่มีเตียง ถึงแม้จะเป็นคนชื้อๆเช่นนี้ บ้านช่องของเขาทุกห้องสะอาดสะอาดและสวยงาม ”¹²

บ้านเรือนของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นบ้านยกพื้นสูงสร้างจากไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องหรือสร้างจากไม้ไผ่หลังคามุงจาก มีอยู่ 2 แบบ คือ เรือนเครื่องผูกและ

¹⁰ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วันวลิต) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร , 2548), 129.

¹¹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 127-128.

¹² ฟรังซัวส์ อังรี ตุรแปง, ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม , 12.

เรือนเครื่องสับ¹³

เรือนเครื่องผูก คือ เรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่ล้วนๆ และในการประกอบเครื่องคูกันเป็นโครงร่าง ใช้หวายหรือตอกผูกมัดกันทั้งสิ้น หลังคามุงด้วยใบไม้ประเภทหญ้าคา ใบจาก ใบกระท่อม และใบไม้อื่นๆ¹⁴ บ้านที่เป็นเรือนเครื่องผูกคือบ้านของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยทั่วไป

เรือนเครื่องสับ คือ เรือนที่สร้างด้วยไม้จริง แม้จะมีไม้ไผ่เป็นเครื่องประกอบบ้างก็ยังคงเรียกเรือนเครื่องสับ ในการประกอบเรือนต้องใช้ไม้คขวานสับบากเข้าเคียว เจาะตรึงหมุดตัวไม้ ไม่มีตะปู เรือนเครื่องสับยังมีชื่อเรียกอื่นๆตามวัตถุที่ใช้เป็นเครื่องกันฝา เช่น เรือนกันด้วยไม้ไผ่ฝาเป็นซี่แล้วสานขัดกันเรียกว่า เรือนฝาชัดตะ เรือนมีฝากรูดด้วยกระแซงอ่อนเรียกว่า เรือนฝากะแซงอ่อน เรือนที่ปลูกสร้างด้วยไม้จริงใช้ไม้กระดานเป็นฝาเรียกว่า เรือนฝากะดาน¹⁵

บ้านหรือเรือนของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยทั่วไปเป็นเรือนเครื่องผูกที่ใช้ไม้ไผ่สร้าง การปลูกสร้างเรือนจึงสามารถทำได้ง่ายและรวดเร็ว ลา ลูแบร์ ได้บันทึกถึงการปลูกเรือนในพระนครศรีอยุธยาไว้อย่างอัศจรรย์ว่า

ในขณะที่เราอยู่ในพระนครนั้น เรือนได้ถูกไฟไหม้ถึง 300 หลังคาเรือน แต่กลับสร้างเสร็จเพียงใช้เวลา 2 วันเท่านั้นเอง ครั้งหนึ่งเมื่อมีการยิงลูกแตกถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทอดพระเนตร โดยพระองค์ประทับทอดพระเนตรอยู่ห่างๆ ณ สี่หับนุชร (ในพระที่นั่งองค์หนึ่งในพระบรมมหาราชวัง) จำเป็นต้องรื้อเรือน (ซึ่งตั้งอยู่) เสีย 3 หลัง เจ้าของเรือนก็จัดการรื้อถอนและโยกย้ายเครื่องเรือนไปได้ภายในไม่ถึงชั่วโมง...¹⁶

เครื่องก่อสร้าง เช่น กระเบื้อง ปูนขาว ไม้ สำหรับสร้างวัดวาอาราม สร้างป้อม ปลูกบ้านช่อง และเรือสำเภามีมากมายในราชอาณาจักรนี้และพวกช่างไม้ช่างฝีมือก็มีอยู่ทั่วไป¹⁷ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างบ้านสามารถหาซื้อได้จากตลาด โดยมีให้เลือกมากมายในกำแพงพระนคร

¹³ สุจิตต์ วงษ์เทศ, อยุธยาที่ยังฟ้า ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2544), 136.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ, 130.

¹⁷ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยส พ่อค้าฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง, 155.

มีฝาเรือนห่อที่ทำจากไม้ไผ่ขายอยู่ที่ย่านละไกรใหญ่¹⁸ ย่านที่ขายอุปกรณ์ก่อสร้างส่วนมากอยู่นอกกำแพงพระนคร ได้แก่ ย่านสำเพ็งมีหมู่บ้านที่ทำฝาเรือน ฝาเรือนห่อที่ทำจากไม้ไผ่กรุกระแจะขาย¹⁹ บ้านริมวัดธรรมิกลี้อยกระดานไม้จั่วและกระดานไม้อุโลกขาย²⁰ บ้านคลองธนเอก พวกเพี้ยดซึ่งเป็นผู้ที่ชำนาญเรื่องการจับช้างมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ชาวบ้านตั้งโรงเรือนแพ ขายไม้ไผ่ป่า ไม้ไผ่สีสุก เสาคเล็ก-ใหญ่ ไม้แก่น ไม้พริ้ง และรอดซึ่งเป็นส่วนประกอบของบ้านเรือนไทย²¹ บ้านนางเอียนอยู่ฝั่งตรงข้ามพระนครเลื้อยไม้สักทำเป็นฝากระดาน ปรุงเรือนฝากระดาน เครื่องสับฝาสำหรับขาย²² บ้านเชิงละไกรใหญ่นอกกำแพงพระนคร ชาวบ้านตั้งโรงร้านขายเสามาไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พริ้ง รอด ไม้อื่นๆ ไม้ป่า ไม้รวก ไม้ลายจากอำพา²³ บ้านกระเบื้องในแขวงเกาะทุ่งขวัญ ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมือง ทำกระเบื้องผู้ กระเบื้องเมีย กระเบื้องเกล็ดเต่า กระเบื้องขอ กระเบื้องลูกฟูกขาย²⁴

ส่วนการตั้งบ้านเรือนของชาวต่างชาตินั้นตั้งอยู่ทั้งในกำแพงพระนครและนอกพระนคร ชาวจีนและแขกอาศัยอยู่ในกำแพงพระนคร เพราะเป็นชาวต่างชาติกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามายังพระนครศรีอยุธยา ย่านที่อยู่อาศัยของชาวจีนและแขกมัวร์เป็นย่านการค้าที่สำคัญ เช่น ย่านไนไก่ และย่านสามม้า เป็นบริเวณที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก เป็นแหล่งรวมสินค้าจากเมืองจีน

ย่านของแขกมัวร์* มีถนนตัดผ่านและถือว่าถนนแขกมัวร์นี้เป็นถนนสายหนึ่งที่ยาวที่สุดในกรุงศรีอยุธยา²⁵ บริเวณที่ตั้งชุมชนของแขกมัวร์อยู่บริเวณวัดอามและพื้นที่ใกล้เคียง ย่านที่อยู่ของแขกมัวร์เป็นย่านการค้าที่สำคัญ เช่น ที่เชิงสะพานชีกู ที่ถนนย่านบ้านแห²⁶

¹⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550) 83.

¹⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550) 86.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 87.

²¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 87.

²² เรื่องเดียวกัน, 88.

²³ เรื่องเดียวกัน, 93.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 87.

* แขกมัวร์หรือชนชาติมัวร์ เป็นการเรียกขานปนเปกันในเอกสารยุโรป หมายถึง ผู้นับถือศาสนาอิสลามแห่งตุรกี อิหร่าน โมโกลและประเทศอื่นๆ ในชมพูทวีป เดอะแบส, บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะแบสเกี่ยวกับชีวิตและมรดกกรรมของก้องสตันซ์ฟอลคอน, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2508), 42.

ที่อยู่อาศัยของชาวจีนและแขกมัวร์ในพระนครศรีอยุธยาถูกเรียกว่า “ย่าน” ซึ่งมีความหมายว่าระยะทางตามความกว้างหรือยาวจากตำบลหนึ่งไปอีกตำบลหนึ่ง ความแตกต่างของ “ย่าน” และ “ชุมชน” ในสมัยอยุธยาน่าจะอยู่ที่ว่าย่านเป็นแหล่งประกอบกิจกรรมทางการค้า บางย่านประกอบอาชีพเฉพาะอย่าง บางย่านค้าขายเบ็ดเตล็ด ฉะนั้นย่านน่าจะเป็นเสมือนสถานที่สาธารณชน ผู้ใดจะเข้าไปค้าขายย่อมทำได้ ย่านเป็นแหล่งธุรกิจการค้าในพระนคร การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมจึงไม่น่ามีปรากฏ

ส่วนชุมชนการประกอบอาชีพแขนงอื่นๆ คงมีหลากหลายมากกว่าไม่จำเพาะอยู่ที่ย่าน การค้าหรือถ้าทำการค้ากิจการคงไม่ใหญ่โตนัก ด้วยเหตุนี้ ย่านแขกมัวร์และย่านชาวจีนในเอกสารร่วมสมัยของไทยและต่างชาติน่าจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าชาวมัวร์และชาวจีนในพื้นที่นี้ประกอบอาชีพทางการค้าเป็นสำคัญ²⁷ ในจดหมายเหตุของแกมปีเฟอร์ได้กล่าวถึงถนนสายที่เล่นไปทางตะวันตกตามคู่งกำแพงเมืองมีบ้านเรือนอยู่มากที่สุด บางแห่งเคยเป็นบ้านคนอังกฤษ ฮอลันดา และฝรั่งเศส และได้กล่าวถึงถนนสายกลางเมืองซึ่งเล่นขึ้นไปยังพระราชวังมีผู้คนอยู่อย่างคับคั่งที่สุด แน่นขนัดไปด้วยร้านค้าร้านช่างศิลป์ และหัตถกรรมต่างๆ ถนนสองสายนี้มีบ้านคนจีน อินดูสถานและมัวร์อยู่กว่าร้อยละ²⁸

ส่วนชาวต่างชาติชาติอื่นๆตั้งบ้านเรือนอยู่ทางตอนใต้ของเกาะเมืองนอกพระนคร ในจดหมายเหตุลา ลูแบร์ได้กล่าวว่าอาณาเขตที่อยู่ของชาวต่างชาติแต่ละประชาชาติก็มีเขตที่อยู่อาศัยของตนแตกต่างกันออกไปที่นอกตัวเมืองนั้น ชาวโปรตุเกสเรียกว่า ค่าย (Camp) ชาวสยามเรียกว่า บ้าน (Bann) ประกอบเป็นชนพระนคร²⁹ ชาวยุโรป ชาวจีน และแขกมัวร์สร้างบ้านเรือนเป็นตึกตามแบบนิยมและศิลปะของตนเอง³⁰ ดังปรากฏในหลักฐานการเรียกชื่อบ้านเรือนของชาวจีนว่า “ตึกกว้านร้านจีน” และปรากฏในหลักฐานของแกมปีเฟอร์ที่กล่าวถึงบ้านของคนจีน อินดูสถาน

²⁵ เดอซัวซี, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่สยามประเทศในปี ค.ศ.1685 และ 1686 ,แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า,2516), 383.

²⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 78.

²⁷ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,2542), 48.

²⁸ เอนเฮลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์, 60.

²⁹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 499.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 135.

และมั่วรีที่สร้างด้วยหินรูปทรงเหมือนกัน ขนาดเล็กมากมายยาวราวแปดเพช กว้างสี่เพช มีสองชั้น สูงไม่เกินสองฟาถมกึ่ง หลังคามุงกระเบื้องแบนๆ³¹

อุปกรณ์ในการสร้างบ้านเรือนที่มีขายในตลาดนั้นมีทั้งอุปกรณ์ที่ต้องนำไปสร้างเองและอุปกรณ์สำเร็จรูปสามารถนำไปใช้หรือประกอบได้เลย เช่น ฝาเรือน ไม้กระดาน ไม้พริ้ง รอด นอกจากนี้ยังมีอุปกรณ์อื่นๆ เช่น ตะปู ตะปลิง บิดหล่า ส่วาน ลวด อุปกรณ์เหล่านี้ทำให้สามารถสร้างหรือซ่อมแซมบ้านเรือนได้สะดวกมากขึ้น หากต้องการอุปกรณ์ก็สามารถหาซื้อได้จากตลาด และการที่มีย่านค้าสินค้าสำหรับปลูกสร้างบ้านอยู่มากสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการของคน

ส่วนเครื่องเรือนประเภทโต๊ะ เก้าอี้ ตู้ ชาวจีนเป็นผู้ผลิตและขาย มีขายที่ตลาดน้อย บริเวณตำบลหัวสาระภาและที่ตลาดย่านเจริญ (เตี้ยง) ท่าหยอรัตนไชย เครื่องนอนมีขายที่ตลาดป่าฟูก ถนนย่านป่าฟูก มีร้านขายฟูก เบาะ เมาะ หมอน มุ้งผ้า มุ้งป่าน³²

ลักษณะการสร้างบ้านของชาวต่างชาติและชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาถึงแม้จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของรูปแบบและวัสดุที่ใช้ แต่เชื่อได้ว่าในการสร้างบ้านของชาวต่างชาติในเมืองพระนครศรีอยุธยาคงต้องใช้วัสดุที่หาซื้อได้จากตลาด ต้องใช้เครื่องใช้ที่ผลิตในพระนครศรีอยุธยา หรือนำเข้ามาขายในตลาดพระนครศรีอยุธยาเป็นเครื่องเรือนและเครื่องใช้สอยต่างๆ

การตั้งบ้านเรือนของชาวเมืองและชาวต่างชาติกระจายตัวอยู่ในบริเวณต่างๆทั้งในและนอกพระนครปะปนกันไป เขตที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่งจะสัมพันธ์กับสินค้าที่ขาย ชื่อของย่านที่อยู่อาศัยมักจะสัมพันธ์กับสินค้าที่ผลิตหรือขาย เช่น “ถนนย่านป่าขนม ชาวบ้านย่านนั้นทำขนมขาย แล่นร้านขายขนมขมด กงเกวียน สามเกลอ หินฝนทอง ขนมกรูบ ขนมพิมพ์ถั่ว ขนมสำปะนี้ แลขนมแห้งต่างๆ ชื่อตลาดป่าขนม”³³ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสินค้าหรืออาชีพที่ทำกับชื่อของบริเวณที่อยู่อาศัยที่ตั้งให้สอดคล้องกัน และในบางแห่งยังสะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในบริเวณนั้นๆ

³¹ เอนเฮลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์, 60-61.

³² เรื่องเดียวกัน, 81, 82, 79.

³³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาถมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 77.

ภาพที่ 12 ภาพบ้านเรือนของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2510), 141.

2. อาหารการกินของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

จากข้อมูลตารางรายการสินค้าในตลาดเมืองพระนครศรีอยุธยาในบทที่ 3 รายการสินค้าประเภทอาหารมีมากที่สุด ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารทำให้สินค้าประเภทอาหารมีมากมายหลากหลายชนิด โดยมีทั้งอาหารสดและอาหารสำเร็จรูปให้ชาวเมืองได้เลือกซื้อหาตามความต้องการ โดยสามารถซื้ออาหารสดได้จากตลาดขายของสดเช้า-เย็นที่มากกว่า 30 แห่งในกำแพงพระนคร ทั้งยังมีร้านรวงและเรือขายสินค้าประเภทอาหารต่างๆอีกด้วย

ในเรื่องอาหารการกินของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยานั้น ฟาน ฟลิต ได้บันทึกถึงการกินอาหารของชาวเมืองไว้ว่า“พวกเขาไม่ฟุ่มเฟือยในเรื่องอาหารการกิน แต่มักรับประทานข้าว

ธรรมดาๆ ปลาแห้ง ปลาสด และปลาเค็ม ในส่วนของน้ำจิ้มและของหวานนั้นพวกเขารับประทาน ปลาจ่อม (bladjam) [กุ้ง ปู หอย และปลาปรุงด้วยพริกไทยและเกลือ] น้ำปลาพริก (fish and peper sauce) ซึ่งมีกลิ่นเหม็นมาก แต่พวกเขาเห็นว่าอร่อย...”³⁴

โยสท์ สเตาเทิน ได้บันทึกไว้ว่าอาหารของชาวสยามไม่พุ่มเฟิยและมีน้อยสิ่งตามปกติ มีข้าว ปลา และผักสด ส่วนเครื่องดื่มตามปกติคือน้ำอย่างเดียว แต่ในวันหยุดจะกินอาหารกันอย่างพุ่มเฟิย และดื่มสุรารายอย่างมากมาย³⁵ แชรวาสได้บรรยายถึงอาหารการกินของคนอยุธยาไว้ว่า

“ไม่มีชนชาติใดที่จะบริโภคอาหารดกอดมเท่าคนสยาม สามัญชนค่อมแต่น้ำเท่านั้นแล้ว ก็กินข้าวหุง ผลไม้ ปลาแห้งบ้างเล็กน้อย แล้วยังกินไม่ค่อยจะอิ่มท้องเสียด้วย ชนชั้นสูงก็มีได้บริโภคได้ไปกว่านี้ ทั้งๆที่สามารถจะซื้อหาบริโภคได้ตามปรารถนา...อาหารส่วนใหญ่ของคนสยามประกอบด้วยปลา ข้าว ผัก และไข่ไก่ ไช้จระเข้ (Crocodils) ซึ่งไช้จระเข้นั้นว่ากันว่ามิรสนชาติเอร็ดอร่อยนัก ถ้าปล่อยให้กกไว้นานๆ...”³⁶

ในจดหมายเหตุลา ลูแบร์ ได้บันทึกถึงสำรับกับข้าวของชาวสยามไว้ว่า “สำรับกับข้าวของชาวสยามนั้นไม่สู้จะพุ่มเฟิยนัก...อาหารหลักของเขาถือข้าวกับปลา ท้องทะเลได้ให้หอยนางรมตัวเล็กๆ มีรสชาติดีมาก แล้วก็แต่ขนาดย่อมเนื้อเ็นรสดี กุ้งทุกขนาด และปลาเนื้อดีเป็นอันมากซึ่งพวกเราไม่ทราบว่าเป็นพันธุ์ใด แม่น้ำลำคลองก็อุดมสมบูรณ์ด้วยปลา ส่วนใหญ่เป็นปลาไหลตัวงามๆ แต่ชาวสยามไม่สู้บริโภคปลาสดกันนัก ”³⁷

ในสำเนาอักษรียุสโลมาน ได้บันทึกไว้ว่า “ชาวสยามกินข้าวเป็นอาหารหลัก ไม่เติมเกลือ เนื้อหรือเครื่องเทศ แต่เขากินกับหัวปลาดกม แทบทุกชั้นมีอาหารเช่นนี้เป็นหลัก”³⁸

ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวส่งผลให้สินค้าประเภทอาหารที่มีจำหน่ายในตลาดพระนครสามารถหาซื้อได้สะดวกตามตลาดขายของสดเช้าเย็นและร้านรวงต่างๆ โดยมีสินค้าอาหารดังนี้

สินค้าประเภทเนื้อสัตว์ต่างๆ บันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางมายังพระนครศรีอยุธยาได้กล่าวไว้ตรงกันว่า ชาวสยามบริโภคอาหารไม่มาก ไม่พุ่มเฟิยในเรื่องอาหาร

³⁴ ฟาน ฟลิต, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต) , 129-130.

³⁵ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยสท์ พ็อคส์ฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง , 152.

³⁶ นิโกลาส์ แชรวาส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ,95,99.

³⁷ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 157.

³⁸ ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, ผู้แปล, บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา สำเนาอักษรียุสโลมาน , 86.

การกิน³⁹ อาหารส่วนใหญ่ คือ ข้าว ปลา ผักผลไม้ ไข่ ในประเทศมีสัตว์ให้นมมาก ถ้าได้ตลอดเวลา และทุกสถานที่ ยกเว้นบริเวณกำแพงเมืองและบริเวณวัดวาอาราม สัตว์ส่วนมากคือ เป็ด ไก่ เนื้อวัวมีราคาถูกแต่ไม่ค่อยบริโภคกันนัก⁴⁰ การที่ชาวสยามบริโภคแต่ข้าวกับปลาเป็นอาหารหลัก เป็นเพราะว่าข้าวนั้นชาวบ้านสามารถทำการเพาะปลูกได้หรือถ้าไม่ได้ปลูกข้าวก็สามารถหาซื้อข้าวได้ง่าย ส่วนปลานั้นก็สามารถหาจับเอาเองได้ตามแม่น้ำลำคลองต่างๆ แม่น้ำลำคลองอุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลา ซึ่งมีปลามาก จนกระทั่งเมื่อเกิดน้ำท่วมสามารถตกปลาโดยนั่งอยู่บนเรือนได้ภายในหนึ่งชั่วโมงจะได้ปลาพอใช้บริโภคได้หลายวัน⁴¹ นอกจากปลาแล้วยังมีการเลี้ยงสัตว์อื่นๆ ได้แก่ วัว ม้า หมู แพะ ห่าน นกยูง เป็ด ไก่และสัตว์เลี้ยงอื่นๆ การขายเนื้อสัตว์ในตลาดพระนครหรือยุรยากรกลุ่มผู้ประกอบอาชีพนี้จะไม่ใช่ชาวพระนครหรือยุรยากร ย่านที่ขายเนื้อสัตว์ในตลาดภายในกำแพงเมืองพระนครหรือยุรยากรที่สำคัญบริเวณ “ตลาดวัดจวงควาย” ซึ่งมีหลักฐานระบุถึงการห้ามมิให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาฆ่าเป็ดไก่ขายในรัชกาลสมเด็จพระบรมโกศ

ถนนย่านป่าทุ่งวัดโควัดกระบือต่อกัน แต่ก่อนโบราณมีพวกมอญแลพม่าแขกฆ่าเป็ดไก่ขายในตลาดนั้นชุกชุม ครั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราช พระพุทธเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓๒ ในกรุงเทพมหานครบรรพทวารวดีศรีอยุธยา ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แก่สัตว์โลกยที่ถึงที่ตาย ให้จำเนียรดำรงสั่งให้ตั้งกตพิทักษ์ห้ามปรามมิให้ฆ่าเป็ดไก่ขายแก่คนที่นับถือพุทธศาสนา แต่พวกมิจฉาภิธุจิจะฆ่าก็ตามยะถากำแห่งสัตว์ ตลาดนี้ชื่อตลาดวัดจวงควาย ๑ ⁴²

“พวกมิจฉาภิธุจิ” ในที่นี้หมายถึง กลุ่มคนที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา การห้ามมิให้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาฆ่าเป็ด ไก่นั้นเนื่องมาจากการฆ่าสัตว์เป็นสิ่งที่ผิดหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พวกมิจฉาภิธุจิ คือพวกนอกพระพุทธศาสนาสามารถฆ่าสัตว์ได้ ในบันทึกของชาวต่างชาติก็ได้กล่าวถึงเรื่องการบริโภคเนื้อสัตว์โดยเฉพาะเนื้อวัวของคนสยามไว้ว่า

³⁹ นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 3.; ฟาน ฟลิต, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วิไล), 129. และ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 157.

⁴⁰ นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 98-99.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 4.

⁴² วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พระชนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 81.

แม้ว่าเนื้อวัวในเมืองไทยจะมีไขมันน้อย แต่ก็ไม่ค่อยนิยมใช้บริโภคกัน เพราะเขาเชื่อกันมาว่าเป็นประเพณีว่า ในชาติก่อนโน้นพระสมณโคดมได้เสวยพระชาติเป็นโคผู้หรือนางโค ถือว่าการบริโภคเนื้อวัวนั้นผิดพุทธบัญญัติและเป็นการละเมิดศาสนาถ้าไปแตะต้องเข้า ความเชื่อนี้ยังกินวงกว้างไปถึงสัตว์สี่เท้าทุกชนิดว่าฆ่าไม่ได้ ด้วยอาจจะบังเอิญไปถูกบิดามารดา หรือมิตรสหายของตน ซึ่งวิญญาณได้เข้าสิงอยู่ในตัวสัตว์เหล่านั้นเข้าก็ได้⁴³

ลา ลูแบร์ได้กล่าวถึงการบริโภคเนื้อสัตว์ของคนสยามไว้ว่า “ชาวสยามไม่ค่อยนิยมบริโภคเนื้อสัตว์ แม้จะมีผู้นำมาให้ แต่ถ้าจะบริโภคบ้างก็พอใจแต่ลำไส้และเครื่องในทั้งหลายที่พวกเราไม่ชอบบริโภคกัน ในท้องตลาดสยามมีตัวแมลงต่างๆ บ้างบ้างอย่างบ้างวางขาย แต่ไม่เห็นมีร้านขายเนื้ออย่างหรือโรงฆ่าสัตว์แต่สักแห่ง...”⁴⁴

การที่ชาวสยามไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์อาจสันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นเพราะอากาศร้อนทำให้เนื้อเน่าเสียได้ง่าย หลักของพระพุทธศาสนามีส่วนเข้ามากำหนดแบบแผนในการบริโภคอาหารของคนสยาม สัตว์ประเภทเนื้อสัตว์ที่ขายในตลาดพระนครศรีอยุธยาจึงมีเพียงสัตว์น้ำต่างๆ สุนัข เป็ด ซึ่งกลุ่มผู้เลี้ยงผู้ขายคงเป็นกลุ่มชาวจีนที่อาศัยอยู่บริเวณท้ายพระนครในเขตย่านในไก่ บริเวณตั้งแต่สะพานประตูจีนถึงสะพานประตูในไก่ และชุมชนชาวจีนที่อาศัยอยู่ตามบริเวณคลองต่างๆ ตั้งแต่ทางด้านทิศใต้จนถึงทิศตะวันออกของเกาะเมือง เช่น ชุมชนจีนคลองสวนพลู ชุมชนจีนปากคลองข้าวสาร ชุมชนจีนบริเวณแม่น้ำหัวแหลมหน้าวัดภูเขาทอง เป็นต้น

สินค้าประเภทพืชผัก – ผลไม้ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดินและแหล่งน้ำส่งผลต่อการทำเกษตรกรรม ทำให้มีพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ เพาะปลูกพืชผัก ผลไม้ได้หลากหลายชนิด พืชที่เป็นอาหารหลัก ได้แก่ ข้าว นอกจากนั้นยังมีผักและผลไม้ดังจะเห็นได้ว่าจำหน่ายกันอยู่มากในตลาด

ข้าว มีความสำคัญมากที่สุดใช้บริโภคในชีวิตประจำวันมีการซื้อขายข้าวอย่างเป็นล่ำเป็นสันจนมีชื่อสถานที่ “สะพานข้าวเปลือก” และ “คลองประตูข้าวเปลือก” ข้าวเปลือกที่ขายในตลาดพระนครศรีอยุธยานั้นมาจากแถบเมืองอ่างทอง เมืองลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสรรค และเมืองสุพรรณ โดยชาวบ้านบรรทุกข้าวเปลือกมาด้วยเรือมาจอดขายบริเวณหน้าวัดสมอ วัดขุน และวัดขนาน แหล่งปลูกข้าวที่สำคัญอยู่เหนือเมืองพระนครศรีอยุธยาขึ้นไปในเขตลุ่ม

⁴³ นิโกลาส แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 96.

⁴⁴ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 168 – 169.

แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง โดยจะนำข้าวเปลือกมาขายยังตลาดในพระนครศรีอยุธยาขายให้กับโรงสี โรงกระเดื่อง เพื่อสีข้าว ซ่อมข้าว เพื่อให้เป็นข้าวสาร และข้าวซ้อมมือ เสร็จแล้วก็ขายให้กับชาวพระนครศรีอยุธยาและชาวจีนที่อยู่ในแถบนั้น รวมถึงชาวจีนที่มากับสำเภาค้าขายเก็บไว้เป็นเสบียงในขณะเดินทาง⁴⁵ อีกทั้งยังนำมาต้มเป็นเหล้าได้อีกด้วย นอกจากความสำคัญของข้าวเปลือกและข้าวสารก็ยังมีความสำคัญจนกลายเป็นชื่อคลองว่า “ คลองข้าวสาร ” และ “ บ้านปากคลองข้าวสาร ” เป็นเขตชุมชนจีนนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในบริเวณนี้จะเป็นแหล่งการแปรรูปข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารที่สำคัญมากจนกระทั่งนำข้าวสารมาใช้เรียกเป็นชื่อชุมชน

การซื้อขายข้าวเปลือก ข้าวสาร และข้าวซ้อมมือในตลาดพระนครศรีอยุธยาได้แสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนที่มิได้ทำการปลูกข้าวเพื่อใช้เลี้ยงชีพ แต่ซื้อข้าวมาบริโภคแทนการเพาะปลูกเอง และมีกลุ่มคนที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการนำข้าวเปลือกมาสีให้เป็นข้าวสารและข้าวซ้อมมือ คนทั้งสองกลุ่มนี้ไม่ได้ปลูกข้าวเอง แต่รับซื้อข้าวเปลือกมาจากชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง กระบวนการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาแตกต่างจากวิถีชีวิตของคนในหัวเมืองที่ยังทำการเพาะปลูกไว้เพื่อบริโภคเอง มีเหลือจึงนำมาขาย

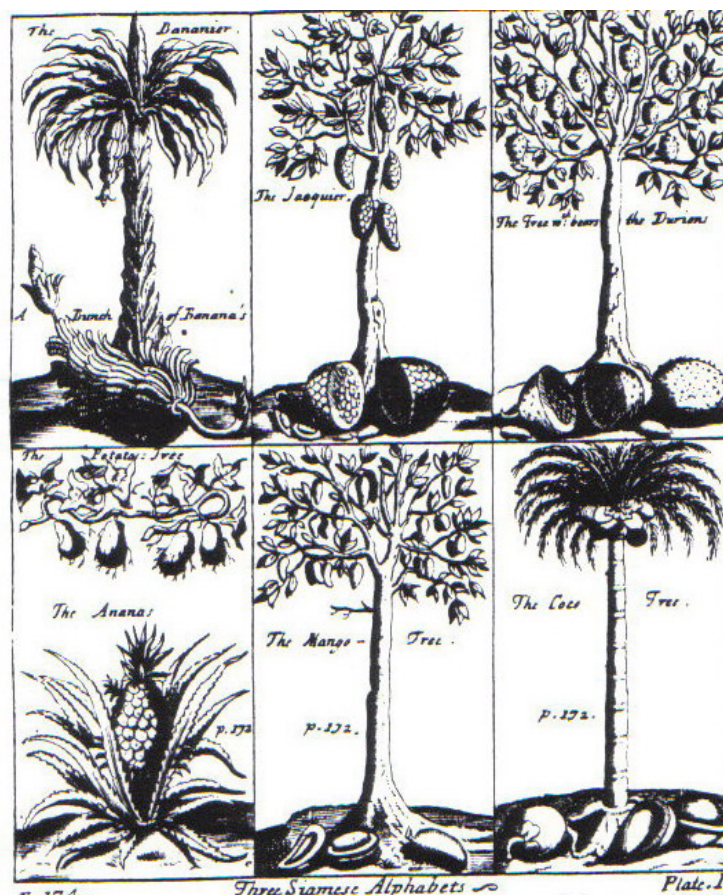
ผักและผลไม้ นอกจากการทำนาแล้ว ชาวสยามยังทำสวนปลูกพืชผักผลไม้ไว้บริโภคและขาย หลักฐานของชาวต่างประเทศได้กล่าวถึงผักและผลไม้ต่างๆ โดยให้รายละเอียดไว้ดังนี้⁴⁶

ผักต่างๆ ได้แก่ มันเทศ หอมหัวเล็ก กระเทียม หัวผักกาดขาวขนาดใหญ่ แดงกวาลูกเล็กๆ พริกทองลูกเล็กๆ เนื้อแดง ผักชีล้อม กระเพรา ผักปลั่ง เห็ด หัวไชเท้า หอมขาว จิง กานพลู อบเชย จันทน์เทศ พริกไทย จี่เหล็ก

ผลไม้ต่างๆ ได้แก่ มะพร้าว เงาะ ส้ม มะกรูด ทับทิม ส้มโอ ส้มแก้ว กัลย อ้อย มังคุด น้อยหน่า มะม่วง ทุเรียน ขนุน มะละกอ สับปะรด มะขาม

⁴⁵วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิตถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89-91.

⁴⁶ นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 18 - 21. และ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 99 - 100.

ภาพที่ 13 ภาพผลไม้ที่มีในพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร(พระนคร : ก้าวหน้า, 2510), 57, 90, 92, 94, 96, 98.

สวนผลไม้ที่สำคัญอยู่บริเวณตั้งแต่เมืองบางกอกยาวไปตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงตลาดขวัญเมืองนนทบุรี เมืองพระนครศรีอยุธยามีผลไม้ที่น่าสนใจเป็นอันมาก คนสยามชอบบริโภคผลไม้มากกว่าสิ่งอื่นใด ถ้ามีอยู่แล้วกินกันได้ตลอดวันจนถึงค่ำ⁴⁷

ผักและผลไม้ต่างๆสามารถหาซื้อได้ในตลาดขายของสดเช้า – เย็น และตามย่านหรือป่าต่างๆ “ย่านปามะพร้าวขายมะพร้าวห้าวปอก มะพร้าวอ่อน มะพร้าวเผา ๑ ถนนย่านป่าถ่าน มีร้าน

⁴⁷ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 14.

ขายสรรพผลไม้ ส้มกล้วยของสวนในแลสวนนอกต่างต่างแลมีร้านขายของสดเช้าเย็นชื่อตลาดป่าถ่าน⁴⁸

ตลาดป่าถ่านเป็นตลาดสำคัญในการขายผลไม้มานานาชนิด โดยมีทั้งผลไม้จากในเมืองพระนครศรีอยุธยา และผลไม้จากนอกพระนครศรีอยุธยา แหล่งสำคัญของผลไม้นอกกรุงน่าจะมาจากแถบเมืองบางกอกถึงนนทบุรีหรือสวนในบางกอก ส่วนนอก คือ บริเวณตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบัน นอกจากผลไม้ต่างๆที่กล่าวมาแล้วในตลาดพระนครศรีอยุธยา ยังมีผลไม้ที่มาจากเมืองจีนขายในย่านชุมชนชาวจีนในกำแพงเมืองในย่านในไก่ ซึ่งเป็นตลาดใหญ่อยู่ท้ายพระนคร⁴⁹ ผลไม้ที่มาจากเมืองจีนคงเป็นผลไม้แห้งหรือผลไม้แช่อิ่ม

หมาก พลู่ คนสยามเลื้ยหมาก พลู่ กันอยู่เสมอ มีสรรพคุณทำให้ธาตุในท้องดี รักษาฟันและทำให้ไม่มีกลิ่นปาก คนสยามยังเชื่อว่าเป็นอาหารประเภทกินอิมด้วย ถึงกับกล่าวกันว่าแม้ไม่ได้กินข้าวก็ขอให้ได้กินพลู่กับหมาก⁵⁰ พลู่เป็นพืชล้มลุกประเภทไม้เลื้อย เป็นพืชที่ปลูกได้ง่าย แหล่งปลูกพลู่ที่สำคัญบริเวณเมืองพระนครศรีอยุธยาน่าจะเป็นแถบคลองสวนพลู ส่วนหมากเป็นพืชในตระกูลปาล์มให้ผลเป็นทะลาย ผลหมากมีเปลือกแข็งหุ้ม เนื้อในใช้กินกับพลู่ตั้งแต่ยังไม่แก่จัดหรือไม่ก็ฝานบางๆนำไปตากให้แห้งก่อน บริเวณที่ปลูกหมากอยู่แถบเมืองนนทบุรีและปากแม่น้ำใกล้เคียงเมืองบางกอก โดยเก็บผลหมากได้ปีละประมาณ 25,000 หาบ หมากเป็นที่ต้องการของโปรตุเกสและจีน โดยจะมีเรือสินค้าของโปรตุเกสจากมะละกาและเมืองกึ่งตั้งของจีนปีละ 5 – 6 ลำเข้ามาซื้อ⁵¹ นอกจากจะขายหมากให้กับพ่อค้าชาวต่างประเทศแล้ว ชาวพระนครศรีอยุธยาสามารถซื้อหมาก พลู่ ได้จากตลาดทำขันซึ่งเป็นตลาดในกำแพงพระนคร

ขนมและอาหารสำเร็จรูป นอกจากสินค้าที่เป็นอาหารสดแล้ว ในตลาดพระนครศรีอยุธยายังมีสินค้าที่ปรุงสำเร็จรูปแล้วมาจำหน่าย สินค้าประเภทขนมนี้มีตลาดที่สำคัญคือ ตลาดป่าขนม ขายขนมไทยชนิดต่างๆและขนมแห้งต่างๆ “ถนนย่านป่าขนม ชาวบ้านย่านนั้นทำ

⁴⁸วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาถมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 77.

⁴⁹เรื่องเดียวกัน, 81.

⁵⁰นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 16 – 17.

⁵¹ประชุมพงสาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงสาวดารภาค 15-18) รายงานการค้าในกรุงสยาม ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (พระนคร : ก้าวหน้า, 2507), 304.

ขนมขาย แล่นร้านขายขนมชะมด กงเกวียน สามเกลอ หินฝนทอง ขนมกรุป ขนมพิมพ์ั่ว ขนมลำปะนี แลขนมแห้งต่างๆ ชื่อตลาดป่าขนม ๑”⁵²

ตลาดป่าขนมเป็นตลาดในกำแพงพระนคร ชาวบ้านในย่านนี้มีอาชีพทำขนมขาย แสดงให้เห็นว่าชุมชนชาวพระนครศรีอยุธยาบริโภคอาหารที่หลากหลายนอกเหนือไปจาก ข้าว ปลา ผัก และผลไม้ การทำขนมกลายเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้และคงจะมีการทำกันมากจนกลายเป็นย่านหรือป่าได้ ส่วนประกอบหลักของขนม คือ แป้ง น้ำตาล และมะพร้าว ซึ่งส่วนประกอบเหล่านี้สามารถหาซื้อได้จากร้านรวงต่างๆในตลาด ความสามารถในการทำขนมต่างๆถือเป็นภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถของคนอยุธยาในการประกอบอาหาร คิดค้นให้มีอาหารหลากหลายชนิดมากขึ้น กลุ่มผู้บริโภคต้องมีจำนวนมากในระดับหนึ่งมากพอที่จะทำให้กลุ่มผู้ผลิตขนมสามารถเลี้ยงตัวเอง สร้างรายได้จากอาชีพการทำขนมขาย นอกจากขนมไทยแล้วขนมของคนจีนก็มีจำหน่ายในตลาดพระนครศรีอยุธยา แหล่งผลิตอยู่ในย่านชุมชนชาวจีน แหล่งสำคัญคือ ตลาดขนมจีน“ ถนนย่านขนมจีน มีร้านโรงจันทน์ทำขนมเปีย ขนมโก๋ เครื่องจืดอับ ขนมจีนแห้ง ขายเป็นร้านชำ ชื่อตลาดขนมจีน ๑”⁵³ ถนนย่านสามม้า ตั้งแต่เชิงสะพานในไก่อกระวันออกไปจดถึงหัวมุมพระนครที่ชื่อตำบลหัวสระเกศนั้น จีนตั้งโรงทำเครื่องจืดอับแลขนมจีนแห้งต่างหลายชนิดหลายอย่าง...”⁵⁴

ในชุมชนพระนครศรีอยุธยานั้นมีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวจีนเหล่านี้มีความรู้ความสามารถติดตัวและถ่ายทอดกันมา การทำขนมของจีนก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ถ่ายทอดกันมาและปรากฏให้เห็นในตลาดพระนครศรีอยุธยา ขนมของจีนคงมิใช่จะมีแต่คนจีนเท่านั้นที่บริโภค ชาวพระนครศรีอยุธยาและชาวต่างชาติก็คงจะมีโอกาสลิ้มลองรสชาติของขนมต่างๆของจีน และคงจะเป็นที่นิยมบริโภคจนมีตลาดขนมจีน เป็นย่านการผลิตและการค้าที่สำคัญ

ตลาดป่าขนมและตลาดขนมจีน แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง โดยเป็นความสามารถในการประกอบอาหารเฉพาะเชื้อชาติ นอกจากขนมแล้วยังมีอาหารสำเร็จรูปอื่นๆอีกได้แก่ ข้าวแกง เมี่ยงห่อ มะพร้าวเผา อาหารจีน ก๋วยเตี๋ยว ปลาทะเลย่าง ปูเค็ม ปลากระเบนย่าง⁵⁵

⁵² วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 77.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 80.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 81.

⁵⁵ ดูรายละเอียดใน วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์).

อาหารสำเร็จรูปแสดงให้เห็นถึงความสะดวกสบายในการบริโภคอาหารมีมากขึ้น ถ้าต้องการบริโภคไม่ต้องไปทำอาหารนั้นๆเอง แต่สามารถไปหาซื้อได้ที่ตลาด กลุ่มพ่อค้าแม่ขายเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ด้วยการทำอาหารสำเร็จรูปขาย กลุ่มผู้บริโภคเองก็ได้รับความสะดวก ไม่ต้องเสียเวลากลับไปปรุงอาหาร

เครื่องประกอบอาหารและเครื่องปรุงอาหาร ตามที่ปรากฏในคำพรรณนาภูมิสถาน พระนครศรีอยุธยา ได้แก่ เส้นหมี่แห้ง น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด สาเหตุเม็ดเล็ก – ใหญ่ น้ำมันงา น้ำมันถั่ว ถั่วเขียว กะปิ น้ำปลา น้ำผึ้ง เส้นหมี่แห้ง แหล่งผลิตคือบ้านในคลองสวนพลู มีกลุ่มชาวจีนเป็นผู้ประกอบการ น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด สาเหตุเม็ดเล็ก – ใหญ่ มีจำหน่ายที่บ้านน้ำวน บางกะจะ บริเวณนี้มีเรือจากหัวเมืองทางใต้ เรือลูกค้าจีนและแขกจามมาจอดขายสินค้า น้ำมันงา น้ำมันถั่ว มีแหล่งผลิตอยู่บริเวณย่านสำพะเนี การใช้น้ำมันงาและน้ำมันถั่วน่าจะเป็นของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลามมากกว่าของคนสยาม คนสยามจะใช้น้ำมันมะพร้าวเท่านั้น⁵⁶ ถั่วเขียวมีที่มาจากเรือของชาวมอญที่เข้ามาค้าขายบริเวณใต้ปากคลองเกาะแก้วลงมา (ถั่วเขียวที่กล่าวถึงนี้น่าจะหมายถึงถั่วเขียว) ⁵⁷

กะปิ น้ำปลา มาจากเรือสินค้าที่มาจากแถบเมืองเพชรบุรีมาจอดขายของอยู่บริเวณวัดพนัญเชิง นิโกลาส์ แชรแอส ได้กล่าวถึง กะปิไว้ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้อาหารประเภทเนื้อสัตว์รสชาติและมีกลิ่นเหม็นเน่า น่าคลื่นไส้สำหรับผู้ที่ไม่เคยได้กลิ่นเช่นนั้น⁵⁸

น้ำผึ้ง เป็นสินค้าที่มาจากเมืองพิษณุโลก โดยเรือขายสินค้าจากเมืองพิษณุโลกจะมาจอดขายบริเวณหน้าวัดกล้วยถึงวัดเกาะแก้ว⁵⁹

สินค้าประเภทอาหารในตลาดพระนครศรีอยุธยา แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของความเป็นสังคมเมืองที่สามารถหาซื้อสินค้าต่างๆได้ในตลาด ไม่จำเป็นต้องทำการเพาะปลูกหรือผลิตสินค้านั้นๆเอง และไม่จำเป็นต้องเดินทางไปซื้อหาถึงแหล่งผลิต เพียงแค่มาตลาดก็เป็นศูนย์รวมสินค้าต่างๆมากมายให้เลือกซื้อหา

⁵⁶ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ, 161.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 89-91.

⁵⁸ นิโกลาส์ แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 96-97.

⁵⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 89.

ส่วนเครื่องดื่ม ในบันทึกของชาวต่างชาติกล่าวถึงเครื่องดื่มของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ดังนี้ สเคาเทิน บันทึกไว้ว่าชาวสยามดื่มน้ำอย่างเดียว แต่ในวันหยุดชาวบ้านจะดื่มสุรากันอย่างเมามาย⁶⁰

ฟาน ฟลิต ได้กล่าวถึงเครื่องดื่มของชาวอยุธยาว่ามักเป็นน้ำหรือน้ำมะพร้าว แต่พฤติกรรมการดื่มน้ำตาลเมากำลังเพิ่มขึ้นในหมู่ชนทุกชั้น เลียนแบบการที่พระเจ้าแผ่นดินเสวยน้ำจันทน์ เมื่อถึงเวลาเย็นทั้งสามัญชนและชนชั้นสูงมักดื่มหเหล้า ในช่วงเทศกาลจะดื่มอย่างฟุ่มเฟือย⁶¹

แซรเวสได้กล่าวถึงเครื่องดื่มพื้นเมืองมีรสขุ่นบาดคอที่เรียกว่า เหล้า (Laau) แต่ชาวฝรั่งเศสเรียกว่า Raque (รัก) ซึ่งคนสยามชอบดื่มเท่าๆกับเหล้าองุ่น เหล้านี้ทำมาจากข้าวหมักกับปูนขาว⁶²

ลา ดูแบร์ได้บันทึกไว้ว่าชาวสยามชอบดื่มหเหล้าองุ่น ชาวสยามทำเหล้าบรั่นดีจากข้าวหมักกับน้ำปูนใส พวกโปรตุเกสเรียกว่า อารัก (Arak) และยังมีเครื่องดื่มมีนมอีก 2 ชนิดที่ลา ดูแบร์ใช้ชื่อว่า Tari (ตารี) กับ Neri (เนรี) สมเด็จพระนารายณ์ทรงชี้แจงเพิ่มเติมไว้ว่าน่าจะหมายถึงน้ำกระแช่หรือน้ำตาลเมา⁶³

ข้อมูลบันทึกของชาวต่างชาติทำให้ทราบที่ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาบางส่วนนิยมดื่มหเหล้าองุ่น น้ำตาลเมา และสุราที่ทำเองซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากพรรณานาฏมโหรีสถานพระนครศรีอยุธยาที่กล่าวถึงการขายเหล้าที่ย่านถนนชีภูม มีสุราเข้ม สุรากระแช่ขาย สุราเข้มหมายถึง สุรากลั่น ส่วนกระแช่เป็นสุราอ่อนได้จากการใช้ข้าวเหนียวหนึ่งหมักกับแป้งเชื้อ แต่ยังไม่ได้กลั่นเป็นสุรา⁶⁴ ที่บ้านเขาหลวงในแขวงเกาะทุ่งขวัญนอกกำแพงพระนครอยู่ทิศตะวันออกของพระนครศรีอยุธยาเลขเขาทองออกไป ที่บ้านปากข้าวสารอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระนคร ที่แม่น้ำหัวแหลมหน้าวัดภูเขาทอง ได้ศาลเจ้าหินนางลอย และที่บ้านในคลองสวนพลู มีชาวจีนตั้งโรงต้มสุราขาย⁶⁵ กลุ่มผู้ประกอบการโรงต้มสุรามักเป็นชาวจีน

⁶⁰ ประชุมพงสาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยส พอคัสฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง, 152.

⁶¹ ฟาน ฟลิต, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต), 130.

⁶² นิโกลาส แซรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 98.

⁶³ ลา ดูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ดูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 96-98.

⁶⁴ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมโหรีสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 80.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 87, 90, 91.

ในส่วนของการกินของชาวต่างชาติ มีหลักฐานของชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในพระนครศรีอยุธยาสามารถซื้อหาอาหารตามแบบที่เคยบริโภคได้ แต่มีไม่ครบถ้วนและสมบูรณ์นัก

ขนมปัง เอกสารของฮอลันดาได้บันทึกการขายสินค้าที่จะส่งมายังพระนครศรีอยุธยาหลายรายการ โดยมีรายการขนมปังกรอบของญี่ปุ่น 6 หรือ 7 หาบ⁶⁶ เป็นหนึ่งในสินค้าที่ส่งเข้ามาด้วย⁶⁷ ซึ่งกลุ่มผู้บริโภคคงเป็นกลุ่มชาวต่างชาติ

ในจดหมายเหตุการเดินทางสู่สยามประเทศของบาทหลวงดาซาร์ด์ ได้กล่าวถึงขนมปังว่าหาซื้อได้ยากและมีราคาแพงเพราะต้องซื้อแป้งสาลีมาจากเมืองสุรัตหรือจากประเทศญี่ปุ่น⁶⁸ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการทำขนมปังในพระนครศรีอยุธยา

นิโกลาส์ แชรแอส ได้กล่าวถึงการทำขนมปังในพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “แม้ว่าเขาจะได้ปลูกข้าวสาลีและสร้างโรงสีมขึ้น แต่ครั้งถึงคราวที่เขาอยากจะกินขนมปังขึ้นมา ก็ใช้ทาส 4-5 คนช่วยกันบด ในวันหนึ่งจะได้แป้งสาลีรวมกันสักลิตรเดียวก็ทั้งยาก ต้องใช้ความกระหน่ำเร่งกันไปทีเดียว”⁶⁹ ขนมปังที่ได้นั้นแชรแอสถือว่าเป็นขนมปังที่ดี ในการปลูกข้าวสาลีนั้นในบันทึกของแชรแอสกล่าวว่าเพิ่งจะปลูกกันเมื่อประมาณ 12-15 ปีมานี้เอง⁷⁰ การเริ่มปลูกข้าวสาลีอาจจะปลูกเพื่อตอบสนองกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นชาวต่างชาติก็ได้⁷¹

ลา ลูแบร์ ได้กล่าวถึงขนมปังสดที่สมเด็จพระนารายณ์ได้พระราชทานแก่คณะราชทูตฝรั่งเศสว่าแห้งผากเกินไป แต่มีชาวยุโรปชื่นชอบกับลา ลูแบร์ว่าขนมปังสดข้าวสาลีของประเทศสยามนั้นดีและที่รู้สึกลัวว่าผากเกินไปนั้น อาจเป็นเพราะการปนเปื้อนข้าวเจ้าไปกับแป้งสาลี⁷² การปลูกข้าวสาลีในประเทศสยามนั้นมีเพียงพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่มีไร่ข้าวสาลี ซึ่งลา ลูแบร์ ให้ความเห็นว่าอาจเป็นเพราะเห็นว่าเป็นของแปลกมากกว่าชื่นชอบในรสชาติของข้าวสาลี โดยมีคำบอกเล่าว่าชาวมัวร์เป็นผู้นำพันธุ์ข้าวสาลีมายังสยาม ลา ลูแบร์ ค่อนข้างแปลกใจที่ชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในประเทศสยามสั่งแป้งสาลีมาจากเมืองสุรัต เพราะที่ใกล้ๆ พระนครศรีอยุธยาก็มีโรงสีมสำหรับ

⁶⁶ 1 หาบ เท่ากับ 60 กิโลกรัม

⁶⁷ นันทา สุตกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ 2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ 1624-1652) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2513) , 99.

⁶⁸ กิจ์ ดาซาร์ด์, จดหมายเหตุการเดินทางสู่สยามประเทศ , แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร), 23.

⁶⁹ นิโกลาส์ แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 97-98.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, 98.

⁷¹ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767”, 194.

⁷² ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 74-75

บดข้าวสาลีอยู่แห่งหนึ่งและใกล้ๆ เมืองละโว้ก็มีอีกแห่งหนึ่ง⁷³ โรงสีลมทั้งสองแห่งคงเป็นของสมเด็จพระนารายณ์ เพราะจากบันทึกของ ลา ลูแบร์ที่บันทึกถึงการได้รับพระราชทานขนมปังจากสมเด็จพระนารายณ์⁷⁴

เนย เป็นสินค้าที่มีขายน้อยในพระนครศรีอยุธยาชาวสยามไม่ทำเนยบริโภค แจกมัวร์คือกลุ่มที่ทำเนยขาย มีเนยบางส่วนที่นำเข้ามาจากเมืองสุรัตและเบงกอล⁷⁵

เครื่องดื่มนอกจากชาต่างชาติ เครื่องดื่มที่เป็นที่นิยมของชาวต่างชาตินำเข้ามาจากต่างประเทศ ในบันทึกของบาทหลวงเดอ ชัวซีซ์ ได้กล่าวการที่คณะราชทูตเข้าไปกินเลี้ยงอาหารในพระบรมราชวังที่มีเครื่องดื่มเป็นเหล้าองุ่นสเปน เปอร์เซีย ฝรั่งเศส เบียร์อังกฤษ และฟอลคอนยังได้จัดส่งเหล้าองุ่นกับเบียร์ญี่ปุ่นให้กับคณะราชทูต⁷⁶

แซรเวสได้กล่าวถึงเหล้าองุ่นว่ามีราคาแพง เพราะเป็นเหล้าองุ่นที่นำมาจากเปอร์เซียหรือยุโรป เหล้าองุ่นที่ทำจากสเปนนั้นมีขายมาก⁷⁷

ลา ลูแบร์ ได้บันทึกว่า พบชาวอังกฤษและฮอลันดานำเหล้าองุ่นมาจากเมืองซีราชในประเทศเปอร์เซีย (อิหร่าน) หรือจากยุโรป และยังมีเหล้าองุ่นฝรั่งเศสจากเมืองบอร์โดซ์กับเมืองกาฮอร์ส เหล้าองุ่นจากจีนและญี่ปุ่น⁷⁸ ชาวอังกฤษในพระนครศรีอยุธยานั้นดื่มพันธ์โดยใช้น้ำดีหรืออาร์กผสมน้ำมะนาว ชาวฝรั่งเศสเรียกว่า บลูปองซ์ แจกมัวร์ในพระนครศรีอยุธยาดื่มกาแฟจากอาหรับ ชาวโปรตุเกสดื่มโกโก้ที่ส่งมาจากมะนิลา ซึ่งนำมาจากอินเดียภาคตะวันออกในเขตกลุ่มครองของสเปน⁷⁹

ในจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้ระบุว่า เครื่องอาหาร ของรับประทานต่างๆ และเครื่องดื่มต่างๆ เป็นสินค้าที่สำคัญที่สุดที่จะจำหน่ายได้ เรือสินค้าของอังกฤษที่เข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในปีค.ศ.1687 (พ.ศ. 2230) บรรทุกแต่เครื่องรับประทาน(อาหาร)และเครื่องดื่มเท่านั้น ซึ่งจะจำหน่ายได้โดยมีกำไรไม่

⁷³ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 74.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, 74-75

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, 167.

⁷⁶ เดอ ชัวซีซ์, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่สยามประเทศในปี ค.ศ.1685 และ 1686, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, 2514), 241,235.

⁷⁷ นิโกลาส์ แซรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 98.

⁷⁸ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 167.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, 98-99.

ต่ำกว่า 300-400%⁸⁰ ฮอลันดาและอังกฤษเป็นผู้ค้าสุรารายใหญ่ เรืออังกฤษได้บรรทุกสุราต่างๆ มาขายได้เงินกว่า 10,000 แฟรงก์ โดยลงทุนซื้อไม่ถึง 2,000 แฟรงก์⁸¹ ในจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสต้องการให้ทางฝรั่งเศสส่งสุราและเครื่องดื่มต่างๆ มาให้กับคณะพ่อค้าทั้งเพื่อการบริโภคและเพื่อจำหน่าย ในจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้กล่าวถึงการที่ฮอลันดาออกไปจากพระนครศรีอยุธยาว่า พวกฝรั่งเศสไม่ได้ขาดทุนอะไรเลย แต่ถ้าฮอลันดาไม่กลับเข้ามาค้าขายพวกฝรั่งเศสก็ไม่ทราบว่าจะไปหาสุราที่ไหนมารับประทานกับอาหาร⁸²

นอกจากอาหารและเครื่องดื่มแล้ว ของกินบางประเภทที่ใช้เฉพาะบางกลุ่มเชื้อชาติก็มีขาย เช่น ชีอิ้ว ลูกเกดลัด เต้าเจี้ยวมิโสะ สาหร่ายคอมบุ ปลาเคสโอะแห้ง ปลาอิวาชิแห้ง ของหมักดอง เป็นสินค้าจากญี่ปุ่นไปยังพระนครศรีอยุธยา⁸³ ผลไม้แห้ง อาหารจากเมืองจีน อีกทั้งยังมีเครื่องจันทน์ ขนมะปราง ขนมะปราง ขนมะปราง ข้าวพอง ตังเม เส้นไหม้แห้งที่ชาวจีนในพระนครศรีอยุธยาผลิตเพื่อจำหน่ายอีกด้วย⁸⁴

3. การแต่งกายของผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยา

การแต่งกายของคนในสมัยอยุธยานั้นแตกต่างกันตามฐานะและชนชั้นทางสังคม ในบันทึกของชาวต่างชาติได้กล่าวถึงการแต่งกายของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ไว้ดังนี้
ในจดหมายเหตุของโยสต์ สเคาเทิน ได้กล่าวว่า

ทั้งหญิงชายแต่งตัวด้วยผ้าฝ้ายน้อยชิ้น เพราะประเทศนี้เป็นประเทศร้อน เขาชอบผ้าสีต่างๆ นุ่งสำหรับส่วนล่างของร่างกายส่วนบนนั้นชายใส่เสื้อชั้นในแขนครึ่งท่อน ส่วนหญิงนั้นมีผ้าบางๆ พาดไหล่หรือปิดหน้าอก บนศีรษะมักจะมีปิ่นทองปักผมไว้และสวมแหวนทองที่นิ้วมือ การแต่งกายเช่นนี้แต่งด้วยกันทั้งคนจนคนมี จึงยากที่จะดูว่าใครรวยใครจน

⁸⁰ ประชุมพงสาวดาร เล่ม 25 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 41(ต่อ)-42-43 เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 4 (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา 2511), 267,288.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, 287-288.

⁸² ประชุมพงสาวดาร เล่ม 22 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 30(ต่อ) 37และ 38เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสตอนแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ (พระนคร:องค์การค้าของคุรุสภา 2511), 154.

⁸³ อิจิอิ โยเนโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542), 79-81.

⁸⁴ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 80-82,91.

นอกจากจะรู้ราคาชนิดผ้าที่นุ่งห่มนั้น⁸⁵

ภาพที่ 14 ภาพการแต่งกายของหญิงชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร(พระนคร : ก้าวหน้า, 2510), 109.

ในพรรณนาเรื่องอาณาจักรสยามของฟานฟลิต ได้กล่าวถึงเรื่องการแต่งกายไว้ว่า

เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศของประเทศนี้ร้อน ผู้คนจึงสวมเสื้อผ้าเนื้อเบาชายหญิงปกปิดร่างกายท่อนล่างด้วยผ้าที่มีลวดลายสีสันทันและให้ความสนใจแก่เครื่องแต่งกายส่วนนี้มาก ผู้ชายสวมเสื้อสั้นๆ แขนยาวลงมาถึงข้อมือไม่สวมรองเท้า และไม่มีสิ่งปกปิดศีรษะ ผมตัดสั้นรอบศีรษะในระดับเหนือหูสั้นขึ้นช่วงต้นคอ และใช้มีดโกนช่วงโคนผม พวกเขา

⁸⁵ ประชุมพงสาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยส พ่อค้าฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง , 151.

ไม่มีเครา และเมื่อพวกเขาราชการไปยังพระราชวังหรือราชสำนัก พวกเขาสวมหมวกผ้าลินินอย่างดีทรงพีระมิด และมีสายรัดรอบคางเพื่อหมวกจะได้ไม่หล่นเมื่อถวายบังคมพระเจ้าแผ่นดิน พวกเขาผู้หญิงห้อยผ้าเนื้อเบา ปลายผ้าทั้งสองข้างพาดไหล่เพื่อให้อึดกุม พวกเขาปักปิ่นทองประดับผมและสวมแหวนทองคำบนนิ้ว 2-3 วงเป็นเครื่องประดับ นี่เป็นการแต่งกายแบบธรรมดาๆ ของผู้หญิงคนรวยและคนจนและไม่มี ความต่างกันในเรื่องราคาของผ้า และจำนวนที่พวกเขาสวมใส่⁸⁶

หนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) ของนิโกลาส์ แชรแวง ได้กล่าวไว้ว่า อาชีพที่อึดคักที่สุดในราชอาณาจักรสยามก็คือ อาชีพช่างตัดเสื้อผ้าเพราะผู้คนทั่วไปไม่นิยมสวมเสื้อ เครื่องนุ่งห่มของผู้ชายประกอบด้วยผ้าไหมหรือผ้าฝ้าย 2 ผืน ผืนหนึ่งใช้คลุมบ่า อีกผืนใช้พันเองแล้วม้วนไปเหน็บไว้ด้านหลัง เครื่องนุ่งห่มของผู้หญิงเป็นผ้านุ่งสีดำ อาจสอดเส้นเงินหรือทอง มีผ้าแถบมัดสลินผืนแคบๆ คาดอกส่วนผ้านุ่งของพวกขุนนางนั้นสอดสอดเส้นเงินหรือทอง หรืออาจเป็นผ้าลายดอกเขียนซึ่งมาจากอินเดีย สวมเสื้อชั้นนอกผ้าปานบางๆ ตัดเป็นรูปเสื้อครุย ในช่วงฤดูหนาวจะสวมเสื้อนอกที่ตัดจากแพรจีนปักลายดินทองเงิน หรือผ้างามๆ จากยุโรป พวกขุนนางจะสวมรองเท้าหนีบแบบแจกมัวร์ สามัญชนเดินเท้าเปล่า⁸⁷ ในช่วงอยุธยาตอนปลายปรากฏในหลักฐานว่ามีโรงเย็บรองเท้าตั้งอยู่ที่ตลาดบ้านจันทน์ปากคลองขุนละครไชย⁸⁸ รองเท้าดังกล่าวน่าจะเป็นรองเท้าแบบจีน

ลา ลูแบร์ ได้บันทึกไว้ว่าชาวสยามไม่ค่อยจะห่อหุ้มร่างกายให้มิดชิดนัก ชาวสยามไปไหนมาไหนด้วยเท้าเปล่าและไม่สวมหมวก ใช้ผ้าพันเอวจนถึงได้เข้ามีทั้งผ้าลายดอกผ้าไหมเกลี้ยง (ไม่มีลาย) และผ้าทอที่ริมผ้าเป็นลายทองหรือลายเงิน ผู้ชายสวมเสื้อชั้นในผ้ามัดสลิน หญิงสามัญชนนุ่งผ้านุ่งสีดำและสไบเป็นผ้ามัดสลินสีขาวอย่างธรรมดาๆ นอกจากผ้านุ่งแล้วผู้หญิงจะไม่สวมเสื้อ⁸⁹

ข้อมูลจากบันทึกของชาวต่างชาติทำให้ทราบว่าในสมัยอยุธยาทั้งผู้ชายและผู้หญิงใส่ผ้านุ่ง ผู้ชายใส่เสื้อผ้ามัดสลิน ผู้หญิงไม่สวมเสื้ออาจมีผ้าสไบห่มหรือห่มตะแบงมาน ถึงการนุ่งห่มจะมีลักษณะเดียวกัน แต่ผ้าที่ใช้ห่มนั้นสามารถบ่งบอกถึงฐานะของผู้สวมใส่ได้ สีน้าประเภท

⁸⁶ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต), 130-131.

⁸⁷ ดูรายละเอียดใน นิโกลาส์ แชรแวง, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 130-131.

⁸⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาถนิมิตสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 79.

⁸⁹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 110-112.

เสื้อผ้าแพรพรรณที่มีขายในตลาดก็มีอยู่มากมาย ที่ถนนย่านป่าฝ้ายเขียวหลังคุก มีตลาดงูหมากหรือตลาดป่าฝ้ายเขียว ที่ย่านนี้มีร้านขายเสื้อสีต่างๆ ทั้งสีเขียว สีขาว สีแดง สีชมพู มีเสื้อหลายแบบทั้งเสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอก (เสื้อผ่าหน้า) เสื้อสวมหัว เสื้อญี่ปุ่น มีกางเกงสีต่างๆ เสื้อสีต่างๆแบบต่างๆ และกางเกงน่าจะจะมีไว้ขายให้กับชาวต่างชาติที่เข้ามายังพระนครศรีอยุธยามากกว่าชาวพื้นเมือง

นอกจากนี้ยังมีสินค้าอื่นๆ ที่ทำมาจากผ้า เช่น ล่วม ซึ่งเป็นเครื่องสำหรับใส่หมากพลูบุหรี ทำจากผ้าหลายชนิด เช่น ผ้าสักหลาด ผ้าแพร ผ้าลาย มีงูหมากปักลวดลาย งูหมากปักทองประดับกระเจก งูหมากเลว น่าจะหมายถึงงูหมากที่ทำจากผ้าที่ไม่ค่อยดีนักหรือทำจากผ้าธรรมดา งูยาสูบปักทองประดับกระเจก งูยาสูบเลว ซองพลูสีต่างๆ ตลาดป่าฝ้ายเขียวนี้เป็นตลาดที่อยู่ในกำแพงระนคร มีการรับผ้าทอจากแขกจามที่อยู่บริเวณวัดแก้วฟ้ามาขายด้วย⁹⁰

ที่ถนนย่านป่าชมพู มีตลาดป่าชมพูมีร้านขายผ้าชนิดต่างๆ ได้แก่ ผ้าชมพูคาด น่าจะหมายถึงผ้าคาดเอว รัตคต คำว่า รัตคตเป็นภาษาเขมร ภาษาไทยใช้รัดประคด เป็นผ้าที่ใช้รัดอกหรือสายที่ถักด้วยด้ายใช้สำหรับรัดเอวพระภิกษุสามเณร⁹¹

ที่ย่านท่าทราย มีตลาดชื่อตลาดท่าขุนนาง มีร้านขายผ้าสมปักเชิงปุม ผ้าไหม ผ้าลายกรูราช ยามะหวาด สมปักเชิง สมปักล่องจวน สมปักรีว และผ้ากราบขนาดต่างๆ ที่ตลาดท่าขุนนางนี้ขายผ้าที่ใช้สำหรับขุนนางต้องนุ่งเข้าเฝ้า⁹² ที่ถนนย่านละไกรใหญ่ มีตลาดขายผ้าชื่อตลาดผ้าลายมีร้านขายผ้าลายสุริต ผ้าขาวและผ้าฉลาง⁹³

ที่บ้านริมวัดลอดช่อง นอกกำแพงระนคร แยกตานีทอผ้าไหม ผ้าด้ายเป็นผ้าพื้น ผ้าม่วงเกลี้ยง (ไม่มีลาย) ผ้าม่วงดอกขาย⁹⁴ที่บ้านริมวัดขุนพรหม ชาวบ้านในบริเวณนั้นนำผ้าขาวเทศมาเขียนพิมพ์ ดีพิมพ์เป็นดอกผ้าลายน้ำจืด เป็นผ้าพิมพ์ลายสีจาง ราคาถูกสำหรับชาวบ้านใช้⁹⁵

แต่มีผ้าส่วนหนึ่งที่เป็นผ้าสำหรับขุนนางใช้นุ่งห่ม ได้แก่ ผ้าที่ขายอยู่ที่ตลาดท่าขุนนาง ในจดหมายเหตุลา ลูแบร์ได้กล่าวถึงผ้านุ่งที่มีความงดงามบางชนิด เช่น ผ้าม่วงไหมยกดอก ผ้าม่วงไหมไม่ยกดอก และผ้าลายเนื้อดี อนุญาตให้ใช้นุ่งห่มได้แต่เฉพาะบุคคลที่ได้รับ

⁹⁰วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 79.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, 71.

⁹² เรื่องเดียวกัน, 82.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, 83.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, 90.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, 93.

พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านั้น⁹⁶ ผ้าบางชนิดเป็นผ้าสำหรับขุนนางใช้นุ่งห่มได้แก่ ผ้าสมปักเชิง

ผ้าสมปัก เป็นผ้าทอด้วยไหมเปลาะกลาง ผ้าเป็นสีเป็นลายต่างๆ เป็นผ้าสำหรับขุนนางซึ่งได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ แสดงถึงลำดับยศ ผ้าสมปักนี้จะนุ่งเวลาเข้าเฝ้าหรือตามเสด็จพระราชดำเนิน แม้แต่ออกจากบ้านจะเข้าวังก็ใช้ผ้าอื่นนุ่งมาก่อน หลักฐานจากจิตรกรรมฝาผนัง แสดงให้เห็นว่าได้มีการนุ่งกันบริเวณกำแพงแก้วข้างท้องพระโรง⁹⁷ ผ้าสมปักเป็นผ้าไหมหน้าแคบต้องต่อให้กว้างโดยใช้ผ้าสองผืนต่อกันเรียกว่า “เปลาะ” การนุ่งเต็มยศใช้ผ้าสมปักลายต่างๆ เพื่อนุ่งเข้าเฝ้าปกติใช้ผ้าสมปักไหมสีต่างๆ ผ้าสมปักที่มีเกียรติที่สุดคือ “สมปักปุม” เป็นสมปักที่ทอด้วยไหมมีลายดอกเป็นตาๆ สมปักที่เป็นธรรมดาที่สุดคือสมปักรีว⁹⁸ ผ้าลายกษุราชคือ ผ้าที่ทอมาจากแคว้นคุชราต (Guzerat) ในอินเดีย⁹⁹ ผ้ายามะหวาด เป็นคำมาจากภาษาฮินดูว่า “ยามะวาร” หรือ “ยามะหะวาร” ใช้เรียกผ้าจำพวกผ้าห่มที่ทอเป็นลายริ้วสลับสี ทำที่แคว้นแคชเมียร์และปัญจาบ¹⁰⁰ ผ้าลายสุรัต คือ ผ้านุ่งที่เรียกกันว่า ผ้าลาย ทำจากเมืองสุรัต ผ้าพิมพ์ลายเป็นผ้านุ่งมีลายที่ชายผ้าสองข้างเรียกว่าหน้าผ้า เป็นลายริ้วใหญ่ๆ ผ้ามีลายเป็นดอกเล็กๆ สีต่างๆ ผ้าลายสุรัต นิยมใช้กัน¹⁰¹ ผ้ายามะหวาด เป็นผ้าลายที่ทำจากผ้าขาวเทศ ซึ่งเป็นผ้าขาวในอินเดีย สันนิษฐานได้เป็น 2 ทางคือมาจากคำว่า อุมดาหวาด ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ในเขตเมืองสุรัตเป็นที่ทำผ้าลายเนื้อดี อีกทางหนึ่งคำว่ายามะหวาดคล้ายกับคำว่า “ยามะหวาด” ในภาษาไทย พระยาอนุมานราชธนได้สอบสวนพบว่า ผ้าลายรุ่นเก่าเป็นสีม่วงและม่วงเจือแดง¹⁰²

ผ้ากษุราช หรือกษุราช เป็นผ้าที่มีดอกคล้ายลายผ้า แต่มีดอกดวงเด่นเนื้อหยาบหนาทนทาน ใช้เป็นผ้านุ่งหรือผ้าคาดพุง¹⁰³

⁹⁶ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 119.

⁹⁷ คูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, การแต่งกายไทย : วัฒนธรรมการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2543), 214.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁹ กาญจนาคพันธุ์[นามแฝง], ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สารานุกรม, 2516), 161.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, 174.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, 172.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, 6.

¹⁰³ สุมลย์ โทมัส, รายงานวิจัยเรื่องผ้าและประเพณีการใช้ผ้าไหม (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), 44.

ผ้าปุม เป็นผ้าไหมที่ทอเป็นลายดอกตาแปลกๆ เนื้อไม่เรียบมีลายพลอมแฟรมซึ่งเกิดจากวิธีทำคือ ย้อมไหมก่อนแล้วทอ ส่วนมากมีสีแดง¹⁰⁴

ในหนังสือภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ของขุนวิจิตรมาตราได้กล่าวถึงผ้านุ่งไว้ว่า ถ้าทอด้วยไหมเรียกว่าผ้าไหม ผ้าไหมถ้าทอให้มีลายมีดอกต่างๆ ทั้งผืนเรียกว่า “ผ้าปุม” ถ้าเกลี้ยงๆ เรียกว่า “ผ้าม่วง” แต่ถ้าทอด้วยด้ายกับไหมสองอย่างปนกันเรียกว่า “ผ้ายายแกมไหม” ถ้าทอด้วยด้ายเรียกว่า “ผ้าพื้น” ถ้าทอด้วยเส้นทองเรียกว่า “ผ้ายกทอง” หรือ “ผ้ายก”¹⁰⁵

การนำผ้าจากต่างประเทศมาขายที่ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาสะท้อนกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนี้ซึ่งมีทั้งพ่อค้าต่างชาติผู้นำสินค้าเข้า นายหน้า พ่อค้าผู้ซื้อสินค้าทอดที่หนึ่ง และอาจจะมีพ่อค้าที่รับซื้อสินค้านี้จากพ่อค้าคนแรกต่อๆ มาก็ได้ และยังมีกลุ่มผู้บริโภคที่นิยมสินค้าจากต่างประเทศเป็นลูกค้าสำคัญ ผู้ที่ได้นุ่งผ้าที่มาจากต่างประเทศจะต้องเป็นผู้ที่มีความมั่งคั่งมากระดับหนึ่ง ทั้งการที่มีผ้าจากต่างประเทศขายในตลาดสะท้อนความต้องการนุ่งผ้าที่แสดงความร่ำรวยของคนในสมัยนั้นได้ นอกจากนั้นยังเห็นได้อีกว่าผ้าจากต่างประเทศบางชนิดที่เคยใช้เฉพาะบุคคลในราชสำนักได้ออกมาสู่ตลาดของประชาชนทั่วไป ซึ่งแม้จะมีผู้ซื้อหลักคือขุนนางข้าราชการ แต่การที่นำมาขายในตลาดอย่างมากมายหลายชนิดทำให้เชื่อได้มากกว่าผู้มีเงินทองเข้าชั้นเศรษฐีคบคิดจะได้ซื้อหามาแต่งเพื่อแสดงฐานะและความร่ำรวยของตน¹⁰⁶

นอกจากเสื้อผ้าแพรพรรณแล้วชาวเมืองพระนครศรีอยุธยายังประดับตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับต่างๆ อีกด้วย โดยมีปิ่นทองประดับผมและสวมแหวนทองคำบนนิ้ว 2-3 วง¹⁰⁷ ลา ลูแบร์ได้บันทึกไว้ว่า

ชาวสยามสวมแหวนที่นิ้วต่างๆ (คือนิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อย) ของมือทั้งสองข้าง และสมัยนิยมอนุญาตให้สวมได้มากวงเท่าที่จะมากได้ เขาอาจปลงใจซื้อแหวนเพชรก็ได้ ในราคาถึงวงละตั้งครึ่งเอิกว ซึ่งในกรุงปารีสจะมีราคาเพียง 2 ซอลเท่านั้น พวกผู้ชายไม่รู้จักใช้สร้อยประดับคอของตนหรือของภรรยาเลย แต่พวกผู้หญิงและเด็กๆ ทั้งสองเพศรู้จักการใช้ตุ้มหู ตามปกติมันตุ้มหูมีรูปร่างเหมือนอย่างลูกปัด (poire-ลูกแพร์) ทำด้วยทองคำ เงิน หรือกาไหล่ทอง เด็กหนุ่มเด็กสาวลูกผู้ดีสวมกำไลข้อมือ แต่จะสวมอยู่ถึงอายุ 6 หรือ 7 ขวบ

¹⁰⁴ สุมาลย์ โทมัส, รายงานวิจัยเรื่องผ้าและประเพณีการใช้ผ้าไหม, 51.

¹⁰⁵ กาญจนาคพันธุ์[นามแฝง], ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์, 176.

¹⁰⁶ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุญบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), 367-368.

¹⁰⁷ ฟาน ฟลิต, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต), 131.

เท่านั้น แล้วยังสวมกำไลที่แขนและที่ขาอีกด้วยเป็นกำไลวง (กำนแข็ง) ทำด้วยทองคำหรือ
กาไหล่ทองรูปพรรณคล้ายๆ กับพวงกุญแจของเราฉะนั้น¹⁰⁸

ในเมืองพระนครศรีอยุธยามีตลาดที่ขายเครื่องประดับต่างๆ อยู่ที่ถนนย่านชั้นเงินมี
ตลาดซื้อตลาดขันเงินขายกำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นชน ปิ่นเข็ม สายสะอึง สั้งวาลทองคำ ชีร์กและ
สายลวด ที่เชิงสะพานชีกุนด้านตะวันตกมีตลาดชีกุนขายกำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นปักผม แหวนหัว
มะกล่ำ แหวนลูกแก้ว ลูกปัด เครื่องประดับต่างๆ ที่ทำจากทองเหลืองและตะกั่ว¹⁰⁹ ในสมัยสมเด็จพระ
พระนารายณ์มีความนิยมในการสวมใส่เครื่องประดับด้วยเครื่องประดับที่มีค่ามีราคา คนมีความมั่ง
คั่งและมีความนิยมในการสะสมความมั่งคั่งด้วยการซื้อเครื่องประดับทองและเพชร

ความนิยมในการสวมใส่เสื้อผ้าและเครื่องประดับมีปรากฏให้เห็นในกฎหมายตราสาม
ดวงที่มีข้อห้ามในการแต่งกายและการใช้เครื่องประดับเกินฐานะของผู้สวมใส่โดยกล่าวถึงธรรมเนียมการนุ่งผ้าและการใช้เครื่องประดับไว้ว่า

หย่างทำเนียมแต่ก่อนสืบมาจะนุ่งผ้าสมปักท้องนาก แลใส่เสื้อครุยกรองคอ กรองต้น
กรองปลายแขน จะคาตราดคดหนามขนุนได้แต่หมากไท กลาโหม จตุสดม แลแต่งบุตร
แลหลานขุนนางผู้ใหญ่ ผู้น้อยได้ก็แต่เสมาแลจี้กัวจั่นจำหลักประดับพลอยแต่เพียงนี้ แล
ทุกวันนี้ข้าราชการผู้น้อยนุ่งห่มมิได้ทำตามหย่างทำเนียมแต่ก่อน ผู้น้อยก็นุ่งสมปักปุมท้อง
นาก ใส่เสื้อครุยกรองคอ กรองมือ กรองสังเวียน กรองสำรวญ คาตราดคดหนามขนุน...
แต่งบุตรแลหลานเล่าผูกลูกปะจะหล่าจำหลักประดับพลอยแลจี้กัณฑ์ประดับพลอยเพชรมณ
ราชวะดีใส่เกี้ยวมีกระจังประจำยาม ๔ ทิศ ผูกกัณฑ์จั่นถมญประดับพลอยประดับเพชร
สายเข็มขัดดอก มีดอกประจำยาม เข้าหย่างต้องห้ามเกินบันดาศักดิผิดอยู่¹¹⁰

การออกกฎหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีขุนนางผู้น้อยใช้ผ้านุ่งและเครื่องประดับที่
กำหนดให้ใช้กับขุนนางผู้ใหญ่ และใช้กับบุตรหลานของขุนนางผู้ใหญ่ทั้งยังแต่งกายบุตรหลานเกิน

¹⁰⁸ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 119-120.

¹⁰⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 78.

¹¹⁰ “พระราชบัญญัติ,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527), 101-103.

บรรดาศักดิ์ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าผ่านungและเครื่องประดับที่ใช้สำหรับขุนนางผู้ใหญ่ นั้น ขุนนางผู้น้อยสามารถหามาสวมใส่และใช้ประดับได้ โดยอาจซื้อหรือสั่งทำก็ได้ดังที่ปรากฏใน ตลาดทำขุนนางและปรากฏเป็นช่างฝีมือทำทองและรับจ้างทำเครื่องประดับ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการออกกฎหมายที่แสดงถึงความนิยมในการตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับนั้นได้ส่งผลให้เกิดความนิยมในการตกแต่งบุตรหลานด้วยกำไลมือ กำไลเท้า จนเกิดอันตรายขึ้นกับเด็ก ด้วยมีคนคบคิดล่อลวงเอาเด็กไปฆ่าเพื่อเอากำไล จึงได้มีกฎหมาย ห้ามไม่ให้ราษฎรแต่งตัวบุตรหลานด้วยเครื่องประดับมีค่าเพราะจะเป็นภัยแก่ตัวเด็กเองดังปรากฏใน พระราชกำหนดใหม่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ว่า

แต่นี้สืบไปเมื่อนำ ถ้าข้าทูลละอองธุลีพระบาทอนาปรชาราชราษฎรผู้ใด จะตกแต่งใส่กำไลเท้าแลกำไลมือบุตรหลาน ยาคีพี่น้องซึ่งเปนทารกนั้น ต่อมีแม่นมพี่เลี้ยงพิทักษ์รักษา จึงให้ตกแต่งบุตรหลานใส่กำไลเท้ากำไลมือไว้เปนอันตรายเปนอันตรายทีเดียว ถ้าผู้ใดมีฟังตกแต่งบุตรหลานใส่กำไลเท้ากำไลมือแลอ้ายมีชื่อพัวลวงลักพาไปฆ่าเสีย ถอดเอากำไลเท้ากำไลมือไปจุดหนึ่งครั้งนี้จะเอาตัวบิดามานดาผู้ตกแต่งเปนโทษจงหนัก...¹¹¹

ใน พ.ศ.2343 ได้มีการออกพระราชบัญญัติ ห้ามแต่งกายเกินฐานะเกินบรรดาศักดิ์ ขุนนางผู้น้อยห้ามแต่งกายเสมอขุนนางผู้ใหญ่ รวมถึงการแต่งกายให้กับบุตรหลานด้วย ห้ามช่างทองทำเครื่องประดับเพชรถมยาราชาวดี ห้ามทำกระจับปี่ พริกเทศ กำไลเท้าด้วยทองคำ และแหวนถมยาราชาวดีประดับพลอย และห้ามซื้อขายเป็นอันขาด

แต่นี้สืบไปเมื่อนำให้ข้าราชการแลราษฎรทำตามธรรมเนียมอย่างแต่ก่อน ครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้แต่ขุนนางผู้ใหญ่กันร่มผ้าศรีผึ้ง คาดราตคดหนามขนุน ห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยใส่เสื้อครุยรองคอสังเวียนสำราญ คาดราตคดหนามขนุนนุ่งสมปักท้องนากสามเข็มขัดอย่าให้มีดอกประจายามกันร่มผ้าศรีผึ้ง ใส่เสื้อครุยได้แต่กรองปลายมือ จะแต่งบุตรหลานก็ให้ใส่ได้แต่จี๋ เสมอ ภัทรวัง จ้าหลักประดับพลอยแดง พลอยเขียวแต่เท่านี้ อย่าให้ประดับเพชรถมยาราชาวดี ลูกปะวะหล้า ก็ให้ใส่ได้แต่ได้แต่ลายแทงแลเกลี้ยงเกี้ยว อย่าให้มีกระจับปี่ประจายาม ๔ ทิศ แลอย่าให้ใส่กระจับปี่พริกเทศทองคำกำไลทองคำใส่เท้า อย่า

¹¹¹ “มาตรา 20 พระราชกำหนดใหม่,”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 3, 376.

ให้ข้าราชการผู้น้อยแลราษฎรกันรุ่มผ้าศรีผึ้ง แลกระทำให้ผัดด้วยหย่างทำเนียมเกินบันดา
ศักดิ์เป็นอันชาติเดียว แลอย่าให้ช่างทองทั้งปวงรับจ้างแลทำจี๋ เสมา ักควจันประดับเพช
มณียราชาวดี แลกระจับปั้ง พริกเทศ กำไลเท้าทองคำแลแหวนมณียราชาวดีประดับพลอย
ห้ามมิให้ซื้อขายเป็นอันชาติเดียว ถ้าข้าราชการผู้น้อยแลอนาประชาราษฎรช่างทอง กระทำ
ให้ผัดด้วยหย่างทำเนียมแต่ก่อน จะเอาตัวเป็นโทษจงหนัก...¹¹²

ความนิยมในสินค้าประเภทเสื้อผ้าเครื่องประดับนั้นมิได้จัดอยู่เพียงแค่คนธรรมดา
เท่านั้น พระภิกษุสงฆ์ก็ยังมีความต้องการใช้ผ้าแพรพรรณที่มีความสวยงามคุณภาพดีจากต่างประเทศ
ไปตัดเย็บซ่อมเป็นจีวร ผ้าสบง และเครื่องใช้ของสงฆ์ต่างๆ

นางพุกเห่นสุลูปกำป็น เหน่ลำเภจิ้นเข้ามาก็จิ้นเที่ยวบนลำเภชุกชน ชื่อหาของ
เล่นเปนละวณ จิ้น จาม ฝรั่ง ให้เดียรถิณครนรดูหมิ่นก็มีบ้าง นางพุกก็เที่ยวซื้อผ้าแพร
พรรณในพวงแพและร้านแขกจิ้น เอาไปเย็บซ่อมเป็นผ้า ภาค จีวร สบง สไบ กราบพระ
อัครด อังสะ กระทำเป็นศรีเสาด ชมพูนุ่นครองให้ต้องอาบดเปนมหานิดสักคียทุกครั้ง นาง
พุกนุ่นห่มเปนแต่ศรีกร้ากรุ่นว่าปลั่ง...¹¹³

ความนิยมและต้องการผ้าแพรพรรณของพระสงฆ์ถือเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม มี
การออกกฎพระสงฆ์ “ห้ามอย่าให้อนาประชาราษฎรลูกค้าร่ำมแพกแขกจิ้นไทยขายผ้าแพรพรรณแก่
พระสงฆ์สามเณรเปนอันชาติเดียว” ถ้าผู้ใดขายผ้าแพรพรรณแก่พระสงฆ์สามเณรจะถูกเอาตัว
ลงโทษหนัก¹¹⁴

ข้อมูลตารางสินค้าในบทที่ 3 สินค้าประเภทเสื้อผ้าแพรพรรณและเครื่องประดับนั้นม
ากมายหลายชนิด แสดงให้เห็นว่าเสื้อผ้าแพรพรรณมิได้ใช้เป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น แต่ยังใช้
เป็นเครื่องแสดงฐานะและความมั่งคั่งของผู้สวมใส่ ผู้ที่มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยจะนุ่งห่มผ้าที่มาจาก
ต่างประเทศ สวมใส่เครื่องประดับที่มีค่ามีราคาแพง สามัญชนนุ่งห่มผ้าทอที่มีราคาถูกสวมใส่
เครื่องประดับน้อยชิ้น ทั้งสินค้าเสื้อผ้าแพรพรรณและเครื่องประดับก็มีขายอยู่ในตลาดในเมือง
พระนครศรีอยุธยาให้ทั้งผู้ดีและไพร่ได้เลือกซื้อมาสวมใส่ตามความต้องการ

¹¹² “พระราชบัญญัติ,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 เล่ม 3, 102-103.

¹¹³ “กฎพระสงฆ์,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 เล่ม 3, 53-54.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 46.

ภาพที่ 15 การแต่งกายของขุนนางชาวสยาม

ที่มา : ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2510) , 107,111.

4. การประกอบอาชีพของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา

ในสังคมเมืองการค้าแลกเปลี่ยนพระนครศรีอยุธยาที่มีผู้อยู่อย่างคับคั่งย่อมมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ฟาน ฟลิต ได้บันทึกถึงการประกอบสัมมาอาชีพของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า“ภายในเมืองทั้งหลายและศูนย์ชุมชนอื่นๆ ประชาชนหาเลี้ยงชีพ โดยการค้าขาย การทำงานในวัง การเดินเรือสำเภา เรือใบและเรือแบบพื้นเมือง การประมงและการอุตสาหกรรม และประติษฐกรรมที่ใช้ฝีมือ โดยการทำทองและเงินรูปพรรณอย่างชำนาญ...”¹¹⁵

การมีตลาด ย่านการผลิตและย่านการค้าที่มากมายมีสินค้าที่หลากหลายชนิด ทั้งสินค้าที่เป็นอาหารสด สินค้าที่ต้องใช้ทักษะและฝีมือในการผลิตมีทั้งของจำเป็นในชีวิตและสินค้าที่จัดเป็นสินค้าหรูหราฟุ่มเฟือย สะท้อนให้เห็นว่าภายในพระนครและรอบพระนครมีคนจำนวนมากที่ประกอบกิจกรรมการค้า การค้าขายสินค้าจำนวนมากมายหลากหลายชนิดสะท้อนการ

¹¹⁵ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต) , 141.

ขยายตัวทางเศรษฐกิจ สินค้าที่นำมาขายมีทั้งสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตและสินค้าที่ไม่ผ่านกระบวนการผลิต สินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตหมายความว่าสินค้าที่ผ่านกรรมวิธียุ่งยากซับซ้อน ในขั้นตอนการผลิตมากกว่าสินค้าที่ไม่ผ่านกระบวนการผลิตซึ่งสามารถเก็บ ปลูก จับซึ่งถ้ามีกรรมวิธีในการผลิตเข้าร่วมก็จะเป็นกรรมวิธีที่ง่ายๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน¹¹⁶ สินค้าที่ไม่ผ่านกระบวนการผลิต เช่น ของสดต่างๆ มะพร้าวอ่อน มะพร้าวห้าวปอกเปลือก หมากพลู ดอกไม้สด ไม้ไผ่ป่า ไม้รอก ไม้กระดาน ไม้โอ๊ก เป็นต้น สินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิต เช่น ข้าว ถาด พาน ผอบ ตะลุ่ม เครื่องเงิน เครื่องถมยาค่า เสื้อผ้าต่างๆ ลว่ม ถูหมาก น้ำมันงา น้ำมันลูกกระเบาะ กระเบื้อง บาตรเหล็ก เป็นต้น

การแบ่งสินค้าออกเป็นสินค้าที่ไม่ผ่านกระบวนการผลิตและสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตทำให้เห็นความก้าวหน้าของการค้าที่ต้องมีการลงทุน การลงทุนผลิตสินค้าที่ผ่านขั้นตอนกระบวนการทำให้เห็นว่าเกิดกลุ่มผู้ลงทุนผลิตเพื่อการค้าและมีความสามารถในการผลิต ซึ่งนับได้ว่าเป็นคนกลุ่มใหม่ในสังคมอยุธยาที่เดิมเชื่อว่ามีแต่ผู้ปกครองและผู้ได้ปกครองซึ่งมีหน้าที่รับใช้ราชสำนักตามการเกณฑ์แรงงานเท่านั้น¹¹⁷

การมีสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตขายแสดงให้เห็นว่าอาชีพทำการผลิตสินค้าเฉพาะอย่างขยายตัวมากขึ้นในหมู่ราษฎรชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา สินค้ามากขึ้นเพื่อสนองตลาดภายใน ส่วนใหญ่ขายให้แก่คนที่อยู่ในเมืองทั้งที่เป็นพ่อค้าต่างชาติและชาวเมืองจำนวนหนึ่งที่มีได้ทำการผลิตเพื่อยังชีพอีกต่อไป¹¹⁸ โดยแบ่งอาชีพที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

อาชีพผลิตและขายสินค้าประเภทอาหาร การประกอบอาชีพนี้จะมีจำนวนมากที่สุด โดยพิจารณาจากจำนวนชนิดอาหารที่มีมากมาย (ตารางสินค้าอาหารในบทที่ 3) และจำนวนตลาดขายของสดเช้า-เย็นที่มีถึง 41 ตำบล และยังมีตลาดที่ขายอยู่นอกพระนคร สินค้าอาหารที่ขายมีทั้งของสดต่างๆ หมู เป็ด ไก่ ปลา อาหารทะเล ผลไม้ อาหารแห้ง ฯลฯ ตลาดขายอาหารคงมีกระจายอยู่ทั่วไป ในบันทึกของแชนแวลส์ได้กล่าวถึงตลาดลอยน้ำมีเรือเล็กๆ กว่าร้อยลำบรรทุกข้าวสาร ผลไม้ ปลาสด และปลาจำมาขาย¹¹⁹ จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซารด์ได้กล่าวถึง “ใกล้ๆ กับหมู่บ้านนั้นมีบาซาร์ (bazar) หรือตลาดลอยน้ำ ซึ่งคนสยามที่ขึ้นและลงตามคลองแม่น้ำนั้นจะพบอาหารสำเร็จรูปเตรียมพร้อมไว้เสมอ เช่น ผลไม้ ข้าวสุก

¹¹⁶ วรจกนา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 359.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 354-375.

¹¹⁸ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยปลายอยุธยา,” *วารสารธรรมศาสตร์* 11,3 (กันยายน 2525) : 11.

¹¹⁹ นิโกลาส์ แชนแวลส์, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, 108.

อาร์รัก (arraque-ซึ่งเป็นเหล่าโรคชนิดหนึ่งทำจากข้าวและปูนขาว) กับแกงบางชนิดปรุงตามแบบสยาม ซึ่งคนฝรั่งเศสไม่เคยรู้จักเลย¹²⁰ การผลิตและขายสินค้าประเภทอาหารในตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาคงเป็นไปอย่างคึกคัก มาตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 22)¹²¹

อาชีพการผลิตและการขายสินค้าประเภทเครื่องใช้ต่างๆ แบ่งออกได้ดังนี้ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม อาชีพการทอผ้าค้าขายเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มมีอย่างแพร่หลายในตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยา มีทั้งที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติและชาวพื้นเมือง

อาชีพที่ดำเนินการโดยชาวพื้นเมือง ตลาดในกำแพงพระนครศรีอยุธยาที่ถนนย่านป่าหมพุมิร้านขายผ้าต่างๆ เสื้อผ้าต่างๆ และเครื่องใช้ที่ทำจากผ้า ที่ถนนย่านป่าหมพุมิร้านขายไหมครุยพื้น ไหมเบญจพรรณ ไหมลาว ไหมเขมร ไหมโคราช นอกพระนครที่ย่านบ้านริมวัดขุนพรหมชาวบ้านย่านนั้นนำผ้าขาวเทศมาเขียนพิมพ์ตีพิมพ์เป็นดอกผ้าลายน้ำจืดขาย ที่บ้านศาลาเกวียนชาวเมืองนครราชสีมาจะนำผ้าตารางผ้าสายบัวสีคืบนำเก็บทอง และผ้าตาบัวปกตาเลงมาขายในช่วงเดือนสามเดือนสี่¹²²

อาชีพที่ดำเนินการโดยชาวต่างชาติ ตลาดในพระนครศรีอยุธยา ที่ย่านในไถ่มีแพรสีต่างๆ แบบจีน ไหมสีต่างๆ ขาย ที่ย่านท่าทรายมีผ้าต่างๆ จากอินเดียขาย¹²³ นอกพระนครศาลาเกวียนในช่วงเดือนสามเดือนสี่ชาวเขมรนำผ้าปูม แพรญวนมาขาย บ้านริมวัดลอดช่อง แยกตานีทอผ้าไหม ผ้าด้ายเป็นผ้าพื้น ผ้าม่วงเกลี้ยง ม่วงดอกขาย¹²⁴

อาชีพผลิตและขายเครื่องใช้ต่างๆ ตลาดทั้งในและนอกพระนครมีสินค้าประเภทเครื่องใช้ไม้สอยจำหน่ายเป็นจำนวนมาก ทั้งเครื่องเรือน เครื่องใช้ในครัวเรือน สิ่งก่อสร้างเครื่องครัว เครื่องจักรสาน เครื่องใช้ประกอบอาชีพ (ดูรายละเอียดจากตารางชนิดและประเภทสินค้าในบทที่ 3) แสดงให้เห็นว่าชาวเมืองในพระนครศรีอยุธยามีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย

¹²⁰ กียี ดาซาร์ดี, จดหมายเหตุการณ์เดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงดาซาร์ดี, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2549), 35.

¹²¹ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767,” 130.

¹²² วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 79, 93, 89.

¹²³ เรื่องเดียวกัน, 81-82.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน, 89-90.

การผลิตและขายอุปกรณ์เกี่ยวกับเรือ การคมนาคมทางหลักของพระนครศรีอยุธยาคือ การคมนาคมทางน้ำโดยใช้เรือเป็นยานพาหนะสำคัญ ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาจะต่อเรือใช้เอง หรืออาจซื้อเรือที่ต่อเสร็จแล้วมาใช้โดยมีหลักฐานกล่าวถึงย่านการค้านอกพระนครที่บ้านขมตาลทางทิศตะวันตกของเกาะพระนคร ชาวบ้านย่านนั้นรับเรือเถา เรือพ่วงไว้ขาย¹²⁵ นอกจากนี้ยังมีการผลิตและการขายสินค้าที่เกี่ยวข้องกับต่อเรือสำเภาและการซ่อมแซมเรือ ทั้งเรือขนาดเล็กและเรือสำเภา ที่บ้านญี่ปุ่นชาวบ้านรับกงเรือน้อยใหญ่ และกงเรือสำเภาไว้ขาย ที่บ้านท่าโหลงตั้งเตาตีเหล็กตะปูตะปลิงขาย ตะปูตะปลิงหมายถึงหมุดแหลมโค้งทำด้วยเหล็กสำหรับตอกเพลาะกระดานยึดกระดานให้แน่นสนิท ตะปูตะปลิงนี้ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนและบางส่วนใช้ในการต่อเรือที่บ้านญี่ปุ่น ชาวบ้านบริเวณนั้นรับกงเรือน้อยใหญ่และกงสำเภาไว้ขาย¹²⁶ ที่บ้านท่ากาอี แยกพื้นเชือกเปลือกมะพร้าวตีเป็นสายสมอขายให้กับเรือกำปั่น สลุป และสำเภา¹²⁷

นอกจากการผลิตอุปกรณ์บางส่วนที่เกี่ยวกับเรือแล้ว การต่อเรือคงเป็นอาชีพที่มีความสำคัญในช่วงอยุธยาตอนปลาย ถึงแม้จะไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับการต่อเรือของประชาชนทั่วไป การคมนาคมหลักของอยุธยาเป็นการคมนาคมทางน้ำจึงน่าสันนิษฐานได้ว่าประชาชนคงต่อเรือใช้มานานแล้ว แต่การต่อเรือกำปั่น เรือสำเภาคงจะมีการพัฒนาขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 (กลางพุทธศตวรรษที่ 23) มีหลักฐานที่กล่าวถึงการที่ราชสำนักอยุธยาต้องการช่างจากต่างประเทศมาช่วยในการต่อเรือ โดยปรากฏจากคำบอกเล่าของคณะทูตจากอยุธยาที่ส่งไปเจริญพระราชไมตรีกับกษัตริย์ฮอลันดา ค.ศ. 1607 (พ.ศ. 2150) ถึงความต้องการของคณะทูต “...ที่ต้องการมาฮอลันดา เพราะอยากจะได้มาเห็นบ้านเมืองดีกรามบ้านช่องและเรือกำปั่นและถ้าหากพวกเขา (คณะทูต) ต้องการอะไรแล้ว สิ่งนั้นก็คงจะเป็นช่างต่อเรือและช่างฝีมืออื่นๆ”¹²⁸ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้ช่างต่างๆกลับมาหรือไม่ แต่ก็ถือว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสนใจของรัฐต่อการพัฒนากิจกรรมการต่อเรือ¹²⁹ ในปี ค.ศ.1624 (พ.ศ.2167) บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ให้หัวหน้าช่างไม้ประจำเรือโรบักที่ชื่อ มร.เฮด คอยอยู่รับใช้สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมที่ราช

¹²⁵ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 91.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, 87.

¹²⁸ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2512), 1-2.

¹²⁹ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767”, 126.

สำนักอยุธยา¹³⁰ ในปี ค.ศ. 1626 (พ.ศ.2169) มีลูกจ้างของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่มีความรู้ ความสามารถทางด้านการต่อเรือได้เข้ามาทำงานรับใช้ราชสำนักอยุธยา ความช่วยเหลือของบริษัทมีมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งทำให้การเดินเรือของอยุธยาขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17¹³¹ การมีไม้สำหรับใช้ต่อเรืออย่างอุดมสมบูรณ์ผนวกกับความพยายามของทางราชสำนักที่จะพัฒนาช่างต่อเรือในรูปของการส่งเด็กไทยไปปัดตาเวียเพื่อฝึกปรือทักษะของช่างประเภทต่างๆ รวมทั้งช่างไม้¹³² ทำให้กิจกรรมการต่อเรือเป็นไปได้ด้วยดีและมีมาอย่างต่อเนื่องถึงอยุธยาตอนปลาย¹³³ ดังปรากฏในพระราชพงสาวดารรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระว่า “ทรงพระกรุณาตรัสสั่งโกษาธิบดีให้ต่อกำปั่น 3 หน้า ปากกว้าง 6 วา แล้วทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ติดสมอ ณ วัดมเหยงคณ์ ต่อกำปั่น 5 เดือนเศษ จึงสำเร็จแล้วๆ ให้ใช้ไปออกไป ณ เมืองมฤท แล้วให้ประทุกช้างออกไปจำหน่าย ณ เมืองเทศ 40 ช้าง”¹³⁴ รวมถึงการเข้ามาต่อเรือเพื่อบรรทุกข้าวกลับไปขายยังเมืองจีนของพ่อค้าจีนสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยามีส่วนร่วมในกิจกรรมการต่อเรือโดยการผลิตอุปกรณ์บางส่วนของเรือและอุปกรณ์การซ่อมแซมเรือขายให้กับเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขาย รวมถึงการขายเรือให้กับชาวบ้านชาวเมืองที่ต้องการใช้ การขายเรื่อนั้นในหลักฐานระบุว่า “บ้านขนมตาลชาวบ้านนั้นรับเรือเถาเรือฟ่งไว้ขาย”¹³⁵ เรือที่ชาวบ้านรับไว้ขายนั้นน่าจะเป็นเรือที่ผลิตจากเมืองที่อยู่เหนือพระนครศรีอยุธยาขึ้นไป เมื่อต่อเสร็จก็ล่องเรือลงมาขายยังพระนครศรีอยุธยา ในบันทึกของฟาน ฟลิต ได้กล่าวว่าประเทศสยามมีความอุดมสมบูรณ์ มีวัสดุที่จำเป็นสำหรับการสร้างเรือเรือสำเภาเรือท้องแบน และเรือชนิดอื่นๆทุกชนิด และมีแรงงานสำหรับทำงาน¹³⁶ แรงงานที่ฟาน

¹³⁰ ไพบรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, 1-2.

¹³¹ George Vinal Smith, The Dutch in Seventeen Century Thailand (DeKalb : North Illinois University, 1977), 105.

¹³² Ibid.p.19.

¹³³ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767”, 127.

¹³⁴ พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์เจ้ากรม (จาด) พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2543), 235.

¹³⁵ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, วรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 91.

¹³⁶ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วันวลิต), 142.

ผลิตกล่าวถึงน่าจะเกี่ยวข้องกับช่างฝีมือที่มีความถนัดและความชำนาญในการผลิตสินค้าต่างๆที่ต้องใช้ทักษะและความสามารถเฉพาะในการทำ

อาชีพช่างฝีมือ การสร้าง ซ่อมแซม และบูรณะพระราชวัง วัดวาอาราม ศาสนสถาน การสร้างบ้านเรือน และการผลิตสินค้าบางชนิดในสมัยกรุงศรีอยุธยาล้วนต้องการช่างฝีมือที่มีความสามารถหลายแขนงมาประกอบกันเพื่อให้ได้งานที่มีทั้งความมั่นคงและความงดงาม

ช่างฝีมือในพระนครศรีอยุธยานั้นมีหลายประเภทมีความสามารถและความชำนาญที่แตกต่างกันเอกสารหลักฐานทั้งของไทยและต่างประเทศได้กล่าวถึงช่างฝีมือที่หลากหลาย ช่างฝีมือเหล่านี้ต้องทำงานให้กับราชสำนัก แต่ในช่วงอยุธยาตอนปลายได้ปรากฏสินค้าที่แสดงถึงความเป็นช่างฝีมือ เช่น เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องทองเหลือง เครื่องประดับ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าช่างฝีมือมีโอกาสนในการประกอบอาชีพเติบโตและพัฒนาจนกลายเป็นช่างสิบหมู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

หลักฐานของไทยที่กล่าวถึงช่างฝีมือในสมัยอยุธยาคือ พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองได้ระบุศักดินาของช่างในกรมต่าง ๆ ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนได้ระบุถึงตำแหน่งช่างฝีมือต่าง ๆ ได้แก่ ช่างเลื้อย ช่างก่อ ช่างดอกไม้เพลิง ช่างไม้ต่ำสูง ช่างเงิน ช่างมุก ช่างรัก¹³⁷

ในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองระบุถึงช่างต่าง ๆ ได้แก่ ช่างปากไม้ ช่างเรือ ช่างเขียน ช่างแกะสลัก ช่างทำลู่ ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างรัก ช่างบุ ช่างหุ่นและช่างปูน¹³⁸

หลักฐานของชาวต่างประเทศก็ยังคงกล่าวถึงความสามารถของช่างฝีมือชาวไทยในบันทึกของ ลา ลูแบร์ ได้กล่าวถึงช่างฝีมือประเภทต่างๆ ได้แก่ ช่างไม้ ช่างก่ออิฐถือปูน ช่างหล่อ ช่างแกะสลัก ช่างทอง ช่างตีเหล็ก โดยได้กล่าวถึงความสามารถในการช่างของชาวสยามไว้ว่า “ชาวสยามเป็นช่างที่เลว ในกรุงสยามไม่มีองค์กรรวมช่างฝีมือให้เป็นปึกแผ่นและวิชาช่างก็ไม่เจริญ มิใช่เนื่องจากสันดานเกียจคร้านของพวกเขายิ่งกว่า หากเนื่องจากรัฐบาลที่ปกครองพวกเขาย่ำแย่... ทุกคนจึงมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ วิชาช่างต่างๆทุกสาขาจึงไม่สู้มีความจำเป็นแก่พวกเขาเท่าไรนักและช่างก็ไม่มีมูลค่าของงานซึ่งเขาจะต้องลงแรงกันไป”¹³⁹

¹³⁷ “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน,” ใน ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527), 183-256.

¹³⁸ “พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง,” ใน ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 1, 256-259

¹³⁹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 308.

นิโกลาส์ แชรแอส ได้กล่าวถึงช่างฝีมือ ได้แก่ ช่างทองรูปพรรณ ช่างหล่อ ช่างตีดาบ ช่างเหล็ก ช่างปูน ช่างไม้ และช่างแกะสลัก¹⁴⁰

ช่างทองรูปพรรณมีฝีมือดีเท่ากับของเราเหมือนกัน (ช่างฝรั่งเศส) เขาทำเครื่องทองรูปพรรณได้หลายพันแบบล้วนแต่งามๆทั้งนั้น...ยังมีช่างหล่อ ช่างตีดาบและช่างเหล็ก แต่ทำงานไม่ได้ดีเท่าของเรา แต่ก็มีความรู้พอที่จะผลิตงานออกมาได้เพียงพอแก่ความต้องการของประเทศ การหล่อระฆังและหล่อปืนใหญ่ไม่ค่อยชำนาญ แม้จะได้รับผลสำเร็จบ้างในบางครั้ง...เขาทำงานได้ผลสำเร็จดีมาก ในด้านช่างไม้และด้านแกะสลัก ทำลายกระหนกกิ่งไม้ดอกไม้ได้อย่างประณีตงดงาม...¹⁴¹

ชรแอสได้อธิบายถึงช่างฝีมือชาวสยามไว้ว่า “...อันที่จริงแล้วเขาเป็นคนมีฝีมืออยู่มากทีเดียว เขาไม่มีความคิดในด้านคิดค้นมากนัก แต่ก็มีความสามารถที่จะลอกเลียนแบบที่ยาก ๆ ได้ อย่างถูกต้องและชำนาญกระทั่งแทบไม่รู้ว่า อันไหนเป็นแบบของสิ่งที่ทำเทียมขึ้นมานั้น ช่างฝีมือคนหนึ่ง ๆ ทำงานได้ประเภทที่ต่าง ๆ กัน และทำทุกประเภทได้อย่างแนบเนียนเสียด้วยราวกับว่าเคยทำมาแต่ประเภทนั้นประเภทเดียวเท่านั้น...”¹⁴²

เดอ ชัวซีย์ ได้บันทึกถึงความเป็นช่างฝีมือของชาวสยามไว้ว่าชาวสยามนั้นแทบทุกคนเป็นช่างฝีมือและช่างไม้ โดยสามารถลอกเลียนฝีมือหัตถกรรมชิ้นงามๆของยุโรปจำพวกปิดทองทาทองและงานแกะสลักได้อย่างดีเยี่ยม¹⁴³

ช่างฝีมือได้ถูกกล่าวถึงนั้นแท้จริงแล้วก็คือ ราษฎรหรือไพร่สามัญชนที่ถูกเกณฑ์แรงงานเข้าไปทำงานในกับราชสำนัก ซึ่งราชสำนักก็จะใช้แรงงานเหล่านี้ในการทำงานต่าง ๆ เช่น การสร้างวัด สร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ บูรณะซ่อมแซมวัด วัง ขุดคลอง สร้างกำแพงเมืองฯ

ลา ลู แบร์ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “ ด้วยเหตุที่ชายฉกรรจ์ต้องไปทำงานหลวงเสียปีละ 6 เดือน และบ่อยครั้งก็ไม่แน่ว่าจะถูกเกณฑ์เพียงชั่ว 6 เดือนเท่านั้น จึงไม่มีใครหน้าไหนในประเทศจะกล้าแสดงว่าเป็นช่างผู้ชำนาญในวิชาใดวิชาหนึ่งด้วยเกรงว่าจะถูกใช้ทำงานฉลองพระเดชพระคุณไปชั่ววนาตาปีโดยมิได้รับค่าตอบแทนแต่ประการใดเลย...”¹⁴⁴ การเกณฑ์แรงงานไพร่ไป

¹⁴⁰ นิโกลาส์ แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 121-122.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 47-48.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน.

¹⁴³ เดอ ชัวซีย์, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่สยามประเทศในปี ค.ศ.1685 และ 1686, 563.

¹⁴⁴ ลา ลู แบร์, จดหมายเหตุ ลา ลู แบร์ ฉบับสมบูรณ์, 308-309

ทำงานให้กับราชสำนักนั้นจะเรียกเกณฑ์แรงงานจาก “ไพร่หลวง” ซึ่งถือเป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์โดยที่พระองค์จะทรงปกครองและควบคุมไพร่หลวงผ่านทางขุนนาง โดยทรงให้ไพร่หลวงสังกัดกับกรมขุนนางต่าง ๆ และขุนนางผู้เป็นเจ้ากรมจะเป็นผู้ดูแลควบคุมไพร่หลวงที่สังกัดกับกรมของตน ไพร่หลวงถือว่าเป็นสมบัติของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่ไพร่ของขุนนาง ขุนนางเพียงแต่ได้รับมอบหมายจากพระมหากษัตริย์ให้เป็นผู้ดูแลแทนเท่านั้น¹⁴⁵ ไพร่หลวงต้องทำงานให้กับราชการปีละ 6 เดือน โดยผลัดเวรกันเข้าทำงานเดือนเว้นเดือนหรือเข้าเดือนออกเดือน นอกจากการเกณฑ์แรงงานจากไพร่หลวงแล้ว ราชสำนักอยุธยายังอนุญาตให้มีการส่งส่วยแทนการเกณฑ์แรงงาน โดยส่งส่วยเป็นสินค้าได้แก่ ข้าว ไม้ฝาง ไม้เนื้อหอม ดินประสิ้ว ช้าง งาช้าง หนังสัตว์ หรือพาณิชยกรรมอื่น ๆ¹⁴⁶

นอกจากการส่งส่วยเป็นสินค้าแล้วยังมีการให้ส่งส่วยเป็น “เงิน” ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ได้ปรับอัตราเงินที่ต้องส่งจากเดือนละ 1 บาท (ปีละ 6 บาท) เป็นเดือนละ 2 บาท ปีละ 12 บาท โดยประเมินอัตราค่าครองชีพที่ใช้เป็นหลักในการจ่ายค่าแรงรายวันให้แก่คนงานที่เอกชนจ้างทำอยู่¹⁴⁷ การที่ไพร่สามารถจ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานเข้าทำราชการนั้นน่าจะเกิดขึ้นมาระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมหรือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เพราะถือเป็นช่วงที่การค้าขยายตัวไพร่มีโอกาสประกอบกิจกรรมการค้าและสะสมความมั่งคั่งนำเงินมาจ่ายแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน¹⁴⁸ แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มไพร่ที่สามารถจ่ายเงินได้ก็มีข้อจำกัด “การชำระด้วยเงินสดนี้แลคนที่มั่งมีได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นเลกเข้าเดือน”¹⁴⁹

กลุ่มไพร่ที่สามารถจ่ายเงินแทนการเข้าเวรรับราชการนั้นมีจำกัดมิใช่ไพร่โดยทั่วไป กลุ่มไพร่ที่มีฝีมือทางการช่าง น่าจะเป็นไพร่กลุ่มหนึ่งซึ่งมีโอกาสในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยความสามารถที่ตัวเองมีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างทำงานหรือผลิตสินค้าออกจำหน่าย บันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้กล่าวถึงความสามารถของช่างฝีมือชาวสยามไว้ว่า ช่างชาวสยามมีฝีมือในการทำทองรูปพรรณ โดยช่างทองสามารถทำทองรูปพรรณได้หลายพันแบบเป็นช่างกาไหลทองชั้น

¹⁴⁵ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, อยู่อย่างไพร่ ระบบพื้นฐานในสังคมไทยสมัยจารีต, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, 2550), 39.

¹⁴⁶ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 418.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, 419.

¹⁴⁸ วราภรณ์ นิตพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสมัยสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310”, 276.

¹⁴⁹ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 419.

ดี¹⁵⁰ ช่างไม้ ช่างแกะสลักมีผลงานประณีตงดงาม ช่างหล่อและช่างเหล็กที่สามารถผลิตผลงานได้เพียงพอกับความต้องการ ช่างอิฐและช่างปูนมีความสามารถพอใช้¹⁵¹

ในช่วงอยุธยาตอนปลาย ช่างฝีมือปรากฏชัดเจนมากขึ้นใน “พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง” ภาพของย่านสินค้า ตลาด และย่านการผลิตที่สะท้อนให้เห็นว่ามีการผลิตสินค้าหลากหลายชนิดเพื่อขาย สินค้าบางชนิดต้องผ่านกระบวนการผลิตที่ต้องอาศัยกลุ่มช่างฝีมือที่มีความรู้ความชำนาญในการผลิตสินค้านั้นออกมา ช่างฝีมือที่ปรากฏในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมที่ศึกษาได้จากสินค้า มีดังนี้ ช่างเขียน ช่างเงิน ช่างทอง ช่างทำเครื่องประดับ ช่างแกะสลัก ช่างหล่อ ช่างหล่อพระพุทธรูป ช่างทำเครื่องเคลือบ เครื่องทองเหลือง เครื่องปรอท ช่างหล่อเหล็ก ช่างตีเหล็ก ช่างปั้นเครื่องดินเผา ช่างเลื่อย ช่างกลึง ช่างไม้ ช่างกระเบื้อง ช่างทำเครื่องจักรสาน ช่างปูน ช่างบุ ช่างทำกระดวย¹⁵²

สถานภาพของกลุ่มช่างฝีมือเปลี่ยนแปลงไป สามารถใช้ความชำนาญและความสามารถในการช่างที่ตัวเองมีมาผลิตสินค้าหรือรับจ้างทำงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรับจ้างผลิตสินค้า ข้าวของเครื่องใช้หรือรับจ้างสร้างบ้านเรือนและตึกที่เป็นห้างค้าขายให้กับชาวจีนและตะวันตก ช่างฝีมือที่มีความสามารถทางด้านประณีตศิลป์ในช่วงอยุธยาตอนปลายถือเป็นแรงงานรับจ้างที่มีรายได้สูงกว่าช่างฝีมืออื่น ๆ ใน พ.ศ. 2295 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงจ้างช่าง 200 คน ในการสร้างบานประตูมุกพระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม ใช้เวลาสร้าง 6 เดือนเศษ พระองค์ทรงพระราชทานบำเหน็จแก่ช่างเป็นเงิน 30 ชั่งต่อบาน¹⁵³ ใน พ.ศ. 2296 ทรงพระกรุณาให้สร้างบานประตูมุกการเปรียญพระพุทไธยาสน์ วัดป่าโมก ให้ช่าง 185 คน ใช้เวลา 2 เดือนเศษ พระราชทานบำเหน็จเป็นเงิน 25 ชั่งต่อบาน¹⁵⁴ และใน พ.ศ. 2299 ทรงพระกรุณาให้สร้างบานประตูมุกวิหารพระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก ใช้เวลา 5 เดือนเศษ พระราชทานบำเหน็จเป็นเงิน 26 ชั่งต่อบาน¹⁵⁵

¹⁵⁰ กะไหล่ / กาไหล่ คือ กรรมวิธีเคลือบสิ่งที่เป็นโลหะด้วยเงินหรือทอง โดยใช้ปรอทละลายเงินหรือทองเหลวแล้วทาลงบนโลหะที่ต้องการเคลือบจากนั้นไล่ปรอทออกโดยใช้ความร้อน

¹⁵¹ นิโกลาส์ แชรแอส , ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ,122-123. และ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 311-312.

¹⁵² คุรายละเอียดใน วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์).

¹⁵³ สำนักนายกรัฐมนตรี , ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1 (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี , 2510), 57.

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน , 74.

¹⁵⁵ .เรื่องเดียวกัน , 76.

ช่างเหล่านี้แม้จะเป็นไพร่แต่ก็มีโอกาสครอบครองเงินตรา และการจ้างไพร่ด้วยเงินตรา สะท้อนให้เห็นการขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตราในสมัยปลายอยุธยาด้วย¹⁵⁶ การจ่ายเงินบำเหน็จเป็นค่าตอบแทนให้กับช่างฝีมือแสดงให้เห็นว่าราชสำนักสร้างแรงจูงใจให้กับช่างฝีมือเหล่านี้เข้ามาทำงานให้กับราชสำนัก ซึ่งราชสำนักไม่อาจจะเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่หลวงที่มีฝีมือมาทำงานได้ กลุ่มช่างฝีมือเหล่านี้น่าจะมีหนทางในการประกอบอาชีพโดยใช้ฝีมือของตนเอง สร้างรายได้และส่งส่วยให้กับรัฐจึงไม่ยอมที่จะถูกเกณฑ์แรงงานไปทำราชการโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ทางราชสำนักจึงต้องให้บำเหน็จเป็นค่าแรงตอบแทนแก่ช่างฝีมือที่เข้ามาทำงานให้

ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระไอยการนาทหารหัวเมืองได้มีการระบุตำแหน่งของช่างไว้ในทำเนียบศักดินา คือ ชุนช่าง นา 300 หมื่นช่าง นา 200 พันช่าง นา 100 และช่างเลว นา 50 การกำหนดศักดินานี้กำหนดให้ผู้ที่มีศักดินา 400 ขึ้นไปเป็นมูลนายระดับล่างที่มีฐานคิดกว่าไพร่ในบางเรื่อง มีนักวิชาการบางกลุ่มเห็นว่าหากมีศักดินาต่ำกว่า 400 ถือว่าเป็นไพร่¹⁵⁷ ชุนช่าง หมื่นช่าง และพันช่าง น่าจะหมายถึง ช่างที่เป็นหัวหน้าลดหลั่นกันลงมา ช่างเลว คือช่างฝีมือทั่ว ๆ ไปหรือไพร่สามัญที่มีฝีมือในการช่าง เมื่อเข้าไปอยู่ในทำเนียบศักดินาจึงเรียกว่า “ช่างเลว”

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าช่างฝีมือมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยปลายอยุธยา เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ช่างฝีมือต่าง ๆ จะถูกรวมเข้ากรมช่างหลวง¹⁵⁸ กรมช่างหลวง หรือ กรมช่างของในหลวง คือหน่วยงานที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบสร้างสิ่งของและบริการด้านการช่างให้แก่ราชการซึ่งต้องอาศัยช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ มารวมอยู่กันเป็นจำนวนมาก โดยมีกรมต่าง ๆ คือ

กรมช่างทหารใน หรือ ช่างทหารใน เป็นพนักงานทำที่ประทับ พลับพลา หรือ ทำการที่เป็นการใหญ่ให้เสร็จโดยเร็ว เช่น ทำพลับพลา พระที่นั่ง พระเมรุ ข้าราชการช่างทหารในมีทำเนียบบรรดาศักดิ์ปรากฏอยู่ในพระไอยการนาทหารหัวเมือง คือ ทหารในขวา ทหารในซ้าย ช่างปากไม้ ช่างเรือขวา และช่างเรือซ้าย¹⁵⁹

¹⁵⁶ สายชล วรรณรัตน์, “เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยปลายอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ : 20.

¹⁵⁷ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, อยู่อย่างไพร่ ระบบพื้นฐานสังคมไทยในสมัยจารีต, 82.

¹⁵⁸ บุญหลง ศรีกนก และภูชิพนิธิศรี คงโคกานนท์, ช่างสิบหมู่ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในนามคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี, 2549), 11.

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, 11.

กรมช่างมหาดเล็ก คือ กรมที่ให้ผู้ที่มีความไว้วางพระราชหฤทัยให้ไปทำงานช่างสำคัญ ๆ¹⁶⁰

กรมช่างสิบหมู่ เป็นกรมช่างหลวงขนาดใหญ่มีหน้าที่และรับราชการการช่างโดยตรงช่างในกรมนี้เป็นช่างฝีมือดีที่เคยอยู่กรมกองต่าง ๆ มีพัฒนาการต่อเนื่องมาจากช่างฝีมือในสมัยปลายอยุธยา ซึ่งช่างฝีมือได้พัฒนาฝีมือให้มีทักษะและความชำนาญมากขึ้น โดยสืบทอดกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ หลักฐานสำคัญในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองมีทำเนียบศักดินาที่สามารถนำชื่อมาเทียบกับช่างในกรมช่างสิบหมู่ ช่างที่ระบุในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ได้แก่ ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างรัก ช่างบุ และช่างปูน¹⁶¹ หลังจากการเสียกรุงครั้งที่สอง ช่างฝีมือได้สูญไปมาก หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ได้ทรงทำนุบำรุงวิชาช่างไทยขึ้นใหม่ให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี กรมช่างสิบหมู่มีหน้าที่ทำราชการจำเพาะด้านช่างที่เกี่ยวกับศิลปกรรมต่าง ๆ ทั้งในด้านจิตรศิลป์และงานประณีตศิลป์ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์มาแต่โบราณ กรมช่างสิบหมู่และข้าราชการซึ่งเป็นช่างต่าง ๆ ในกรมนี้แม้ว่ามีหน้าที่โดยตรงคือรับราชการสนองพระราชประสงค์ส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ แต่ก็มิได้หมายความว่าพระมหากษัตริย์จะทรงสงวนไว้ให้ทำการแต่ในส่วนพระองค์เท่านั้น กรมช่างสิบหมู่เป็นกรมช่างที่ทรงพระกรุณาให้รวบรวมผู้คนที่มิฝีมือ เข้าใจ และสามารถทำการต่าง ๆ ได้ขึ้นเป็นหมู่เป็นกรมเพื่อจะได้เป็นกำลังในกิจการก่อสร้างสิ่งที่จำเป็นงานศิลปกรรมต่าง ๆ เป็นต้นว่า พระราชวัง วัดวาอาราม สาธารณสถานต่าง ๆ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงถือว่าเป็นพระราชภารกิจในพระบรมชูปถัมภ์โดยตรง เพื่อยังให้ศักดิ์ศรีแก่บ้านเมือง เป็นการบำรุงพระศาสนาให้รุ่งเรือง ส่งเสริมพระเกียรติยศให้ปรากฏในแผ่นดินและช่วยผดุงการช่างศิลป์ต่าง ๆ สำหรับบ้านเมืองให้เจริญและดำรงอยู่ได้¹⁶²

คำว่า “ช่างสิบหมู่” หรือ “กรมช่างสิบหมู่” พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ทรงอธิบายไว้ว่าเป็นคำที่เลื่อนมาจากคำว่า ช่างสิบปะ เป็นภาษาบาลี มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ศิลปะ ในภาษาสันสกฤต หมายถึง ฝีมือทางการช่าง คำว่า ช่างสิบปะ ก็คือ ช่างศิลปะ หรือช่างศิลป์ คนไทยพูดประหลาดคำหรือออกเสียงสั้นลงเป็นช่างสิบ คำว่า สิบ ต่อมาถูกแก้ไขเป็น สิบ หมายถึง

¹⁶⁰ บุญหลง ศรีกนก และภูชิพนิธิศรี คงโคกานนท์, ช่างสิบหมู่, 17.

¹⁶¹ “พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 1, 256 – 259.

¹⁶² ราชบัณฑิตยสภา, พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา), 24.

จำนวน 10 ช่างสิบจึงกลายคำเป็น ช่างสิบ และเดิมคำว่าหมู่เข้าไปตอนท้าย กลายเป็นช่างสิบหมู่ แต่มีได้หมายความว่าช่างในสังกัดเพียง 10 ประเภท¹⁶³

ในการผลิตผลงานของช่าง งานชิ้นหนึ่ง ๆ อาจจะไม่ได้อาศัยช่างเพียงคนเดียวในการทำ แต่ต้องอาศัยช่างที่มีความสามารถแตกต่างกันมาทำงานร่วมกันเพื่อให้ผลงานออกมามีคุณภาพและสวยงาม กลุ่มช่างฝีมือในสมัยอยุธยาได้พัฒนาทางด้านฝีมือถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น เป็นกลุ่มคนที่มีความเติบโตตามสภาพเศรษฐกิจที่ขยายตัว ส่งผลให้ช่างฝีมือจากอยุธยาตอนปลายสามารถพัฒนาตนเองจนเกิดเป็นช่างสิบหมู่โดยแบ่งเป็นหมู่ต่างๆ ดังนี้

1. หมู่ช่างเขียน ประกอบด้วยช่างเขียน ช่างปิดทอง ช่างลงรัก ช่างแกะ ช่างปั้น ช่างหุ่น และช่างอื่นๆ

2. หมู่ช่างแกะ ประกอบด้วยช่างแกะตรา ช่างแกะลาย ช่างแกะพระหรือแกะภาพ ซึ่งหมายรวมไปถึง ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเพชรพลอย

3. หมู่ช่างหุ่น ประกอบด้วยช่างไม้ ช่างไม้สูง ช่างเลื้อย ช่างปากไม้ ช่างทำหุ่นรูปคน สัตว์ หัวโขน ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างไม้

4. หมู่ช่างปั้น ประกอบด้วยช่างขี้ผึ้ง ช่างปูน ช่างขึ้นรูป ช่างหุ่น

5. หมู่ช่างปูน ประกอบด้วยช่างปั้น ช่างปูนก่อ ช่างปูนฉาบ ช่างปูนปั้น

6. หมู่ช่างรัก ประกอบด้วยช่างลงรัก ช่างปิดทอง ช่างประดับกระจก ช่างมุก ช่างเครื่องเงิน

7. หมู่ช่างบุ เป็นช่างเดียว แต่หมายรวมไปถึงช่างโลหะด้วย

8. หมู่ช่างกลึง ประกอบด้วยช่างไม้ ช่างแกะงา ช่างทำกลอง และเกี่ยวข้องกับช่างลงรัก ช่างปิดทอง ช่างประดับกระจก ช่างเขียนด้วย

9. หมู่ช่างสลัก ประกอบด้วยช่างฉลุ ช่างกระดาษ ช่างหยวก ช่างเครื่องสด (แกะสลักผักผลไม้)

10. หมู่ช่างหล่อ ประกอบด้วยช่างหุ่นดิน ช่างขี้ผึ้ง ช่างผสมโลหะ

ช่างสิบหมู่เป็นเพียงการจัดให้เข้าหมวดหมู่รวมกันไว้ในการปฏิบัติงานต้องใช้ช่างหลายหมู่ทำงานร่วมกันเป็นการประสานฝีมือในเชิงช่างเพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่มีความงดงามและมีคุณค่า ก่อนมีการรวมเป็นช่างสิบหมู่ ช่างเหล่านี้มีปรากฏให้เห็นแล้วในตลาดพระนครศรีอยุธยา

อาชีพนักแสดง ในเอกสารของชาวต่างชาติได้กล่าวถึง “อาชีพนักแสดง” โดยในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ได้กล่าวถึงการฉลองการแต่งงานของชาวสยามว่า “...ย่อมเป็นธรรมเนียมจัด

¹⁶³ บุญหลง ศรีกนก และภูริพนธิศรี คงโกคานันท์, ช่างสิบหมู่, 25.

ให้มีการเลี้ยงดูและจัดมหรสพมาให้ชม เจ้าของงานจะหานักรำอาชีพมาแสดง...”¹⁶⁴ และในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ก็ได้กล่าวถึงมหรสพของชาวสยามว่ามี โขน ละคร และระบำ และยังมีการละเล่นอื่นๆ อีก ได้แก่ ละครจีน (จิว) การแสดงหุ่นกระบอก การเล่นไม้สูง และการเล่นไต่ลวด¹⁶⁵ เนื่องจากไม่มีหลักฐานชี้ชัดว่านักแสดงอาชีพลือคนกลุ่มไหน และอาชีพดังกล่าวมีแพร่หลายมากน้อยเพียงใดหรือว่าจะเป็นเพียงกลุ่มคนที่ฝึกปรือเพื่อเล่นในโอกาสพิเศษยามว่างจากพันธะหน้าที่การรับราชการ (ถ้าเป็นคนไทย) จึงทำให้คำว่า “นักแสดงอาชีพ” ก่อนข้างจะมีความคลุมเครืออยู่ในตัวพอสมควร¹⁶⁶

อาชีพโสเภณี ในจดหมายเหตุของลา ลูแบร์ ได้กล่าวถึง ออกญามีน (Oc-ya Meen) ซึ่งเป็น “เจ้ามนุษย์อัปรีย์ที่ซื้อผู้หญิงและเด็กสาวมาฝึกให้เป็นหญิงนครโสเภณี”¹⁶⁷ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีการเก็บอากรโสเภณีโดยการอนุญาตให้ออกญามีนตั้งโรงนครหญิงโสเภณีขึ้น”¹⁶⁸ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เสนอความเห็นที่โสเภณีคงมีมานานมากแล้ว แต่กษัตริย์เห็นว่ามีรายได้ดีลูกค้ามากจึงคิดเก็บตั้งโรงโสเภณีผูกขาด¹⁶⁹ ในพรรณานาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยาได้กล่าวถึงที่ตั้งของโรงโสเภณี ว่าอยู่นอกกำแพงพระนคร “ตลาดบ้านจีน ปากคลองขุนละครไชย มีหญิงละครโสเภณีตั้งโรงอยู่ท้ายตลาด ๔ โรงรับจ้างทำชำเราแก่นรุษ...”¹⁷⁰ อาชีพโสเภณีปรากฏในเมืองท่าทั่วไป เช่น ที่ พม่า บรูไน ปัตตานี¹⁷¹

อาชีพการให้เช่าทรัพย์สิน การให้เช่าทรัพย์สินปรากฏอยู่ในพระไอยการเบ็ดเสร็จในประมวลกฎหมายตราสามดวง ได้แก่ การเช่าสำเภาไปค้าขาย การเช่าเรือ การเช่าช้าง ม้า โค

¹⁶⁴ ลา ลูแบร์,จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 228.

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 210-219.

¹⁶⁶ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่16 ถึง ค.ศ. 1767 ”, 131.

¹⁶⁷ ลา ลูแบร์,จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ , 377.

¹⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 417.

¹⁶⁹ จิตร ภูมิศักดิ์,โฉมหน้าศักดินาไทย,พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า,2543), 233.

¹⁷⁰วินัย พงศ์ศรีเพียร ,บรรณาธิการ, พรรณานาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 85.

¹⁷¹ แอนโทนี ริด, “เมืองและการค้าของเมือง,” ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า, เล่ม 2 , การขยายตัวของวิกฤตการณ์ ,แปลโดย พงษ์ศรี เลขาวัฒนะ (กรุงเทพ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548), 162-163.

กระบือ เกวียน การเช่าผ้าผ่อน การให้เช่าทรัพย์สิน ผู้เช่าต้องจ่ายค่าเช่าให้กับเจ้าของทรัพย์สิน โดยมีกฎหมายที่เกี่ยวกับการเช่าทรัพย์เป็นตัวควบคุมให้เจ้าของและผู้เช่าปฏิบัติตาม¹⁷²

อาชีพรับจ้าง ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา มีชาวเมืองส่วนหนึ่งประกอบอาชีพรับจ้าง โดยมีการรับจ้างตีเหล็ก รับจ้างทำฝาเรือน¹⁷³ รับจ้างทำเครื่องประดับ รับจ้างทำเกวียน เกวียนรับจ้างบรรทุกสิ่งของ รับจ้างค่าน้ำหาของ รับจ้างเลี้ยงช้างม้าวัวควาย¹⁷⁴ อาชีพรับจ้างในสังคมอยุธยาน่าจะมีหลากหลาย โดยมีกฎหมายว่าด้วยลักษณะการจ้างในพระไอยการเปิดเสรีเป็นตัวควบคุมการว่าจ้าง

ความหลากหลายของอาชีพเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมเมืองที่มีโอกาสในการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากกว่าการทำเกษตรกรรม การมีอาชีพทำให้ผู้คนในเมืองพระนครศรีอยุธยาและสามารถนำเงินไปจับจ่ายใช้สอยซื้อหาสินค้าตามที่ต้องการ “ประชาชนใช้เบี้ยซื้ออาหารและสิ่งจำเป็นอื่นๆ ผู้คนไปจ่ายตลาดโดยพกเบี้ยเพียง 20 หรือ 10 หรือแม้แต่ 5 เบี้ย ก็เพียงพอในการจับจ่ายซื้ออาหารและของจำเป็นไปวันหนึ่งๆ...”¹⁷⁵ นอกจากซื้อสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีการใช้สินค้าที่มาจากต่างประเทศซึ่งจัดว่าเป็นสินค้านำหุหรามีราคาให้คนที่มีความรู้และมีเงินได้เลือกซื้อเลือกหา

5. ธรรมเนียมในการบริโภคสินค้าของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา

ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวมของสินค้าที่มาจากหลากหลายแหล่งที่มา มีทั้งสินค้าที่ผลิตในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและสินค้าที่มาจากต่างประเทศ

สินค้าที่มาจากต่างประเทศเป็นที่นิยมในราชสำนักและในหมู่ชนชั้นสูงของอยุธยา เพราะสิ่งของเหล่านี้เป็นเสมือนเครื่องบ่งบอกฐานะและอำนาจของเจ้าของผู้มีสิทธิ์ซื้อหาและครอบครองแสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งร่ำรวย ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (กลางพุทธศตวรรษที่ 21) ในรายการนำเข้าสินค้าของอยุธยาจากมะละกาที่รายงานโดยโตเม ปิริซ (โตเม ปิเรส) รายงานถึง

¹⁷² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “พระไอยการเปิดเสรี,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527), 229-233.

¹⁷³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 86-87.

¹⁷⁴ “พระไอยการเปิดเสรี,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2, 236-239.

¹⁷⁵ ประชุมพงสาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุโยส พ้อคำฮอลันดา ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง, 88.

สินค้าที่เป็นเครื่องใช้สินค้าดังกล่าวมีอาทิ ผ้ามัสลินอย่างกว้างและแคบ ผ้าของพวกกลิ้งชนิดที่คนสยามนิยมใช้ ผ้าทอขนอูฐ พรม น้ำหอมกุหลาบ ผ้าเยียรบับ และคาด คูอาร์ตซ์ บาร์โบชา (คูอาร์ตซ์ บาร์โบชา) บันทึกว่า สินค้าที่พ่อค้ามุสลิมนำเข้ามาและประชาชนในอยุธยาเห็นเป็นของมีค่ามาก ประกอบด้วยผ้าไหม กำมะหยี่เขียนลายของเมกกะ ผ้าหลากชนิดจากแคมเบย์ สีแดงข้อมผ้า ผ้าสีแดงเข้ม น้ำกุหลาบ ที่ผลิตในเมกกะและอาเดน เป็นขวดเล็กๆ ทำด้วยทองแดงบ้างดินบุกบ้าง และซังขายตามน้ำหนัก ประการังร้อยเป็นพวง และอื่นๆ¹⁷⁶ จากตัวอย่างรายการสินค้าเข้าจะเห็นได้ว่าบางอย่างเอามาไว้ใช้สอยในราชสำนัก เป็นการแสดงให้เห็นว่ารสนิยมที่ว่าของดีต้องมาจากต่างแดนเป็นสิ่งที่มีความแน่นอนแล้ว อย่างน้อยในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 (กลางพุทธศตวรรษที่ 21) ซึ่งมีเอกสารยืนยัน ถึงแม้สิ่งของที่นำเข้ามานี้ส่วนหนึ่งได้มีการส่งต่อไปจำหน่ายหรือเป็นเครื่องบรรณาการไปยังต่างแดนก็ตาม รสนิยมของกลุ่มผู้ปกครองเรื่องของจากต่างประเทศนี้ดูเหมือนจะมีหลักฐานยืนยันให้เห็นได้ชัดเจนที่สุด ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 (กลางพุทธศตวรรษที่ 22 — กลางพุทธศตวรรษที่ 23)¹⁷⁷

เอกสารฮอลันดาสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (ค.ศ. 1608/2151)กล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินมีพระประสงค์จะได้รูปภาพเรือหลายลำ และเครื่องประดับรูปโค้งขนาดใหญ่และขนาดธรรมดา 50 หรือ 60 อัน¹⁷⁸ การส่งของมาให้อาจทำให้พระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดมากและทางตัวแทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่ประจำอยู่ในพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้นต้องการให้ทางบริษัทส่งแก้วสีเขียว (green glasses) และสิ่งของสวยงามๆ มาถวายพระเจ้าแผ่นดิน¹⁷⁹ นอกจากนี้ยังมีบันทึกในปี ค.ศ. 1610/พ.ศ.2153 ว่าสินค้าฮอลันดาขายดิบขายดีในตลาด สินค้าส่วนใหญ่ขายได้หมด ยกเว้นแก้วคุณภาพต่ำที่ยังเหลืออยู่¹⁸⁰ เครื่องถ้วยชามของฮอลันดาได้รับความนิยมสูงสุด กระจกส่องหน้าเป็นที่ต้องการ อีกทั้งอำพันทอง อำพันแดนทริกดิบ (Dantrig amber)¹⁸¹ เงิน ภาพที่

¹⁷⁶ ออคัม พัลมิเย และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีธรรมเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2527), 90, 93. และ ปรีดี พิศณุวิทย์, “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโตเม่ ปิรีซ และ คูอาร์ตซ์ บาร์โบชา,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก), วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สักดิ์โสภารการพิมพ์, 2553), 137.

¹⁷⁷ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767”, 156.

¹⁷⁸ นันทา สุตกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ 2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ 1624-1652), 7.

¹⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, 9.

¹⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, 21.

¹⁸¹ ไม่ทราบว่าเป็นอะไร

พิมพ์จากแม่พิมพ์ไม้และภาพที่เขียนสีน้ำ ผ้าสีแดง ผ้ากำมะหยี่สีน้ำเงินและสีเขียวก็เป็นที่ต้องการ

182

ในบันทึกของอังกฤษกล่าวถึงเครื่องราชบรรณาการที่สมควรจัดไปถวายพระเจ้ากรุงสยาม(สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) ว่าประกอบด้วยสิ่งของหายากเท่าที่จะหาได้ซึ่งจะเป็นที่พอพระราชหฤทัย พระเจ้ากรุงสยามทรงชอบสิ่งของแปลกๆที่หายากและที่พระองค์ไม่เคยเห็นมาก่อน¹⁸³บันทึกของอังกฤษในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (ค.ศ.1623/2166) กล่าวว่า สิ่งของบรรณาการที่องค์กษัตริย์อาจจะพอพระราชหฤทัยรับไว้ ได้แก่ รูปชายรูปหญิงที่น่าทึ่ง รูปแสดงให้เห็นผู้คนและนิสัยใจคอของชนชาติต่างๆ รูปภาพสัตว์ป่าที่ดุร้าย รูปแผนที่รายละเอียดที่พอประมาณ แก้วเจียรไนสีสวยๆ ของใส่ปืนพกทำอย่างเรียบร้อยและวิจิตรบรรจง นาฬิกาแบบอังกฤษ เป็นต้น¹⁸⁴

เอกสารฮอลันดา (ค.ศ. 1640 — 1641/2183-2184) สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองกล่าวว่า ทรงโปรดภาพเขียนพระรูปของเจ้าชายแห่งออเรนจ์ ทรงสวมเกราะประทับอยู่บนหลังอาชาในสนามหญ้ามาก (ซึ่งภาพดังกล่าวเป็นของฟานฟลิต) และฟาน ฟลิต ได้ถวายภาพเขียนรูปชาวชวาคคนหนึ่งกับภรรยา และรูปการรบทางทะเลของพลเรือเอก ยาคอบ แฮมส์เคิร์ก (Jacob Heemskerck) ในบันทึกได้กล่าวถึงออกพระราชมณเฑียรร้องขอคนของบริษัทยินเดียนตะวันออกของฮอลันดาหลายครั้งให้ท่านผู้สำเร็จราชการทั่วไปส่งภาพเขียนหลายภาพ ภาพเขียนม้า ภาพเขียนช้าง และของแปลกๆสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน¹⁸⁵ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองน่าจะทรงโปรดวิธีการวาดภาพแบบตะวันตก นอกจากนี้ยังปรากฏในบันทึกว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดและต้องการแหวนเพชร¹⁸⁶ แต่ทรงจ่ายเงินน้อยกว่าราคาที่ขาย¹⁸⁷ อาจเป็นเพราะพ่อค้าคิดราคาที่สูงเกินไป

ผ้าจากยุโรปเป็นที่นิยมในราชสำนักอยุธยา ผ้าที่เป็นที่นิยม ได้แก่ ผ้าแพรฝรั่ง แพรฝรั่งอย่างมีดอก ผ้าขนสัตว์มีลาย แพรดอก แพรเลียน และผ้าไหม¹⁸⁸

¹⁸² นันทา สุตกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ 2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ 1624-1652), 45, 89-90.

¹⁸³ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล, บันทึกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, 187-188.

¹⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, 184.

¹⁸⁵ นันทา สุตกุล, ผู้แปล, เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ 2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ 1624-1652), 259-260.

¹⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, 257-258.

¹⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁸ กรมศิลปากร, ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545),

ในบันทึกประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยามของตูลูแปง ได้กล่าวว่า ผ้าที่ชาวสยามชอบเป็นพิเศษคือ ผ้าสี ผ้ามัดสลิ้น พรหม ผ้าแพร ผ้าแพรจากเมืองจีน ผ้าสีแดง และกำมะหยี่จากยุโรป¹⁸⁹

ส่วนขุนนางความนิยมใช้ของหรือตกแต่งบ้านด้วยสิ่งของต่างประเทศ ก็คงมีไม่น้อยเช่นกัน เช่น การประดับประดาบ้านด้วยเครื่องเคลือบจากจีนและญี่ปุ่น ที่บ้านเจ้าพระยาพระคลังในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา มีการประดับด้วยรูปภาพแบบฝรั่ง¹⁹⁰ จดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาพระนครศรีอยุธยาในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้บันทึกถึงบ้านของเจ้าพระยาพระคลังในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศว่ามีแท่นนั่งประดับกระจกเงากรอบทองซึ่งสั่งมาจากยุโรป และมีหม้อจากเมืองจีนประดับอยู่หลายหม้อ¹⁹¹

ส่วนชาวบ้านทั่วไปในพระนครศรีอยุธยาการที่จะซื้อสิ่งไปว่ามีความนิยมของจากต่างประเทศมาน้อยเพียงไร ไม่อาจบอกได้อย่างแน่ชัด แต่การที่แต่ละครัวเรือนไม่ได้ทำการผลิตแบบพอเพียงในตัวเอง หากต้องการซื้อสินค้าบางอย่างเพื่ออุปโภคบริโภค จึงมีแนวโน้มที่จะทำให้เป็นไปได้ว่า สินค้าที่ต้องใช้เงินตราแลกเปลี่ยนนั้นส่วนหนึ่งมาจากต่างประเทศ

เครื่องนุ่งห่ม บันทึกของพ่อค้าอังกฤษ กล่าวว่าสินค้าที่ขายดีในกรุงสยามได้แก่ ผ้าชนิดต่างๆจากอินเดียและโคโรมันเดล เสื้อผ้าขายได้กำไรดีมาก “ประเทศนี้สั่งซื้อสินค้าประเภทผ้าทั้งที่ทอจากเบงกอล และโคโรมันเดลเป็นประจำ แต่ผ้าแคมไบนั้นขายได้พอประมาณ คนชักสวมใส่กันจนชินแล้ว ...ประชาชนพลเมืองก็มักใฝ่สนใจอยากจะได้ผ้าผ่อนแปลกๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าจำพวกพิมพ์ลาย...”¹⁹² รสนิยมผ้าพิมพ์ลายเห็นจะได้จากในตลาด “ย่านบ้านริมวัดขุนพรหม ชาวบ้านย่านนั้น เอาผ้าขาวเทศมาเขียนพิมพ์ตีพิมพ์เป็นผ้าดอกผ้าลายน้ำจืด”¹⁹³ ขาย...”¹⁹⁴

ลา ลูแบร์ กล่าวว่า ผู้หญิงชั้นสามัญนิยมนุ่งผ้านุ่งสีดำ และสไบนั้น ก็มักเป็นผ้ามัดสลิ้นสีขาวอย่างธรรมดาๆ ถ้าเป็นทหารจะออกรบในสงคราม ตามเสด็จประพาสล่าสัตว์ของกษัตริย์ต้องแต่งกายด้วยผ้ามัดสลิ้นย้อมสีแดงที่กษัตริย์พระราชทานให้ และถ้าเป็นหน้าหนาวชาวสยามจะใช้ผ้า

¹⁸⁹ ฟรังซัวส์ อังรี ตูลูแปง, ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม, 151.

¹⁹⁰ เอนเซลเบิร์ต แกมปีเฟอร์, ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์, 36.

¹⁹¹ ประชุมพงสาวดาร เล่ม 22 ภาคที่ 38 เรื่อง จดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งแตครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ ภาคที่ 5 (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), 172.

¹⁹² ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล, บันทึกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, 91, 101, 103, 179.

¹⁹³ เป็นผ้าพิมพ์ลายสีอย่างจาง เป็นผ้าราคาถูกสำหรับชาวบ้านใช้

¹⁹⁴ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 93.

ตามความกว้าง หรือผ้าลินินมีดอกดวงคลุมไหล่ เป็นทำนองเสื้อคลุมหรือผ้าคลุมไหล่¹⁹⁵ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่านอกจากผ้าฝ้ายที่ใช้สวมใส่กันโดยทั่วไปแล้ว (ลา ลูแบร์ ได้อธิบายไว้ว่า ผ้าฝ้ายเป็นสินค้าสำคัญที่สมเด็จพระนารายณ์ขายให้กับราษฎร) ประชาชนทั่วไปยังสวมใส่ผ้าชนิดอื่นๆที่มาจากต่างประเทศด้วย

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของพวกขุนนางดูมีฐานมีค่ามากกว่าสามัญชนมัวไป โดยปกติแล้วผ้าของขุนนางจะทอสอดเส้นทองแล่ง และเงินแล่ง หรือไม้ก็เป็นผ้าลายดอกจากอินเดีย สวมสนับเพลาตัดจากผ้าเนื้อดีและปลายขาปักดินทองคำ ดิ้นเงินเป็นลวดลายสวยงาม และสวมเสื้อครุยผ้าปานเป็นเสมือนเสื้อชั้นนอก ถ้าเป็นช่วงหน้าหนาว จะสวมเสื้อนอกรัดทรงตัดด้วยแพรจีน มีลายดิ้นเงิน ดิ้นทอง หรือใช้ผ้างามๆจากยุโรป หน้าอกเสื้อติดกระดุมถักด้วยเส้นทองแล่งหรือเงินแล่ง มีผ้าคล้องคอทำด้วยแพรจีนปักดิ้นเงินคำหรือทำจากผ้าที่งามที่สุดเท่าที่จะหาได้¹⁹⁶ แม้แต่ตลาดในพระนครก็มีร้านขายผ้าสมปักเชิงปุม ผ้าไหม ผ้าลายกษุราช ยามะหวาด ไว้สำหรับขายขุนนาง

นอกจากเครื่องนุ่งห่มแล้ว ลว่มใส่ของและถุงหมากที่ชาวพระนครศรีอยุธยาใช้ยังมีที่ทำมาจากผ้าจากต่างประเทศ โดยมีขายที่ย่านป่าผ้าเขียว “ ลว่มสักหลาดลว่มแพรลว่มผ้าลายใช้ในราชการใส่หมากกินแต่ผู้ขายถุงหมากสักหลาดประดับกระเจก...”¹⁹⁷ และยังมีเครื่องประดับจากเมืองจีน เช่น เพชร พลอย ไข่มุก หยก เครื่องประดับจากยุโรป เช่น เครื่องประดับที่ทำจากอัญมณีประเภททอง เพชร พลอย และทับทิม¹⁹⁸ ผ้าเครื่องแต่งตัวด้วยทอง แหวน ต่างหู สายสร้อยทำจากเยอรมัน¹⁹⁹

เครื่องใช้ในครัวเรือนและเครื่องใช้สอยบางอย่างก็มาจากต่างประเทศ เช่น เครื่องลายครามเครื่องภาชนะลงรักปิดทอง ตู้ หีบสี่เหลี่ยมใบเล็ก-ใหญ่ หีบใส่ใบชา กระบะสำหรับใส่ถ้วย

¹⁹⁵ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 112, 113, 114, 119.

¹⁹⁶ นิโกลาส แชรแอส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 100-101.

¹⁹⁷ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานุกรมสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 79.

¹⁹⁸ พิชยะ ศรีวัฒนสาร, “ ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2059-2310 ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542), 138-140.

¹⁹⁹ ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40 (ต่อ)-41 เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2511),

กาแฟ/ชา เครื่องมือเหล็กจากเมืองจีน²⁰⁰ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบ จานลายครามขนาดเล็ก-ใหญ่ ชามขนาดต่างๆ ดาบและพิศหรือยูจิน หม้อทองแดง ตะเกียงทองแดง ลูกเหม็น กล้องลงรัก หมอนไม้สูงลงรัก กล้องลงรักขนาดเล็ก กล้องไม้หุ้มใบเล็กและใบใหญ่ หัตถกรรมลงรัก กระดาษจากญี่ปุ่น²⁰¹ เดอ ชัวซียี ได้เข้าไปเยี่ยมเยียนหมู่บ้านชาวญวนได้กับชาวมอญโดยได้เข้าไปในเรือนหลังหนึ่ง พื้นกระดานปูลาดด้วยเสื่อ มีหีบกำป็นของญี่ปุ่นและฉากัน เมื่อเข้าไปเจ้าของบ้านก็นำน้ำชาในการกระเบื้องเคลือบมารับรอง²⁰²

ของตกแต่งบ้านบางอย่างก็มาจากต่างประเทศ เช่น แพรบางระบายสีเป็นรูปบ้านเมืองหรือรูปแปลกๆที่เป็นแผ่นหรือกลีบบ²⁰³ ภาพวาดสีต่างๆจากญี่ปุ่น²⁰⁴ เครื่องกระเบื้องจากจีนและญี่ปุ่น พรหมเปอร์เซีย²⁰⁵ เป็นต้น

นอกจากข้าวของเครื่องใช้แล้ว รสนิยมในเรื่องอาหารก็มีปรากฏในเอกสารของคณะราชทูตที่เดินทางเข้ามาพระนครศรีอยุธยาที่กล่าวถึงการปรุงอาหารตามตำรับต่างชาติเพื่อเลี้ยงรับรองคณะราชทูต เช่น เดอ ชัวซียี กล่าวถึงงานเลี้ยงคณะราชทูตที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชทานเลี้ยง “เป็นอาหารแบบบุฟเฟต์ที่เยี่ยม ภาชนะที่ใช้ล้วนเป็นทองคำและเงิน...สัตว์ญี่ปุ่นนั้นดี แต่ของสยามนั้นดียิ่งกว่า..มีเหล้าองุ่นสเปน เปอร์เซีย ฝรั่งเศส เบียร์อังกฤษ...”²⁰⁶ ในบันทึกของ ลา ลูแบร์ กล่าวถึงกับข้าวที่นำมาเลี้ยงคณะราชทูตมากกว่า 30 ชนิดที่ปรุงตามตำรับจีน²⁰⁷

อาหารที่ปรุงต้อนรับคณะราชทูตที่ได้มีการกล่าวถึงแสดงให้เห็นถึงการรับรู้ของราชสำนักอยุธยาว่า ชนต่างชาติที่ต่างวัฒนธรรมมีรสนิยมและบริโภคอาหารอะไรบ้าง แม้ว่าอาหารที่ปรุงเพื่อต้อนรับคณะราชทูตจะไม่ปรากฏว่าเป็นที่แพร่หลายทั่วไปก็ตาม แต่ในราชสำนักและหมู่ชนชั้นสูงก็น่าจะมีความนิยมในอาหารที่เป็นของต่างชาติ เช่น ข้อมูลจากสำเภาภักย์ตรีสุลยมานที่กล่าวถึงการที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงติดต่อกับชาวเปอร์เซียมาก พระองค์ทรงชื่นชอบอาหาร และ

²⁰⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณานาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 45. และ ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40 (ต่อ)-41) เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, 14-35.

²⁰¹ อธิธิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 35, 79-81.

²⁰² เดอ ชัวซียี, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่สยามประเทศในปี ค.ศ.1685 และ 1686, 395.

²⁰³ ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 40 (ต่อ)-41) เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, 14-35.

²⁰⁴ อธิธิ โยเนโอะและโยชิกาวะ โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 35, 79-81.

²⁰⁵ นิโกลาส แชรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, 105.

²⁰⁶ เดอ ชัวซียี, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่สยามประเทศในปี ค.ศ.1685 และ 1686, 357.

²⁰⁷ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 168.

ทรงมีพ่อครัวจากอินเดียสำหรับเตรียมอาหารถวาย²⁰⁸ ในปี ค.ศ. 1730 (พ.ศ. 2273) เมื่อผู้อำนวยการบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาประจำพระนครศรีอยุธยา รูเจียร์ วัน อัลเดอร์แวร์ลด์ (Rugier Van Alderwereld) พร้อมด้วยภรรยาและล่ามอีก 2 คน ได้ไปร่วมงานศพพระสงฆ์อาวสุรูปหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ และวังหน้า (ต่อมา คือ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) เป็นเจ้าภาพ พวกเขาได้กินอาหารตามแบบยุโรปที่เสรีพมาในจานเงิน

การมีอาหารที่เป็นอาหารต่างชาติไว้เลี้ยงรับรองคณะราชทูตทำให้เชื่อได้ว่าในราชสำนักอยุธยาจะมีคนที่ปรุงอาหารต่างชาติอยู่ในวังและคนในราชสำนักน่าจะได้อบรมอาหารต่างชาติและคุ้นเคยกับการบริโภคอาหารต่างชาติในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะในรายการอาหารที่ราชสำนักอยุธยาสั่งซื้อจากบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา หลังปี ค.ศ. 1688 (พ.ศ. 2231) ไปแล้ว มีอาหารประเภทเนยแข็ง แสม ลิ่นวัว เนื้อและปลาแฮร์ริงรมควัน และไวน์จากอิหร่านรวมอยู่ด้วย²⁰⁹ การที่มีการปรุงอาหารตามคำสำหรับอาหารต่างชาติน่าจะแสดงว่ามีการถ่ายทอดวัฒนธรรมการกินเกิดขึ้นในสังคมพระนครศรีอยุธยา การถ่ายทอดวัฒนธรรมการกินที่แพร่หลายลงสู่ชาวบ้านที่มีการกล่าวถึงกันมากคือ เรื่องการทำขนมหวานพวกทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ทองพลุ ทองโปร่ง ขนมฝิง ขนมหม้อแกง ของมารี กีมาร์ (ภรรยาของออกญาวิไชยเณทร์หรือคอนสแตนติน ฟอลคอน ขุนนางคนสนิทของสมเด็จพระนารายณ์) ลูกครึ่งโปรตุเกส-ญี่ปุ่นรับราชการในพระราชวังตำแหน่งหัวหน้าห้องเครื่องต้น ดูแลเครื่องเงิน เครื่องทองหลวง เป็นหัวหน้าเก็บพระภูษาฉลองพระองค์ และเก็บผลไม้ของเสวย การที่ได้ทำงานเป็นหัวหน้าเครื่องต้นก็น่าจะมีโอกาสที่จะถ่ายทอดการทำขนมให้กับลูกมือที่เป็นชาวพื้นเมือง จนขนมเหล่านี้กลายเป็นขนมไทยไปในที่สุด

นอกจากนี้ในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาก็ยังมีธรรมเนียมการคิมน้ำชาตามธรรมเนียมของต่างชาติ ลา ลูแบร์กล่าวถึงการคิมน้ำชาของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่า “ชาวกรุงถือว่าเป็นมรรยาทผู้ดีอันจำเป็นต่อนำน้ำชามาเลี้ยงแขกผู้มาเยี่ยมถึงบ้าน ชาวสยามคิมน้ำชาเพื่อความเพลิดเพลินหรือว่าคิมน้ำเล่นๆ” ชาวสยามที่ ลา ลูแบร์พูดถึงหมายถึงเฉพาะชาวเมืองในพระนครศรีอยุธยาเท่านั้น²¹⁰

²⁰⁸ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ผู้แปล, บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา สำเนาอักษรียุสลุ๊ยมาน, 17.

²⁰⁹ Han ten Brummelhuis, *Merchant, Coutier and diplomat : A History of the Contact between The Netherlands and Thailand* (Lochem : The Netherlands, 1987), 41, อ้างถึงใน วรพร ภู่งศ์พันธุ์, “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767”, 107.

²¹⁰ ลา ลูแบร์, *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์*, 93.

การมีสินค้าจากต่างประเทศวางขายในตลาดพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งการมีย่านที่ขายสินค้าบางประเภทเฉพาะอย่าง เช่น ย่านในไก่ ขายสินค้าที่มาจากเมืองจีน ทำให้เชื่อได้ว่ากลุ่มผู้บริโภคต้องมีจำนวนมากพอสมควร ทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติ ความนิยมในการใช้สินค้าจากต่างประเทศในหมู่คนในราชสำนักและชนชั้นสูงได้ถ่ายทอดลงสู่ผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ทำให้ผู้คนบางส่วนนิยมสินค้าที่มาจากต่างประเทศเพื่อแสดงถึงความมั่งคั่งร่ำรวยในรูปของการบริโภคสินค้าที่มาจากต่างประเทศซึ่งถือว่าเป็นของที่มีราคาแพงบ่งบอกฐานะของผู้ใช้หรือผู้ครอบครอง รวมไปถึงการบริโภคอาหารที่มาจากต่างประเทศหรือมีดำริรับการทำมาจากต่างประเทศ วัฒนธรรมการกินที่ถ่ายทอดจากต่างประเทศสู่ราชสำนักและชนชั้นสูงลงสู่สามัญชน เชื่อได้ว่าชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาบางส่วนน่าจะมีโอกาสลิ้มลองอาหารที่มาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอาหารจากเมืองจีน รวมถึงอาหารแบบจีนที่ชาวจีนในพระนครศรีอยุธยาทำขายในตลาดและย่านการค้าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋ เครื่องจันอับ และขนมแห้งแบบจีนที่ขายอยู่ในตลาดขนมจีนและที่ย่านสามม้า²¹¹ หรือของกินที่มาจากเมืองจีนที่ขายอยู่ที่ย่านในไก่²¹² เป็นต้น

กิจกรรมอื่นๆที่เกิดขึ้นในตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา

นอกจากกิจกรรมการค้าแล้ว ตลาดยังสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมอื่นๆ จากการที่พระนครศรีอยุธยาเป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองทำการค้า บริเวณใดที่มีตลาดก็จะเป็นที่ชุมชนมีคนอาศัยอยู่มากมาย ตลาดจึงถูกใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ วิถีชีวิตในตลาดนอกเหนือจากการประกอบกิจกรรมการค้ายังมีการประกอบกิจกรรมอื่น ทั้งนี้เพราะตลาดเป็นที่ประชุมชน เจือใจในการสื่อสารได้โอกาสในการใช้ตลาดสื่อสารเนื่องจากตลาดเป็นศูนย์กลางชุมชนที่มีผู้คนมารวมตัวกันเป็นจำนวนมากจึงมีการทำกิจกรรมอีกหลายอย่างที่ไม่เกี่ยวข้องกับการค้าในตลาด กิจกรรมที่น่าสนใจคือการเป็นสถานที่ประจักษ์นักโทษเพื่อให้ผู้คนได้รู้เห็นว่าผู้นั้นกระทำความผิด ส่วนหนึ่งเชื่อได้ว่าทำไปเพราะต้องการขู่ให้ผู้อื่นไม่เอาเยี่ยงอย่างเพราะจะเกิดผลดั่งนักโทษเหล่านั้น

พระเจ้าอยู่หัวท่านห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาต่างเมืองต่างแดนถ้าผู้ใดทำบังอาจขึ้นซื้อขายทำเหนือพระราชกำหนด ท่านให้ลงโทษผู้นั้น ด้วยไม้หวาย ๕๐ ที แล้วประจานจรรอบตระหลาดกลับมาจำใส่ข้อไว้ ๓ วัน แล้วให้ไหมจตุรฐนแล้ว

²¹¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 80-81.

²¹² เรื่องเดียวกัน.

อายัดให้แก่ายมัน ถ้าผู้ขึ้นบังอาจนั้นหมิหลายหมิจำขึ้นซื้อขายถึงสามครั้งแลจับได้ ให้พิจารณาเปนสัจให้เอาประธานรอบตลาด ๗ วัน แล้วให้ฟันคอริบเรือนจสลิน ถ้าทรงพระกรุณาบ่อให้มาตีไซ้ให้ทวนด้วยลวดหนั ๕๐ ที่เอาประธาน ๗ วันจำใส่ข้อไว้ ๗ วัน แลให้เอาสิ่งของต้องห้ามนั้นตั้งใหม่จตุรคุณจึงให้อายัดไปให้แก่ายมัน²¹³

ในพระไอยการลักษณะฝัวเมีย ได้ระบุโทษของการกระทำชู้กันให้มีโทษตามลักษณะความผิดที่กระทำและต้องถูกประธานรอบตลาด เช่น

หลานทำชู้ด้วยลุงตาป้ออาวอาน้ำพีตนเองมันมิกลัวเกรงมันมิอายแก่บับดั่งนั้นให้อามันคนร้ายจำใส่ตรวน ขื่อ คา เอาน้ำมิกซักหน้าทั้งหญิงชายเอาเชือกหนึ่งผูกคอเอาพ้องดีทะเวนรอบตลาดแล้วเอาขึ้นหาหย่างยิงด้วยลูกสั้นโดยแลให้ตีด้วยลวดหนัคนละ ๒๕ ๕๐ ที่ แล้วให้ทำแผลเสียนอกเมือง อย่าให้ดูเยี่ยงกันถ้าจะไถ่ลูกสั้นโดยมิให้ยิงเล่มละ ๓๐๐๐๐²¹⁴

ในพระไอยการวิวาทคดีดำกันได้ระบุถึงการทะเลาะวิวาทคดีดำกันในตลาดจะต้องถูกปรับใหม่เป็นทวีคูณ ถ้าทะเลาะกันจนถึงแก่ชีวิตจะต้องโทษประหาร“ เขาทั้งสองวิวาทตี ดำกันแล้วจับหอก ดาบ เครื่องสรรพศาสตราวุธแลไม้ ค้อน ก้อนดิน อดคกล้าหารไปอยู่ในตรอกแลตลาดถนนแห่งใดๆ คอยทำร้ายกันแก่ท่านๆมีบาทเจ็บประการใด ให้ใหม่ทวีคูณ ถ้าถึงตายให้ฆ่าคนร้ายตกไปตามกัน”

การลักทรัพย์ที่มีค่าประเภทอัญมณีและของกินต้องถูกลงโทษตามราคาทรัพย์ที่เอาไปและประธานรอบตลาด

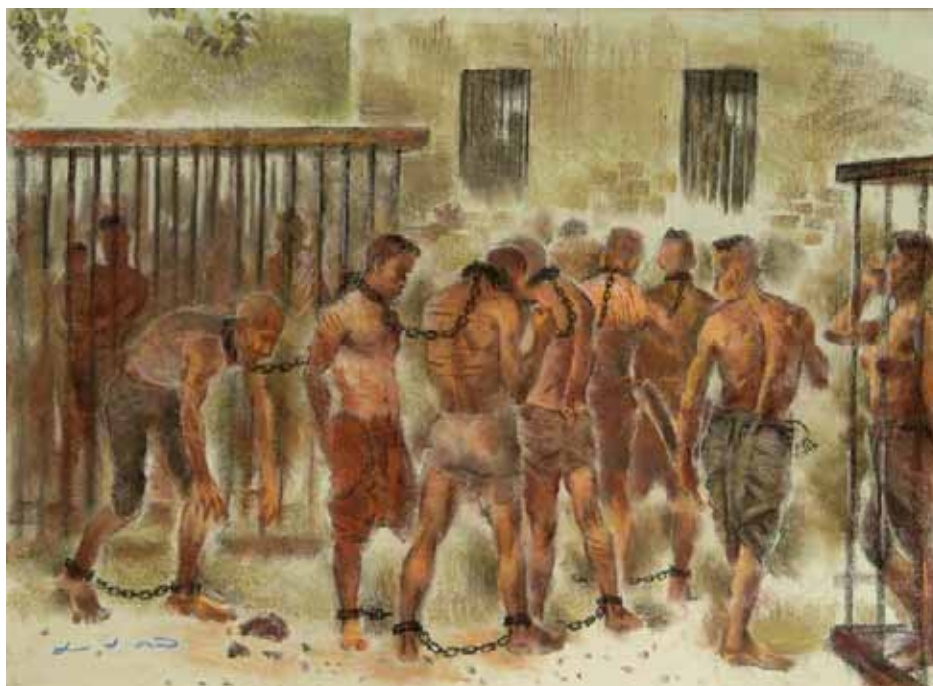
ถ้าผู้ใดชิงเอาอัญมณีแก่ราษฎรผู้ซื้อขาย แลหมิได้ซื้อขายก็ตีให้จับเอาตัวผู้ร้ายจงได้ให้เอาไปยังพระนครบานให้ลงโทษแก่ผู้ขึ้นถ้าทรัพย์แต่พอประมาณ ๕๐๐ ให้ใหม่แล้วเอาทรัพย์แขวนคอทะเวนรอบตลาด ๓ วัน อย่าให้มันเยี่ยงหย่างกัน ถ้าเอาแต่พอประมาณค่าเพียงหนึ่ง ให้ลงโทษคุกเดียวกันแล้วให้ทวนด้วยลวดหนั ๒๕ ๑๕ ๑๐ ที่ ส่วนทรัพย์ซึ่งมันเอานั้นให้อามันผู้ร้ายให้จงได้ ถ้าทรัพย์มากกว่าสะสิ่งหนึ่งขึ้นไป ท่าน

²¹³ “พระไอยการอาชญาหลวง,”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2, 434.

²¹⁴ “พระไอยการลักษณะฝัวเมีย,”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2 , 16-17.

ให้ส่งโทษพระราชกฤษฎีกาอาชญากรรมในระวางฉกชิงทรัพย์ท่านนั้น ถ้ามีนายผู้ไปห้าม
ทาสไทยบ่าวไพร่ไปเกบทรัพย์ท่านๆ ให้ไหม้มนายคุณเดียวกัน²¹⁵

มาตราหนึ่ง ถ้าลักแต่ผักพริกถั่วเนื่อปลาหมูเปิดไถ่ของกินค่าเป็นแต่เบี้ย ๑๐๐
๑๐๐๐ เบี้ย ให้ตี ๑๕ ๒๕ ทีแล้วให้ประจานรอบตลาด ให้ใช้ของท่านคือ²¹⁶

ภาพที่ 16 ภาพจำลองนักโทษในสมัยอยุธยา

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พระชนนาถภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอ
หลวง (ฉบับความสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550), 68-69.

นอกจากนี้ตลาดยังเป็นสถานที่ที่ให้นักโทษไปขออาหารจากพ่อค้าแม่ค้าในตลาด การ
ให้นักโทษออกไปขทานตามตลาดนั้น ทำในวันพระ 5 ค่ำ 8 ค่ำ 11 ค่ำ และ 15 ค่ำ นักโทษถูก
ใส่โซ่ที่คอเป็นพวงตามโทษหนักโทษเบา บุตรภรรยาของนักโทษถูกลงโทษด้วยการคุมขังใน
ตะราง และใส่ตรวนสองชั้นร้อยที่เอวต่อกันเพื่อใช้ทำงาน

²¹⁵ พระไอยการลักษณะโจร, "ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา
3 ดวง เล่ม 2, 344.

²¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

อนึ่ง มีคุกสำหรับขังนักโทษโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์แปดคุก มีตารางนำคุกสำหรับใส่บุตรภรรยาผู้ร้ายมีทุกหน้าคุกซึ่งนักโทษเบาเป็นแต่โทษเบดเสร็จใส่โซ่คอเป็นพวกหนึ่ง ๑๐ คน ใช้ทำราชการพระนครทุกแห่ง ถ้านักโทษหนักใส่โซ่คอพวกละ ๒๐ คนบ้าง ๓๐ คนบ้าง ต่อวันพระ ๕ คำ แดคำ ๑๑ คำ สิบห้าคำจึงจ่ายให้ออกไปขอกินตามตลาดทุกวันพระเดือนสิบครั้ง บุตรภรรยาผู้ร้ายนั้นใส่ตรวนสองชั้น แล้วเอาเชือกผูกบันเอว ร้อยต่อกันออกใช้การ...²¹⁷

การให้นักโทษออกไปขอของกินในตลาดนั้นนครบาลเป็นผู้ควบคุมไป ถ้านักโทษแย่งของจากพ่อค้าแม่ค้าหรือผู้คนในตลาดทั้งนครบาลและนักโทษต้องถูกลงโทษ “๑๑๖ มาตราหนึ่ง นครบาลคุมนักโทษให้ไปขอของของกินกลาง ให้ขอแก่ชาวตลาดลูกค้าหาบครองตามแต่เขาจะให้นั้น ถ้านักโทษหากยื้อชักหักกร้านเอาของชาวตลาดลูกค้าหาบครองก็ดี นครบาลคุมนักโทษไปขอกินแก่ชาวบ้านชาวเมืองตามแต่เขาจะให้นั้น ถ้านักโทษยื้อชักผลักชิงเอาเปิดไถ่สิ่งใดของชาวบ้านชาวเมือง ท่านว่าละเมิดให้ทวนนครบาลด้วยไม้หวาย ให้ทวนนักโทษด้วยลงหนั่ง โดยสะกันมิสกร”²¹⁸

จากการที่ตลาดเป็นที่รวมของกลุ่มคนและกิจกรรม เพราะฉะนั้นจึงต้องควบคุมให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปโดยเรียบร้อยเพื่อประโยชน์ของราชสำนัก ผู้ซื้อและผู้ขาย การออกกฎหมายต่างๆ มาบังคับใช้เพื่อให้การค้าขายในตลาดพระนครศรีอยุธยาดำเนินไปได้โดยสะดวกและปลอดภัย เป็นการสร้างความมั่นใจและแรงจูงใจให้กับพ่อค้าแม่ขาย ผู้ซื้อทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในตลาดพระนครศรีอยุธยา

ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ผูกพันอยู่กับการค้าและการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้า การตั้งบ้านเรือน อาหารการกิน การแต่งกาย การประกอบอาชีพ รวมถึงรสนิยมในการบริโภคสินค้าสามารถพิจารณาได้จากสินค้าที่มีขายในตลาด สินค้าที่ขายในตลาดพระนครศรีอยุธยาสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองที่สามารถซื้อหาสินค้าตามต้องการได้จากตลาดที่มีอยู่มากมาย กลุ่มผู้ผลิตและผู้ขายสินค้าทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติต่างผลิตและหาสินค้ามาตอบสนองความต้องการของผู้คนที่หลากหลาย ผู้คนจำนวนมากในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา

²¹⁷ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์), 55.

²¹⁸ “พระไอยการลักษณะโจร,” ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2, 365-366.

ไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงเลี้ยงตัวเอง ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อการบริโภค แต่สามารถซื้อหาสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภคได้จากตลาด ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นสถานที่ที่ทำให้ผู้คนได้พบปะสังสรรค์กัน ทั้งคนในราชสำนัก ขุนนาง ข้าราชการ ชาวต่างชาติ ไพร่ ทาส ต่างก็ไปตลาดเพื่อซื้อหาสิ่งของที่ต้องการ ตลาดจึงเป็นที่รวมของคนหลากหลายชั้นหลายเชื้อชาติ เป็นสถานที่กลางที่อำนาจของราชสำนักส่งผ่านมายังประชาชนทั้งรูปของกฎหมาย การลงโทษต่างๆที่ต้องการให้คนหมู่มาได้รับรู้ ตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาที่มีความหลากหลายแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมพหุวัฒนธรรม

บทที่ 5

บทสรุป

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2199 – 2310 ทั้งในแง่การเป็นสถานที่ทางเศรษฐกิจและสังคมที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ในการศึกษาถึงตลาดในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาทำให้เห็นความสำคัญของตลาดในด้านเศรษฐกิจ ตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยามีอยู่มากมายทั้งตลาดน้ำ แพค้าขาย ตลาดบกทั้งในกำแพงพระนครและนอกกำแพงพระนคร ตลาดของชาวต่างชาติ ย่านการผลิตและย่านการค้ารอบพระนคร การมีตลาด ย่านการค้า และย่านการผลิตสินค้าจำนวนมากสะท้อนให้เห็นความสำคัญและการขยายตัวของตลาดการค้าภายในพระนครศรีอยุธยา

การมีตลาดเป็นแหล่งรวมของสินค้ามากมายหลากหลายชนิดหลายประเภทแสดงให้เห็นว่าชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นสังคมเมืองการค้า ในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยามีผู้คนที่ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อดำรงชีพ เช่น คนในราชสำนัก ขุนนาง ข้าราชการ ชาวต่างชาติ พระสงฆ์ ไพร่ทาสบางส่วนที่มีโอกาสเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้ามีโอกาสประกอบอาชีพ ผู้คนเหล่านี้สามารถซื้อหาสินค้าเพื่ออุปโภคบริโภคได้จากตลาดทั้งตลาดขายของเช้า - เย็น ตลาดตามฤดูกาล ร้านรวงต่างๆ

การมีตลาด ย่านการค้า และย่านการผลิตสินค้าเป็นจำนวนมากทั้งในและรอบพระนครแสดงให้เห็นถึงความคึกคักของการค้าที่มีกลุ่มคนจำนวนหนึ่งเข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าว ทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติต่างเข้าร่วมในกิจกรรมการค้า ชาวพื้นเมืองทั้งในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาและชาวพื้นเมืองในหัวเมืองมีโอกาสทำการค้า ทั้งผลิตสินค้าเพื่อขาย หาสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดมาขาย หรือนำสินค้าจากหัวเมืองเข้ามาขายยังพระนครศรีอยุธยา โอกาสทางการค้ามิได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะกลุ่มไพร่เท่านั้น หากแต่ยังกระจายไปสู่กลุ่มทาสที่มีโอกาสเดินทางค้าขาย

ชาวต่างชาติและกลุ่มลูกครึ่งก็ทำการค้าขายในตลาด ในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยามีตลาดของชาวต่างชาติอยู่หลายแห่ง การมีตลาดของชาวต่างชาติในพระนครศรีอยุธยาแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของกลุ่มคนที่อาศัยและเข้ามาประกอบกิจกรรมการค้าในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา ชาวต่างชาติบางส่วนเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานและใช้ความสามารถในการผลิต

สินค้าบางอย่างที่ต้องใช้ความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติในการผลิต ชาวต่างชาติบางส่วนนำสินค้าเข้ามาขายตามช่วงฤดูมรสุมที่พัดเข้ามายังพระนครศรีอยุธยา การมีตลาดและสินค้าของชาวต่างชาติจำหน่ายในเมืองพระนครศรีอยุธยาแสดงให้เห็นถึงลักษณะของเมืองการค้าที่มีคนหลากหลายเชื้อชาติหลายภาษา เป็นแหล่งรวมของพ่อค้านานาชาติ มีชุมชนหรือประชาคมชาวต่างชาติ และมีตลาดเป็นสถานที่ที่ชาวต่างชาติและชาวพื้นเมืองมีโอกาสพบปะสังสรรค์และซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงรสนิยมในการบริโภคสินค้าที่มาจากต่างประเทศซึ่งถือเป็นเครื่องแสดงฐานะความมั่งคั่ง ความนิยมสินค้าจากต่างประเทศได้แพร่หลายลงสู่ไพร่สามัญชน ดังเห็นได้จากการมีสินค้าจากต่างประเทศจำหน่ายในตลาด ซึ่งมีได้จำกัดชนชั้นผู้ซื้อ หากแต่มีเงินก็สามารถซื้อสินค้าจากต่างประเทศได้

การที่มีตลาดต่างชาติอยู่ร่วมกับตลาดของชาวพื้นเมืองสะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ แม้กลุ่มผู้ซื้อและผู้ขายเป็นคนละเชื้อชาติแต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยการค้า

การประกอบกิจกรรมการค้าในตลาด ทำให้เห็นถึงกลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จากการทำการค้า มีทั้งกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในตลาดพระนครศรีอยุธยาที่เป็นทั้งผู้ผลิต ผู้จำหน่ายสินค้า พ่อค้าส่ง พ่อค้าปลีก และพ่อค้าเร่ที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมการค้าในตลาด ย่านการค้าและย่านการผลิตสินค้าในเมืองพระนครศรีอยุธยา กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าคงมีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งที่อยู่ในพระนครศรีอยุธยาและที่มาจากหัวเมืองเข้ามาทำการค้าในตลาดพระนครศรีอยุธยาและที่มาจากต่างประเทศ กลุ่มชาวต่างชาติและลูกครึ่งที่มีโอกาสที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการค้า ทาสที่มีโอกาสค้าขาย รวมถึงราชสำนักที่ได้รับผลประโยชน์จากการเก็บอากรในตลาด และเจ้าหน้าที่ที่ราชสำนักส่งมาเก็บผลประโยชน์ก็ได้รับประโยชน์จากการค้าขายในตลาด ความหลากหลายของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมืองพระนครศรีอยุธยาได้ส่งผลให้เกิดการผลิตและหาสินค้ามาจำหน่ายเพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายทั้งสินค้าที่จำเป็นในการดำรงชีพและสินค้าที่เกินความจำเป็นขั้นพื้นฐาน

สินค้าหลายชนิดที่ขายในตลาดเป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตที่ต้องใช้ทักษะความสามารถและความชำนาญเฉพาะ บางชนิดต้องใช้ความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติ ทักษะความชำนาญและความสามารถในการผลิตสินค้าต้องมีการเรียนรู้ ฝึกฝน จนเกิดเป็นความชำนาญจึงสามารถนำไปผลิตสินค้าเพื่อขาย เป็นจุดเริ่มต้นของการประกอบอาชีพ การมีสินค้าหลายชนิดที่ต้องใช้ทักษะและความชำนาญในการผลิตแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของความชำนาญเฉพาะด้าน เป็นรากฐานของสังคมเมืองที่มีพัฒนาการทางสังคมสูง

การขยายตัวของตลาดในพระนครศรีอยุธยาพิจารณาได้จากตลาดจำนวนมากทั้งในและนอกพระนครแสดงให้เห็นถึงความแพร่หลายของกิจกรรมการค้าภายในพระนครศรีอยุธยา ราช

สำนักอยุธยาจึงเข้ามามีบทบาทในการกำหนดสถานที่ค้าขาย ควบคุมดูแลความเรียบร้อย ตลอดจนเก็บผลประโยชน์จากการค้าขายในตลาด

การศึกษาเรื่องราวของตลาดยังสะท้อนให้เห็นความสำคัญของตลาดทางสังคมทำให้เห็นภาพชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมการค้าในตลาด เป็นวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองที่ผูกพันอยู่กับตลาด การค้า และการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้า สินค้าที่มีจำหน่ายในตลาดสะท้อนให้เห็นวิถีการบริโภคและอุปโภคที่มีทางเลือกที่หลากหลาย การอุปโภคบริโภคสินค้าทำให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้งในเรื่องของการอยู่ การกิน การทำมาหากิน รวมถึงรสนิยมในการบริโภคสินค้าทั้งสินค้าที่มาจากต่างประเทศและสินค้าที่เกินความจำเป็น

การที่พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองการค้าทำให้เงินตรามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวเมืองมากขึ้น ความเติบโตของการค้าภายในตลาดได้ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอยุธยาเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

พระนครศรีอยุธยาจึงเป็นสังคมนานาชาติ วิถีชีวิตชุมชนเมืองดำเนินไปในกรอบของสังคมพหุวัฒนธรรมซึ่งเป็นผลจากการที่พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางรวบรวมและกระจายสินค้าจากดินแดนต่างๆ เป็นปัจจัยสำคัญมีตลาด ย่านการค้าและย่านการผลิตสินค้าเป็นสิ่งดึงดูดชาวต่างชาติให้เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในพระนครศรีอยุธยา การที่มีชาวต่างชาติอาศัยอยู่ร่วมกับชาวเมืองในชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยาได้ส่งผลให้ผู้คนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยาได้พบปะ เรียนรู้ ยอมรับรสนิยมและวัฒนธรรมของชาวต่างชาติโดยมีตลาดเป็นพื้นที่สำคัญในการพบปะสังสรรค์กัน

การศึกษาเรื่องราวของตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2199 – 2310 เป็นเพียงส่วนหนึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ยังมีอีกหลายประเด็นที่สามารถทำการศึกษาต่อไปได้ เช่น การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของคนในสมัยอยุธยา การศึกษาชีวิตทางสังคมของผู้คนในสมัยอยุธยาในเรื่องต่างๆ เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีต่างๆ ความสัมพันธ์ของคนในสังคม เช่น สามเณรยา พระสงฆ์ ทาส การศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านจากกฎหมายตราสามดวง เช่น เรื่องการจำหน่ายทรัพย์สิน การสร้างความเสียหายและการกระทำความผิดที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การลักทรัพย์ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กาญจนาภรณ์[นามแฝง]. ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สารานุกรม, 2516.
- กิตติ ตันไทย. ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา. สงขลา : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสงขลา , 2527.
- กี๋ ตาซารด์. จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซารด์. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์ , 2549.
- กุสุมา รัชมณี,บรรณาธิการ . วัฒนธรรมเมือง. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2541.
- คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา. รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี. พระนคร : องค์การ ค้าของครุสภา , 2510.
- คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. ชีวิตไทย. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนัก นายกรัฐมนตรี , 2526.
- คณิดา เลขะกุล. พระนครศรีอยุธยา : มรดกโลก . กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์ , 2543.
- คลอริส มอริส. แหม่วไท่ไต้ซงสยาม . แปลโดย สด ฐรมะโรหิต.พระนคร : ผ่านฟ้าวิทยา ,2514.
- คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษร กรุงเทพฯ : คลังวิทยา , 2507.
- จารึก บุญไชย และคนอื่นๆ. สังคมไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. ลพบุรี : คณะ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเทพสตรี .
- จิตร ภูมิศักดิ์. โฉมหน้าศักดินาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า , 2543.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. เรื่องของสองนคร : รวมบทความทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสุโขทัยและ อยุธยา. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา , 2524.
- _____. อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง. ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ , บรรณาธิการ.พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์ , 2548.
- _____. , บรรณาธิการ. อยุธยา : Discovering Ayutthaya. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการ ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ , 2543.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สมถวิล ลือชาพัฒนกร, บรรณาธิการ. 300 ปี ความสัมพันธ์ไทย-จีน 600 ปี ชำปอง/เจิ้งเหอกับอยุธยาและอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ , 2546.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. บรรณานุกรมว่าด้วยเรื่อง “อยุธยา”. กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2542.

แชรแอส นิโกลาส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย

สันต์ ท.โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้า , 2506.

ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์. ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย และสำเนา

กษัตริย์สุลต่าน (ฉบับย่อ) พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2517.

_____, ผู้แปล. บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา สำเนา กษัตริย์สุลต่าน.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มติชน , 2545.

เดอ ชัวซี. จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม ในปี ค.ศ. 1685 และ 1686. แปลโดย

สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า , 2516.

เดอะ แอส. บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะแอสเกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของกึ่งสังฆ

ฟอลคอน. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2508.

ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระ กรมพระยา และ ปรีดี พนมยงค์. บันทึกรับสั่งสมเด็จพระ กรมพระยาดำรง

ราชานุภาพ เรื่องอาสาจาม และชื่อเมืองเพชบุรี พร้อมด้วยคำถามเรื่องอาสาจาม ของ
ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลอาวโส. กรุงเทพฯ : ศิวพร , 2530.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. เงินตราไทย. กรุงเทพฯ : ธนาคารแห่งประเทศไทย , ม.ป.ป.

ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช. กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง. กรุงเทพฯ : มติชน , 2549.

ธิดา สาระยา . เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสัชนาลัย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ ,

2538.

ธิดา สาระยา . รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและการพัฒนาการ. กรุงเทพฯ :

เมืองโบราณ , 2537.

นันทา สุตกุล , ผู้แปล. เอกสารหอสมุดอาสนัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ 2167-2185 (ค.ศ.

1608-1620 และ 1624-1652. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2513.

นันทนา ดันติเวสส, ผู้แปล. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527.

บุหล่ง ศรีกนก และภูชิพนิธิศรี คงโกคานนท์. ช่างสิบหมู่. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวล

เอกสารและจดหมายเหตุในนามคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ
ครบ 60 ปี , 2549.

แบรดเลย์ แดนบิช. อักขรานุชนาศัพท์. กรุงเทพฯ : อรุณ , 2514.

- โบราณราชธานินทร์, พระยา. รวมเรื่องกรุงเก่าของพระยาโบราณราชธานินทร์. กรุงเทพฯ : ม.ป.ป.
- โบราณราชธานินทร์, พระยา. อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ฉบับชำระครั้งที่ 2 และภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, 2550.
- ประชุมพงสาวดาร เล่ม 12 (ประชุมพงสาวดารภาค 15-18). กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2507.
- ประชุมพงสาวดาร เล่ม 22 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 30 (ต่อ) 37 และ 38 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ตอนแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2511.
- ประชุมพงสาวดาร เล่ม 24 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 40(ต่อ)-41)เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2511.
- ประชุมพงสาวดาร เล่ม 25 (ประชุมพงสาวดารภาคที่ 41 (ต่อ) -42-43 เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่4. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2511.
- ประชุมพงสาวดารภาคที่ 63 เล่มที่ 37 เรื่องกรุงเก่า. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2512.
- ประชุมพงสาวดารภาคที่ 76 เล่มที่ 47 จดหมายเหตุพ่อค้าฮอลันดาผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2513.
- ประมวลกฎหมายรัชกาลที่1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่มที่ 1-3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2527.
- ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. 2411 – 2435. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ : ซิลเวอร์ม, 2546.
- พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เจ้ากรม (จาต) พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2543.

- พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. สำเภาสยามตำนานเจ้าบางกอก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2554. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในการฉาปนกิจศพ นางประไพ พิศาลบุตร กุมภพันธ์ 2547).
- _____. กระเบื้องถ้วยกะลาแตก. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2550.
- เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์ และ ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, บรรณาธิการ. ไผ่แตกกอ. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภา การพิมพ์, 2552.
- เพ็ญศรี กาญจนอมัย และ นันทา กบิลกาญจน์. บทบาทมุสลิมในปลายอยุธยา – ธนบุรี พ.ศ. 2300 - พ.ศ. 2325. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2521.
- ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. บันทึกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาชาติในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2512.
- ฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง. ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม แปลโดย ปอล ชาเวียร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539.
- ฟิตซ์ ราล์ฟ. จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตซ์. นันทา สุตกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : สานมิตร, 2514.
- เฟอร์นัน เมนเดส ปินโต. การท่องเที่ยวของเมนเดส ปินโต ในรวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดส ปินโต. แปลโดย ชรัตน์ สิงหเดชากุล. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2548.
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. ขุนนางอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
- โยชิยุกิ มาซุฮาร่า. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 - 17 จาก รัชการคำภายในภาคพื้นทวีป ไปสู่ รัชกิจเมืองท่า. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2526.
- ราล์ฟ ฟิตซ์. จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตซ์ และ จดหมายเหตุของวิละภากะระเรื่องคณะราชทูตลังการเข้ามาประเทศสยาม แปลโดย นันทา สุตกุล. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ นางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา (สามสุตร) 21 มีนาคม 2508).
- ลา ลูแบร์ ชิมอง เดอ. จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้า, 2510.
- วดี กัณหทัต และ ชัยณรงค์ ชวนะทิต. การละเล่นหุ่น. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2529.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. หนังสือ ไม้ฝาง งาช้าง ของป่า การค้าอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ 22 - 23. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2550.
- วิจิตรมาตรา, ขุน. ประวัติการค้าไทย. กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2468.

- จิตรวาทการ , พลตรีหลวง. จิตรอนุสรณ์. พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี , 2505.
- วิชาการ ,กรม. คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ : ประวัติศาสตร์ไทยจะเรียนจะสอนกันอย่างไร. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ , 2543.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร , บรรณาธิการ. 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก). กรุงเทพฯ : โครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย , 2553.
- _____,บรรณาธิการ. มรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : สามลดา , 2550.
- _____,บรรณาธิการ . สรรพสาระประวัติศาสตร์-มนุษยศาสตร์ เล่ม 2 . กรุงเทพฯ : สามลดา, 2550.
- _____, บรรณาธิการ.พรรณานาถมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์). กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2550.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ผ้าไทย. กรุงเทพฯ :องค์การค้าคุรุสภา , 2531.
- วีรวัลย์ งามสันติกุล , บรรณาธิการ. ชั่วชีวิตหนึ่ง. กรุงเทพฯ : สามลดา, 2550.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย และ ปรามินทร์ เครือทอง. การเมืองในประวัติศาสตร์ ขนมหวาน ของท้าวทองกีบม้า มาดามพอลคอน ขนมหไทย หรือ ขนมหเทศ, สุจิตต์ วงษ์เทศ.บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มติชน ,2546.
- ศิลปากร, กรม. ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร , 2545.
- _____. มรดกวัฒนธรรมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 1890 - พ.ศ. 2310). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร , 2543.
- _____. 400 ปีสัมพันธไมตรีไทย – เนเธอร์แลนด์ Thailand and The Netherlands A Friendship of Four Centuries and more. กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2547.
- _____. รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ . กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541.
- _____. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548.
- _____. ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.
- _____. ถนนและสะพานสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.
- _____. คลองและท่าเรือจ้างสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.
- _____. ตลาดและย่านการค้าขายสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. กรุงศรีอยุธยาของเรา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มติชน , 2542.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. สยามประเทศ : ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2547.
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. อยู่อย่างไพร่ ระบบพื้นฐานในสังคมไทยสมัยจารีต. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2550.
- ศูนย์ข้อมูลเมืองโบราณ. ตลาดบก ย่านชุมชนแห่งนครสยาม. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2535.
- _____ . ตลาดน้ำ : ย่านชุมชนริมน้ำในสังคมเมืองสยาม. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2535.
- สด คุรุเมะโลหิต, ผู้แปล. แซมไวท์ใต้ธงสยาม. กรุงเทพฯ : ผ่านฟ้าวิทยา , 2514.
- สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, บรรณาธิการ . ตลาดในชีวิต ชีวิตในตลาด. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร , 2549.
- สารสิน วีรพล. จิมก้องและกำไร การค้าไทย-จีน 2195-2367. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ , 2546.
- สืบแสง พรหมบุญ. ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับไทย. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ , 2525.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบ : กับพัฒนาการเศรษฐกิจแลสังคมของสยาม. กรุงเทพฯ : มติชน, 2550.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : มติชน, 2539.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. อยุธยาสมัยฟ้า ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มติชน , 2544.
- สุดรา สุธาญา. อยุธยา. กรุงเทพฯ : สารคดี , 2538.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ. เรือ : วัฒนธรรมชาวน้ำลุ่มเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ : ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย , 2545.
- _____ , บรรณาธิการ. เรือ วัฒนธรรมชาวน้ำลุ่มเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ : แปลน โมทิฟ , 2545.
- สุมาลย์ โทมัส. รายงานวิจัยเรื่องผ้าและประเพณีการใช้ผ้าไหม. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.
- สุวดี เจริญพงศ์ ปิยนาด บุญนาค , บรรณาธิการ. สตรีแถวหน้าในประวัติศาสตร์เอเชีย. กรุงเทพฯ : บ้านพิทักษ์อักษร, 2550.
- สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1. กรุงเทพฯ : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี , 2510.

อकिन รพีพัฒน์, หม่อมราชวงศ์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2416). แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และ พรรณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542.

อนุก นาวิมูล. การแต่งกายของไทย. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2532.

อาคม พัมยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ศรีรามเทพนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2527.

อิทธิ โยเนโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ. ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542.

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. คลองและท่าเรือจางสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.

_____. ตลาดและย่านการค้าขายสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.

_____. ถนนและสะพานสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.

อุไร สิงห์ไพบูลย์พร. ช่างสิบหมู่ : ศิลปกรรมไทยโบราณ. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2542.

เอนเซลเบิร์ต แกมเปเฟอร์. ไทยในจดหมายเหตุแกมเปเฟอร์. แปลโดย อัมพร สายสุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 3. (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.

แอนโทนี ริด. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า. เล่ม 1, ดินแดนใต้ลม. แปลโดย พงษ์ศรี เลขวัฒนะ. กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2548.

_____. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า. เล่ม 2, การขยายตัวของวิกฤตการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขวัฒนะ. กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2548.

หนังสือภาษาต่างประเทศ

Baker, Chris et al. Van Vliet's Siam. Bangkok : Silkworm Books, 2005.

Bhawan Ruangsilp. Dutch East India Company Merchants at the Court of Ayutthaya : Dutch Perceptions of the Thai Kingdom c. 1604-1765. Leiden : Koninklijke Biim NV, 2007.

Charnvit Kasetsiri and Micnael Wright. Editor. Discovering Ayutthaya. Bangkok : Toyota Thailand Foundation and The Foundation for the Promotion of Social Social Science and Humanities Textbooks Project, 2007.

Collis, Maurice. Siamese White. Bangkok : DD Books, 1986.

Dhiravat na Pombejra. Court Company and campong Essays on the VOC presence in Ayutthaya.

Bangkok : Amarin Printing Group, 1992.

Dhiravat na Pombejra. “ Ayutthaya at the End of the Seventeenth Century : Was There A Shift to Isolation ?.”Southeast Asia in the Early Modern Era : Trade, Power, and Belief. Edited. by Anthony Reid. U.S.A. : Cornell University, 1933.

_____. Siamese Court Life in the Seventeenth Century as Depicted in European Sources.

Bangkok : Faculty of Arts Chulalongkorn University , 2001.

Gervaise , Nicolas. The Natural and Political History of the Kingdom of siam . Bangkok : White Lotus ,1998.

Hutchison ,E. W. Adventurers in Siam in the Seventeenth Century. 2nd ed.

Bangkok : D D BOOKS , 1985.

Ibn Muhammad Ibrahim Muhammad Rabi . The Ship of sulaiman. Translated by John O’ Kane.

London : Routledge & Kegan Paul , 1972.

Kaempfer , Engelbert. A Description of the Kingdom of Siam 1660 . Bangkok : White Orchid Press, 1996.

La Loubere , Simon de. The Kingdom of Siam. London : Oxford University Press, 1969.

Reid , Anthony. Southeast Asia in the Age of Commeree 1450-1680. Volume one , The Land below the Winds. Chiang Mai : Silkworm Books, 1988.

_____. Southeast Asia in the Age of Commeree 1450-1680 . Volume Two , Expansion and crisis . ChiangMai : Silkworm Book, 1993.

Smith , George Vinal. The Dutch in Seventeenth Century Thailand. De Kalb : Northern Illinois University , 1977.

Smith , George Vinal and Ann Bor. The Dutch East India Company in the Kingdom of Ayutthaya , 1604 – 1694. Michigan , 1974.

Sternstein , Larry. Krung Kao The Old Capital of Ayutthaya. Canberra : The Australian National University , n.d.

บทความจากหนังสือ

กิตติ ตันไทย. “คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. 2367 – 2453).” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, 227-246 . ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

กิตติพร ใจบุญ. “ตลาดกับวิถีชีวิต: บทสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องตลาดในสังคมไทย.” ใน ตลาดในชีวิต ชีวิตในตลาด, 19-102. สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549 .

กฤษฎา บุญยสมบัติ. “ไสยศาสตร์กับสังคมไทยในกฎหมายตราสามดวง.” ใน หัวชีวิตหนึ่ง, 15-32. วีรวัลย์ งามสันติกุล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สามลดา , 2550.

ชีเกฮารุ ทานาเบ้. “การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย.” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, 202-226. ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

โตเม ปิเรส. “จดหมายเหตุการเดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม.” แปลโดย พัฒนพงศ์ ประคัลพงษ์ ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ , 1-7. นครปฐม : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2528

ญาคา ประภาพันธุ์. “ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเพชวุดัน.” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 , 104-135. ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527 : 104 – 135.

ธีรวัธ ฌ ป้อมเพชร . “การค้าของบริษัทยินเดียนออกของอังกฤษในอยุธยาสมัยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม.” ใน สารนิพนธ์เจ็ดสิบเจ็ดปีแห่งงานผู้หญิงวรรณวิทยา สนิทวงศ์ ฌ อยุธยาเนื่องในวโรกาสอายุครบ 72 ปี สายธารแห่งความคิด, 49-66. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, 2544 .

บุญกร กาญจนจาริ. “ปัญหาการควบคุมกำลังคนและแง่หนึ่งของการเมืองเศรษฐกิจในสมัยอยุธยาตอนปลาย.” ใน เปลวไฟล้อมลายนาค : รวมบทอ่านคัดสรรประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ , 13-37.. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544 .

ปรีดี พิศณุวิธิต. “เอกสารโปรตุเกสกับประวัติศาสตร์สังคมสยาม : บันทึกของโตเม่ ปิเรซ , คูอาร์ตีซ บาร์โบซ่า.” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 3 (วรรณคดีและเอกสารตะวันตก) , 109-144. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย , 2553 .

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม. “ไพร่ในสมัยอยุธยา.” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, 47-68. นิตยภัตย์ นาดสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

เพชรรุ่ง เทียนปัวโรจน์. “ตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนพระนครศรีอยุธยา.” ใน สรรพสารประวัติศาสตร์-มนุษยศาสตร์ เล่ม 2, 179-210. กรุงเทพฯ : สามลดา, 2550.

_____. “ตลาดต่างชาติในพระนครศรีอยุธยา.” ใน ไผ่แตกกอ, 233-268. เพชรรุ่ง เทียนปัวโรจน์ และ ฌัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณการพิมพ์, 2552.

ไพฑูรย์ สายสว่าง. “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา.” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, 302-350. นิตยภัตย์ นาดสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

วราภรณ์ ทินานนท์. “การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์.” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, 136-165. นิตยภัตย์ นาดสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. “ยี่สาร ย่านตลาดกลางป่าชายเลน.” ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร, 69 – 102. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. “ไทยในสายตาอาคันตุกะจากจีนสมัยอยุธยาตอนต้น (ค.ศ. 1349 – ประมาณ 1430) : การวิเคราะห์เอกสารประวัติศาสตร์อยุธยา (2).7, ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ, 1-49. นครปฐม : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. “ดินแดนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20.” ใน คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไทยจะเรียนจะสอนกันอย่างไร, 34-77. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, 2543.

วรพร ภู่งศ์พันธุ์. “กฎหมายอาญาหลวง : เครื่องมือควบคุมสังคมอยุธยา.” ใน ชีวิตหนึ่ง, 97-119. วีรวัลย์ งามสันติกุล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สามลดา, 2550 ..

ศรีศักร วัลลิโภดม. “ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านยี่สาร.” ใน สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร, 51-68. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545.

สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. “ระบบศักดินา.” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, 69-87. นิตยภัตย์ นาดสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

สมศรี เอี่ยมธรรม. “เรื่องราวเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยามในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง.” ใน รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 4 ,5-25 . กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541 .

สยาม ภัทรานุประวัติ. “กฎหมายตราสามดวงกับวรรณกรรมไทย : ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชาวบ้านไทย.” ใน สรรพสารประวัติศาสตร์-มนุษยศาสตร์ เล่ม 2 ,31-108 . กรุงเทพฯ : สามลดา, 2550.

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. “ระบบเศรษฐกิจสมัยอยุธยา.” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 , 31 – 46. นิตยทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์ , บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527 .

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “วิกฤตการณ์ทางการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปี พ.ศ. 2231 (ค.ศ. 1688).” ใน รวมบทความเนื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ชาลววิทย เกษตรศิริ ลิ้มโคตรแห่งกัเฒา แผ่นดิน , 235 -253. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.

บทความจากวารสาร

กิตติพงษ์ สนั่นเล็ก. “ช้างในระบบการค้าและบรรณาการในสมัยอยุธยา.” ศิลปากร 41, 6 (พฤศจิกายน 2541 – ธันวาคม 2541) : 20 – 28.

กองบรรณาธิการวารสารศิลปวัฒนธรรม. “เศรษฐกิจการเมืองของพระเจ้าเสือและพันท้ายนรสิงห์.” ศิลปวัฒนธรรม 10 , 6 (เมษายน 2532) : 50 – 58.

คมขำ คีวงษา. “การค้าภายในของเมืองพระนครศรีอยุธยาในสมัยอยุธยาตอนปลาย.” เมืองโบราณ 10 , 2 (เมษายน 2527 – มิถุนายน 2527) : 60 – 76.

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. “ช้างเป็นสินค้า ค้าช้างสมัยอยุธยา.” ศิลปากร 25 , 3 (มกราคม 2547) : 115 – 122.

เจมส์ แมคคาร์ธี. “บันทึกสำรวจและบุกเบิกในดินแดนสยาม.” แปลโดย สุมาลี วีระวงศ์. วารสาร แผนที่ 24-25, ฉบับครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (กรกฎาคม 2526 - มิถุนายน 2526) : 43 – 184.

ชาลววิทย เกษตรศิริ, “กบฏไพร่สมัยอยุธยากับแนวคิดผู้มีบุญ – พระศรีอารีย์ – พระมัลลย์.” วารสาร ธรรมศาสตร์ 9,1 (กรกฎาคม 2522 – กันยายน 2522): 53 – 86.

_____. “ชิมอง เดอ ลา ลูแบร์.” ศิลปวัฒนธรรม 1,6 (เมษายน 2523): 40-58.

_____. “ชุมชน ไชยยา – อยุธยา : ปัญหาเรื่องวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม.” วารสาร มนุษยศาสตร์ 10 , 2 (เมษายน 2523 – มิถุนายน 2523) : 32-60.

- _____. “ชิมอง เดอะ ลาตูแบร์.” ศิลปวัฒนธรรม 1, 6 (เมษายน 2523) : 40 – 58.
- _____. “ชุมชน “อโยธยา ” – อโยธยา : ปัญหาเรื่องวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม.” วารสารมนุษยศาสตร์ 10, 2 (เมษายน 2523 – มิถุนายน 2523) : 32 – 60.
- _____. “ประวัติการค้า – พาณิชย์ ภาครัฐของไทยสมัยโบราณ.” ศิลปวัฒนธรรม 22, 11 (กันยายน 2544) : 62 – 76.
- _____. “ประวัติการค้า – พาณิชย์ ภาครัฐของไทยสมัยโบราณ.” ศิลปวัฒนธรรม 22, 12 (ตุลาคม 2544) : 90 – 96.
- ดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์. “ผ้าอินเดียอาภรณ์แห่งอาณาจักรสยามสมัยกรุงศรีอยุธยา.” ศิลปากร 42, 1 (มกราคม 2542 – กุมภาพันธ์ 2542) : 53 - 70.
- ศรันย์ ทองปาน. “ด่านขนอน.” เมืองโบราณ 26, 4 (ตุลาคม 2543 – ธันวาคม 2543) : 6 – 65
- ธิดา สารระยา. “ละโว้ ราชธานีแห่งในคริสต์ศตวรรษที่ 11.” เมืองโบราณ 11, 2 (เมษายน 2528 – มิถุนายน 2528) : 33 – 49.
- _____. “ สร้างบ้านแปงเมือง ระบบเมืองคู่ สถาบันเมืองลูกหลวง ” เมืองโบราณ 9, 2 (เมษายน 2526 - กรกฎาคม 2526) : 13 – 27.
- _____. “ Ayutthaya as a Centralized State ” ศิลปวัฒนธรรม 11, 11 (กันยายน 2533) : 109 – 126.
- _____. “ เจน ลี ฟู ” เมืองโบราณ 16, 2 (เมษายน 2533 – มิถุนายน 2533) : 67 – 70.
- ธีรวัต ฌ ป้อมเพชร. “ พระราชกำหนดปีมหาศักราช 1556 (ค.ศ. 1634) : ว่าด้วยค่าธรรมเนียมที่ VOC ต้องเสียในการเข้ามาค้าขายในอาณาจักรอยุธยา.” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 9, 1 (2529) : 49 – 55.
- นันทวรรณ (เหมินทร์) ภู่อ่าง, “สถานภาพของชนมุสลิมในอยุธยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17.” วารสารธรรมศาสตร์ 15, 2 (2530) : 215 – 236.
- นันทา วรเนติวงศ์. “การค้าในสมัยอยุธยา.” วารสารศิลปากร 19, 2 (พฤษภาคม 2518) : 60 – 92.
- บุญยก ตามไท. “คดีจีเมา” หรือ “คดีการเมือง” เหตุเกิดเมื่อชาวต่างชาติไปปักปันในกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2179.” ศิลปวัฒนธรรม 6, 10 (สิงหาคม 2528) : 50 – 61.
- ประยูร อุสุชาภู [น. ฌ ปากน้ำ] . “ อาชีพผูกขาดของคนต่างชาติในกรุงศรีอยุธยา. ” วารสารศิลปวัฒนธรรม 2, 11 (กันยายน 2524) : 24 – 27.
- ปาริชาติ วิลาวรรณ. “การส่งออกของป่าเพื่อเป็นสินค้าออกในสมัยกรุงศรีอยุธยา” เมืองโบราณ 10, 1 (เมษายน 2527 – มิถุนายน 2527) : 77 – 105.

ผ่องพันธุ์ รัตนภูมิต , ผู้แปล. “เอกสารสมัยพุทธศตวรรษที่ 23 ของญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับกรุงสยาม.”

วารสารศิลปากร 18 , 5 (2518) : 56 – 67.

พรนิภา พุฒินรากร และ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “ข้าวในสมัยปลายอยุธยา พ.ศ. 2199-2310.”

วารสารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 , 3 (กุมภาพันธ์ 2518 – พฤษภาคม 2518) : 40 – 59.

พรรณี อวนสกุล. “ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา” วารสารธรรมศาสตร์ 14 , 3 (2518) :

16 – 39.

พลับพลึง คงชนะ, “บทบาทของอยุธยาในฐานะที่เป็นเมืองท่า.” วารสารประวัติศาสตร์ , ฉบับรวม

งานวิจัย (2534) : 18 – 27.

_____. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนเปอร์เซียในอยุธยา.” สาส์นอิสลาม 1 , 2

(มิถุนายน – สิงหาคม 2545) : 4- 43.

มนัส เกียรติธาลย์. “อยุธยา นาวาครในเอกสารเปอร์เซีย.” ศิลปวัฒนธรรม 23 , 7 (พฤษภาคม

2545) : 116 – 123.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. “เส้นทางนิราศ เส้นทางการค้า.” ศิลปวัฒนธรรม 23 , 6 (เมษายน 2545) :

102 – 109 .

วิทย์ พินคันเงิน. “ช่างไทยและช่างสิบหมู่.” วัฒนธรรมไทย 20 , 3 (มีนาคม 2524) : 9 – 16.

วรพร ภู่งศ์พันธุ์. “สังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยา.” โลกประวัติศาสตร์ 7 , 2 (เมษายน

2545 – มิถุนายน 2545) : 5 – 29.

ศรันย์ ทองปาน. “ด่านขนอน.” เมืองโบราณ 26 , 4 (ตุลาคม – ธันวาคม 2543) : 6 – 65.

สรศักดิ์ งามจกรกุลกิจ. “มูลเหตุอันนำไปสู่การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2.” เมืองโบราณ 10 , 2

(เมษายน 2527 – มิถุนายน 2527) : 120 -133 .

_____. “มูลเหตุอันนำไปสู่การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2.” เมืองโบราณ 10 , 3 (กรกฎาคม

2527 – กันยายน 2527) : 115 -120.

สายชล วรรณรัตน์. “เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา. ” วารสารธรรมศาสตร์ 11 , 3

(กันยายน 2525) : 6 – 40.

_____. “ละโว้ก่อนสมัยอยุธยา.” รวมบทความประวัติศาสตร์ 2 (มกราคม 2524) : 84 – 127.

สาขันธ์ ไพรชาญจิตร. “เตาแม่ให้น้อย ยักษ์อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาผู้นำเจ้าพระยาใหญ่

เกินกว่าที่คิด.” ศิลปวัฒนธรรม 9 , 10 (สิงหาคม 2531) : 72 – 83.

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. “พ่อค้าและทหารรับจ้างโปรตุเกสในสมัยอยุธยา.” ศิลปวัฒนธรรม 26 , 4

(ตุลาคม – ธันวาคม 2543) : 37 – 52.

- _____. “เศรษฐกิจสมัยอยุธยา พ.ศ.2112 – 2310 เศรษฐกิจแบบไม่ทำใช้เอง.” เมืองโบราณ ปีที่ 31 ฉบับที่ 1 (มกราคม 2548 – มีนาคม 2548) : 67 – 90.
- สุมาลี วีระวงศ์, ผู้แปล. “เมืองไทยสมัยปลายอยุธยา.” วารสารแผนที่ 27, 3 (มกราคม 2528 – มีนาคม 2528) : 99 – 111 .
- _____. “เมืองไทยสมัยปลายอยุธยา.” วารสารแผนที่ 27 , 4 (เมษายน 2528- มิถุนายน,2528) : 60 – 69.
- หวัง กงหฺวู่. “The Nanhai Trade : A Study of the Early of Chinese Trade in South China Sea.” แปลโดย มานพ ถาวรวัฒนกุล. รวมบทความประวัติศาสตร์ 19 (2540) : 1 – 37.
- หม่าฮ้วน. “การเดินทางสำรวจดินแดนโพ้นทะเล (อิงหย่าเซ่งหลั่น).” แปลโดย สุพรรณิ กาญจนนิจจิตติ. วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 19 , 1 -2 (2534 – 2540) : 10 -22.
- หิมนัส ประภา เร. “ การติดต่อทางทะเลระยะแรกระหว่างอินเดียนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” แปลโดย ยงยุทธ ชูแว่น . วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 14 , 2 (2534) : 97 -110.
- อนันตชัย เลาหะพันธ์ และ วินัย พงศ์ศรีเพียร,ผู้แปล . “จดหมายเหตุปีเตอร์ วิลเลียมสัน ฟลอริส (Peter Williamson Floris) : การใช้เอกสารต่างประเทศสอบวินิจัยพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขาเฉพาะรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ / อินทราชา/ ทรงธรรม (ค.ศ. 1410 – 1428).” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 8 , 1 (2528) : 5 -30 .
- อังสุณี อุดมพาณิชย์. “ การค้ากับต่างประเทศของอยุธยาในศตวรรษที่ 17.” วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 10 , 1 (เมษายน 2527 – มิถุนายน 2527) : 62 -79.
- อเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน. “จดหมายเหตุอเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน เกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม.” แปลโดย สุพรรณิ กาญจนนิจจิตติ. วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 11, 1 (กันยายน 2531) : 52-77.
- อิคุตะ ชิการุ. “ การเกิดเมืองในบริเวณชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาลจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 7 .” แปลโดย โดย ยงยุทธ ชูแว่น . วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 14 , 2 (2534) : 54 -81.
- อิชิอิ โยเนะโอะ. “อาณาจักรอยุธยา.” วารสารธรรมศาสตร์ 9, 2 (ตุลาคม 2522 – ธันวาคม 2522) : 148 – 156 : 91 – 93.
- _____. “ อยุธยา รัฐเมืองท่า ทศนะจากเอกสารตะวันออก .” แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ศิลปวัฒนธรรม 21 , 3 (มกราคม 2543) : 91 -93.

วิทยานิพนธ์

กรกิต ชุ่มกรานต์, “ความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2133-2231.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

คมขำ คีวงษา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ. 2173-2310.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

จุมพฏ ชวลิตานนท์, “การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2150-2310.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

จุฬิศพงษ์ จุฬารัตน์, “บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าขวาในสมัยอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2153-2435).” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

บุษราคัม ช่างชัย, “การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยาระหว่าง ค.ศ. 1612-1688.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, “ระบบเศรษฐกิจอยุธยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ปาริชาติ วิลาวรรณ, “การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893-2310.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์, “การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511.

พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2059-2310.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

โยชียุกี มาซุฮารา, “ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

วีระพงศ์ ยศบุญเรือง. “การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-2433.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

วรพร ภู่งศ์พันธุ์. “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง
ค.ศ. 1767.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.

ศุภวรรณ ชวรัตน์วงศ์. “บทบาทของชาวจีนในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัชกาลที่ 3
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2172-2394.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

สุทธิพล รัตนทรงธรรม. “เมืองพิชัยกับการปราบฮ่อ พ.ศ. 2418.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

สุภรณ์ โอเจริญ. “ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัย
อยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท แผนกวิชา
ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

อุษณีย์ ธงไชย. “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนา พ.ศ. 1834-2310.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
โท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

Iioka, Naoko. Siamese Junk Trade with Japan from the 17th to the Early 18th Century. M.A.
Thesis in Thai Studies, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, 2001.

เอกสารอื่นๆ

ไฉแสง สุชะวันนะ. “ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา.” เอกสารในการสัมมนาเรื่อง อยุธยา...อนาคต เสนอ
ที่ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16 พฤษภาคม 2526.(อัดสำเนา).

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. “ช่าง และย่านบ้านช่างในกรุงศรีอยุธยา. เอกสารในการสัมมนาเรื่อง
อยุธยา...อนาคต เสนอที่ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16 พฤษภาคม
2526.(อัดสำเนา)

ธิดา สาระยา. “ อยุธยาในฐานะศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและการปกครอง.” เอกสาร
ประกอบการสัมมนาเรื่อง อยุธยา...อนาคต เสนอที่ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 16 พฤษภาคม 2526.(อัดสำเนา)

ธีรวัธ ฦ ป้อมเพชร. “ ออสุด: ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสตรีในสังคมอยุธยากับพ่อค้าชาว

ดัชต์.” เอกสารในการประชุมวิชาการ เรื่อง สตรีแถวหน้าในประวัติศาสตร์เอเชีย เสนอ
ที่ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 เมษายน 2547. (อัดสำเนา)

ธีรวัต ฌ ป้อมเพชร. “เอกสารชุด “Dagregister ” ของสำนักงาน V.O.C. ณ กรุงศรีอยุธยา.”
เอกสารในการสัมมนาเรื่อง หลักฐานข้อมูลใหม่ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีใน
ประเทศไทย เสนอที่ หอประชุมอาคารอุบลเรียงสุวรรณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
30-31 มกราคม 2531.(อัดสำเนา)

บัวริน วังศิริ. “ ทาสในสังคมไทย : ศึกษาจากพระไอยการลักษณะทาส.” เอกสารในการ
ประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 3
เสนอที่ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ 11 – 12 มิถุนายน 2547.

ปิยะนถ บุนนาค. “ประวัติศาสตร์สังเขปอยุธยาในฐานะศูนย์กลางการปกครอง และ อยุธยา :
ประวัติศาสตร์ยังต้องค้นคว้า.”. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง อยุธยา...อนาคต .
เสนอที่ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16 พฤษภาคม 2526 .
(อัดสำเนา)

ปรีชา นุ่นสุข. “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบาลสมุทไทยในพุทธ
ศตวรรษที่ 11 – 19.” เอกสารในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ “ หนึ่งทศวรรษ
การศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้ เสนอที่ห้องประชุมเทพยสุวรรณ อาคาร 36 ปี คณะ
อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 24 -25 สิงหาคม 2550.

ปรีดี พิศณุวิดิ. “ วัด ศาสนสถาน และวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา.” เอกสารในการ
ประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 9
เสนอที่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 4 – 5 เมษายน 2551.

เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์. “ ตลาดและวิถีชีวิตชุมชนพระนครศรีอยุธยา.” เอกสารประกอบการ
ประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 9
เสนอที่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 4 – 5 เมษายน 2551.

ภักดีกุล รัตนา. “ พระไอยการอาชญาหลวง.” เอกสารในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง
กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 5 การจู่ร้ายถูบบังหลวงกับความ
มั่นคงของประเทศไทย เสนอที่ โรงแรมตะวันนารามาดา 28 -29 กรกฎาคม 2548.

ภักพดี อยู่สุข. “แหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาคลองสระบัว – คลองบางขวด จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา.” เอกสารในการสัมมนาวินิจฉัยของโบราณคดีไทย การ

- ประชุมสัมมนาทางวิชาการโบราณคดี เสนอที่ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 17-18 สิงหาคม 2547. (อัดสำเนา)
- ภาวรรณ เรืองศิลป์. “เอกสารหอสมุดแห่งชาติแห่งแรกของไวยรรณ โบราณ เรื่องการค้าขายและการปฏิบัติตนในสยาม ค.ศ. 1720.” เอกสารในการสัมมนา 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย เสนอที่โรงแรมริเวอร์ จังหวัดนครปฐม 24-26 กรกฎาคม 2552.
- ยงยุทธ ชูแว่น. “ประวัติศาสตร์ตัวตนของรัฐปัตตานีในสมัยจาริต (คริสต์ศตวรรษที่ 15-18).” เอกสารในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ หนึ่งทศวรรษการศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้ เสนอที่ ห้องประชุมเทพยสุวรรณ อาคาร 36 ปี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 24-25 สิงหาคม 2550.
- เรืองวิทย์ ลุ่มปนาท. “พระไอยการเบ็ดเสร็จ.” เอกสารในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 5 การน้อมราชฎ์บังหลวงกับความมั่นคงของรัฐไทย เสนอที่โรงแรมตะวันนารามาดา 28-29 กรกฎาคม 2548.
- วรพร ภู่งศ์พันธุ์. “สังคมพหุวัฒนธรรมของเมืองพระนครศรีอยุธยา.” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 9 เสนอที่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 4-5 เมษายน 2551.
- วรพร ภู่งศ์พันธุ์. “การบริหารราชการกรมวัง ศักดินาเจ้าและขุนนาง.” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 4 ระบบราชการแผ่นดินไทยสมัยโบราณ เสนอที่โรงแรม เอส.ดี อเวนิว 18-19 พฤศจิกายน 2547.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. “การเกิดขึ้นของกลุ่มผู้ประกอบการค้าเบื้องต้นในสังคมอยุธยา พ.ศ. 2172-2310.” เอกสารในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง เวทีวิชาการเพื่อเสนอผลงานและรายงานการวิจัยประจำปี พ.ศ. 2550 เสนอที่ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ 4 กรกฎาคม 2550.
- ศิริพร ดาบเพชร. “พระไอยการพรมศักดิ์ “ค่าของคน” และบทปรับเมื่อกระทำความผิด.” เอกสารในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 3 เสนอที่ ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ 11-12 มิถุนายน 2547.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. “อยุธยา.” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง อยุธยา...อนาคต เสนอที่ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 16 พฤษภาคม 2526. (อัดสำเนา)

- Andaya , Leonard. “ Ayudhaya and the Persian and Indian Muslim Connection.” Paper presented at an International Workshop on Thailand and Her Neighbors : Ayudhaya and Asia , Ayudhaya 18-20 December 1995. (Mimeographed)
- Dhiravat na Pombejra. “ Dutch and French Evidence Concerning Court Conflicts at the End of King Phetracha’s Reign, c.1699-1703.” Paper presented to the International Conference on Thai Studies, Soas London, 1993 . (Mimeographed)
- _____. “ VOC Participation in Siamese Society During the late Ayutthaya Period (1688 – 1767).” Paper to be presented at the 12th IAHA Conference University of HongKong 24-28 June 1991 . (Mimeographed)
- _____. “ Western Evidence Concerning the Role of the Chinese at the Siamese Court, 1699 -1734.” Paper to be presented at the 13th IAHA Conference Sophia University , Tokyo 5 -9 September 1994. (Mimeographed)
- _____. “ Port , Palace, and Profit : An Overview of Siamese Crown Trade and the European Presence in the Siam in the Seventeenth Century . ”Port Cities and Trade in Western Southeast Asia. A Publication in cooperation between The Universities’ Historical Research Centers, Yangon The Insitute of Asian Studies, Chuaiaiongkorn University , Bangkok Supported by The Japan Foundation Asia Center . (Mimeographed)
- Yahaya Abu Baker. “South of Ayudhya International Rivalries in the Malayan A .D .1511 1641.” In International Workshop On Thailand And Her Neighbors : Ayudhya And Asia., Ayudhya 18 – 20 December 1995. (Mimeographed)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล นางสาว เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์
 ที่อยู่ 68 / 1 หมู่ 8 ตำบลศิระชะจะเข้ใหญ่ อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ
 105450

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2549 สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) เกียรตินิยมอันดับ
 2 คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
 พ.ศ. 2549 ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร